B. A. R. P. R.
I
5833

CEZAR PETRESCU

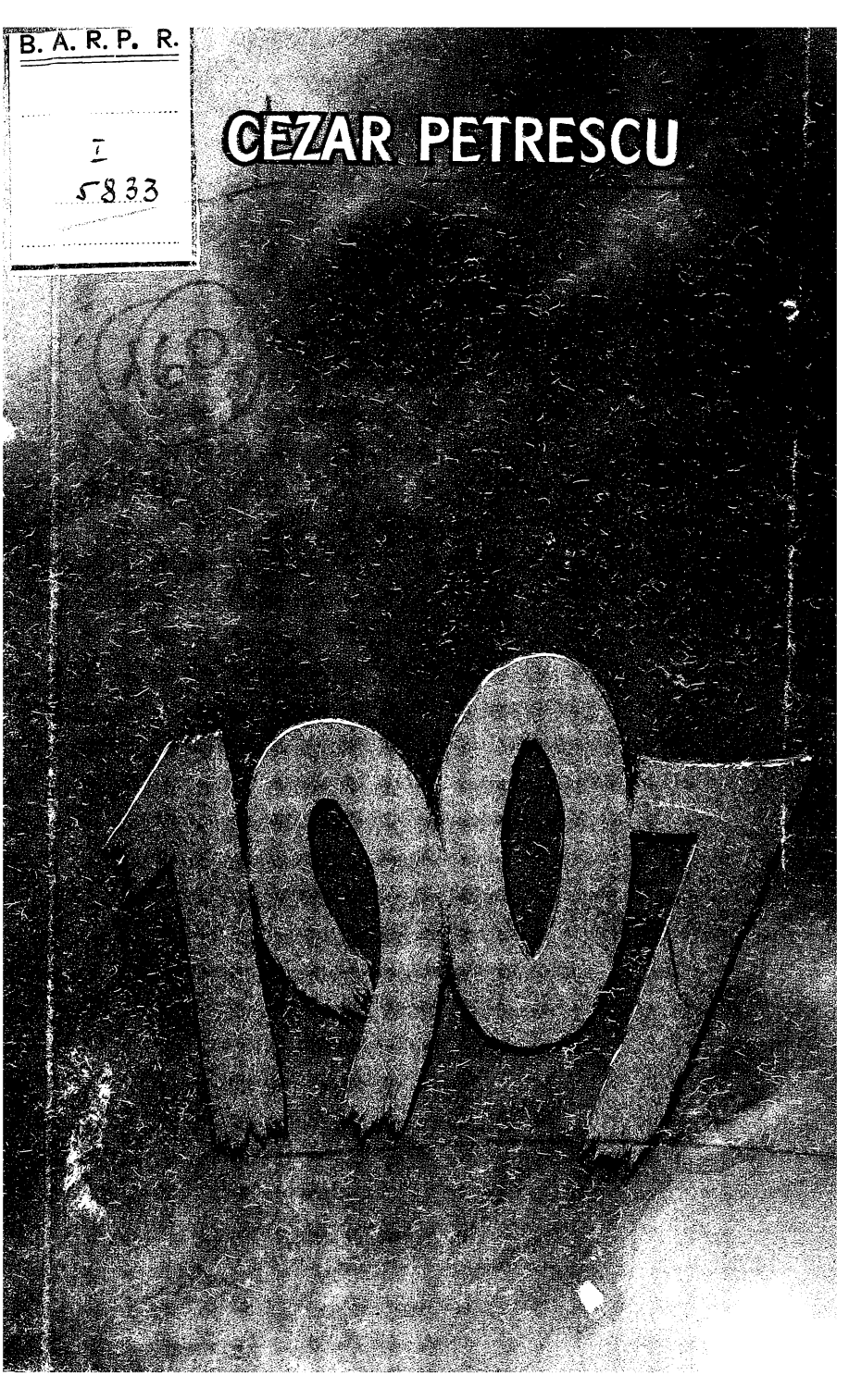

Supracoperta de
N. RONI

CEZAR PETRESCU

1907

1957
EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Ciclul „1907" s-a ivit tîrziu în cîmpul de proiecte al prozatorului Cezar Petrescu. Atunci cînd, în 1929, își vestea un ciclu mai vast de romane, „menite să înfățișeze aspectele vieții românești contemporane, stăruind nu atît asupra problemelor sociale,... cît asupra analizei și conflictelor psihologice" — scriitorul încă nu avea intenția să scrie o operă închinată marilor răscoale țărănești, care au zguduit Romînia la începutul secolului nostru.

Nici cîțiva ani mai tîrziu, cînd aproape jumătate din romanele proiectate se aflau apărute sau scrise, iar celelalte se aflau în lucru, activitatea creatoare febrilă a scriitorului nu consemna o atare intenție. Cîteva din creațiile cele mai importante ale scriitorului, apărute între 1929 și 1934, fac însă amintire de evenimentele dramatice ale lui 1907: în *Apostol*, care începe la un an după răscoale, se simte încă apăsarea tragicelor întîmplări; iar în *Aurul negru* aflăm chiar că Zaharia Duhu a ieșit înaintea țăranilor dezlănțuiți, pentru a-i opri de la fapte nesăbuite, care puteau să se întoarcă de-o mie de ori mai grave împotriva lor.

O semnificativă mărturie a scriitorului, nu atît despre epoca răscoalelor, cît despre poziția sa în fața problemelor acelei epoci, o aflăm într-un interviu din 1929. Relatările poartă asupra formării concepției sale despre viață și societatea românească. Scriitorul își povestește propria biografie și formație

spirituală caracterizată de ciocnirea a două tendințe ireconciliabil opuse, pe care adolescentul de atunci le trăia dramatic. „Spiritul de clasă al tatei, care nu uita că e fecior de clăcaș — și spiritul de clasă al mamei, care fusese crescută în toate bunele și relele unei categorii sociale privilegiate, își disputau alternativ, în formația mea spirituală, sentimente și judecăți contradictorii, — spune scriitorul. Mă simțeam cînd revoltat social, cînd «reacționar odios», după linia sîngelui patern ori matern... *Sămănătorul*, atît în literatura sa, cît și în ideologia politico-socială, împăca aceste două impulsii antagonice, tocmai prin ceea ce constituia contradicția doctrinei sămănătoriste. A slăvi în același timp țăranul și proprietarul, exploatatul și exploatatorul, nu-mi părea nimic ilogic, cum absurd era de fapt."

Să stea aici una din rădăcinile adînci ale cauzelor subiective pentru care un roman despre răscoale n-a ispitit mult timp pe scriitor? Ce ar fi putut determina atunci întoarcerea tîrzie la o atmosferă atît de sever condamnată?

Poate că în primul rînd necesitățile impuse de construcția ciclului proiectat și care ținea să fie o „cronică românească a veacului XX" Dintr-o asemenea cronică nu putea lipsi, de bună seamă, crîncenul avertisment pe care-l primise oligarhia românească la primii săi pași în noul secol, inaugurat cu atît de fastuoase pronosticuri, în anul jubiliar 1906. Și cum în întreaga sa operă scriitorul a fost preocupat să ridice asemenea avertismente, nu e de mirare că s-a apropiat de sîngeroasele împrejurări ale anului 1907, cu toate rezervele interioare care-l reținuseră anterior, cu toate că înaintea sa, pe poarta aceea în zugrăvirea lui 1907, trecuse Liviu Rebreanu, cu romanul *Răscoala*, operă monumentală, care părea să fi epuizat, din punct de vedere literar, momentul istoric și social.

Cele trei volume ale ciclului *1907* apăreau în chiar pragul celui de-al doilea război mondial, epocă în care creația scriitorului mai înscrie două romane de sumbră atmosferă și cu un tragic mesaj, succedîndu-se în fixarea cronologică a evenimentelor zilei: Unul este *Ochii strigoiului*; altul *Carlton*.

Romanul *1907*, desfășurat pe întinderea cam a unui an, din zilele panoramilor și discursurilor jubiliare pînă în zilele tragice ale represiunii sîngeroase, își proiectează epilogul toc-

mai în 1937, cînd unul din eroii romanului străbate cu inima strînsă locurile de mult apusei copilării. Peste tot nu vede decît paragină, descompunere, dezastru — în suflete ca şi pe faţa pămîntului. Bogdan Cernegură din *Ochii strigoiului* redeschide ochii, după o letargie de 20 de ani, tot în anul 1937, ca să poarte apoi, în continuare, vreme de trei ani, pînă în toamna lui 1940, privirea sa mustrătoare asupra oamenilor şi evenimentelor ce se precipită. Dărîmarea blocului *Carlton* se petrece la cutremurul din toamna lui 1940. Scriitorul urmărea îndeaproape, an cu an, am spune chiar zi cu zi, criza care se apropia vertiginos de un deznodămînt rămas încă ascuns înţelegerii sale. Unul din articolele de ziar scrise de Cezar Petrescu în septembrie 1940, în zilele cînd erau aduşi la putere legionarii, se intitula: „Quo vadis, valache?" — încotro, romîne? Ce drumuri apuca societatea romînească, spre care sfîrşit se îndrepta oligarhia romînească, — au arătat-o cu prisosinţă anii următori: crimele legionare, rebeliunea, dictatura antonesciană şi războiul! Scriitorul nu se mai străduia să încerce indicarea unei soluţii, a unei posibilităţi, ci alegea subiecte al căror final coincidea cu un dezastru: în *1907* vîntul răscoalei şi cumplita, sălbatica represiune, apoi sfîşierea pe care o încearcă Adrian Petreanu după treizeci de ani, în faţa pustiului şi disperării care-l întîmpină pretutindeni; în *Ochii strigoiului* deruta totală a sufletului pur şi generos care fusese Bogdan Cernegură, entuziastul din tranşeele anului 1919, căzut ca din lună în vălmăşagul patimilor din 1937; iar în *Carlton* prăbuşirea uriaşului edificiu, zdrobind în dărîmăturile sale sute de vieţi, pentru a le da, poate, „un deznodămînt mai nobil de cum l-ar fi descoperit eroii înşişi trăind mai departe" — notează scriitorul cu îndurerată amărăciune.

Nu numai în *Carlton*, dar după părerea noastră în toate aceste trei romane, scriitorul a fost preocupat să discute problema „destinelor omeneşti secţionate salvator într-un moment de criză", printr-o dezlegare neaşteptată, aproape catastrofică. Că aceasta era preocuparea sa în tot acest timp — o dovedeşte primul roman scris după eliberare, *Adăpostul Sobolia*, publicat în toamna lui 1944, care aduce aceeaşi atmosferă. Şi acolo doi eroi, eroii principali, sînt pulverizaţi,

prefăcuți în nimic, de o explozie în timpul unui bombardament aerian, — tocmai în momentul cînd destinele lor se aflau la o fatală răscruce.

Astfel încît ciclul *1907* trebuie să-l încadrăm acestui moment al creației scriitorului, mai mult decît celui anterior, ilustrat de *Intunecare, Calea Victoriei, Aurul negru, Apostol, Oraș patriarhal* și *Duminica orbului.*

Este un moment în care semnele crizei prin care trecea societatea romînească în ansamblul ei pătrund mai adînc în creația scriitorului, uneori viciind, din cauza lipsei de perspectivă asupra faptelor zilei, laturi însemnate ale cîte unei scrieri.

Scriitorul își dă seama de aceasta. Nevoia unei reculegeri, pentru redobîndirea perspectivei asupra momentului contemporan îl conduce în această perioadă pe Cezar Petrescu către proiectul unui nou ciclu, care să privească „rădăcinile din celălalt veac" ale întîmplărilor pe care le consemnase pînă atunci în aproape cincizeci de cărți.

Trilogia *1907* aparține și acestei noi preocupări, în aceeași măsură în care aparține și liniei pe care o vedem continuată de *Ochii strigoiului, Carlton* și *Adăpostul Sobolia.* Trilogia însăși stă astfel la o răscruce — nu numai din punctul de vedere al evenimentelor pe care le înfățișează și care țin de confluența a două veacuri, a două moduri diferite de dezvoltare a societății — dar și la o răscruce în evoluția artei scriitorului. In fața uluitoarelor, derutantelor desfășurări de apariții și dispariții de state, regimuri, formații politice, în fața tratatelor încheiate cu jurămînt azi și călcate cu nepăsare mîine, în fața hecatombelor de vieți condamnate distrugerii de noua religie a „spațiului vital" — scriitorul caută un liman, simte nevoia unei justificări pentru sine, și a unui reazem pentru gîndirea sa socială. Nu are puterea și nici elementele să afle acest reazem și această justificare în viitor, pe al cărui fundal nu i se zugrăvea decît războiul: și atunci se întoarce la o credință a anilor adolescenței, de care se eliberase de mult, pe care o condamnase cu severitate, — se întoarce însă cu deznădăjduită speranță că poate, totuși, adevărul se afla într-acolo!...

Adevărul nu se afla acolo. Insă romanul *1907*, rezultat al

acestei tîrzii reveniri la o concepție a adolescenței naive, s-a resimțit din plin de contradicția semnalată de scriitor încă în 1929: „A slăvi în același timp țăranul și proprietarul, exploatatul și exploatatorul, nu-mi părea nimic ilogic, cum absurd era de fapt".

Se înțelege că, după trecerea a două decenii de cînd a fost scris ciclul *1907*, Cezar Petrescu a avut tot timpul să cerceteze perspectiva ce concretizează un moment al creației sale și să restabilească legătura cu operele sale din anii 1929—1935, de la *Întunecare* pînă la *Duminica orbului*. Recenta împlinire a unei jumătăți de veac de la marile răscoale i-au readus în actualitate datoria, de atîtea ori mărturisită, de a revedea ciclul *1907*, pentru a nu lipsi pe cititor, măcar cu prilejul acestei comemorări, de unul din dramaticele documente închinate întîmplărilor care s-au încheiat cu jertfa celor aproape 14.000 de țărani uciși în răscoale.

Scriitorul a reluat încă de mult explorarea adîncă a epocii 1907, pentru o zugrăvire adevărată, eliberată de prejudecățile și de tributul plătit dureroaselor dibuiri care au caracterizat drumul unei mari părți din intelectualitatea epocii în pragul celui de-al doilea război mondial. Primele episoade ale scenariului *Nepoții gornistului* se înscriu drept lucrarea cea mai veche, din punct de vedere cronologic, în care perspectiva asupra răscoalelor devine aceea adevărată. Urmează nuvela *Vino și vezi*, deosebit de semnificativă, nu atît prin episoadele care amintesc momentul răscoalelor, cît mai ales prin adîncimea cu care e prins, deși în puține linii, moșierul Nick Cristodorescu. Epoca în care se petrec întîmplările episodului respectiv al nuvelei coincide, vorbind în linii mari, cu epoca în care trăia și era stăpîn al moșiei Zapodia boier Iordache Cumpătă, personajul prin a cărui semnificație era alterat mesajul romanului *1907*, în forma sa de acum două decenii.

Ca și Iordache Cumpătă, Nick Cristodorescu este un moșier cu obiceiuri omenoase și înțelegătoare, el evită violența și apucăturile tiranice în relațiile cu țăranii. Adesea e gata chiar la acte de generozitate, de felul celor ale lui Iordache Cumpătă, care dăruiește un galben unei fete să-și ia ciuboțele cu potcoave de alamă, trimite doi saci de făină unui țăran bolnav de pelagră, sau împarte fără plată un lan întreg țărani-

lor năpăstuiți de grindină. Acte și atitudini asemănătoare nu mai rămîn în nuvela *Vino și vezi* dovezile unei mărinimii care să pledeze pentru permanentizarea stării de exploatat a țăranului, ci ele sînt urmărite mult mai adînc, în consecințele, și chiar în intențiile lor ascunse, nemărturisite. Sub veșmîntul aurit al dărniciei și omeniei, nuvela dezvăluie esența exploatării încă mai crude, tocmai pentru că se drapează în generozitate. Daruri mărunte, vorbe potolite, exprimate ca o rugăminte și solicitare, nu ca o poruncă, cisla pe banca din fața porții unui țăran, îi asigură lui Nick Cristodorescu la un preț redus brațele necesare pentru munca la moșie; și-i mai asigură chiar o oarecare tragere de inimă din partea țăranilor, înșelați de aparențe.

Personajul Nick Cristodorescu dă o replică binevenită vechii presupuneri după care nu părea ilogic a slăvi în același timp țăranul și moșierul, a arăta înfrățiți pe exploatat și pe exploatator, cînd de fapt lucrul era o absurditate.

Piesa *Pîrjolul,* cronică a zguduitoarei mizerii care a sculat țărănimea la coase și topoare în 1907, a însemnat altă treaptă în procesul de elaborare a unei noi viziuni pentru cele trei părți ale ciclului „Mane, Teckel, Fares", „Noi vrem pămînt" și „Pămînt, mormînt".

Alte lucrări, unele încă în faza de laborator, altele publicate, au premers forma de față a romanului, și mai ales ne dau temeiurile să credem că scriitorul nu se va opri aici, ci că va întreprinde, poate, într-un viitor nu prea îndepărtat, o nouă revenire încă mai adîncă asupra lui *1907.*

Deocamdată sîntem datori cititorului un adaos de explicații, care să-i sublinieze pe scurt principalele deosebiri ale ediției pe care o are în mînă, față de cea de acum două decenii.

Nu e una fundamental nouă! Nici nu avea de ce fi una fundamental nouă, de vreme ce adevărate au fost și sînt dramaticele episoade care zugrăvesc nepăsarea în fața mizeriei și cînoșenia unor proprietari ca Damian Cumpătă, Voicu Cojan; și alte episoade care prind în pagini vrednice de antologie spiritul acaparator, lipsa de orice scrupule în stoarcerea țarinei și a țăranului, de care dau dovadă arendași ca Nolică Gaspar și Iuju Leibovici; și suita de capitole care încheagă

ample tablouri ale mascaradelor și desfrîului la modă în lumea politică și în cea a cafenelei, în lumea saloanelor ca și în aparatul de stat. Scriitorul consemnează pe larg sau numai în simple aluzii nenumărate fapte absolut reale, diversitatea dezbaterilor asupra problemei țărănești care de care cu mai felurite și utopice soluții, înregistrează chipuri, relatări din ziare, documente, ca într-un roman străbătut intens de suflul gazetăriei, așa cum sînt multe din romanele scriitorului. Nu vom face deci nici o analiză și nici măcar o prezentare a acestor fapte și a acestor oameni, pe care cititorul este singur chemat să le cunoască, și să le aprecieze.

Dar vom insista întrucîtva asupra unora din firele epice ale romanului, în structura cărora scriitorul a intervenit mai substanțial. Primul este acela care-l privește pe moșierul Iordache Cumpătă.

Stăpînul Zapodiei, Iordache Cumpătă, e un „corb alb" între moșieri, un caz rar, prin slăbiciunea lui — pe care și-o recunoaște și o declară — de a nu putea fi un satrap ca fratele său Damian, sau ca ginerele său Voicu Cojan. El e îngăduitor și bun la suflet, pentru că așa a apucat din părinți, și în privința aceasta se potrivește cu energica-i soție Smaranda, femeie aprigă și cu gura ascuțită, dar tot pe atît de omenoasă. In afară de faptul că oaze izolate ca aceea pe care o reprezintă moșia lui Iordache Cumpătă nu pot schimba nimic în oceanul de suferință a țărănimii, — volumul pune în relief, în această ediție, mai ales faptul că omenia și generozitatea lui Iordache Cumpătă și a Smarandei nu-i fac mai puțin exploatatori, că buna lor înțelegere cu țăranii nu înlătură exploatarea, și că, deci, buna convietuire a țăranului cu proprietarul e departe de a fi o *soluție* a problemei țărănești. Pentru această concluzie — socotim, clară în forma aceasta a romanului — n-a fost nevoie de a modifica din temelii romanul. Toate elementele acestei juste înțelegeri au existat în roman încă dintru început, — dar amestecat cu altele, și umbrite de acestea, pierzîndu-se printre ele, lăsînd să apară alt mesaj al cărții, altă concluzie despre soluțiile cu putință în îmbunătățirea soartei țăranilor.

Iordache Cumpătă se mișcă în roman, și chiar ajunge să se zbată, nu pentru o dreptate definitivă, nu pentru rezolvarea

radicală a problemei țărănești, ci, conform firii lui blînde, pentru mai multă omenie și de-o parte și de alta, pentru împăcarea celor două clase — între care nu poate exista împăcare — adică în ultimă analiză pentru permanentizarea exploatării. El nu vrea să revoluționeze soarta țăranilor, ci doar să fie evitate excesele, ca să nu dea naștere la violențe și chiar la răscoale, și pentru ca moșiile să fie bine și la timp lucrate. Pentru el aceasta e soluția problemei țărănești. Și e firesc să-i apară așadar numai lui! Cu toată simpatica lui figură, romanul nu-i mai poate accepta soluția.

Răscoalele i-o vor dezminți într-o măsură sensibilă; i-o va dezminți și mai adînc un alt personaj al cărții, profesorul de agronomie Dimitrie Petreanu, feciorul de clăcaș de pe Olt fugit de acasă ca să învețe carte, și ajuns doctor în științe agricole de la Sorbona.

Dimitrie Petreanu înțelege printr-o dureroasă experiență că exemplul lui Iordache Cumpătă nu e soluția mult căutată, așa cum crezuse o vreme; că nu poate fi soluție nici cealaltă credință pe care și-o purtase cu sfințenie ani de-a rîndul, — propriul exil într-un tîrg obscur ca dascăl la o școală de viitori tehnicieni agricoli, ca să propovăduiască agricultura rațională, științifică, într-o țară unde moșierii în cea mai mare parte lucrau pămîntul ca pe timpul dacilor, fiindcă mîna omenească era mai ieftină decît mașina, și unde țăranii nu aveau pămînt decît pentru îngropăciune. Dimitrie Petreanu este acum în roman nu un adept al împăcării dintre clase, ci un sceptic, care a fost mereu dezmințit și lovit de realități în toate generoasele-i intenții. El se înscrie din plin printre personajele caracteristice scriitorului — intelectualii înfrînți de societate, îngenuncheați, sau chiar nimiciți, așa cum fuseseră la rîndul lor Radu Comșa în *Întunecare*, Sergiu Miclăuș în *Duminica orbului*, Nicolae Apostol în romanul *Apostol*, și numeroși alții.

După ce, ca un iluminat crezuse cu avînt în rolul culturii, al științei pentru rezolvarea fără greș a problemelor clasei din care făcuse parte, feciorul clăcașului ajunge la încheierea că, în condițiile regimului în care trăiește, soluția nu poate fi dintre acelea la care ajunsese el. Dimitrie Petreanu moare tocmai cînd părea să aibă intenția unei apropieri de socialiști, după amara lui experiență și zădarnica-i credință în misio-

narismul cărturarului. Sfîrșitul acestui erou în pragul unei noi înțelegeri posibile adaugă romanului o undă de mare tristețe în neguroasa atmosferă cînd se dezlănțuie represiunea.

Alte intervenții, mai puțin însemnate, înlătură interpretări eronate ale cauzelor răscoalelor, interpretări care dintru început nu putuseră fi evitate. Scriitorul a adăugat noi pagini — nu multe la număr — cuprinzînd documente și referiri la fapte caracteristice epocii; a echilibrat unele ample discuții purtate de personajele romanului; a precizat date asupra cărora a aflat cu trecerea timpului noi amănunte; a înlocuit ici o numire, dincolo o expresie, ceva mai departe construcția unei fraze. Acestea, după legea nescrisă, dar atît de fără abatere, după care, orice scriitor, mai tîrziu ar scrie orice carte măcar puțin altfel, de cum a scris-o de prima dată. Cum spune Cezar Petrescu însuși la o recentă prefață la romanul *Întunecare*, despre astfel de intervenții și ameliorări că sînt „strict scriitoricești, de ordine stilistică, fiindcă după trei decenii chiar cel mai sclerozat scriitor tot mai învață ceva în arta sa!"

In cazul ciclului *1907* au fost numai două decenii. Dar pline de atîtea profunde și fundamentale prefaceri în soarta oamenilor despre care povestește romanul, încît de ce ar fi de mirare că unele presupuneri de acum 20 de ani, unele păreri și soluții nu corespund realei desfășurări a faptelor? Și apoi, romanul a fost scris și tipărit prima dată în vălmășagul altei epoci, cu atît de perfid ispititoare propovăduiri. De ce ar fi de mirare că unele din acestea au putut fi înlăturate abia acum? Cînd sub ochii mereu atenți ai scriitorului asupra faptelor și noilor realități, se arată clară, strălucitor de concretă, soluția reală, *unica soluție* a ploblemei țărănești, atît de îndîrjit — dar zădarnic — căutată cu două decenii în urmă. Treapta de dezvoltare socialistă a satului romînesc de azi, la o jumătate de veac de la răscoale, sfertul de țară cooperativizat în gospodării agricole și tovărășii de muncă ale țărănimii au dictat singure necesitatea și dimensiunile revenirii asupra formei prime a romanului.

Aici urmează să vadă cititorul semnificația și a reapariției romanului, și a modificărilor pe care scriitorul le-a socotit absolut necesare. Cu acestea și dincolo de ele, ciclul *1907* rămîne

o vastă galerie de tablouri realiste, un document grav al epocii, dar și o oglindă a unui fel de gîndire, din epoca respectivă, cu îndrăznelile, luciditatea și chiar cu erorile ei de optică. Însă, cum spune Cezar Petrescu însuși, în aceeași prefață la *Întunecare:* „chiar aceste erori de optică, alături de unele anticipări confirmate de istorie, așa cum s-a dovedit pe alocuri, nu fac parte oare din roman, cu meritele și scăderile pe care le va judeca lectorul cu experiența de azi mai just decît autorul (...) de acum trei decenii?"

Mihai Gafița

Preludiu

„Din o țară de plugari ce munceau pămîntul numai atît cît trebuia pentru hrana lor, astăzi sîntem o țară bogată, cu cîmpii mănoase, lucrate cu regulă. Sentimentul demnității și conștiința adevăratelor cerințe s-au înfipt în inimile noastre și cu toții ne dăm seama de răspunderea ce avem față de neam și de omenire... Sărbătorim toate aceste fapte mari, prin această Expoziție, care e menită să arate tuturor ce-am fost, ce sîntem și ce trebuie să fim!"

(*Dr. C. Istrati,* Comisarul general al Expoziției jubiliare din 1906, în cuvîntul de deschidere.)

*

„Mai ales pentru țăranii care au venit din cîmpurile cele mai depărtate ale țării și dintre care cei mai mulți vedeau pentru întîia oară capitala și intrau în contact cu minunile civilizației moderne, impresia va fi salutară și trainică. Ei au dus în satele lor o concepție mai largă a vieții unui popor, o noțiune mai precisă a statului din care fac parte, a neamului din care se trag, și, trecînd peste orizontul mărginit al satului natal, în conștiința lor se va întări ideia patriei celei mari, cu un trecut glorios, cu un viitor strălucit!"

(*Jean Lahovary*, ministrul Agriculturii și Domeniilor, în cuvîntul de deschidere al aceleiași Expoziții.)

2 C 147342

★

„Iar pe vita cîmpului răspingiți-o-n pumni, ascundeți-o în vizuini, ca să nu strice bucuria risipei din anul jubilar. Tăiați mîna pelagroasă care scrie pe părețiî auriți ai salelor de banchete un nou Mane, Techel, Fares de amenințare".

(Nicolae Iorga, în *Neamul Romînesc,* anul I, No. 42, din 1906, sub titlul: *Ascundeți țăranii!*)

TOBOGGAN ŞI ALTE DESFĂTĂRI JUBILARE

I

Era în anul una mie nouă sute şase, în Pavilionul agriculturii, la falnica Expoziţie jubiliară.

Săli lungi şi răcoroase, sonore, unde pasul vizitatorilor se abătea arar. Iar cînd se rătăcea vreun asemenea răzleţ trecător, paşii trezeau ecouri de boltă pustie ca în catedralele fără vreo faimă deosebită, şterse din obşteştile itinerarii turistice. Nici trei călători într-un ceas.

Un păzitor călca agale, în uniforma albă, de doc. Purta cariere de mustăţi uriaşe, după chipul şi asemănarea generalului Jack Lahovary, fratele ministrului de Domenii şi Agricultură, la care a fost ordonanţă pe vremuri şi-l luase sub ocrotire.

Dar în ciuda acestor stufoase şi crunte podoabe ale bărbăţiei, în ciuda mersului solemn, aidoma după cadenţa fostului său general şi stăpîn, ca să-i treacă timpul, îşi căuta îndeletniciri pe mintea copiilor.

Număra paşii — soţ, fără soţ — de la o uşă la alta. Se silea să păstreze echilibrul pe o funie imaginară suspendată în văzduh : dunga îngustă şi neagră de pe marginea preşului întins, dîră de sînge, din sală în sală, printre snopii aliniaţi la front, printre strujenii fenomen şi florile de fineaţă îmbălsămate cu rădă-

cinile întregi în ierbare. La întors, schimba dunga paralelă din stînga.

Gravitatea omului mustăcios, absorbit în această joacă de copil, avea ceva comic și înduioșător. Părea că de izbînda finală depinde o sentință fără apel, de viață și de moarte. Un pariu fatal cu destinul.

Dacă dădea greș, o lua de la capăt, smulgînd mai avan fuiorul mustății. Dacă se auzea un pas răzleț dinspre ușă, prins asupra faptului, își întocmea o înfățișare nevinovată.

Cu mîinile împreunate la spate, privea atunci somnoros la rafturile sentințelor orînduite în flacoane cilindrice, sferice, ovoide. Își strămuta ochii la tablourile sinoptice și la diagramele recoltelor din ultimele patru decenii. Trecea apoi la placardele fabricilor de mașini agricole și la pozele preparatelor spițerești pentru combaterea epizotiilor.

Le cunoștea pe derost, deși abia silabisește buchiile. Căsca deci în răstimpuri cu laba păroasă la gură, într-un fel de deznădejde a plictisului. Pe urmă, se oprea pentru a suta oară la dulapul cu larve conservate în spirt și la gîngăniile prinse în ac: *Dușmanii cîmpurilor noastre.*

Se aflau acolo rîme urîte și mama burduhoasă a tuturor coropișnițelor de pe lume; încolăciți viermi de pămînt și cristalide găunoase de fluturi ca pielea năpîrlită de șarpe în ciulini.

Se aflau mai ales prea minunate gîze, cu aripi muiate în toate irizările curcubeului, albastre și roșii, violete și verzi; gîze punctate cu aur și elitre zimțate cu tivuri de purpură, bondari cu pîntec de catifea sinilie și cărăbuși cu antene elegant arcuite.

Atît sînt de multe gîzele și atît de fantastic e sclipetul lor în neasemuita întrecere de culori și de linii, încît nu par să fi fost vreodată făpturi sburătoare îndeajevea. Nu s-ar crede că au luat ființă dintr-un oușor cît gămălia de ac; că sînt plăsmuite din țesuturi care se sfarmă în vîscozitate dezgustătoare sub talpă.

Înfipte sub capacele de sticlă, aliniate după spițe de neamuri și misterioase clasificări, arată ca juvaierele bătute în nestemate dintr-o vitrină de bijutier. Se înșiră ca tot atîtea podoabe de topaz și rubin, de ametist și smaragd, ca tot atîtea coliere de safir și boabe de mărgean tăiate în camee de-un migălos și neîntrecut faur.

Paznicul, tîrgoveț mărginaș rupt de trei generații de la îndeletnicirile cîmpului, a pierdut din părinți odată cu semnul palmelor bătătorite, și amintirea acestor gîngănii atît de vrăjmașe bucatelor, cu toată inocenta lor frumusețe amăgitoare. A suta oară le privește și a suta oară nu-i vine să creadă.

Se minunează în sine, în lipsa unui tovarăș să-i țină de urît.

— Ți-ți-ți! Nu s-ar spune, dom'le!... Coropișniță, înțeleg... Rîmă, mai zic... Dar mîndrețea aia de gîzulie s-o faci ac de cravată, nu alta! Cum să strice, dom'le? Cum s-aducă prăpăd, dom'le! Cine le-a văzut cu ochii lui rozînd și păgubind?

2

— Să încercăm în cealaltă aripă, Toto! Poate să fie ceva mai interesant...

— Ce poate să fie mai interesant? Grîu, ovăs... Orz, orzoaică... Alte rădăcini de lucernă și alte soiuri de porumb... Și așa mai departe. Te interesează, Lili? Te interesează, Margot?

Tînărul în costum fumuriu, cu mustecioara mătăsoasă în furculiță și cu panamaua fină înălțată de-a coasta după fasonul pălăriilor de voluntari buri încă la modă în amintirea războiului sud-african, răsuci șnurul monoclului pe deget, plimbîndu-și ochii ironici la cele două verișoare.

I se păru că nu le-a convins.

Amîndouă surorile, sprijinite în umbrele de dantelă albă, întîrziau nehotărîte în fața vitrinelor cu ierbare

și mustre de grîne. Se vedea lămurit că nu vreo rămășiță de curiozitate le ținea pe loc, ci numai o datorie de cuviință să nu părăsească prea grabnic și ostentativ, în văzul altora, un pavilion în care abia au intrat.

Vlăstare de mari stăpînitori de pămînturi cu rosturi însemnate în politica țării s-au supus cu resemnare dorinței părintești. Au intrat să cerceteze în treacăt cîteva săli, pentru a avea ce povesti la masă, între feluri, cu exagerat entuziasm, ca dovada cea mai fără de îndoială că nu rămîn cu nepăsare la preocupările plugărești ale patriarhilor de clan. S-au asociat deci într-o voioasă complicitate. Două surori și verișorul întotdeauna atît de amuzant, Toto.

Bătrînii, plăcut impresionați de asemenea pretimpurii simptome de grijă gospodărească, aveau să le dea în sfîrșit dezlegare pentru a pleca în vilegiatură și aveau să deschidă punga mai larg. Trecuse vremea vacanțelor școlărești, la conacurile unde ani de-a rîndul mureau de urît între guvernante ursuze și mioape, necunoscînd limba barbară a țării, între slujnice desculțe, rîndași, vechili și țărani ; cum îl apucă stenahoria pe paznicul ocrotit de generalul Jack Lahovary, între borcanele de semințuri și piramidele sfeclelor de nutreț.

Îi aștepta acum valea Prahovei, Sinaia, apoi sfîrșitul sezonului la Constanța. Iar cum recolta se vestea îmbielșugată peste seamă, pentru la iarnă, ca tot neamul lor de mari stăpînitori de pămînturi pînă la a treia spiță, își rezervau Parisul, Carnavalul la Nisa, măcar o săptămînă la Monte-Carlo unde Toto are de încercat o martingală prodigioasă.

Meritau toate așadar, această obligatorie corvoadă. O expediție la pavilionul poreclit de gazetele opoziției : „Palatul magic al semințelor de dovleac și al cocenilor de porumb !...“

Toto își ciugulise din cîteva ochiri pospaiul unui detaliat raport. Reținuse un nume, o cifră, un total de tablouri statistice ; pentru rest se bizuia pe imaginația care-l despotmolise din impasuri mai grave. Ce mai

aveau de aflat? Întrebase, nerăbdător să se îndrepte spre alte zone ale expoziției, gălăgioase și atractive, departe de acest lugubru cavou.

Iar Lili și Margot întîrziau cu răspunsul.

De altfel, cea mai tînără dintre surori poate că nici n-auzise întrebarea.

Folosea luciul geamului de vitrină, drept oglindă, potrivindu-și cocul și buclele părului sub pălăria lată de pai, cutele rochiei de olandă, jaboul cu pliuri înfoiate ca o gușă de porumbel rotat, după cum cerea moda timpului.

— *Bon! Alors nous continuons*[1]*!* se resemnă amenințător Toto, înfigîndu-și monoclul în arcada sprîncenei și începînd a citi cu glas uscat, pedant și profesoral, etichetele flacoanelor din rafturi: Grîu cîrnău; *Triticum vulgare!* ...Grîu mustăcios de vară; *Triticum aestivum!* Grîu englezesc; *Triticum turgidum!* ...Orz mucheriu; *Hordeum hexastichon!... Hordeum distichon! Avena sativa! Avena orientalis. Avena nuda... Avena...*

— *Que tu es drôle! Finis*[2]*!* exclamă cea mai vîrstnică dintre surori, rotind privirea alarmată spre intrarea unde prin minune se ivise un grup mai numeros de vizitatori. *On nous regarde, Toto*[3]*!...*

— Ei și? *Qu'ils regardent, tas d'idiots!... Tu l'as voulu, Margot*[4]*!...* strînse din umeri tînărul, mutîndu-se la vitrina alăturată și înverșunîndu-se să recite dintr-un suflu etichetele superb caligrafiate: *Phaseolus vulgaris, phaseolus nanus, phaseolus multiflorus* și alte multe *faseole... Tiens!* Acum încep să-i dau nițică dreptate lui papă! Tot are o misiune pavilionul acesta... Mînca pînă mai ieri Stan Tzoparlan borș de *phaseolus multiflorus* cu mămăligă de *zea mais*, și habar n-avea ignorantul cu ce alimente savante se hrănește...

---

[1] Bine! Atunci continuăm!
[2] Ce caraghios ești! Isprăvește...
[3] Privesc oamenii la noi, Toto.
[4] N-au decît să privească, idioții! Tu ai vrut-o, Margot!

— Toto, mai încet, te rog !...

— Lăsați-mă că am dat peste-o idee genială ! Am să-i vînd subiectul lui papà, pentru la toamnă... Tot pretinde că nu-s capabil de nici o ispravă serioasă în viață... I-o vînd, și cu ideia mea pariez că înfundă opoziția în doi timpi și trei mișcări, la discuția mesagiului... Ce admirabil discurs ! Cu patosul lui, parcă-l aud !... Onorrrată camerrră, guverrrnul a rrrezolvat chestia agrarrră cu fapte, nu cu vorrrbe !... Ne învinuiți că sîntem reacționarrri ? Darrr pînă la noi, ce cultiva oarrre sărmanul plugarrr înapoiat, serac, hrănit cu otrrrava cluburrrilor sătești, rrridicola însă perrriculoasa aventurrră cu parrrfum poporanist a pretinșilor generoși din opoziție ? Ce cultiva, onorrrabila camerrră ? O știți prea bine, fiindcă sîntem o majorrritate de agricultorrri, proprietarrri mai mult sau mai puțin marrri. Și dacă n-o știți, să v-o spun ! Cultiva grîu cîrrrnău și mizerrrabil porrrumb hăngănesc, fasole oloagă, orrrz mucherrriu, eteterrra, eteterrra... Astăzi ? Astăzi, domnilorrr și onorați colegi, aceste culturi primitive, nerrrentabile, absurrrde și dezonorrrante, da-da ! dezonorrrante pentru veacul în carrre trăim ; aceste culturrri înapoiate, anarrrhice, sterrrile, eteterrra, eteterrra, au fost înlocuite cu o agriculturrră metodică, înaintată, luminată, plină de prrromisiuni și încorrronată de admirrrabile rrrezultate ; o agriculturrră în pasul occidentului. Astăzi ? Astăzi cel din urmă țerrran cultivă *phaseolus nanus* și *triticum turgidum, avena sativa* și *hordeum hexastichon !...* Astăzi...

— *Finis, Toto*[1] ! Pentru numele lui Dumnezeu ! *On t'entend*[2] ! repetă din nou cea mai puțin frivolă dintre surori, stăpînindu-și rîsul și pregătindu-se de plecare pentru a pune capăt acestei zeflemiste parodii a tiradelor, în care oricine putea să recunoască patosul, vocabularul și gestul oratoric al vestitului vorbitor de la

[1] Termină, Toto !
[2] Te-aude lumea !

clubul partidului conservator, al boierilor de viță, cu arbore genealogic și blazon.

— *Qu'on m'entende, tas d'imbéciles*[1] ! Parcă papà le spune altceva și altfel de la tribună ? Și ostrogoții aplaudă de-și rup palmele, fiindcă doar de aceasta sînt ostrogoți și mameluci !...

Tînărul în straie fumurii lăsă să-i cadă de-a lungul vestei de pichet monoclul atîrnat în șnur și întoarse o privire dezgustată, peste umăr, asupra turmei de ostrogoți și de mameluci de la spatele său.

Îndată se îndreptă însă de umeri cu o tresărire și salută prea larg, în chip de pocăită scuză, un domn înalt și spătos, cu barba rotundă și sură, din fruntea grupului care își aștepta rîndul la vitrinele unde atît de spiritual perorase.

Acoperindu-și la loc cu fina panama cărarea pomădată și prelungită pînă la ceafă, cercetă ceasornicul, cuprins de-o grabă subită.

— Să mergem ! rosti printre dinți. *Filons*[2] !

Pe obrazul batjocoritor pînă mai adineaori flutură o umbră de stînjenire.

Dar numai o umbră și numai o clipă.

— *Qui est-ce*[3] ? voi să afle tînăra cu numele Margot, cînd s-au depărtat spre ușă.

— Cumpătă... *Un certain*[4] Iordache. Cumpătă de prin Moldova.

— *Qu'est-ce qui'il fabrique*[5] ?

— *Triticum turgidum !... Hordeum hexastichon !... Avena sativa !... Phaseolus nanus !...* Aceeași fabrică și aceeași marcă a onorabilului meu papà, ca și a onorabilului vostru părinte... Prieteni de altfel, cu toate că sînt adversari politici, dacă se poate spune că fosilele din speța acestui domn senator Cumpătă au cumva vreo idee politică.

---

[1] Să mă audă, imbecilii !
[2] S-o ștergem !
[3] Cine e ?
[4] Un oarecare...
[5] Ce învîrte ?

Verișoara mai tînără îl privi bănuitor :

— Un lucru nu pricep, Toto ?... Acum vorbești așa cum vorbești ; iar cînd ai dat ochii cu el ai făcut o mutră !... O mutră !... Ca un licean surprins de profesor cu țigara în gură pe bulevard.

Toto zîmbi unei amintiri nostime :

— Lasă ! Nu mai știi și nu mai pricepe prea multe că ai să îmbătrînești prea repede, *ma belle ténébreuse*[1] ! E o poveste pentru altă dată. Îmi spui de mutra mea ! Dar văzuși mai întîi mutra lor ?... Făcea toate paralele. Au venit în corpore, toată familia, cu cățel și purcel, să zgîiască ochii la borcanele cu sîmburi de dovleac... Ce-o fi avînd de învățat în materie de grîu cîrnău și de orz mucheriu, un om care face agricultură de pe vremea *Georgicelor* lui Virgiliu sau a regelui dac Burebista, strămoșul său, și cam tot cu metodele de atunci ?... L-am auzit o dată vorbind cu papà în tren... Fosilă, fetelor ! De trei ori fosilă ! Papà îi trăgea cu modernizările lui, eteterrra, eteterrra... El, de colo : „Apăi nu, cucoane Laurențiu, altfel am apucat eu din bătrîni, cum au apucat și părinții dumitale... Și în gromovnic spune că trebuie s-așteptî schimbarea luminei înainte de-a pune sămînța păioaselor în pămînt..." În orice caz, am să-i duc o bucurie lui papà. Expoziția l-a convertit la modernizare pînă și pe-un ruginit ca stimabilul Cumpătă, de vreme ce și-a lăsat plugul de lemn, să constate *de visu* prin ce miracol al guvernului s-a metamorfozat grîul cîrnău în *triticum vulgare !*

În pragul pavilionului, Toto își recăpătase astfel toată verva sarcastică, zdruncinată o clipă.

Aprinse țigara și își azvîrli monoclul în găvanul orbitei, prinzîndu-l sub sprînceană cu neîntrecuta-i dibăcie care stîrnea întotdeauna admirația și invidia amicilor de la Capșa, unde era considerat băiat de duh și de viitor. De viitor deputat, viitor diplomat, viitor ministru — toate viitorurile deschise înainte-i.

---

1 ...frumoasa mea tenebroasă.

Trecu subsuoară bastonașul de trestie și luă comanda celor două verișoare în rochii geamăne de olandă albă, spre alte alcătuiri ale falnicei Expoziții jubiliare, mai puțin plicticoase și vrednice de sarcasm.

3

— Cine era domnișorul?

— Băiatul lui Sarandă.

— Care, Matei sau Laurențiu?

— Al lui Laurențiu. Bietul Laurențiu, cel cu mașinile de secerat și de legat snopii!... Cel cu fasolea soia...

Întrebase ginerele lui Iordache Cumpătă, profesorul de agronomie Dimitrie Petreanu, bărbat smolit și corect încheiat la toți nasturii costumului bleumarin, prea larg pentru un trup slăbit de boală. Bătrînul răspunsese netezindu-și barba cu latul palmei, poate să-și ascundă, dacă nu cumva să-și facă mai bine zărită, o anume mijire de zîmbet.

Nu pomenise fără tîlc despre mașinile de secerat și despre fasolea soia, buruiană proaspăt adusă cu tămbălău din Japonia și prezentată de cîțiva specialiști, ca leacul miraculos al tuturor crizelor agricole care bîntuiau periodic Romînia lui Vodă Carol I.

Între socru și ginere, dura o veche și neogoită guerilla.

Unul ținea la plugăria apucată din moși-strămoși; celălalt, fecior de pălmaș, ridicat de la pămînt cu îndîrjită trudă și cu învățătura acestui pămînt șlefuită la școlile apusene, se căznea de cincisprezece ani să-l convingă la o cultură mai adaptată vremilor. Iar Iordache Cumpătă afla prilej încă o dată să amintească zădărnicia unor asemenea erezii, nepotrivite, după a sa părere, cu stările și obiceiurile locului.

Pătăraniile lui Laurențiu Sarandă slujeau mărturie.

Era tocmai unul din cei care încercaseră și mai în-

cercau încă astfel de agricultură modernă, cu mașini, îngrășăminte chimice, fasole soia, alte fantasmagorii. Și rezultatele se dovedeau catastrofale. Nu din pricina modernizării. Din pricina unui incurabil neastîmpăr de diletant, entuziasmîndu-se astăzi pentru o cultură, lepădîndu-se mîine de ea pentru o mașină; abandonîndu-le poimîine pe amîndouă pentru un sistem-costisitor de irigații, menit să rămînă baltă și să-i ducă banii pe gîrlă.

Acum zece ani, Laurențiu Sarandà se văzuse silit să-și vîndă moșia din Moldova: peste o mie de fălci arătură, curte, acarete, fînețe, iazuri și mori pe deasupra. Nu se-nvățase minte. În același an se strămutase cu întreaga gospodărie și cu experiențele în Muntenia, la alte două trupuri de moșii din zestrea nevestei. Le dădea gata și pe acelea. Acum era dator vîndut cu toată aparența de lux, cu toate voiajurile în străinătate, casa deschisă și echipagiile la scară. Abia izbutea să înnoade anevoie ața de la an la an, numai prin înlesnirile de credit smulse pe temeiul înaltelor sale rosturi politice din partidul conservator, fracțiunea cantacuzinistă a „Nababului", cel mai mare proprietar de pămînturi din Moldo-Valahia.

Acestea ținuse să le amintească Iordache Cumpătă, zîmbind, în ochii ginerelui cărturar, cu privirea lui albastră și blajină, de moșneag zdravăn și neclintit de pe soclul bătrînești datini și rutine plugărești.

Pentru a înlătura orice îndoială, mai adăogi stăruind:

— A acestuia Sarandà, nu a lui Matei, e băietul. Îl știu de cînd era de-o șchioapă și nu o dată l-am jucat pe genunchi, înainte de-a vinde Laurențiu moșia, pe vremea cînd mă-ntinsesem și în ținutul Ieșilor, cu Prigorenii, lucrînd în tovărășie și în parte la cîștig și la pagubă, moșiile celor care n-aveau tragere de inimă să le lucreze și se vînturau prin străinătăți... Atunci am fost vecini cîțiva ani. Nu-l apucase încă patima mașinăriilor și nu se auzise despre fasolea

soia... Era cam ageamiu în ale cîmpului și se ținea astîmpărat ca atare. Umblase pe la Paris pentru alte învățături, fusese magistrat aici la București, pînă la moartea bătrînului Coste Sarandă, cînd și-au împărtit mosiile între el și frate-său, Matei... Atuncea am legat cunoștință și prietenie. Venea la mine: Ei, coane Iordache, cînd scoatem plugurile ?... Luni, coane Laurențiu... Bun ! Luni să fie !... Așa la tocmeli, așa la prașilă și la coasă, așa la seceră... Întreba, nu-mi ieșea din cuvînt și cel mai adesea o nimerea... Pe urmă, cînd s-a crezut că nu mai e agiamiu, l-o pălit din senin experiențele. O adus un administrator leah cu jambiere roșii și pălăriuță verde — și gata a fost ! Se ascundea de mine să samene grîu prășitor și alte nebunii... Se ascundea mai cu seamă la strîngerea bucatelor, de rușine, să nu-l mai întreb cu ce pricopseală s-o ales !... Celălalt, Matei, mai cuminte. De nu mă înșel, ale lui trebuie să fie cele două fetișcane. Apoi bună zestre le-a păstrat !... Asta numai fiindcă s-o ferit, ca diavolul de tămîie, de născocirile nemțăști și n-are a plăti camătă băncilor, pentru tot soiul de fierării care ruginesc sub șoproane.

Aștepta un cuvînt de împotrivire după tradiția necurmatelor discuții începute cu vreo cincisprezece ani în urmă. Căci dezbaterile și controversele durau deatunci, de cînd își măritase a treia fată, abia ieșită de la pensionul Humpel din Iași, cu acest profesoraș întors nou-nouț de la Paris, încărcat de diplome și de medalii.

Dar dascălul de agronomie nu luă aminte la subînțelesurile destul de străvezii, fiindcă nu de dragul lor întrebase.

Cu o intuiție ascuțită de părinte, presimțea ce se petrece în cugetul feciorului său, Adrian, elev de liceu adus cu sine întîia oară în capitală din depărtatul ungher al Moldovei.

Băiatul trecuse cu note cam pestrițe, dar destul de mulțumitoare, examenul pentru intrarea în cursul su-

perior, și în cinstea acestui eveniment îi doza cu măsură cîteva răsfățuri: uniforma nouă, bălțată de oarecare modificări nereglementare, plimbarea la București, dublarea banilor de buzunar pentru vacanță. Această mărinimie era prea puțin răsplătită. Copilul îl neliniștea.

Luptau mereu, două suflete, cu două porniri în el.

O săptămînă nu-l putea scoate din casă, cînd îl prindea toana lecturilor, citind pe nerăsuflate romane, tratate de zoologie și botanică, tomuri de mitologie, de istorie și de filosofie, prea complicate poate pentru mintea crudă a unui școlar de paisprezece ani. O săptămînă nu-l putea culege, apoi, de la hoinăreli. Se întorcea prăfuit, ars de soare, răgușit și mirosind a tutun, cu o lucire sălbătăcită în ochi.

Acum descoperea altceva nou.

Cît timp s-au aflat lîngă vitrina unde numitul Toto, odorul lui Laurențiu Sarandă, parodia cu exagerări de bufon discursurile celebrului și nenorocosului agrarian, ascultase fără voie, ca întreaga familie — *le tas d'idiots* — năzbîtioasa șarjă de-un gust îndoielnic.

Pe el nu-l mira, nici nu-l indignase.

Domnișorul sclivisit și monoclat nu făcuse alt decît să repete, cu un supliment de gest și de mimică, tot ce se scrie și se vorbește în batjocură despre încercările de primenire ale meșteșugului plugăresc, într-o țară în care zeflemeaua are întîietate și totul se reduce la un moft. Îl aștepta să sfîrșească, fiindcă și mascaradele au un sfîrșit.

Privirea-i a surprins însă semne într-altfel îngrijorătoare, pentru un părinte, nu pentru un dascăl de agronomie.

Adrian nu slăbise din ochi fasonelul atît de expert în mînuirea monoclului. Îi sorbea vorbele, gesturile degajate, impertinența uităturii peste umăr la turma lor de ostrogoți și de mameluci.

Era o admirație inferioară, dar explicabilă la un băiețandru scos pentru prima oară din atmosfera unui

mucigăit tîrg moldovenesc şi a vieţii de ţară, la diferitele moşii ale rubedeniilor din cinci ţinuturi unde îşi petrecea vacanţa. Răul se cuvenea smuls din rădăcină. Copilul se depărta de el, de obîrşia lui, de principiile lui stricte şi rigide. Trăgea spre cealaltă lume, a nimicniciilor şi a vieţilor părăduite. Îngrijorarea şi teama lui cea mare, de-un viitor pe care nu mai era sortit să-l poată cîrmui în scurtă vreme, ştiindu-se condamnat de medici.

Pe fruntea osoasă a dascălului se adîncise între sprîncene cuta severă pe care Adrian o cunoştea prea bine.

Dimitrie Petreanu îşi înăbuşi un acces de tusă în batistă. O împături tacticos. Ocoli dinadins privirea băiatului, vorbind însă destul de tare ca să-i ajungă predica la ţintă, cu toate că se adresa numai lui Iordache Cumpătă :

— Eu nu l-aş plînge pe Laurenţiu Sarandă, pentru nefericitele lui experienţe agricole... Acestea se pot repara. Îl plîng însă pentru asemenea pramatie de copil.

— Dar ce ai cu băietul ? se minună Cumpătă.

— N-am nimic cu el... Am cu o categorie. Reprezintă o lume. Aceştia dau gata într-un an, tot ce n-au izbutit să ruineze zece ani de experienţe absurde şi păguboase. Sînt ca insectele strălucitoare din vitrina de-alături. Îţi iau ochii cu sclipirile lor... Dar nu-s mai puţin duşmane ale cîmpurilor, ale semînţelor şi tuberculelor. Părinţii, dacă nu mai sînt vrednici să muncească şi să agonisească, măcar îşi dau silinţa să păstreze ce-au agonisit înaintaşii lor... Plodurile nu se mulţumesc cu rolul de trîntori. Îşi mai bat şi joc de truda părintească !...

— Asta-i poveste de cînd a lăsat Dumnezeu părinţi şi copii ! oftă bătrînul, care era şi el împovărat cu o casă de şapte feciori în afară de cele cinci fete ; unii de mult ajunşi la vîrstă coaptă, alţii încă prin

școli, fără să-i calce pe urme în chiverniselile moșierești. Poveste veche și cam amară...

— Evident că-i poveste de cînd sînt părinți și copii pe lume! încuviință profesorul. Dar aceasta nu scuză nimic... Nu l-ai auzit? Nu l-ai văzut? Tipul moftangiilor lui Caragiale!...

— Ei! Tinerețe, ce să-i faci?... Tinerețea-i a zburdălniciilor. Mai ține seamă că e și singur la părinți, crescut în puf. Alt copil nu-i cunosc lui Laurențiu Sarandă...

— Unul ajunge! Îi citești viitorul moșiilor lui Sarandă, ca într-o carte deschisă. O avere zdruncinată se poate reface, chiar cînd a ajuns pe marginea prăpastiei... Cu o mînă de fier și cu puțin noroc...

— Și cu un dram de minte! ținu să sublinieze bătrînul Cumpătă, gîndindu-se la dramul de minte care lipsea amatorilor de renovări agricole.

— Tocmai. Și cu un dram de minte!... Proprietarii din Romînia noastră jubiliară, cînd nu sînt învechiți, cad în cealaltă extremă. Un soi de romantism agrar. Se improvizează reformatori și experimentatori, după ce-au fost pregătiți pentru orice altă meserie orășenească: avocați, medici, farmaciști, funcționari... Iau atunci de sfîntă litera cărților și dau vina pe cărți, fiindcă nu le-a izbîndit recolta de fasole soia ori de... alune americane. Experiențe nefericite pe care le plătesc mai apoi tot bieții țărani de pe moșie. Dar într-o bună zi se dezmeticesc. Se întorc la realitate. Aleg din carte numai cît se potrivește împrejurărilor noastre. Scapă la un liman... Cum ai avut prilej să cunoști cîteva cazuri de inovatori mai chibzuiți, care au ușurat așa măcar munca țăranilor cu mașini și nu s-au ales cu nici o pagubă din asta. Dimpotrivă!... Dînșii s-au pricopsit, iar țăranii au mai răsuflat cît de cît în lipsă de altceva mai bun. Pe cînd o moșie încăpută pe mîna unei odrasle ca filfizonul de adineaori, nu mai are nici o scăpare... Foc și pîrjol se alege din ea!... Mai mare foc și pîrjol se alege de clăcașii de pe moșie,

fiindcă pînă la urmă numai asupra lor apasă toate gloabele, angaralele şi păcatele stăpînilor de pămînturi. Toate: datorii, nechibzuinţă, agricultură înapoiată ori fantezist înaintată, moştenitori risipelnici, ruleta de la Monte-Carlo... Unii păcătuiesc şi alţii ispăşesc fără vină. E soarta ţăranului nostru, nu de ieri, de alaltăieri... Cazuri ca ale odraslei lui Sarandă, cred că ai văzut şi cunoşti mai multe decît ale experienţelor avansate, care au dat faliment. E plină ţara de Sarandă juniori...

— Oricum, curăţel băiat...

— Ba bine că nu!... Pudră, cosmetic, guler cît manşeta, beţigaş de scamator şi monoclu spînzurat în aţă. Poză de jurnal! Manechin de croitor!... Astfel de exemplare ne-au făcut de pomină peste graniţă. Părinţii îi socot băieţi de viitor, iar ei îşi toacă viitorul de cînd au deschis ochii... Pe urmă, peste treizeci de ani stîrcesc cu coatele lustruite la cafenea şi la cluburi, pîndindu-te să te tapeze cu o rublă de cinci lei, pe care o reduc şi la o băncuţă de cincizeci de bani... Singur îmi povesteai cum speriase ţinutul Neamţului, acum treizeci de ani, feciorul lui Ioniţă Hotnog, cînd s-a întors din străinătăţi să-şi ia moştenirea în primire... Ce mai echipagii cu patru cai înaintaşi! Ce brecuri, ce docare, gabriolete, ce cupele şi valeţi! Ce costume de *gentilhomme campagnard*[1] şi ce sindrofii cu invitaţii pe carton poleit! Nu se mai isprăveau vînătorile, partidele de cărţi, tarafurile de scripcari... Şi singur îmi povesteai cum l-ai zărit deunăzi la o cafenea molfăind un covrig cu ceai, ros în coate, şi cu încălţările sparte...

Aceştia aduc prăpădul şi pustiirea moşiilor şi moşierilor din ţara noastră, „eminamente agricolă", nu experienţele!...

— Aici ai dreptate! recunoscu gînditor Iordache Cumpătă.

---

[1] ...nobil de ţară...

întru întărirea celor auzite, ar fi putut adăogi încă un argument tăinuit cu firească-i discreție.

Feciorul lui Laurențiu Sarandà nu așteptase să ajungă în fruntea bucatelor, pentru a se îndatora în dreapta și-n stînga. În timpul seziunei parlamentare se pomenise de vreo trei ori cu biletele aduse de birjari. Toto Sarandà îi cerea, sub chip de împrumut și în ordine progresivă, o dată cinci sute de lei, a doua oară o mie și în sfîrșit o mie cinci sute, apelînd la amintirea timpurilor cînd bătrînul îl jucase pe genunchi și inventînd datorii de onoare care nu se cuveneau să ajungă la urechea familiei.

Pe urmă, un misit de grîne scăpase cuvînt și despre unele polițe semnate în alb. Nu era așadar nici o mirare, că atît de stînjenit și exagerat de respectuos salutase, înainte de a face stînga-mprejur.

Iar Iordache Cumpătă bănuia că nu e mare deosebire între aceste apucături și între năravurile fiului său mai mare, Jorj, holtei tomnatec, cu învățătura neisprăvită, nechibzuit și risipelnic, păstrat pe lîngă el să-i fie de ajutor la treburile cîmpului, mereu avînd a șopoti cu samsarii, mereu avînd a pleca la Iași și la București, mereu plîngîndu-se că nu-i mai ajung banii. Poate că și Sarandà se va fi trezit cu biletele aduse de birjari ori de portarii hotelurilor, cam cu aceleași întorsături de condei, invocînd datorii de onoare care nu se cuvin să ajungă la urechea familiei. A familiei Cumpătă.

Are dreptate ginerele acesta uscătiv și prea aspru în strunirea copiilor! E dat ca toate mlădițele stăpînitorilor de pămînturi să se scalde în aceleași ape.

Într-o privință, mai mult noroc a avut cu fetele. Patru la rînd a măritat cu oameni așezați și întreprinzători. Unul avocat la Iași și stăpîn de moșie. Altul cu o sfoară de pămînt în ținutul Neamțului, aproape de el, învîrtind ceva politică și cercînd să se salte deocamdată cu tovarășii într-o societate pentru exploatări de păduri. Al treilea, de față, cărturar lipsit de

orice stare trăind din leafă cu cei şapte copii, dar neatingîndu-se de venitul zestrei, ca să le rămînă pentru învăţătură, ba încă şi mai rotunjindu-l cu modeste culturi de sfeclă, de cînd s-a întemeiat fabrica de zahăr a belgienilor lîngă Tîrgul Călimanului. Cel din urmă, Voicu Cojan, proprietar în Vlaşca, aproape de Giurgiu, mai îndrăzneţ şi mai aprig decît toţi, valah dîrz din neamuri de mijloc, pus pe atîta să-şi îndoiască averea în cîţiva ani. Îi rămînea fata mezină. Tot vreunui om al treburilor moşiereşti se afla sortită. Nu se depărtau de la matcă... Erau gospodine, soţii devotate, mame martire... Pe cînd feciorii ?

— Ai dreptate ! vorbi întunecat Iordache Cumpătă. Încă n-apucăm a închide bine ochii şi înaintea ciocliloř dau buzna pe poartă misiţii, gata să neguţărească şi să cumpere. Ştiu tîlharii că vin la pradă şi la împărţeală sigură.

Aştepta poate acum un cuvînt de mîngîiere să-i aline temerile.

Dar Dimitrie Petreanu se feri să împingă mai departe o discuţie nepotrivită locului. El sfîrşise tot ce avea de spus. Socotea că această lecţie va fi clătinat ceva din admiraţia stupidă a lui Adrian, pentru indivizii spilcuiţi din tagma odoarelor de bani-gata.

Se silea să-i cerceteze cugetul în ochi. Ca întotdeauna, anevoie izbutea o descifrare deplină.

Adrian, cu şapca de uniformă tuflită pe-o ureche, cu mîinile înfundate în adîncul buzunărilor de la pantaloni, privea distrat la rafturile cu flacoane de seminţe, la mănunchiurile de spice împletite şi la vitrinele cu ierbare.

Ascultase ? Nu ? A tras vreun învăţămînt ? Cu neputinţă de lămurit...

Se găseau alături trei generaţii, cu ale lor trei lumi care nu se întrepătrund.

Dascălul de agronomie oftă pentru grijile sale, cum oftase pentru altfel de griji, bătrînul Iordache Cumpătă.

Observă :

— Cu poveștile noastre, noi am uitat de cucoane. Noroc că-i atît de pustiu pavilionul acesta, încît nu-i nicio primejdie să se rătăcească...

Surîsul amar sfîrși în alt tuset înăbușit cu batista împăturită la buze.

Într-adevăr, de la începutul discuției, femeile se despărțiseră din grup, îndreptîndu-se spre sala unde se aflau expuse produsele Școlii de Agricultură din ținutul Călimanului. Era secția cea mai iscusit întocmită ; iar meritul revenea întreg profesorului Dimitrie Petreanu.

Au pornit și dînșii într-acolo, Adrian în urmă, cu mîinile în buzunări, tîrșind tălpile ca un captiv resemnat să se supună altor voinți pînă ce va suna ceasul evadării.

Îngrijorările severului părinte erau mai îndreptățite decît le bănuia.

Sufletul copilului îi aluneca printre degete. La amestecul turbure din fire, se adăogise în ultima vreme neastîmpărul vîrstei ingrate de creștere, cînd puiul de om nu s-a lepădat încă de nevinovatele desfătări copilărești și descoperă totuși importanța incalculabilă a dungii la pantaloni, cînd un coș de pe frunte ia proporțiile unui cataclism și fostele tovarășe de v-ați-ascunsele au căpătat într-o bună dimineață, pentru ochii perdeluiți pînă atunci, farmecul arzător al atributelor feminine.

Se încrucișaseră din naștere două destine în el. Al unui neam moleșit, contemplativ și liric-sentimental după mamă, o clasă care coboară ; al unui neam aspru, numai voință și lucidă supraveghere de sine, după tată — o clasă care luptă să iasă din bezne. Acum se mai încrucișau și două vîrste, cu alți germeni de neliniștitoare contradicții. Predica lui Dimitrie Petreanu nu-și atinsese ținta.

Dimpotrivă.

Tot timpul, Adrian privise în extaz chipul și portul „domnișorului" Toto Sarandà, ca un suprem ideal pentru un licean scos din bîrlogul provinciei. Borul de panama răsucit pe-o tîmplă cu savantă neglijență, costumul fumuriu de stofă moale și scumpă, botinele de antilopă cu nasturi de sidef, mustățile aduse în furculiță, monoclul, mănușile, bastonul cu monogramă de aur, gesturile slobode, sarcasmul tiradelor zeflemisind preocupările mediocre ale unor oameni care trăiesc numai pentru grîu, fălci de pămînt, arături și seceriș ; toate îi dezvăluiau un univers mai transparent și descătușat de vulgaritățile terestre, o lume seducătoare de roman, unde viața se desfășoară într-un ritm grațios, aerian, de balet.

Cînd dascălul de agronomie și de științi-naturale a început a cuvînta, i-a recunoscut de îndată metoda.

Astfel diseca el gîzele cu elitrele de azur și fluturii de catifea ; astfel descompunea el potirul celor mai diafane flori.

Rămîneau slute articulații de torace, picioare desperechiate, o grămăjuie de gunoaie. Rămîneau misterele florii violate și reduse la mizerabile alcătuiri de stamine, pistil, carpelă, sepale ; altă grămăjuie de gunoaie.

Adrian uitase că avea în sînge aceeași irezistibilă înclinare de a diseca și de a analiza realitatea goală, dincolo de mirajul aparențelor. Uitase zilele cînd cerea învoire să lucreze cot la cot în laborator, la lupă și la microscop, fericit că e tratat ca un vrednic ucenic plin de făgăduieli. Moștenirea aceasta suferise o scurtă, dar desăvîrșită eclipsă. Iar cînd și-a reluat dreptul, a fost pentru un straniu și trist rezultat.

Liceanul s-a ferit la o parte din grupul familiei, într-o instinctivă desolidarizare.

Ochiul deslușea bolnăvicios de lucid stigmatele unei inferiorități dureroase. De cînd a intrat în București, o simțea vag. Acum măsurase prăpastia întreagă.

Prin contrast cu strălucita trinitate a vlăstarelor Sarandà, de o aristocratică distincție, dînșii rămîneau cu adevărat o turmă de ostrogoți și de mameluci. Grupul clasic al provincialilor la Expoziție, așa cum e zugrăvit în șarjele revistelor umoristice *Furnica* și *Belgia Orientului*.

Nu s-ar spune că Iordache Cumpătă, cu surtucul său de lustrin negru și cu panglica panamalei decolorată de soare, se trage dintr-un neam vechi de vornici și pîrcălabi, — proprietar cunoscut, în întreaga țară a Moldovei, senator de colegiu I, ales în opoziție, numai fiindcă numele îi atîrna în lumea stăpînitorilor de pămînturi mai greu decît orice program de partid politic. Nu s-ar spune că Dimitrie Petreanu, în costumul lui albastru și modest, prea corect și lipsit de fantezie, cu pălăria tare de zile mari și ghetele de șevro de la nuntă, a trăit cinci ani la Paris cu bursa luată prin concurs acolo și că s-a întors de acolo laureat cu două diplome, inginer agronom de la cel mai vestit institut european și doctor în specialitatea științelor de la cea mai strălucită universitate. Nu s-ar fi spus că publicațiile străine îi cereau colaborarea și că la congresele internaționale, societățile foștilor colegi din Franța, nu diletanții și campionii fasolei soia din țară, îl chemau să-și rostească neapărat cuvîntul. Nu s-ar fi spus...

Pentru orice ochi, dar mai ales pentru ochii lui de-acum, nu erau decît doi bieți provinciali, mirosind a provincie de-o poștă.

Rămas în urmă, Adrian se oglindi din mers într-un geam de dulap cu semințe și își împinse mai pe-o ureche chipiul de uniformă, nereglementar.

4

Sala rezervată școlii de agricultură din ținutul Călimanului și purtînd numele cărturarului înaintat și revoluționar de la 1848, Ion Ionescu de la Brad, era

singura care a scăpat de rîsul și de ocara gazetelor de opoziție.

Aceasta nu i-a adus însă mai mulți vizitatori.

Dimitrie Petreanu își contemplă cu melancolie munca prea vitreg răsplătită. Înfățișa într-un fel epilogul unei lupte de aproape douăzeci de ani. Luptă cu morile de vînt. Cartea pentru care își istovise sănătatea șubredă zăcea ca un cadavru între cunune de spice și jerbe de leguminoase uscate.

N-o cerceta nimeni. Nimeni nu băgase în seamă că era încă o izbăvire de cuget, a feciorului de pălmaș pornit de-acasă cu picioarele în opinci să cucerească diplomele și medaliile Parisului. Într-o scriptură plugărească de peste o mie de pagini tipărite pe socoteala unui dascăl cu voință, modest, a cuprins toată învățătura cîmpului, fără nălucirea teoriilor savante, în chibzuită și sfătoasă povață pe înțelesul tuturora și pe puterile de încercare ale tuturora. În ultimii cinci ani pentru aceasta trăise. Călcase prescripția strictă a medicului. Cinci ani a verificat semințe și metode, specii aclimatizate și îngrășăminte, răsad cu răsad și altoi cu altoi; a confruntat experiențele altora și ale sale mai vechi, cu tomurile cele mai recente ale bibliotecii, a vegheat pe pagini de manuscris și de corectură în tăria nopții, înăbușindu-și tusea să nu răspundă în iatacul nevestii și în odăile copiilor. Prin ce minune își închipuia că ar putea însemna un eveniment?

Ținuse înadins să-și aibă locul în expoziția școlii sale, împresurată de roadele acestor experiențe supravegheate și încheiate de el, menționate cu vorbe elogioase în publicațiile străine de specialitate.

Aici se confunda cu soarta unui pavilion ce nu interesa pe nimeni. Zăcea neînsufletită în cosciugul cu geam de sticlă, sub cunune de spice, în care erau nevăzuți spinii. Prin ce minune crezuse că se va plăti așa obîrșiei plugărești, într-o țară de rentieri ai pămîntului indiferenți unor asemenea ciudate probleme de conștiință?

— E tare bine așezată !... rosti Smaranda Cumpănă, bătrînică mărunță la stat, cu ochii negri și vii, sclipind de-o ageră înțelegere a lucrurilor. Cum intri, mai întîi aicea ți se oprește privirea...

Dimitrie Petreanu își chinui buzele într-un zîmbet silit :

— Da ! E foarte bine așezată... Ca un sicriu de copil mort, pe catafalc, într-o capelă de țintirim.

Bătrînica bătu cu bastonul de abanos în pardoseală, semn de dojană.

— Ei, ce-i mai fi vrînd, de nu te mai mulțumește nimica ?

Bănuise că sala deșartă, în care singurii trecători erau numai ei, rănea sufletul dascălului venit să-și vadă izbînda atît de meritată și totuși atît de vitregă a strădaniilor.

O luase înainte cu vorbe așternute balsam. N-a prea nimerit-o, cum se așteptase. Prea slăbuț balsam pentru asemenea rană adîncă și înveninată. Dar nu-i stătea în fire să se dea biruită. Punctînd cuvintele cu scurte ciocăniri din baston, urmă clătinîndu-și toca neagră și fîlfîind aripile pelerinuței foșnitoare de mătase :

— Eu te-aș ruga să fii mulțumit ! Scurt ! Nu mă pricep cine știe ce la iarmaroacele acestea de modă nouă. Cum îi spuneam și lui Iordăchel... Ia poftim mai încoace, moșnege !

Iordache Cumpătă, înalt și spătos, se apropie legănat la chemarea bastonului.

Surîdea cu blîndețe.

Așa i-a fost dat dintotdeauna să se supună tovarășei amarnice de viață, ca un uriaș puternic și bun, care nu-și pune mintea cu o făptură atît de puțintică la trup și ascuțită la limbă.

— Cum îți spuneam ! bocăni lemnul de abanos. Mă scoți a treia oară la București, de la hambare, magazii și coșare... A treia oară de cînd ne știm ! Iar atuncea, mă duci de-a dreptul să văd în rafturi și cutioare, grînele pe care le-am lăsat acasă în hambare...

Ca și cum ai purta luntrașul de la mare, sătul de apă și iar apă, să-i arăți ca strașnică minunăție, marea în șipuri pecetluite.

— Bine, frate, numai pentru asta am venit? încercă fără convingere să protesteze bătrînul.

Ciocăniturile energice i-au retezat cuvîntul:

— Scurt! O dată ce însă m-ați adus aicea, am și eu dreptul să-mi spun părerea. Nu m-oi fi pricepînd la expoziții și iarmaroace de modă nouă. Dar mă pricep la asta!... și la asta!... și la asta!... că asta!... și asta!... și asta!... m-au îmbătrînit...

Vîrful bastonului de abanos arăta pe rînd, de jur împrejurul pereților, mănunchiurile de spice, știuleții de porumb, grîul și secara cu bobul plin.

Apoi se opri asupra lui Iordache Cumpătă, predîndu-l divinităților răzbunătoare, pentru a ispăși o crimă care îl scotea de sub scutul legii:

— Spune că nu!... Între de-al de astea m-ai ținut dumneata să-mi mănînc viața, cu ochii la cer, rugîndu-mă lui Dumnezeu cînd să dea drumul la ploi, cînd să lege ploile! Cînd să dea soare, cînd ninsoare!... Altceva nu fac de patruzeci de ani. Îți cresc duzina dumitale de copii și țin răbojul ploilor...

Obrazul se învălurase în crețuri mărunte de surîs ca pieliță unui măr iernatic, dezmințind asprimea acestor cumplite răfuieli.

Zîmbea și Iordache Cumpătă atotrăbdător, ca unul deprins cu judecăți încă mai crunte și mai strîmbe.

— Stai, frate, stai!... murmură domol, uitîndu-se de jos la vajnica făptură care nu-i ajungea pînă la jumătatea pieptului. Are să creadă lumea că te-am ținut închisă cu zece zăvoare toată viața...

— Care lume, mă rog? Asta care-i aicea știe cine are dreptate... Și alta nu văd. Scurt!

Bastonul de abanos lovi mai apăsat pardoseala. Scurt! Smaranda Cumpătă încheiase capitolul dezbaterilor cu moșneagul ei.

Se răsuci în pelerinuța de mătase foșnitoare, către ginere, schimbînd glasul:

— Precum îți spuneam, ai de ce să fii mulțumit și te rog să-mi fii mulțumit! Cele ce văd eu aicea nu se aseamănă cu nimic din ce-am văzut în alte săli. E nevoie să ți-o adeverească o femeie fără învățătură ca mine?

— Nici n-aștept...

— Scurt! Nici-un nici!... Băgat-ai de seamă ce-au găsit unii de cuviință? În lipsă de altă ispravă, se fălesc cu grîu mălurat și păpușoi de-a mai mare dragul, cu nodîlci de tăciune cît gîlcile.

Biruit, a prins a zîmbi și dascălul de agronomie:

— Își au și acestea un rost, mamă. Dovedesc neîncrezătorilor ce-nseamnă semănăturile proaste și prost îngrijite.

Toiegelul de abanos sună din nou a amenințare: „Adică nici atîta nu-nțelegem noi? Haide-haide!"

Iar glasul bătrînicei adăogă și rostirile de cuviință:

— Dacă era vorba de asta, atunci trebuia să băgați aici măcar trei sferturi din țară. Sau în loc de bilete de intrare la Expoziție, să împărțiți bilete de tren. Grîu mălurat și păpușoi scăpați în buruiană, să tot vadă lumea de la un hotar la celălalt, ca să se încredințeze ce-nseamnă semănături proaste și prost îngrijite... Ce mai umblați cu probe? Plină-i țara de așa probe!

Amîndoi: dascălul cu învățăturile de școală nouă dar fără nici o palmă de pămînt, ca și proprietarul de moșie cu științele cîmpului din părinți, au zîmbit de-a binelea, smulși de la gîndurile lor apăsătoare. Dimitrie Petreanu voise să adaoge un supliment de comentarii la spusele agerei și neînduplecatei bătrînice. Anume că acele grîuri mălurate și acele porumburi scăpate în buruiană, care se întîlnesc de la un capăt al țării la altul, aparțineau țăranilor lipsiți de răgazul să le muncească, fie chiar și după științele lor puține și învechite, fiindcă aveau a trudi mai în-

tii pe lanurile boierești. Dar renunță să mai prelungească o dezbatere de prisos. Nu era ceva nou, pentru nimeni.

Smaranda Cumpătă s-a retras sub zalele pelerinuței, sprijinindu-se cu amîndouă mîinile în bastonul readus provizoriu la adevărata sa destinație: toiag pentru susținerea unei bătrîne slabe și puținte la trup.

— Poate mai aveți ceva de aflat? întrebă viclean, cu toate cutele încrețite în jurul ochilor negri și scînteind de maliție.

— Nu! Nu! s-au apărat amîndoi într-un glas, astupîndu-și în glumă urechile. Ne-ajunge!

— Atuncea rămîneți să descîntați de-ale dumneavoastră. Eu mă duc să descînt de-ale noastre, femeiești, cu fetele...

Se îndreptă către peretele din alt capăt de sală, unde Olga Petreanu și Ada Cojan vorbeau în șoaptă, lîngă o galerie cu dulapuri și vitrine cu fluturi de mătase, coconi, fire de borangic, planșe și instrumente de sericicultură.

Își împlinise o misiune. În gînd își hotărîse să alunge semnele adîncite pe fruntea ginerelui posomorît și bolnav. Izbutise. Îi rămînea altă misiune, poate mai delicată și mai anevoioasă, fiindcă va să lămurească în sfîrșit ce se petrece cu Ada.

Pentru aceasta venise în capitală, pretextînd un consult de medici și vizitarea Expoziției. Întru aceasta își chemase dinadins fata de la moșia apropiată, din Vlașca. Îmbiase cealaltă fiică mai mare și mai încercată în viață, Olga, s-o cerceteze cu întrebări ocolite. Ținea să plece a doua zi la dînșii, la fața locului. Încă nu-i văzuse casa și gospodăria. Era alt pretext lesne de invocat, fără să trezească bănuieli.

De fapt mergea să pună și acolo orînduială, dacă se dovedea trebuință.

Nu-i plăcea ginerele acela, Voicu Cojan, prea ahtiat după bani și după pămînt, prea scump la vorbă și prea încruntat la privire ca un pîndar arnăut. Ada, singura ei fată cu școală mai îndelungă la pensioanele din străinătate și cu dar la clavir, ființă plăpîndă și romanțioasă, nu merita asemenea soartă, nici asemenea bărbat. I se părea exilată, departe de Moldova lor, în pustietățile de șes dunărean, printre valahii pe care nu-i avea la inimă.

Căută în ochii fiicelor, amîndorura, întrebînd și punînd din nou bastonul de abanos în mișcare:

— Ce-ați mai găsit voi de văzut în dugheana asta fără mușterii, copilelor?

Dincolo de cuvinte, privirea întreabă însă: „Ai aflat ceva, Olguțo?"

Olga Petreanu clipi imperceptibil din pleoape. Nimic! Nu poate să-i smulgă o vorbă, un început de spovedanie.

Bătrînica suspină.

Era mult, mult mai greu să izbutească în această misiune.

Dincolo a isprăvit repede și deplin. N-avea nici o însemnătate că întru izbîndă, pomenise cu rea credință despre grîu mălurat și porumb copleșit de buruiană într-un an cu recolta excepțională; nici că se zugrăvise cu tot atîta lipsă de temei (mai apelînd și la mărturia altora), ca o urgisită roabă dădăcind doisprezece prunci și îmbătrînind numai între hambare și coșare de grîne.

Copiii într-adevăr fuseseră doisprezece la număr.

Celelalte pătimiri însă numai pe sfert.

Iordache Cumpătă o luase foarte tînără, din dragoste, răcindu-se pentru un timp și cu familia, fiindcă se însura cu o fată de oameni nevoiași, răzăși sărăciți de cutropiri și procese. De atunci însă nu-i lipsea trăsura și cupeaua ei de la scară, cu perechile ei de cai și cu vizitiul ei.

La București venea a treia oară în patruzeci de ani, din pricină că nimic n-o chemase în orașul acesta străin, cu oameni bezmetici și înfumurați, zurbagii și răcnind unii la alții, ca surzii. Dar în Iași și măcar în alte cinci tîrguri ale Moldovei, nu era iarnă să nu treacă în inspecție rudele mai îndepărtate și mai apropiate: gineri, nurori, cumnați, cuscri, veri de a doua și a treia spiță cu toate plodurile și gospodăriile lor, întreg neamul Cumpătă răsfirat în Țara de sus.

Mai ales de cînd i s-au împuținat cei din urmă copii la învățăturile întîrziate, înțețise drumurile.

Apărea în prag, iar bastonul de abanos, lovit în podea, tăia glasul tuturor odraslelor încă neemancipate din toate crengăturile familiei, pentru care era un personagiu legendar și temut. Scurt! Nu se mai auzea țipenie.

De altfel, nici cimotiilor emancipate și majore, bărbați cu musteața cît vrabia și cu fruntea pleșuvă, femei cu fire cărunte în păr, nici lor nu le era mai la îndemînă. Ochii mărunți și ageri de-un negru lucios, singura rămășiță a frumuseții de odinioară trecută zestre celor cinci fete, sfredeleau în adîncuri nestrăbătute de alte priceperi; vorba pișca usturătoare fără drept de replică; darul de-a exagera pînă la caricatură păcatele, slăbiciunile și ticurile altora, o făcea mai temută decît semnalul imperios al bastonului.

Ar fi poate o bătrînă nesuferită, varga lui Dumnezeu, dacă toate aceste arme de urgie nu le-ar folosi cu inimă bună sub aspectul ghimpos, pentru a risipi necazuri și a aduce împăciuire alinată acolo unde pipăia dezbinări și suferințe de nimeni bănuite; dacă nu și-ar face din cuvînt pleasnă urzicătoare pentru a răzbuna nedreptăți și îngîmfări, pe care alții n-au cutezanța să le înfrunte. Scurt! După ce-a isprăvit, rămînea în urmă un obraz trufaș dogorit de rușine.

Vara, curtea la moșia lor, Zapodia, se prefăcea într-o colonie de vacanță și de hălăduire, tocmai pentru nepoții din cele cinci ținuturi ale Moldovei, deprinși

s-amuțească iarna, cînd răsărea mosafiră în prag. Veneau, plecau, se întorceau, aduceau cu dînșii alte odrasle de rubedenii pierdute din răboj ; nu se știa niciodată cîți sînt la masă și la culcare, nici cîți vor fi mîine, nici cum și unde mai încap. Era „jivalania" ei. Iar membrii activi ai jivalaniei, copii și copile din toate clasele și de toate vîrstele, visau un an întreg pe băncile școlilor risipite în cinci ținuturi, tînjind după paradisul de la Zapodia cu iazuri, mori, livezi, stîni, lunci și rîuri de scăldătoare, herghelii și fînețe cu iarba-nflorită pîn' la genunchi.

Acum, Smaranda Cumpătă își schimbase planul, tactica și strategia. Se întorcea pășind mărunt între cele două fete, mai nalte ca ea. Ridică toiegelul, mustruluindu-și moșneagul și ginerele :

— Dacă aveți de gînd să numărați toate grăuntele din gavanoasele acestea de spițărie, noi vă lăsăm aci... Ce, Doamne iartă-mă ! Nu vi-i milă de bietele copile care ies din casă din an în Paște ?... Vreți să le uscați și pe ele, cum m-ai făcut dumneata toacă pe mine, cinstite boier Iordache ?... Noi plecăm ! Scurt !...

— Dar unde să vă duceți, frate ? întrebă bătrînul Cumpătă. Mergem și noi...

— Nici de cum ! Vă poftesc să rămîneți aici și să isprăviți de numărat, bob cu bob. Cînd îți fi gata, să vă înfățișați cu raportul și cu socoteala.

— Stai, frate...

— Scurt ! Ne plimbăm pe ici-colo, pe la bărăcile cu minciuni făcute să minuneze niște femei sălbătăcite ca noi ; pe urmă vă așteptăm la restaurantul de pe malul lacului. Asta-i !

Oga Petreanu își prefirase privirea pe sub gene, spre soțul și stăpînul ei, cerîndu-i să consimtă și să le lase a pleca singure. Nici ea nu venise numai pentru o plimbare în capitală și pentru a cutreiera pavilioane de expoziție. Pe lîngă plănuitul consult medical al lui Dimitrie Petreanu, mereu amînat din pricina lui și a lucrărilor cîte îl copleșeau, o mai adusese

aici și altceva. Ca soră mai mare, trecută de vîrsta vanelor crize de deziluzii și rezistențe în care se zbate o căsnicie pînă la pacificarea definitivă și viața pînă la o resemnată capitulare, simțea și dînsa o datorie să-și susțină sora mai mică, Ada, cu alinări și sfaturi întărite de propria sa experiență.

Pentru aceasta era nevoie să rămînă singure, între femei. Dimitrie Petreanu a înțeles.

Încuviințînd, s-a grăbit să dea altă explicare, mai nevinovată, pentru ochii Adei :

— Foarte bine. De acord !... Noi chiar mai avem de numărat aci oareșcare grăunțe, după cum a ghicit mama.

— Ce vă spuneam ! triumfă bătrînica, mulțumindu-i din privire. Cînd dau de grîu și de ovăs, gata ! nu se mai mișcă locului pînă ce nu-i apucă noaptea. Îmi cunosc eu oamenii ! Haidem !

Bastonul de abanos se pregătea să dea semnalul de plecare. S-a mai înălțat însă o dată, îndreptîndu-se spre Adrian, liceanul înfipt într-un colț, departe de turma și de conversația vulgară a familiei.

Smaranda Cumpătă îl luă la refec, de la distanță, ridicînd glasul :

— Și bot-grosul acesta ce-mi stă, parcă i s-au înecat corăbiile ?... Ia-n poftim ! Ai să faci bine să mergi cu noi, în lipsă de alt cavaler.

Adrian se mișcă în silă, tîrșind picioarele și balansîndu-și umerii, cu mers de atlet blazat care i se părea foarte distins.

Se refugiase în cel mai izolat ungher, de unde a urmărit cu amară umilință și cu o luciditate rea toate tribulațiile grupurilor, despărțindu-se, unindu-se, evoluînd în parabole de sateliți, tăinuind în șoaptă, apoi vociferînd, ca să scadă din nou glasul ; circulînd în această sală de expoziție ca pe-un teritoriu ce aparținea exclusiv neamului Cumpătă, cu anexele genealogice Petreanu și Cojan. Au transformat sala într-o ședință a consiliului de familie. Iar pentru a pune vîrf

la toate, Smaranda Cumpătă îl chemase, cum dădea gură argaților din cerdac, la curtea lor de la Zapodia !... Noroc că nu se mai află nimeni să-i vadă și să-i audă !

Cu acest colcot de vrăjmășie s-a apropiat liceanul, uitîndu-se în pardosea, ca să nu le privească în ochi și să nu-și trădeze superbia amestecului de dispreț, de milă, de conștiința unei incomensurabile superiorități.

Bătrînica îl aștepta să vină, punctîndu-și mirarea cu ciocănituri de baston :

— Uitați-vă la dînsul ! După cum calcă, ați crede că el le-a făcut toate acestea cîte se văd și că acuma-i scîrbit, fiindcă nu i-au ieșit pe plac !... Bine, măi băiete, nu te mîhni, că data viitoare te-a ajuta Cel-de-Sus, să faci altele mai breze !

Ochii Smarandei Cumpătă rîdeau însă a voie bună.

Crescuse ea destui copii, ca să le cunoască sufletul lor turbure și vinovat la această răscruce trecătoare de vîrstă. Și nu găsea că-i o pricină de prea alarmantă neliniște, cum i-au mărturisit Olga și Dimitrie Petreanu. Are ea ac pentru toate cojoacele ! Ca dovadă, Adrian, în pofida hotărîrilor rebele, își scoase pe nevrute mîinile din afundul buzunărilor și stătea acum cu palmele lipite de vipușca vișinie, drept și smerit, ca un leat la raport.

— Așa, Adriene maică ! Așa te recunosc și eu...

Apoi, întorcîndu-se pe jumătate sub pelerinuță :

— Boier Iordăchel, pune mîna în pungă și scoate o rublă două. Nu putem merge c-un cavaler fără arginți la buzunar.

— Se poate, buniță ?... îngăimă Adrian, roșu para focului.

— Se poate, mamă ?... s-au împotrivit îndeolaltă Olga și Dimitrie Petreanu. Am purtat noi grijă să aibă el de-o prăjitură, de-un bilet de intrare...

— Scurt ! le reteză enumerarea Smaranda Cumpătă. Îmi strunesc eu nepoții în zăbăluță, dar nici nu-i

uit. Chiar şi cînd nu prea merită, cum se întîmplă cu acest domn bot-gros. O fi avînd el de prăjitură, poate că nu-i ajunge de-un ciuciulete de ţigară...

— Lasă, frate, nu-l mai necăji! Cum să fumeze, că-i băiat cuminte? garanţă pentru el Iordache Cumpătă, căutîndu-se în pungă.

Astfel, întru încununarea umilinţelor din acea zi pe care le credea încheiate, Adrian primi în palmă, ca un bacşiş, două patace late de argint. Simţimîntul de degradare se volatiliză însă uimitor şi scandalos de repede, cînd le strecură discret la locul lor şi le pipăi alipite de alte două carboave — capital fabulos, atîrnînd greu printre mărunţişul de nichel, să-i perforeze buzunarul.

— Am rămas înţeleşi! rosti bătrînica. Peste un ceas, un ceas jumătate...

Între cele două fiice, părea mai puţintică şi mai neînsemnată făptură, aşa cum se depărta sub zalele mantilei foşnitoare, pe cărăruia roşie a preşului întinsă din sală în sală, spre bolta luminoasă a ultimei uşi.

— Mi se pare, Dimitrie, că am să mă duc şi eu mîine la Tîrnauca... înştiinţă Iordache Cumpătă, îngîndurat din nou. Vrednic gospodar Voicu, însă teamă mi-i că am greşit cînd am pus la cale căsnicia asta... Ai văzut, Ada?... Nu scoate un cuvînt... Se sileşte să fie cu noi; îndată uită şi-i dusă dinăre noi... Nădejdea mi-i în Smaranda şi-n Olga: ele au să descopere firul...

— Numai de n-ar fi un fir prea încîlcit, care să tragă cine ştie ce la suprafaţă!

Bătrînul oftă, desprinzînd un spic de grîu dintr-un mănunchi cu paiele împletite decorativ şi frecîndu-l maşinal în palme.

— Poate că ai dreptate! rosti. Mi-a luat ochii cu hărnicia şi cu îndîrjirea lui de lucrător al pămîntului.

— Cu lăcomia şi neomenia lui, vrei să zici?

— Să nu exagerăm! încercă Iordache Cumpătă să

amîne o mai amănunţită cercetare a realităţii, ca întotdeauna cînd ameninţa să sfîrşească neplăcut pentru semenii săi. Să nu exagerăm !

Juca boabele de grîu în palmă, după ce-a suflat pleava peste capacul de sticlă al vitrinei unde stătea rezemat. O făcuse dintr-un obicei irezistibil de om al cîmpurilor, care simte nevoia să smulgă un spic, să pipăie şi să cîntărească bobul recoltei, cînd trece printre lanuri în ajun de seceriş.

Grîul era de anul trecut, adus din muzeul şcolii condusă de Dimitrie Petreanu. Bob plin, lunguieţ şi greu. Bun soi şi bună recoltă, pentru un an slăbuţ păioaselor !

Mai plăcut i-ar fi să vorbească despre acestea toate abătînd discuţia de la un subiect aşa de spinos.

Dar profesorul de agronomie, metodic şi sever cu el însuşi, ţinea să demonstreze că părerile nu-i sînt întemeiate pe superficiale impresii.

— Nu exagerez. N-am patima exagerării. O am poate pe cea a categorisirilor şi clasificărilor. Un fel de deformaţie profesională. Obligat să situezi plante şi animale în clase şi sub-clase, sfîrşeşti prin a pune etichetă şi oamenilor... Uneori mai greşeşti, evident ! Natura omenească e ceva mai elastică ; nu primeşte clasificări rigide. Regret însă că de data aceasta, timpul şi faptele mă confirmă. Eu pe acest Voicu l-am categorisit de la început. E un om care cere şi ia !... La atît se reduc raporturile lui cu restul omenirii.

— Cum asta ?... se miră cu naivitate Iordache Cumpătă, săltînd boabele în mînă şi căutînd un loc unde să se descotorosească de ele. Ce fel ? Om care cere şi ia !...

Dimitrie Petreanu zîmbi cu tristeţea unor experienţe care au lăsat urme mai necicatrizate, decît în sufletul socrului său :

— Ai observat că unii oameni sînt făcuţi să dea întotdeauna ; iar alţii să ia întotdeauna ? Cei din urmă, în lipsă de altceva, îţi iau măcar o ţigară din

cele două ale tale, chiar dacă tabachera lor e plină. Ba ți-o iau fără să mai ceară! Îți cer tot ție, ultimul chibrit...

Iordache Cumpătă recunoscu, plin de aceeași naivă uimire:

— Asta am observat-o la el... Taman așa face.

— Numai atîta? Atît n-ar fi nimic. Mai sînt însă și altele... Intră într-un sistem...

— Adevărat, frate! Hm!... Nici nu-ți închipuiești cît e de adevărat! întări bătrînul, luminîndu-se deodată asupra unor înlănțuiri de fapte.

Nu mai departe de acum cîteva zile, a pornit opt perechi de boi la Tîrnauca, tocmai din fundul Moldovei, cu trenul. Însoțitorii, moșneagul Toader Gliga și Simion Vătavul, argați de credință de la Zapodia, trebuie să fi luat astăzi calea îndărăt, spre casă. Poate că se află chiar aici, în Expoziție, fiindcă Toader Gliga, moș iscoditor din fire, își ceruse voie să poposească în drum ca să „bleiască și el ochii la Vavilonia Bucureștilor și la iarmarocul boierilor, de-i zice Ispoziție"; iar Simion Vătavu ținea să-și vadă fratele de la oaste, ordonanță la un colonel... Va să zică, opt perechi de boi, trimiși așa, plocon, pe-o simplă scrisoare. Anul trecut a fost un vagon de grîu ales pentru sămînță.. Altă dată o pereche de cai, un taur de prăsilă, două sute de oi. Cel mai proaspăt ginere și cel mai depărtat, afla întotdeauna ceva de cerut; iar lui îi părea foarte firesc, ca o datorie, să-i împlinească de îndată cererea.

Acum se lumina că-i cu adevărat un sistem. Ba încă, ce sistem organizat și urmărit fără de greș!

De cîte ori e vorba despre ceva urît și rău în felesagul oamenilor, e nevoie să-i deschidă altul ochii. Și nici atunci nu-i vine să creadă; caută o justificare, îi apără, după cum le ascunde faptele și în taină cearcă să le acopere el. N-a pomenit nimănui despre vagonul de grîu și despre perechea de cai; iar despre boi a lăsat a se înțelege că ar fi la mijloc o cumpărătoare.

Săltînd boabele în palmă, se socotea că din altă plămadă de om e zidit cestălalt ginere.

Fără un petec de pămînt şi din puţinele mijloace, îi primenise grădina şi livezile cu răsaduri şi altoiuri, adusese un pomicultor să planteze o livadă nouă cu puieţi de pomi fructiferi aleşi pe sprînceană, prefăcuse soiurile de păsări şi desţelenise o tarla pentru straturile lipovenilor angajaţi la grădinărie, înzestrîndu-le cu seminţe selecţionate, numai pentru a proba că învăţătura plugărească a cărţilor nu-i totdeauna vorbă deşartă.

Numai pentru atîta ? Poate că adevărul era altul.

Neam de pălmaşi, rămas tot fără pămînt după atîta sărăcie de învăţătură, îşi amăgea dorinţa de pămînt, aflîndu-şi mereu de lucru pe moşia neamului Cumpătă, cercînd îmbunătăţiri şi schimbări, ca pe-o stăpînire la care fără a fi şi a se simţi părtaş, voia s-o facă părtaşă la ştiinţele sale.

Nu-i propusese oare într-un an, să-şi ia concediu de la şcoală şi să-i conducă el gospodăria cîmpului, de-o probă, ţinîndu-se tare să-i îndoiască dacă nu să-i întreiască venitul şi să pregătească planuri de cultură şi asolamente pentru şase ani înainte ? Stăpînul Zapodiei a îndepărtat asemenea gînd ca o năstruşnică glumă. Să stea un an cu braţele încrucişate şi să privească la altul, cum tulbură orînduielile din vechi ? Propunerea a rămas deci fără urmare. Dar alte îmbunătăţiri şi încercări mai mărunte, le-a primit şi recunoaşte că au dat roade. Ginerele din Vlaşca venea să ceară şi să ia, de-acolo unde cestălalt aducea ca o furnică la muşuroiul comun al altora, măcar că nici gînd n-avea să se înfrupte din acel muşuroi comun şi n-ar fi primit în mîndria demnă a sărăciei sale.

Dimitrie Petreanu în vremea aceasta îşi ascundea cu greu crispaţia degetelor. Suferea din pricina firelor de pleavă şi a celor de spic răspîndite pe geamul vitrinei.

Nevoia de ordine şi de curăţenie îl tiraniza cu o

manie de fată bătrînă. Oricît de pustie era sala, se aflau întrucîtva la el acasă ; — iar la el acasă, cu toată strîmtoarea încăperilor şi jumătatea duzinei de copii plus unul, fiecare lucruşor îşi avea locul său şi firul de praf nu găsea timp să se aciuieze.

Respiră uşurat cînd bătrînul s-a hotărît să lepede boabele de grîu peste gunoaiele de pleavă. Îndată le-a măturat cu latul palmei făcut ghioc, le-a purtat la coşul de hîrtii şi s-a întors ştergîndu-şi cu batista degetele osoase şi pale.

Acum totul intrase în ordine.

Crezu de cuviinţă să rostească o lămurire, în care se cuprindea un regret şi-o mustrare :

— Acesta-i grîu de Banat... Dacă-ţi aminteşti, te rugasem anul trecut să-l încerci pe lanurile de la Jideşti şi de la Rădiul lui Cumpătă... Noi, la şcoală pe-un pămînt mai ingrat şi cu toată vremea ticăloasă, am ridicat opt chile moldoveneşti la falce, cu optzeci şi unu greutate hectolitrică...

Iordache Cumpătă se oţări ca un om care-a înghiţit o băutură înveninată.

El se cîrmuise după ştiinţele lui din vechi ; iar pe lanurile de la Jideşti şi de la Rădiu a fost silit să bage hreapca pentru a strînge un grîu neghinos şi hupit. Îi era greu să mărturisească aceasta, precum şi amănuntul că fruntea seminţei fusese de cu vreme trimisă în Vlaşca, la ginerele care-l ţinea de zor numai în telegrame.

Respinse asemenea amintiri cu mîna rasă de dogoarea cîmpurilor :

— Lasă, frate !... Să mai vorbim şi despre altceva...

5

Aproape de ieşire, Adrian se alăturase de echipa feminină a neamului Cumpătă, ca să nu meargă în urmă lipa-lipa ca un căţel.

Lîngă uşă, afară, un moşneag cu pletele descoperite se iţea lungind gîtul, intimidat de uniforma, de şapca şi musteţile măreţe ale paznicului protejat de generalul Jack Lahovary.

Îndată ce i-a zărit venind, s-a bucurat amarnic, răpezindu-se să se ploconească :

— Sărut mîna, coană Smărăndiţă...

Apoi, pe rînd, trecînd ca la altar şi pe la celelalte icoane :

— Sărut mîna, ducă Olga şi duduie Ada... Iaca şi conaşu Adrian !... Săru-mîna, conaşule !

Stăpîna de la Zapodia se proptise în baston, cuprinsă de o adîncă uimire :

— Da ce-i cu tine, Toadere ?

Moş Toader Gliga vorbi răsucind pălăria rotundă ca un ceaunaş şi trăgînd cu ochii, cînd la stăpînele lui, cînd la zdrahonul cu uniformă de doc alb şi cu bumbii auriţi :

— Ce să fie, coană Smărădinţă ? Ia nimica !... Tăte bune.

— Cum de-ai ajuns aicea ?

— Cu trinu, coană Smărădinţă... făcu el din pălărie, arătînd încolo, spre gara unde-a lăsat el trenul.

Din glas nu lipsea oarecare încîntare de sine, că măcar la bătrîneţe a ajuns ur om umblat.

— Ştiu ! bocăni toiegelul în pragul de piatră. Îmi închipuiesc eu că n-aï venit cu vaporul !... Te-ntreb cum de ne-ai găsit ?

— Cum să vă găsesc ?... Iaca bine... Am isprăvit datoria noastră după cum am primit porunca şi acu umblam să casc gura şi eu la pănărămile de-aicea... La o adică, tot trebuia să mînem o noapte în tîrgu Bucureştilor, ca s-apucăm dis-de-dimineaţă trinu de Moldova... Dară vă rog să cunoaşteţi că toate-s cu învoirea boierului. Zic : Coane Iordache...

— Ai de gînd să-ncepi cu povestea de la Adam ? Răspunde la ce te-ntreb eu ! Ai vreo scrisoare ceva,

pentru duduia Ada?... Mai întîi pune-ți pălăria în cap, că nu ești la biserică, și după aceea răspunde.

Toader Gliga se uită cu îndoială la domnul în uniformă albă. Ar fi vrut parcă să se știe asigurat și de încuviințarea lui.

Paznicul își răsucea însă caierele mustăților, privindu-le cruciș de-a lungul nasului, cînd la un capăt, cînd la celălalt. Așadar avea altă grijă!

Moșul își așează pălărioara pe plete, cam pe vîrful capului, ca să se vadă c-o face din supunere, nu din neobrăzare. Era între ciocan și nicovală. Din cuvîntul coanei Smărăndița nu putea ieși. A poruncit. Gata! Scurt! Nu vîșcîie trei sate. Tace chitic și conu Iordache.

Însă și boierul cu straiele albe, nu-i de crezut să n-aibă și el socotelile sale. Dacă se supără? După cum s-arată, aicea-i și el unul dintre cei mari și tari.

— Haide! porunci coana Smărăndița, mînuind bastonul de abanos. Ai vreo scrisoare? Vreun răspuns? Dă glas!

— Iaca dau, coniță... zîmbi moș Toader Gliga cu inima la loc, fiindcă se simțea apărat de un toiegel care face minuni. Răspuns n-am. Nici epistolă... Conașu Voicu s-a uitat la boi, i-o văzut și i-o aprobat. O spus: Bun! Puteți pleca! Și noi am plecat. Simion s-o dus la frate-său; eu am horhăit de pe-o uliță pe alta, tot întrebînd din om în om, pînă ce-am nimerit *Isposiția*... Așa că numai tîmplarea o făcut să vă găsesc pe dumneavoastră și să mă bucur... Adicătilea, se putea altfel? Să fiți dumneavoastră aicea și eu să nu vă aflu?

Pentru moșneag întîmplarea era cum nici se poate mai simplă. Boierii lui însemnau atîta în lumea în care trăia, încît i se părea firesc că oriunde aiurea tot dînșii să-i răsară în ochi, ca soarele ce rămîne la al său loc, pe cer, chiar dacă te-ai depărtat de casă peste nouă mări și nouă țări.

Mai de mirare îi era mirarea stăpînei.

Coana Smaranda îl luă la rost cu altă întrebare :

— Şi-acuma ce dădeai tîrcoale pe-aici, ca un dihor ?

— Dă, coniţă... rosti el cu ochii la domnul în straie albe. Mă chiteam şi eu... Să intru ? Să nu intru ?

— Intră ! Cine te opreşte ?

— Nu zic că mă opreşte cineva... Da vezi mata, mă cam sîiam...

— De cine să te sîieşti, omule ?

— Ştiu eu ? Dacă boieru de colo ...?

Moş Toader Gliga arătă spre boierul cu şapcă şi cu bumbi auriţi, care isprăvise de scărmănat caierele mustăţilor, cum isprăvise de numărat paşii, de făcut echilibristică pe dunga preşului şi de admirat a o sută una oară în vitrine, gîngăniile stricătoare cîmpului.

Paznicul, toropit de plictiseală, căsca astupîndu-şi hruba neagră a gurii cu latul palmei.

— Acela-i boier ? ridică glasul şi bastonul de abanos, Smaranda Cumpătă. Acela-i simbriaş ca tine, şi mai nevolnic decît tine, Toadere, fiindcă ia leafă ca să stea degeaba şi să caşte... El te-a oprit ? Hei ! Ascultă, meştere !

Paznicul se apropie cu nevinovăţie, fiindcă nu purta nici o răspundere pentru închipuirile moşneagului de la Zapodia.

Toader Gliga se făcuse mic. „Acu-i acu ! Parcă văd că tot pe mine cade beleaua !"

— Nu-l laşi dumneata să intre, pentru că-i ţăran şi poartă iţari ? întrebă cu asprime Smaranda Cumpătă.

— Eu ?...

— Scurt ! Nu te mai mira şi nu mai întreba. Caută-ţi altă treabă şi nu spăria lumea cu mustăţoaiele aistea de panţîr ! Dă-le la dărac !... Lasă-i să intre pe rumîni, să umble şi să vadă, că ei, cu sudoarea lor, plătesc straiele dumitale de gheneral... şi leanca asta de pe mine şi uniforma lui vodă ! ...Scurt ! Ai înţeles ?

— Ţeles, coană, să trăiţi ! rosti paznicul care nu înţelegea nimic şi îndeosebi pricina acestei urgii din senin.

Lipise călcîile şi salută ostăşeşte.

— Aşa ! Plecaţi !... Du-te şi-i arată ce are de văzut... Scurt !

Moş Toader Gliga intră călcînd ca pe jăratic şi trăgînd cu coada ochiului la omul pus aşa de repede la rezon de coana Smărăndiţa. Parcă tot nu-i venea să creadă că are s-o sfîrşească el bine, cînd va rămîne singur, cu boierul care-o pătimit ocară din pricina lui. Fiindcă de boier, tot boier trebuie să fie !...

Iar „boierul", smulgîndu-şi caierele mustăţilor, era frămîntat de alte temeri.

Îi pomenise cucoana cu pelerinuţă şi baston, ceva despre generali. Ba şi despre vodă, majestatea sa. Ce anume, n-a priceput, că prea l-a luat repede ? Scurt ! Ca la miliţie ! Te pomeneşti că-i vreo doamnă generălească, prietenă ori rudă cu domnul general Lahovary Jack. Apoi, dacă se duce supărată c-o plîngere, pas de mai dovedeşte că te-o lovit năpasta ! Îşi trage domnu general Lahovary Jack mîna care te-a scos de la salahorie să te pună-n leafă, trimite o vorbuliţă lui fratesău, domnul ministru Lahovary Jean, şi ia-o, băiete, de la început, cu milogeli şi sărindare pe la toţi sfinţii, pînă să capeţi altă slujbă ! Se vede că de aia i-a ieşit de azi dimineaţă numărătoarea paşilor tot fără soţ... Semn rău ! Îşi punea în minte s-ajungă la capăt cu soţ, şi ca un făcut, o încheia tot fără soţ. Şi toate din pricina unui ţăran prost, o ţoapă, un mocîrţan, un mămăligar.

Paznicul se opri, întinzînd mîna de-a roata şi glăsuind răstit, cu obidă :

— Poftim ! ...Plimbă-te, ca pe moşia dumitale, neică !

Moş Toader Gliga nu mai avea nici o poftă de plimbare.

Scoase pălăria, depărtîndu-se de-a-ndăratelea, cu supuse temeneli :

— Nu te supăra, domnule, că n-am fost eu de vină. Mulţumesc şi mai rămîi sănătos !... Credeam să văd

altceva... Dacă-i vorba de paie şi de strujăni, apoi de-aşa ispozîţie sîntem noi mîncaţi...

Pe scări o luă mai repede la picior, bucuros că a scăpat ieftin.

Ajuns la loc mai ferit, îşi potrivi pălăriuţa pe plete, îşi netezi poalele cămăşii şi săltă între umeri bondiţa înflorată cu învîrstări de lînă roşie, verde şi neagră, tivită cu pielicică de miel brumăriu ; după portul de sărbătoare din ţinutul Neamţului. Ar fi vrut să scociorască punga de tutun din chimir şi să răsucească o ţigară, pentru a se răcori de ţîfna boierului cu şapcă şi bumbi auriţi. Se temea însă de atîtea poprelişti.

Înghiţi un nod în sec şi apucă spre marginea iazului cu bărci şi gălăgie, încotro curgea puhoiul norodului, toată boierimea pămîntului. Şi tot ca să nu supere pe nimeni, ţinea mereu lăturile, iţindu-se şi călcînd pîşin, adevărat ca un dihor în Expoziţia Jubiliară a Romîniei din anul 1906

6

— Şi mătăluţă unde mi-ai stat tot timpul ?

— Citeam aicea, buniţă...

Adrian flutură mărturie un catalog de semînţuri cules în treacăt de pe-o masă.

Era un catalog providenţial. Îi îngăduise să rămînă iarăşi răzleţ de grupul familiei, spectator obiectiv şi ironic, de la distanţă.

Episodul de pe scări i se păruse de-o vulgaritate fără seamăn. Trei femei şi un ţăran. Tot aşa se precupeţesc cuconeturile din Tîrgul Călimanului în piaţa de zarzavaturi. Şi scena cu paznicul ! Ce-o fi spunînd, ce-o fi crezînd oare paznicul ?

Oricît îi era mintea de sprintenă şi pretimpuriu şfichiuită de lecturi, pe acest tărîm nu judeca mai altfel decît moş Toader Gliga, ieşit întîia oară din ţinutul său. Un uşier din Bucureşti se proiecta ca un

personagiu învestit cu autoritate și prestigiu de drept divin, față de niște jalnici provinciali.

Smaranda Cumpătă îl sfredelea cu privirea :

— Hm ! Ai cetit ?... Crezi că pentru asta te-am luat cu noi ?

— Nu, buniță... Dar...

— Nici un dar ! Scurt ! Te-am luat ca să te scap de-acolo și să-ți dau drumul... Haide ! Du-te, umblă și te plimbă unde-ți spune inima... Peste-un ceas jumătate să vii și să ne cauți la restaurant. Știi unde ?

— Știu-știu ! se grăbi s-o asigure Adrian, fără să-și mai poată stăpîni tresăltarea bucuriei din glas.

Nu-i venea să creadă.

Îndată pasul a sunat altfel, elastic și liber, pe pietrișul stropit. A împins șapca mai pe-o ureche și zuruind arginții în buzunar, s-a depărtat unde îl mînau chemările sale.

Palatul industriei... Pavilioanele camerelor de comerț... Pavilionul geniului civil... Pavilionul geniului militar... Sonda Cîmpina-Moreni... Încolo cu ele ! Erau alte variante ale pavilionului cu ierburi și semințuri, de unde abia scăpase. Comisia dunăreană. Pavilionul Societății forestiere, frații Grödel... Poșta... Încolo cu ele !

Inscripțiile frontispiciilor se perindau, fără să oprească liceanul care înainta prin mulțime dînd coate și primind ghionturi, într-o nerăbdătoare grabă de a pătrunde pe teritoriul unor mai nobile evocări... În sfîrșit ! Iată și lumea lecturilor ! Bordeiul dorobanților din războiul pentru neatîrnare. Cula boierească și Palatul artelor...

Adrian a încetinit pasul emoționat de propria sa evlavie. Căsuța de nuiele și de lut. Tunurile turcești. Tablourile lui Grigorescu și Aman. Costumele voievozilor și domnițelor din alt veac... Cum să le simtă și să le prețuiască niște oameni preocupați numai de grîu și orzoaică, de numărul chilelor la falce și de efectele tăciunelui la porumb ?

Pătruns de această superioritate, exagera un aer de cunoscător, apropiindu-se și depărtîndu-se de tablouri, cercetînd cu o încruntare de sprîncene mantiile țesute în fir de aur vechi, despărțindu-se cu regret de-o încăpere cînd năvălea o ceată de vizitatori mai zgomotoasă și profanatoare.

Sus, în Turnul lui Țepeș, s-a rezemat cu pieptul și coatele în lespedea de piatră, contemplînd desfășurarea clădirilor albe printre arbori, sclipirea lacului, fîlfîirea steguleților, freamătul mulțimii pe aleele geometric tăiate. După un răstimp se strămută în alt colț, pentru a cuprinde cu ochii altă priveliște.

Pipăi în buzunarul tunicii de liceu cărțulia care recapitula toată povestea Expoziției Jubilare. N-avea nevoie s-o mai deschidă și s-o frunzărească. O citise și o răscitise încă din tren, cînd se apropia de capitală, întipărindu-și în minte toate reproducerile fotografice. Acum le vedea cu ochii.

Și nu se mai sătura privind, cu simțămîntul orgolios că e martor la un memorabil eveniment istoric. Dincolo de tremurul fin al minaretului de geamie reflectat în lac ca o fragilă smicea de mesteacăn ; dincolo de sclipirea soarelui pogorît spre apus peste acoperișurile de țiglă, de șindrilă, de stuf ; frumusețea priveliștei se contopea într-un nimb de apoteoză, slăvind o țară, independența, regatul, progresul, toate cuvintele mari din discursuri și din broșura festivă.

În deosebi, prin acestea aveau preț toate pentru un licean care nu-și pierduse încrederea religioasă în adevărul cuvîntului scris. Îl fascina încă emfaza termenilor sonori ; după cum ochiul nu știa încă să descopere golul bestioră al paiantei sub fațadele de ipsos și poleială, înălțate pentru a stîrni uimirea vizitatorilor, a întregii națiuni romîne și reprezentanților puterilor străine !

S-a dezlipit anevoie și tîrziu de meterezul turnului, numai cînd l-a alungat o familie cu mulți copii și doamnele de diferite vîrste : altă replică a crengă-

turilor din neamul Cumpătă. Două fetițe au început să se zgaibere pe balustrada de piatră, arătînd cu degetul :

— Mamă, uite lacul !

— Mamă-mare, ăia nu-i Tobogganul ? Uite bărcile, mamă-mare !... Uite bărcile !... Nene Spirule, bărcile !...

Un domn pîntecos, cu umbrelă, își ștergea nădușala, răsuflînd greu după urcuș. Altul, deșirat în redingota solemnă, molfăia dintr-un corn sărat, vorbind cu gura plină și indicînd orizontul cu restul semilunei din mînă :

— Ce-ți spuneam eu, Frosico, să luăm binoclu căpitanului ? Ia uite ce pierdurăm, puico !...

Adrian a privit la dînșii pe sub cozorocul de lac. pieziș, ca la o turmă de provinciali ce erau ; tot așa cum se uitase peste umăr Toto Sarandà la oarecare mameluci și ostrogoți.

Dar îndată ce-a coborît ultima treaptă, luînd contact direct cu pămîntul, a pierdut evlavia emfaticei meditațiuni din Turnul lui Țepeș. Îl așteptau alte delectări mai terestre.

Cuprins de neastîmpăr zăngănea monedele de argint în buzunar.

O clipă s-a oprit la pavilionul editurei Minerva. Se aflau acolo volume legate în pînză cu motive de cusături naționale, cărțile lecturilor pe nerăsuflate de-acasă ; colecția Semănătorului, N. Iorga, Mihail Sadoveanu, Sandu-Aldea, Brătescu-Voinești... Încolo cu dînșii, astăzi !

Adrian a trecut la un chioșc cu țigări.

— Un pachet Intime, ați cerut ? întrebă vînzătorul care nu auzise bine după ghilotina de sticlă.

— Principesa ! rectifică Adrian. Adică, nu ! Un pachet de țigări Jubilare !

Era sigur că Toto Sarandà, tot Jubilare fumează. Cum însă nu murise cu desăvîrșire copilul din el, se pomeni purtat fără știre de pași în pavilionul cofetăriei Rigler. O mașină numai oțel și nichel măcina pulbere măruntă de cacao. Pe pereți, în alcătuiri deco-

rative, cutii de bomboane, fructe zaharisite, carame-lele sticloase ale copilăriei. În mijloc, pe-un soclu aurit se ridica un leu de ciocolată în mărime naturală ; alături, pe alte piedestale, busturile regelui și reginei, din același material comestibil.

Plutea un miros cald și gras, atîțător. Mirosul cofe-tăriilor cu ouă și iepurași de ciocolată, în ajun de Paști.

Poate că ar fi cumpărat un pachet, dacă nu i-ar fi luat înainte o fetiță cu pulpele goale și cu părul revărsat în bucle pe umeri. A fost destul atît ca să-l readucă la conștiința demnității amenințate. El tre-cuse de vîrsta cofeturilor ; nu se asemuia cu o fetiță însoțită de guvernantă, cu o alintătură căreia i se vedeau sub fustiță pantalonașii de dantelă.

Tîrînd pașii și strîmbînd colțul buzelor ca un vizi-tator plictisit și rătăcit din eroare într-un pavilion fără interes, a ieșit pipăind într-un buzunar rublele de argint, în celălalt pachetul de țigări Jubilare.

Năvala mulțimii îl împingea spre centrul de atrac-ție al Expoziției : lacul cu bărcile, Port-Arthur, Grota fermecată, Waterchute și Toboggan. Într-acolo curgeau toți afluenții gloatei din aleile laterale. Se înghesuiau cete gălăgioase, ținîndu-se la braț, vorbind și rîzînd tare, zvîrlindu-și glume de la un grup la altul, în acea fraternizare voioasă a petrecerilor populare de bîlci și bătăi de confeti.

Unii purtau la butonieră insigne de societăți corale ori funcționărești ; alții cocarde tricolore, medalii jubi-lare, panglici distinctive de excursii în grup.

Toți năuleau grăbiți să ajungă la un loc de destin-dere și de petrecere pe pofta lor, după ce-au colindat pavilioanele geniilor civile și militare, pescăriilor și lăptăriilor sistematice Alfa-Separator.

Adrian își spunea că nu-i locul său în asemenea gloată ; totuși cu dînsa înainta, născocindu-și conso-larea ipocrită că-l mînă numai o curiozitate obiectivă și rece. Astfel conștiința demnității a fost pusă din

nou la încercare, şi de data aceasta a sucombat fără eroism. Cot la cot, între un domn cu pălăria tare de pai vopsită cu lac negru şi o mahalagioaică însărcinată în ultima lună, privea şi el împărtăşindu-se din aceeaşi plăcere a glotimii.

Îl înfiora pînă în unghii lunecarea vertiginoasă a copiilor şi a oamenilor în toată firea, sloboziţi de la înălţimea punţii de Waterchute în apa lacului, care îi primea cu vîjîite împroşcări de stropi. Izbucnea şi el în hohote de rîs, la scălămbăiturile veselelor victime care se rostogoleau icnind în hopurile şi nodurile Tobogganului.

Se afla mai cu seamă un mucalit cam cu chef, care stîrnea aplauzele galeriei. Îşi lepădase surtucul de alpaca ; numai în vestă şi ţinîndu-şi c-o mînă pălăria apăsată pe cap, o pornea de sus strigînd : „Varda !", sălta berbeceşte la fiecare nod, clempănea din cap, ajungea la alt nod, îşi schimba direcţia în zig-zag şi zvîcnea jos, în picioare, ca să se urce din nou şi s-o ia de la capăt.

Mahalagioaica sughiţa de atîta rîs, cu amîndouă palmele împreunate pe abdomenul proeminent. Domnul cu pălăria tare de pai vopsit negru scotea din gîtlej nişte guiţări subţiri şi gidilate, tropăind pe loc din tălpi şi rostind printre hohote :

— Caterino, mă du's'n cer' şi io... Pe parola mea că mă du', Caterino !

— Şezi liniştit, omule, că nu mai eşti în vîrsta copiilor ! îl dojenea mahalagioaica ; iar dojana suna ca o chemare la simţul demnităţii şi pentru urechea lui Adrian.

Altfel, mai-mai că s-ar fi încumetat şi el să încerce.

N-a încercat. Însă la plecare îşi făcea loc prin zidul norodului, cu ostilitatea unei dorinţi nesatisfăcute. Aşa s-a lovit piept în piept cu moş Toader Gliga.

Moşneagul se bucură că a aflat în sfîrşit o fiinţă a lui Dumnezeu, să schimbe o vorbă :

— Te-ai uitat şi mata, conaşu Andriene, cum se dau boierii la vale ? Laca-i bun !...

Adrian strîmbă din nas, pufnind :

— Boierii ?... Aştia nu-s boieri, moş Toadere. Mahalagii... Şi încă mahalagii de provincie !

— Se chiamă că tot boieri... Da amarnic se mai duc la vale !... Unu după altu ; unu după altu... Buf ! Şi altu la rînd... Ca la moară, măi tată !

Moş Toader Gliga avea mîncărime la limbă. Se despăgubea de atîta tăcere, într-o lume străină care-l ghiontise de colo-colo. Adrian trăgea cu ochii împrejur la aceeaşi lume, nemulţumit că-l zăreşte vorbind cu un ţăran.

Ca să nu se creadă că-i vreo rudă cumva, se silea să-şi dea înfăţişare cît mai distantă şi plictisită.

Departe, la Zapodia, în vacanţă, acest moş Toader Gliga era într-altfel legat de viaţa lor. El i-a ţinut întîia oară piciorul în scări să-ncalece şi l-a învăţat să strunească frîul. De el se rugau să-i ia la pescuit, să-i ducă în docaraş la livada de la Cracău, să-i apere de dulăi la stînă.

Aici şi acum, Adrian se ruşina de cămaşa lui albă şi de bondiţa cu tiv de miel brumăriu, de pălărioara rotundă ca un ceaunel. Dar n-avea nici destulă tărie, să se lepede de dînsul şi să-şi ia rămas bun, cum îl îmboldea demnitatea.

Întrebă, într-o doară, cu o sceptică ironie :

— Ei, cum ţi-a plăcut Expoziţia, moşule ?

— Ce să zic, conaşu Andrian, mare şi multă bogăţie !... Aicea s-o vărsat tot bănetul de pe lume... Da tot mai mult mi-o plăcut cum se duc boierii la vale ! Buluc, unul după altu...

— Fleacuri, moşule ! Sînt alte lucruri mai de seamă de văzut...

Toader Gliga se ţinea neclintit în părerile sale. Îl iscodi, clipind din coada ochiului :

— Şi adică mata vrei să zici că nu te-ai da ?...

— Eu ?...

— Dapu' de ce nu ?... Că doară nu-s pentru de-al de mine drăcăriile aieste... Te sui frumuşel, şi dura la

vale!... Parcă-i mult de cînd te dădeai huța, în scrînciobul de la Zapodia noastră? Zău, hai să-ncerci!...

Ofensat, Adrian l-a privit de jos în sus, ca pe-un moșneag zănatec, care nu-și dă seama nici ce vorbește, nici cui vorbește.

Toader Gliga își făcu altă socoteală, după judecățile sale: „Să știi că s-a vînturat, pînă ce i-a pierit pofta... Ce crezi? amețește copchilandru, cît a fi el de zbîntuit, după atîta hurducare...“ Bănuind deci că a nimerit-o cu îmbierile ca prostul vinerea la stînă, întoarse spatele Tobogganului și schelelor de Waterchute, ca să arate că din partea lui, boierii n-au decît să se tot dea de-a berbeleacul la vale.

Căută altă întrebare, mai pe plac:

— Mata nu te duci mîni cu coana Smărăndița la Tîrnauca?

— Nu cred! a răspuns Adrian cu un aer important, ca și cum de voința lui depindeau astfel de hotărîri. Noi mai rămînem aici...

— Mai bine... Nici n-aveți cine știe ce mare lucru de văzut acolo... He-he, conașule Andriane, crîșcîie oamenii în strîmtoare cumplită... Ș-apoi să-ți mai spun eu matale, că am văzut alta. Adivarat este că dacă umblă omu în lume, multe mai bagă la cap!... Eu nu știu de unde or hi învățat romînii iștia din partea locului, să samene păpușoiul în cuiburi tot cîte două-trei fire laolaltă?! Asta încă n-am pomenit! Și boierii n-au gite trăgătoare. Nu se află tamazlîcuri de boi și herghelii de cai, ocoale și grajduri, ca la Zapodia noastră și în tătî Moldova. Se chiamă că asta-i datoria țăranului aicea; el să le aibă și el să le hrănească... Numai conașu Voicu încearcă acu să schimbe rînduiala după arătările de la noi. Zice că să mai aducă și alt rînd de boi la toamnă, tot de la conu Iordache, pînă să-mplinească număru... Apoi, nu-i rău!... Boier fără gite și pluguri, așa numa cu bățu pe moșie, cine, Doamne iartă-mă, o mai văzut? Că, zău!...

Adrian schimba picioarele pe loc, dînd semne de plecare. N-asculta. Își privea cînd vîrful ghetelor, cînd manșetele scrobite și butonii de dublé ; pe urmă plimba ochii pe sub cozoroc la trecători, mereu îngrijorat să nu-l socotească cumva stînd la taifas de la egal la egal, cu un țăran pletos și bărbos.

Afecta aceeași plictiseală distinsă. Un fel de indulgență ironică a unui fecior de mare stăpînitor de pămînturi, oprit să asculte cu urechea distrată doleanțele unui netrebnic șerb.

Dacă moșneagul și-ar fi scos pălăria din cap, nu el ar fi fost cel care să-l îndemne s-o pună la loc.

Însă Toader Gliga nu-și scosese pălăria. Nici nu-i trecuse prin minte așa ceva, față de-un băitănaș purtat pînă mai ieri în cîrcă și zăpcindu-l de la alte datorii argățești, ca să-i istorisească povești cu balauri.

Ca toți muncitorii de pămînt, îndată ce-a ajuns cu vorba la treburile pămîntului, se izolase de lumea înconjurătoare. Nu mai exista forfota norodului. Waterchute și Toboggan, minunăția Expoziției.

Pe chipul lui bătrîn și ars de soare, surit de ani, se întipărise o gravitate îngîndurată și austeră care îl făcea să samene uimitor cu Iordache Cumpătă, cînd pomenea de cîmpuri și de grijile cîmpului.

Moș Toader Gliga își netezi barba rotundă aproape cu același gest al lui Iordache Cumpătă.

El păstrase pentru sfîrșit o mărturisire mai tainică, rostind-o cu glasul scăzut :

— Pot să-ți spun matale, că un lucru nu mi s-a părut a bine la Tîrnauca... S-o supăra, nu s-o supăra, am să i-o trec și pe la urechea lui conu Iordache... Gem oamenii, conașu Andrian, gem parcă-s puși la obezi! De ștrafuri și de rușfeturi abia că-și mai trag sufletul! De-nvoieli mai rău ca la robie!... Ș-apoi alta... Cum socoți mata că și-o pus în minte conașu Voicu să tămăduiască oamenii de năravu lor, care-i și pe la noi, de se mai face a scăpa unu și altu o gită în lan boieresc ?... Asta n-ai să ți-o închipuiești mata în ruptul capului. Ia-n zi mata, să te-aud ?

Adrian a strîns din umeri, scoţînd pachetul de ţigări Jubilare şi răsucindu-l între degete, fiindcă în el se dădea altă luptă, cum se mai dăduse şi în moşneagul de la Zapodia. Ar fi aprins, dar nu îndrăznea. Nici nu făcea însă să fumeze o ţigară de lux, Jubilară, pe ascuns, într-un ungher, după tufe. Era o problemă urgentă de rezolvat. Iar moşneagul, ieşit întîia oară în largul lumii, îl plictisise cu poveştile lui de gite şi de porumb; iarăşi de vite, porumb, grîu, chile la falce... N-are să scape niciodată de acestea?

Toader Gliga a înţeles că nepotul boierului nu-i poate da nici un răspuns, fiindcă nici nu era de închipuit unei minţi omeneşti răspunsul pe care îl ştia. De aceea îl împărtăşi tot el, clătinînd din cap, a rea şi urîtă taină:

— Nu duce gita la obor şi nu cere amendă. Nu! Ferit-a sfîntul! Face altceva, conaşu Andrian... O sămănat luţărnă şi trifoi, aşa cum ar veni adică mai în calea gitelor... A prins una în luţărnă ori în trifoi?... La fîntînă cu dînsa! Pune argaţii s-o adape, pînă ce crapă, de se bocesc vădanele că au rămas fără o văcuşoară lîngă casă. Apoi asta omenie se chiamă? Că s-o supăra, că nu s-o supăra conu Iordache, eu tot am să i-o trec pe la ureche... Spune şi mata, conaşu Andrian, una ca asta omenie se chiamă?... Multe şi amare necazuri mai apasă tagma noastră!...

Moşneagul a tăcut privind în pămînt.

Obrazul brăzdat de vreme şi de vînturi, împietrit, semăna acum cu al băştinaşilor Daci din columna lui Traian, reprodusă în Palatul Artelor, aşa cum i-a găsit şi nu i-a putut clinti din loc legiunea a XIII-a, Gemina. Stană străină în lumea pestriţă a surtucarilor, se adîncise în el, şi parcă mai departe de el, afund, în veac, în dureri şi întrebări mai bătrîne. Vînzoleala mulţimii îl izbea, fără să-l clatine şi fără s-o simtă.

A înălţat ochii tîrziu şi a întîlnit o privire rece, străină, moartă.

— Mă tem că te țin pe mata cu poveștile mele, și te-or fi așteptînd boierii, conașu Andrian! își luă el seama că a grăit de haram.

— Da-da, m-așteaptă!

— Apoi și noi te-om aștepta la Zapodia, de-amu... Că-i vremea!...

7

Adrian Petreanu a dat ocol restaurantului cu mesele întinse pe margine de lac. Voia mai întîi să se asigure că familia e în păr și că n-are gînd de plecare.

De la distanță, i-a zărit pe toți la o masă rotundă. S-a răsucit pe călcîie și a pornit repede spre restaurantul concurent, de pe celălalt țărm.

Cînd a ajuns aproape, a încetinit mersul, căutînd cu ochii din timp un loc liber. Era o terasă mai luxoasă și cu prețuri mai scumpe. Îndată i-a asemuit pe cei de „dincolo" cu eroii Momentelor lui Caragiale, fiindcă tot ce-și imagina el că e un dar de lucid și obiectiv observator, se hrănea cu deosebire din reminiscențe și analogii de lecturi.

Dincolo se aflau eroii lui Caragiale și ai lui George Ranetti; aici o lume din castă superioară, eroii lui Octave Feuillet, Bourget și Henri Lavedan, cum îi recunoștea din ilustrațiile colecțiilor Modern-Bibliothèque și Calman-Lévy de 95 centime.

Bărbații au aceleași bărbi frizate, mustăți arcuite, gulere înalt scrobite de-un alb sclipitor; femeile au aceleași toalete spumoase de vară, învălurate în volane și volănașe, pliuri, dantele, jabouri; au mijloc tot așa subțiat în corset, și pălăriile tot așa împodobite cu pene multicolore, flori, late panglici și păsări exotice întregi.

E sigur că nu-și vorbesc despre vagoane de grîu și imaș pentru vite.

Conversația lor distinsă plutește în alte sfere: cazuri de conștiință, iubire, artă, voiajuri, curse de

cai și tir de porumbei, ultima carte a lui Gyp și comediile lui Alfred Capus, cuvintele de spirit ale lui Willy și turneele trupei de la Comedia Franceză.

După cum într-o singură jumătate de zi, Adrian uitase și renegase atîtea, se lepăda și de neastîmpărul înfrigurat din preajma întîmplărilor de la 13 martie, cînd liceanul își sacrifica gologanii de covrigi și de alviță, ca să cumpere gazete și să cunoască de-a fira-n păr peripețiile sîngeroase din Piața Teatrului. Participase de departe la ele. În tîrgul său de provincie, învățase pe de rost *Chemarea* lui Alexandru Vlăhuță, tipărită în *Semănătorul* și semnată încă de George Coșbuc, Dimitrie Anghel, Ștefan Iosif, Mihail Sadoveanu, Cerna, Gîrleanu și alți scriitori ai volumelor, legate și numerotate, din dulăpiorul bibliotecii de care se simțea atît de mîndru. Atunci îl muncea și pe el nerăbdarea să ajungă mai repede student neînfricoșat de baionete, ridicat cu piept viteaz, la chemările lui Alexandru Vlahuță și Nicolae Iorga. Întocmise un comitet în clasă, bătuse telegrame, îndurase cu abnegație de martir admonestarea directorului de liceu, fiindcă a instigat clasa întreagă să primească cu strigăte și urale la gară, scriitorii veniți cu alai. Atunci se indigna și el, cu o juvenilă ardoare, pe-o lume care maimuțărea vorba și portul lui Le Bargy, toaletele actrițelor pariziene. Acum la această lume subțire și stigmatizată rîvnea.

Adrian înaintă printre scaune, spre masa dinainte ochită.

Mergînd, se vedea într-o oglindă a închipuirii, cu ochii cititorului de romane: *„Adrian s'approcha alors d'un pas nonchalant*[1]*..."*

A tras scaunul pe marginea terasei să aibă sub cot balustrada rustică de mesteacăn necojit, a zvîrlit degajat chipiul pe celălalt scaun, a trecut mîna lenevoasă prin păr.

---

[1] Adrian se apropie atunci cu un pas leneș...

Pe urmă, instinctiv, a dus-o cu tresărire la buzunarul cu argint şi cu nichel; cu toate că şi fără această verificare tactilă, monedele îşi afirmau prezenţa vîrtos, atîrnînd mai-mai să dihoace căptuşala. La atingere, carboavele au dat glas voios şi metalic de încurajare: sîntem aici, cu noi n-avea nici o grijă!

Adrian zîmbi de panica fără temei. Se simţea indulgent cu sine. Însemnat era să nu-şi trădeze, pentru cei din afară, toate temerile şi stîngăciile unui debut decisiv de adolescent care a rupt-o cu tirania familiei, a prejudecăţilor provinciale, a stupidelor exaltări de copil.

Chelnerul a întrebat binevoitor:

— Aşteptaţi pe cineva?

Răsucea şervetul pe braţ şi privea spre poteca de intrare, aşteptînd probabil să se ivească grupul de muşterii care au trimis liceanul înainte să ocupe loc.

Adrian a răspuns cu o prefăcută nepăsare, de inveterat client al teraselor şi berăriilor:

— Deocamdată, nu!

Sub tunica de şeviot îi ticăia însă inima de altă teamă. Dacă cumva îl anunţă chelnerul că masa e reţinută şi îl invită să-şi caute alt loc, într-un ungher mai modest, pe lîngă bucătării şi closete? Se şi vedea plecînd ruşinat, sub privirile domnilor şi doamnelor din colecţia *Modern-Bibliothèque*. Dar chelnerul n-a părut de fel surprins. S-a interesat cu aceeaşi bunăvoinţă politicoasă:

— Atunci, ce doreşte domnul?

Ah! Era în sfîrşit domn, domnul!... Ce naivitate să-şi nălucească spaime din senin!

Scoţind pachetul de ţigări pe masă, Adrian comandă cu glasul îngroşat şi ridicat la un diapazon de care nu se vădea trebuinţă:

— O bere!

— Ţap?

— Ţap.

— Ceva gustări doriţi?

— Da... Adică nu... O cafea.
— Turcească mică ?
— Nu. Mare.
— Un țap și o turcească mare... repetă chelnerul comanda, depărtîndu-se cu șervetul pe mînă și așezînd din treacăt scaunele răzlețite de la alinierea lor.

Totul se petrecea așadar simplu, normal, fără nici un obstacol. A avut o inspirație fericită cînd s-a gîndit să-și fumeze țigara aici, nu în cotloane urîte, întîia lui țigară în văzul lumii, în rînd cu oamenii — și ce oameni ? Personagiile aristocratice ale romanelor din *Modern-Bibliothèque !* Adrian dezmierdă drăgăstos pachetul cafeniu și luciu de țigări Jubilare, ca pe-o ființă vie și amicală.

Desfăcu încet banderola regiei. Alese o țigară. Și-o înfipse între buze, apoi o așeză la loc, lîngă pachet. O rezerva pentru cafea.

Pînă atunci, răstignit picior peste picior, cu dunga pantalonului scoasă în evidență (cu toate că între fața de masă și balustrada de mesteacăn n-o puteau admira decît peștii roșii din lac), se uită pe furiș la vecinii din dreapta și din stînga. Cercetați mai de-aproape, nu arătau chiar ca eroii romanelor franțuzești din ilustrațiile pe hîrtie cretată.

Parcă lipsea ceva.

Un imperceptibil, dar iremediabil cusur de fabricație.

Poate un amănunt în nodul crăvății, în chipul cum e așezată pălăria femeilor pe postamentul pieptănăturii ; poate în felul cum stăteau bărbații pe scaun și cum gesticulau vorbind în gura mare.

Alături, la o masă veselă de ofițeri în tunici și chipie albe, domina în răstimpuri un singur glas cu mereu aceleași detunări de explozii.

— Formidabil, mă !... Fenomenal ! Ești epatant, parol !... De unde le mai acăți, mă fire-ai al dracului? For-mi-da-bil !...

Nu! Hotărît, nu așa se exprimă eroii lui Octave Feuillet și Paul Bourget.

Dar la altă masă, a treia, o pereche tînără, bărbatul în costum de soie-écrue, femeia blondă în rochie de verdele pal al lianelor marine, corespundea într-adevăr supremului său ideal de distincție. Cu mîinile aduse grațios sub bărbie, sclipind de brățări și inele, femeia clătina din cap într-un răsfățat semn de negare. Refuza ceva, însă cu atita farmec!

I s-a părut că pe sub pălăria verde, cu enormi și involți trandafiri roz, privirea a trecut asupra lui, a întîrziat, nu i-a ignorat ca pe-un puști oarecare într-o oarecare uniformă de liceu. Adrian și-a răsfirat poetic degetele prin păr, căutînd să-și croiască o atitudine interesantă, visătoare, melancolică: frumos ca un demon, trist ca un arhanghel izgonit din Paradis!

Fiindcă mai aristocratic îi suna, își repetă imaginea în limba de drept cuvenită: *„Beau comme un démon, triste comme un ange chassé du Paradis*[1]..."

Privirea interesantă, visătoare, melancolică, s-a plimbat languros pe luciul lacului. Și în aceeași clipă Adrian a uitat că juca un rol închipuit. A uitat și doamna cu toaletă și pălărie verde; a uitat și publicul terasei. Izvorul viu din el nu era încă întinat pînă în adîncuri de deșertăciunea și uritele lepădări ale vîrstei ingrate. Cum trăia din viața elementară a naturei, îndată l-a cuprins priveliștea, învăluindu-l, încorporîndu-l.

Era ceasul ultim al zilei. Cerul trandafiriu de-asfințit se oglindea în lac. Tremurau răsturnate în adîncuri sălciile plîngătoare, clădirile albe, Turnul lui Țepeș, silueta subțire a minaretului de geamie. Era ceasul cînd deodată amuțește ciripitul păsărilor, așteptînd umbrele nopții să înainteze; cînd și oamenii, fără să-și dea seama, coboară glasul și pășesc mai încet.

[1] Frumos ca un demon, trist ca un înger izgonit din Paradis...

De la masa ofițerilor izbucnise aceeași voce, într-o exclamație scurtă :

— Priviți, mă ! E formidabil !

Pe urmă a tăcut.

Au tăcut toți.

Apa clipotea molatec în stîlpii de lemn.

O pasăre a trecut agale, cu foșnet de aripi, negre și mari, o pasăre a nopții.

Și brusc, parcă după ce o așteptaseră mai întîi să ajungă la cuib, au irupt toate luminile aprinse festiv, becurile înșirate în colier, lampioanele albe, albastre și roșii, răsfrînte în lac, ascunse în crengi, urcate în Turnul lui Țepeș și atîrnate în gîtul subțire al geamiei.

A fost ca un semnal care a rupt o vrajă.

Toate au luat din nou înfățișarea de bîlci și decor, de precare construcții pentru banchetul mulțimii.

Pașii au scrîșnit mai apăsat pe nisip ; s-a înălțat iarăși rumoarea vuietoasă a glasurilor, zîngănit de pahare, tacîmuri ciocnite.

— Epatant, mă, a fost ceva epatant ! detună vocea ofițerului de la masa de alături.

Răpăituri de petarde și svîcniri șerpuite de artificii vesteau lumea din vreme să-și oprească bilete pentru spectacolul senzațional din fiecare noapte : Asediul de la Port-Arthur și lupta navală.

Adrian a revenit și el la ceastălaltă realitate. Chelnerul sosea cu berea și cafeaua. Explică, însemnînd cu plumbul într-un carnet :

— Din cauza cafelei am întîrziat, vă rog.

— Nu face nimic ! l-a iertat Adrian cu mărinimie.

A gustat din bere. A înghițit în silă. Era amară. O băutură din care se înfrupta întîia dată. A gustat din cafea. Mergea tot în silă. Dar din alte pricini. Gustul îi trezea amintiri neplăcute. Îl mai îndopa cu cești de cafea numai Smaranda Cumpătă la Zapodia, și întotdeauna numai în anume împrejurări. O cafea cu cenușă cînd își strica stomahul după un praznic prea

copios de cruzături ; o cafea cu rom după lingura de unt de ricină, cînd stomahul dădea semne de deranjare în sensul opus, încuindu-se.

Aceste penibile suveniruri ale prunciei şi ale doftoricalelor băbeşti de la Zapodia îl scîrbiseră cu totul. Cafeaua îi părea grasă, cu steluţe plutitoare de unt de ricin. Dar conştiinţa demnităţii nu-i permitea să împingă la o parte ţapul şi ceaşca nedeşertată pînă la fund ; să ceară în loc o prăjitură şi un sirop de smeură.

Înadins, a sorbit mai zdravăn din cafea după exemplul spartan, la mare preţ în principiile părintelui său Dimitrie Petreanu. Dascălul ar fi avut cuvînt să se mire de asemeni ciudate şi pidosnice efecte ale educaţiei spartane, neprevăzute chiar de prevăzătorul Licurg.

Adrian a aprins ţigara.

Chibritul îi cam tremura între degete.

Căută din ochi la chelner, să-i afle impresia. Chelnerul scria înainte pe foile din carnet, totalizîndu-şi vreun bilanţ fraudulos : la pîrîitul chibritului a ridicat privirea şi a întors-o cu indiferenţă la socotelile sale. Va să zică nu se mira ! găsea natural ca un client, un „domn", să-şi fumeze în tihnă o ţigară, sorbind tacticos din cafea.

Adrian a căpătat curaj. A tras fumul adînc, pînă în coşul pieptului. Cu tabietul acesta era mai deprins. Pe furiş, acasă, dădea iama în cutia de tutun părintească ; la Zapodia în cutia de bectimis a Smarandei Cumpătă ; iar cînd nu mai putea vămui cutiile puse sub pază, se îndestula cu prisosinţă din rezervele elevilor de la Şcoala de Agricultură, tineri emancipaţi în toată puterea cuvîntului, unii cu armata făcută. Toţi se întreceau să cultive năravul fiului de dascăl, învăţîndu-l cum să răsucească ţigări din pachetele cenuşii de treizeci de bani şi iniţiindu-l în procedee infailibile pentru anihilarea mirosului trădător : acadele de mintă, boabe de ienupăr culese din arbuştii

ornamentali ai şcolii, frunze de busuioc şi coajă de scorţişoară. Acum erau departe de el, toate aceste precauţii ridicole şi copilăreşti. Rezemat într-un cot, fuma o ţigară Jubilară pe-o terasă a Expoziţiei Jubilare.

Slobozind doi şerpi de fum pe nări, se uită să privească spre masa doamnei cu toaleta şi pălăria de culoarea verde-pală a lianelor marine.

Fatală şi blestemată curiozitate!

Pe poteca dintre scaune, trecea căutînd loc, Toto Sarandă şi cele două verişoare. Se întorceau de la desfătările gloatei, unde au rîs pe socoteala prostimei, au făcut provizii de observaţii nostime, s-au amuzat de glumele lui Toto, care interpela tipii cu manifestaţiuni cordiale ca la balurile din pieţele Parisului, în seara de 14 iulie.

Una dintre verişoarele lui Toto a pufnit fără răutate de rîs, la teribila mutră a liceanului solitar de la masă, cu ţigara în dinţi şi cu ţapul de bere dinainte:

— *Regarde, Toto! Mais regardez donc le petit gosse qui fait la tournée des Grand-Ducs*[1]*!*

Toto şi-a zvîrlit monoclul din zbor în arcul sprîncenei şi fiindcă se afla şi el după numeroase libaţiuni răcoritoare, dar alcoolice, l-a îmbărbătat strigînd jovial:

— *Vas-y, mon petit*[2]*!* Trage-i cu halba, nu cu ţapul! Cu havana, nu cu ţigareta de damă!... *Allez, brave gueule de sale petit Sardanapale*[3]!

Bravul Sardanapal s-a ridicat pe resort cu toate constelaţiile Asiriei şi toate lampioanele restaurantului năruite pe creştet. I s-a părut că pentru el au

---

[1] Priveşte, Toto! Fa te uită la puştiul ăsta care s-a pus pe orgii!

[2] Aşa, vezi, puştiule!

[3] Dă-i înainte şi nu te lăsa, micuţ Sardanapal vicios! (Sardanapal — rege legendar al Asiriei şi ultimul descendent al vestitei Semiramis, care ar fi domnit între anii 836—817 înainte de era noastră. Rămas celebru în istorie pentru viaţa sa de desfrîu.)

amuțit deodată toate glasurile și că la el s-au oprit toate privirile.

Împleticindu-și mîna în buzunar, a scos un pumn de mărunțiș și carboave. Nodul din gît nu-i permitea să întrebe ce are de plată. De altfel chelnerul își urma socotelile sale în carnet, absent de la evenimente, singurul surd și orb de pe terasă.

Adrian a zvîrlit pe masă o monedă nouă de argint, din cele jubiliare, cu două capete, pe care își propunea să le colecționeze într-o lăudabilă rîvnă de numismat și a fugit poticnindu-se în scaune, afară, cît mai departe.

În urmă, glasul ofițerului cu tunica albă detuna să-i spargă timpanul, să acopere toate muzicile și fanfarele Expoziției, tot vuietul capitalei în delirul festinurilor jubiliare:

— Formidabil, mă! Fe-no-me-nal!

8

— Dar ce ți s-a întîmplat, de ești așa de spăsit? a întrebat Smaranda Cumpătă, scormonindu-l cu privirea cînd și-a reluat locul în sînul familiei.

Adrian descoperise pe genunchiul pantalonului o pată închipuită, pe care se înverșuna s-o extermine tot zgîncilind-o cu unghia.

A mogorogit un răspuns fără să ridice ochii, absorbit de această pasionantă operație.

— Nimic... Nu mi s-a întîmplat nimic... Ce putea să mi se întîmple?... Am obosit umblînd atîta... E foarte obositor... Pavilioane și iar pavilioane... Grozav de multe pavilioane...

Bătrînica se mulțumi cu asemenea explicație monolog, măcar că păstra o îndoială.

Ea avea însă alte principii de educație.

Copilul să trăiască și să se vînture în lumea sa, o dată ce a scăpat cu bine de la datoria școlii. Destule

griji și amaruri îl așteaptă în viața de mai tîrziu! În loc să ducă interogatoriul pînă la capăt, a folosit împrejurarea smulgînd pentru nepot o deplină libertate și pentru celelalte zile bineînțeles, după tactica ei ghimpoasă:

— Și mă rog, cine mi te-a alungat să umbli atîta, că doar nu se închide în astă-noapte tot iarmarocul? Ai vreme! După cîte văd eu, mai stați aicea trei zile. Trei zile te-o lăsa maică-ta și tătîne-tu, să tot umbli și să tot bați berbunca! Îți iei dis-de-dimineață picioarele la spinare, și la drum, băiete! Ai tăi îs Bucureștii, a ta-i Expoziția. Scurt! Că nu te-i ține tot de coada celor mai mari, să mai răsufle și dînșii de tine!...

Repetă ucazul de libertate, sub chip de întrebare, adresîndu-se celor în drept:

— Nu-i așa, Olguțo? Nu-i așa, Dimitrie?

— Mnda... a încuviințat cu jumătate glas părintele lui Adrian, uitîndu-se stăruitor la băiat, fiindcă îi recunoștea supușenia și modestia suspectă din totdeauna cînd avea pe cuget vreo vină.

Olga Petreanu a aprobat cu rezerve de altă natură:

— Da! Și eu spun, mamă. Nu-l oprim!... Numai să păstreze orele de masă și de culcare... Și să fie atent la tramvaie și la trăsuri, la circulația aceasta a capitalei, uluitoare pentru un copil.

— Vezi, domnule Botgros? Mulțumește și mai lasă în pace cel pantalon, c-ai să-i rozi urzala pînă la genunchi.

Adrian îngînă mulțumirile de circumstanță, fără entuziasm. Suspinînd înăbușit, lăsă pantalonul în pace, cum se lăsă păgubaș și de o libertate care-i dogorîse obrazul de umilință.

Venise la masa familiei ca un cățălandru de stînă flocăit de alți dulăi prin stîni străine. Se așezase modest pe marginea scaunului, cu șăpcuța pusă reglementar în cap și cu șuvițele poetice de păr, ascunse sub cozoroc. Nici Toto Sarandă, nici chelnerul cu al

său carnet de socoteli, n-ar fi recunoscut în liceanul exemplar de acum, băieţandrul răstignit mai adineauri pe scaunul celeilalte terase, picior peste picior, cu ţigara Jubilară în gură şi cu ţapul de bere dinainte: *beau comme un démon, triste comme un ange chassé du Paradis!...*

Smaranda Cumpătă îl părăsi în apele sale. Ca să însenineze obrazul mohorît al Adei, reluă istorisirea întreruptă, care punea în hîtră lumină apucăturile mai mult rustice decît urbane, ale unui anume senator refractar manierelor de lume subţire, deşi e obligat să-şi petreacă un sfert de an între Zapodia şi Bucureşti, în vagonul de clasa întîi, la hoteluri, restaurante, în săli de şedinţă şi birouri de ministere; printre atotputernicii zilei şi ai ţării.

Răsucind palma sprijinită în mînerul de argint, bătrînica povestea cu seriozitatea ei calculată în vederea efectului fără greş:

— ...aşa cum vă spuneam, iată-mă-s în sfîrşit cu dumnealui de faţă, în trăsură, vorbind, ba de una, ba de alta, mai întrebîndu-l ce căsoaie e asta şi ce palat celălalt, ca o neştiutoare ce sînt; cînd deodată, numai ce-l văd că se ridică în picioare la spatele birjarului. Dar ştiţi, aşa cum se înalţă cîtu-mi-ţi-i turnul Goliei, în gabrioletă, la ţară, să vadă cum îi stau semănăturile şi cum îi merg plugurile!... Se ridică şi răcneşte la birjar ca la un surd, în plin harhătul de pe Calea Victoriei: „Da ce faci, bre? Unde-ai apucat? Häisa, bre! Fă häisa!..“ La care poruncă, fie că birjarul s-a zăpăcit de aşa măreţ glas, fie că nu ştia ce-i aceea häisa ori ceală, ca mulţi din cîţi deştepţi sînt pe-aicea, dă să facă la dreapta... Şi dumnealui din nou, tăbărînd cu gura ca la pluguri: „Häisa, bre! Häisa!...“ Mai-mai să puie mîna pe hăţuri, să-l coboare pe birjar scurt de pe capră şi să tragă häisa, pe uliţa din stînga. Iaca aşa am venit cu dumnealui de la gară! Mai häisa, mai cea, ca pe poarta jîtăriei... Apoi dacă aşa-i fi vorbit dumneata la Senat cu häisa şi ceală,

poți să trimiți pe Ilie Hodorariu, vezeteul, să-ți ție locul și să mai stai iarna pe acasă... Ori mai bine pe Vasîle Uscatu, vezeteul meu, că-i mai bătrîn și are o barbă mai dihai!...

— Lasă, frate!... zîmbi Iordache Cumpătă, netezindu-și barba rotundă și sură, ca s-o consoleze de nesăbuita comparație cu măturoiul lui Vasile Uscatu. N-o fi el chiar așa...

— El? Care el?

— N-oi fi eu chiar așa... rectifică bătrînul. Ce zici tu, Ada, fata tatei?

Ada, cu fața luminată de un fugar și melancolic surîs, a clătinat ușurel din cap.

— Dar n-o crede nici mama. Mata știi prea bine... De patruzeci de ani te tachinează, fiindcă de patruzeci de ani nu te pierde din ochi, ca în săptămîna dintîi cînd ai luat-o de la părinți.

— Cînd m-a cam răpit de la părinți, poate că vrei să zici?... veni rîndul Smarandei Cumpătă să rectifice, nu fără o sumețire retrospectivă a amorului propriu.

— Cu atît mai mult. Cu atît mai mult! murmură ca pentru sine, Ada.

Și iarăși n-a mai fost printre ei, îngîndurată, cu ochii duși la stelele și lampioanele tremurătoare din lac.

Își rezema bărbia în vîrful degetelor împreunate, așa cum a surprins-o întrebarea. Iar Adrian a descoperit că mîinile acelea subțiri și albe, cu degetele lungi, mîini luminoase, fără brățări și inele, cu o singură verighetă îngustă, sînt de-o mai aristocratică gingășie decît ale femeii cu pălăria și toaleta verde de pe cealaltă terasă.

Mîinile, și ovalul obrazului, și rochia de culoarea spicului copt, în aceeași nuanță cu părul răsucit la ceafă în nod bogat și plin. Gestul nesupravegheat, lipsit de cochetărie, al palmelor împreunate ca într-o rugă de seară, era poate într-adevăr o reminiscență

inconștientă a închinărilor de copilă, cînd își încredința somnul și visul fidelului înger de pază. Lui Adrian i-a părut ca o frumusețe pierdută, o imagine pură și rară a melancoliei, care niciodată n-are să mai revină pe lume, cum nu mai înflorește aceeași floare, nu se mai desfoaie același trandafir.

Astfel, o pînză i se desprindea treptat de pe ochi, dezvăluind alt aspect al unui univers pe care îl repudiase. Observă că nu mai alcătuiau toți o jalnică masă de provinciali: personagiile lui Caragiale și George Ranetti.

Erau altceva; oameni cu un suflet și o căldură a vieții, de-un sînge cu el, depozitarii unor tristeți, îngrijorări și bucurii ce răspundeau în el, prelungindu-se în el.

Numai cu un ceas în urmă, istorisirea din Calea Victoriei, cu hăisa și ceala, i-ar fi stîrnit un surîs superior, de milă și de dispreț, ca multe alte evenimente consemnate în cronica anecdotică a familiei. Acum l-a înveselit sănătos, tocmai fiindcă episodul ilustra pitoresc, traiul și firea bunicilor de la Zapodia.

Cu remușcare, poate de scurtă durată, dar sinceră, îi învălui pe toți într-o privire de dragoste duioasă și reparatorie.

Remușcarea îl sfredeli cu unghii mai adînci, cînd ochii au trecut peste bunicii de la Zapodia, la părinții de-al căror despotism căta în fiește clipă să scape.

Olga Petreanu, în rochia ei neagră și simplă, severă, de mamă a șapte copii, cu frumusețea abia atinsă de-o umbră a ofilirii la colțul pleoapelor și al buzelor, i-a surprins privirea și l-a întrebat îndată:

— Vrei ceva, Adrian?... Nu ți-e rece?

— Nu, mamă. Nu mi-e rece și nu vreau nimic...

Vocea era supusă, blîndă, pocăită.

Îngrijorările materne nu-i mai păreau acte de despotism.

Olga Petreanu s-a liniștit din partea lui, întorcîndu-se cu alte îngrijorări, de soră, la Ada. Adrian nu

şi-a desprins ochii de la toaleta cu discrete concesii modei din acel an: un mic decolteu în unghi ascuţit dezvelind gîtul acolo unde lanţul de aur al ceasului e prins într-o buclă de perle, mînecile puţin bufante la umeri, o subţire bordură de mătase albă. Rochia era de anul trecut; modificările executate de o croitoreasă cu ziua.

Acum trei-patru ceasuri, asemenea renunţare la seducţia femenină, ar fi dat-o pe socoteala unei meschinării de burghezi provinciali; încă un stigmat al existenţei lor mediocre.

În clipa aceea se gîndea cu amar, că pentru o bună parte din păinjenişul ofilirilor înainte de vreme el purta vina, fiindcă multe nopţi de nesomn de isprăvile lui au fost pricinuite. Tot aşa se simţi vinovat faţă de părintele său, aspru dar drept, bolnav şi închis în el; cărturar care a renunţat eroic la o strălucită carieră universitară, îngropîndu-se la o catedră de provincie, numai pentru că aşa îi dicta conştiinţa într-o ţară cu mai imperioasă nevoie de dascăli ai plugăriei, decît de savanţi biologi.

Apoi, după ce i-a învăluit astfel pe toţi în privirea înduioşată şi plină de căinţă, Adrian se înduioşă şi de propria lui remuşcare.

Nimeni nu ştia şi n-are să ştie niciodată, ce gîndeşte, cît de limpede le vede şi le înţelege el toate; nu este nimeni pe toată terasa acestui restaurant să simtă şi să priceapă atît de adînc! Îl cred un licean oarecare, aşezat modest pe o margine de scaun, întors de la Waterchute şi Toboggan, poate ascunzînd în buzunar un pachet de ţigări Jubilare ca un infamant corp delict. Nu bănuiesc ce hotărîri au prins fiinţă în el, să răscumpere îngrijorările şi mîhnirile semănate în juru-i, cu o faptă care va uimi lumea.

O undă de lacrimi îi podidi ochii, copleşit de emoţia sublimelor hotărîri şi de siguranţa că de astă dată n-are să le mai părăsească şi să le mai uite, cum s-a întîmplat cu altele, de atîtea ori.

Înfipt mai temeinic pe scaun, deplin încredințat că viitorul avea să-i expieze astfel ocara îndurată pe cealaltă terasă și netrebnicile lepădări dintr-o jumătate de zi, Adrian participa cu seninătate la molcomul colocviu de familie.

Întreba, răspundea, acățase chipiul pe marginea balustradei și își trecea slobod mîna prin păr ; o purta din cînd în cînd la buzunar, pipăind pachetul de țigări Jubilare fără să-l mai muncească nici o mustrare de cuget. Regretase o clipă că nu l-a aruncat în lac ; simbolic pact că a rupt-o cu un trecut de ispite și de deșertăciuni. Acum recunoaște că ar fi însemnat un gest inutil și teatral. Copilăresc ! Nu un biet pachet de Jubilare, te poate împiedica să săvîrșești fapte care vor uimi lumea : să ajungi un mare pictor, un mare poet ori un mare biolog, cum ți se deschid carierele viitorului într-ales.

În vremea aceasta, chelnerul schimba fața de masă și farfurioarele frunzăritelor gustări feminine, pregătind tacîmurile pentru o cină mai substanțială.

Deasupra, în șiragul lampioanelor japoneze de hîrtie mătăsoasă și încrețită în armonică, un bec singuratec clipea micșorîndu-și lumina, stingîndu-se, aprinzîndu-se iarăși mai slab, pînă și-a dat sufletul definitiv. Adrian observă că tot așa palpită și se stinge lumina pe obrazul Adei.

Cînd zîmbește la o întrebare ori la un cuvînt mai glumeț al bunicei de la Zapodia, atunci tot chipul radiază un nimb diafan, parcă pe dinlăuntru tresare în pilpîiri molatece o văpaie dulce și aurie. Pe urmă văpaia se împuținează, se acopere ; iar obrazul e trist și sumbru, ca un lampion stins, ca un lampion mort.

Mîinile albe, cu degetele subțiri și lungi, rămîneau însă mereu luminoase. S-ar fi spus că în ele s-au refugiat toată lumina și căldura de viață. „Poate fiindcă mîinile Adei sînt mîinile unei cîntărețe de clavir !“ — a gîndit Adrian.

Şi pe dată, conştient de vocaţia excepţională şi proaspăt verificată, de a pătrunde ca nimeni alt tainele destinelor din jurul său, a hotărît să ia el la cercetat suferinţa misterioasă care neliniştea o familie.

Abia a pus întrebarea, că a şi aflat răspunsul.

Ada ispăşea un păcat fără iertare... Se născuse cu predestinarea să ajungă o mare pianistă. A renunţat fără eroism, trădîndu-şi raţiunea de existenţă pe pămînt... Acum viaţa ei nu mai are nici un sens... E de mirare că nimeni n-a fost capabil să descifreze această taină, mai simplă ca o regulă de trei simplă!

Îşi aminti că Ada are o fetiţă de trei ani, un copil încîntător, despre care nu pomenea fără să adaoge că e singura sa raţiune de existenţă pe pămînt. Elimină fetiţa ca un factor indezirabil, stricînd toate socotelile într-o problemă atît de clară.

9

Adrian privea acum din nou la părinţi şi la bunicii de la Zapodia, cu mila unei superiorităţi zdrobitoare. Deşertăciunea scotea iarăşi corniţe de melc.

Ce făceau dînşii, în vreme ce el aflase cheia unui destin? Discutau banalităţi la o masă de restaurant. Şi discutînd, uitau să-i treacă şi lui lista de bucate.

— Adrian, uite lista! i-a purtat şi de astă dată grija, tot Olga Petreanu. Alege ce-ţi place... Fixează-te pînă ce vine chelnerul să ia comanda.

Uşor de spus. Alege ce-ţi place! Alegerea felurilor de pe-o listă de restaurant se prezenta ca o operaţie mult mai complicată decît citirea destinelor, pentru un licean prea puţin deprins să aibă sub ochi un pomelnic cu patruzeci de produse ale artei culinare romîno-franco-orientale Mai ales cînd stomahul e asmuţat de foamea de lup a vîrstei, amăgită numai cu un amar ţap de bere şi cafea cu steluţe de ulei de ricin.

Întorcînd lista pe-o parte şi pe alta, Adrian se cufundase într-un studiu de egiptolog, căznindu-se să descifreze palidele inscripţii violete de pe papirusul tras la şapirograf, cu frontispiciul: „La Triumful Expoziţiei Jubiliare".

Laborioasa concentrare i-a fost turburată de un domn gras, care împingea spătarul scaunului cu burta să-şi facă loc. Domnul nu voia să treacă. Îşi deschidea cale să ajungă la masa lor.

A scos pălăria verde într-o mînă şi ţigara de foi în cealaltă mînă, salutînd cu deosebită onoare.

— Saluu-ut, domnule senator şi coane Iordache! Aşa o plăcere n-am crezut să am în astă-seară!...

Iordache Cumpătă s-a ridicat să întindă palma lată cu semne de mai moderată încîntare.

Domnul gras şi roşcat purta haine foarte elegante, cărămizii cu mari patrate verzi, ochelari cu ramă de aur şi barbete ungureşti, tunse scurt lîngă urechile dezbîrnate ca două torţi.

— Dacă nu mă înşală ochii, am fericirea să văd aicea şi pe doamna senator!... a arătat cu mîna în care ţinea ţigara de foi, înaintînd un pas, să se prezinte.

— Nu-l cunoşti, frate? se miră aşa şi aşa, Iordache Cumpătă. Domnul Sidor Leibovici, arendaşul Prigorenilor!

Arendaşul zîmbea, privind la doamna senator, prin ochelarii cu ramă de aur, dezvelindu-şi sub musteaţa roşie, dinţii cu plombe de alt aur în cantitate mult mai considerabilă. Crezu necesar să sublinieze o nuanţă:

— Isidor Leibovici, agricultor şi cerealist, doamnă senator... Numele nu vă spune nimic?

Fără să mai aştepte efectul acestei sublinieri de nuanţă, ocolise jumătate de masă şi se pregătea să sărute mîna.

Ca s-o aibă pe a sa liberă, aşeză în prealabil ţigara de foi pe farfuria lui Adrian. Liceanul observă că degetele numitului domn agricultor şi cerealist, erau

grase şi umflate ca nişte cîrnăciori, curmate de multe şi groase inele. Şi mai observă Adrian altceva, de domeniul miracolului : un fenomen vrednic de iluziile optice din Grota fermecată.

Bunica de la Zapodia nu mai avea mîini.

Amputată de ambele braţe, arăta văzului numai pelerinuţa de zale negre, netedă la umeri şi lipită plat pe piept. Buzele strînse pungă nu trădau însă nici o urmă de suferinţă. Amputarea se petrecuse fără durere.

Prea afabilul domn, agricultor şi cerealist, se opri din elanul său rămas fără obiectiv. A schimbat direcţia mîinii întinse, ducînd-o în unghi drept la cravată şi pipăindu-şi acul, deşi piatra cît bobul de mazăre părea înfiptă de nădejde. Apoi s-a mulţumit să-şi formuleze intenţia verbal.

— Voiam să vă zic sîrut mîna, doamnă senator...

Smaranda Cumpătă a răspuns fără să se clintească din zalele pelerinuţei, aproape fără să clintească nici buzele :

— Bună seara, domnule !

Răceala primirii era evidentă, chiar pentru cei care n-ar fi cunoscut legendara tăioşenie a coanei mari de la Zapodia.

Domnul agricultor şi cerealist însă nu se descurajă. Tot aşa de afabil şi zîmbitor, s-a înclinat către toate persoanele de la masă, adresîndu-le un general şi circular bună-seara. A părut foarte satisfăcut de răspunsurile mut clătinate din cap şi a întors aurăria zîmbetului din nou spre doamna senator, stăruind la întrebarea la care nu renunţa.

— Nu vă spune numele meu nimic, coană Smărăndiţă ?... Nu pot să-mi imaginez ! Vă rog să vă gîndiţi puţin ! Vă asigur că are să fie o surpriză din cele mai plăcute pentru dumneavoastră !...

Glasul doamnei senator a sunat uscat.

— M-am gîndit la toate surprizele plăcute. Numele dumitale nu l-am găsit printre ele.

— Regret... Regret foarte mult! rosti domnul agricultor și cerealist, continuînd a zîmbi și strecurînd prin sticla ochelarilor o privire radioasă de subînțelesuri spre Iordache Cumpătă, fiindcă el tot era sigur de plăcuta surpriză pe care numai domnul senator o mai cunoștea. Am să vă ajut eu... La Prigoreni... Acum treizeci de ani era un mic negustoraș... cu o cîrciumă lîngă curte... Nu vă spune nimic asta?

Aștepta.

Doamna senator, amputată de brațe, își pierduse și darul vorbirii; suferea acum și de o bizară paralizie a nervilor faciali. Obrazul cu măruntele încrețituri de pergament se mumificase într-o imobilitate sinistră.

Adrian, sprijinit în cot, strîmbînd din nări și lăcrimînd din pricina havanei care se fuma singură pe farfurie, privea și asculta ca la teatru.

— Constat că n-am succesul pi care-l speram!... se îndureră în sfîrșit domnul agricultor și cerealist.

Scoțindu-și ochelarii de pe nas, i-a băgat în buzunarul vestei rotunjită pe abdomen, cu o mișcare smuncită apăsată, de dezamăgire ca și cum se supărase pe ochelari fiindcă numai asupra lor cădea vina acestui insucces. Apoi schimbînd pălăria verde în cealaltă mînă, a întrebat:

— Poate că vă plictisesc?

Întrebarea era însă o simplă și inoperantă formulă de politeță, căci domnul agricultor și cerealist n-a așteptat nici un răspuns, nici nu s-a uitat spre ceilalți comeseni, unde ar fi putut afla răspunsul neted pe chipurile tot așa de nemișcate ca ale doamnei senator. Pînă și Iordache Cumpătă, răbdător din fire și blajin peste măsură, se așezase pe scaun și privea peste parapetul terasei, în apă, netezindu-și barba mai apăsat decît îi era obiceiul. Orice alt nepoftit ar fi înțeles ce-i rămîne de făcut. Domnul agricultor și cerealist avea însă motivele sale să nu se dea dus.

— Am să vă expun chestiunea altfel... Micul negustoraș, cu o mică prăvălioară și cîrciumioară lîngă curtea dumneavoastră de atuncea, era un tată necăjit de la mai mulți copii... Aceasta v-aduceți aminte, de-acu? Doamnă senator și coană Smărăndiță, am onoarea și plăcerea să vă zic că aveți înaintea dumneavoastră, unul din acești copii. Ce ziceți la asta?

Domnul agricultor și cerealist se retrăsese un pas și se înfoia în hainele cărămizii cu mari pătrate verzi, ca să poată fi admirat în întregime, viu și natural.

Doamna senator a prins să se dezmorțească, începînd cu graiul:

— Vrei să spui cu alte cuvinte, că ești unul din băieții lui Hună sin Leiba, omul nostru de casă de-atunci?

— Exact, coană Smărăndiță.

— Vorbește așa, domnule. Scurt! Fără floricele. Acuma îmi aduc aminte.

— Vedeți, doamnă senator? Știam eu ce plăcere vă rezerv... Tocmai vorbeam cu soția me... Soția me i-acolo, la masă, am lăsat-o singură numai ca să vin și să vă prezint omagiile mele...

Domnul agricultor și cerealist făcu o pauză spre a lăsa răgaz întregului auditoriu să constate că într-adevăr și-a lăsat soția la o masă; pentru eventualii neîncrezători se oferi chiar s-o identifice:

— Soția me e acolo, la a cincea masă la stînga... Persoana puțin cam corpolentă cu pălăria uranj... Pălăria cu pene de struț... Ultima modă de la Viena. Ea se îmbracă întotdeauna la Viena. Eftin și bun!... Eleganță garantată, ultima modă...

Doamna Leibovici, simțindu-se privită, își scuturâ pălăria uranj cu pene de struț, de la Viena, într-un drăgălaș salut din depărtări.

— Ați văzut?... se bucură domnul agricultor și cerealist. Ea nu vă pierde din ochi. Nu vă cunoaște, personal, dar pot să vă garantez că vă iubește și vă respectă ca pe-o mamă, din cîte i-am vorbit eu... Pe

onoare! Tocmai îi ziceam: Cum este posibil să-l văd aicea pe domnul senator cu familia şi să nu-i dau bună seara? Eu sub ochii lui conu Iordache am crescut, mă ştie şi mă cunoaşte, de unde-am plecat şi unde-am ajuns... Poate că are să puie un cuvînt şi la parlament pentru împămîntenirea me şi a familiei! Toată chestiunea e pusă pi roati de conu Alecu Bădărău, însă un vot şi un cuvînt de la o persoană cinstită şi cu trecere, de la un aşa mare domn senator de opoziţie, nu strică... Are să deie vot şi are să pună cuvînt pe lîngă prietenii dumisale... Conu Iordachi e bun să-l pui la rană. Îl rog şi-i amintesc, şi gata, un cuvînt de la dumnealui face mai mult decît o poliţă cu două giruri. Asta i-o ziceam eu soţiei mele încă de ieri, în tren, cînd vineam de la Viena. Soţia me are rude la Viena... Eu am încheiat o transacţie de grîu la Viena. Ieri am vorbit şi azi am plăcerea să vă văd. Astă nu se chiamă fericită coincidenţă?

Domnul Isidor Leibovici apucase un scaun liber, de spătar, cu intenţia să-l apropie şi să ia loc neinvitat, pentru a expune mai pe larg fericita coincidenţă, care, unind plăcerea cu interesul, l-a adus la masa senatorului Cumpătă.

Dar privirea pironită a doamnei senator i-a retezat mişcarea. S-a mulţumit să aşeze scaunul din calea altora.

Zîmbind a scos ochelarii din vestă. Îi iertase. I-a feţuit delicat cu batista şi i-a încălecat pe nasul cărnos. Apoi, a continuat expunerea din picioare, potrivindu-şi basmaua de mătase verde în buzunarul de la piept, după moda nouă a Vienei.

— Soţia me a avut ideia că poate am să vă deranjez. Aşa-i dînsa o fiinţă delicată şi fricoasă: crede că toată lumea se supără. Eu am zis: Nu, Ghizelă dragă!... Nu poate să se cheme că deranjez pe domnul senator, şi pe cucoana lui domnul senator, şi pe familia lui domnul senator, dacă merg să le urez

poftă bună. Nu pot ca să cred... Eu am să-i fac coanei Smărăndița o surpriză...

— Surpriză ?

— Și ce, n-o fost surpriză ? O surpriză plăcută...

— Plăcută ?

— Și de ce să nu fie plăcută, mă rog ? Dumneavoastră erați tînără acum treizeci de ani ; eu eram un copil... Toate amintirile vechi sînt plăcute... Și la ce să nu fie plăcute, cînd aflați că un om care a crescut sub aripa dumneavoastră este el acum arendaș la Prigorenii pe care i-ați ținut și dumneavoastră în tovărășie cu proprietarul de-atuncea, răposatul conu Dima, cînd stătea la Paris... Asta nu-i ceva plăcut ?

— Multă iroseală mai faci dumneata, domnule, de cuvîntul plăcut... Plăcut și iar plăcut... Te-aș povățui să fii mai econom cu el...

După ce-și căpătase darul vorbirii, Smaranda Cumpătă dădea la iveală și mîinile amputate. De sub aripile mantilei, prindea să se miște și mînerul bastonului de abanos, gata să intre în funcțiune.

Domnul agricultor și cerealist asista la această resuscitare, dezvelindu-și dantura de aur, într-o fericire crescîndă.

Primi povața drept o binevoitoare glumă, fără primejdie :

— Econom am fost treizeci de ani, coană Smărăndiță. Am fost econom și la cuvinte, și la parale. Acuma economia la parale a rămas s-o facă frate-meu pe care l-am lăsat contabil la Prigoreni. Și o face tata, care nu s-a deprins cu situația nouă. Se teme și tremură pentru un franc... Din partea mea, eu de grija economiei am scăpat. Nu-i nevoie să fiu din cale afară de econom, nici la cuvinte, nici la bani, mulțumesc lui Dumnezeu... Dacă nu mi-aș scoate sufletu cu niște tîlhari de țărani aș putea să zic că nici copiii mei n-au să aibă nevoie de economie... Aice-i singura bubă ! La țărani ! Noi agricultorii cunoaștem. Nu spun adevărat, cucoane senator ?

Iordache Cumpătă bătea toba cu degetele în parapetul de lemn al terasei, străin de conversația agricultorului și cerealistului care scăpase de grija economiilor, cum erau toți comesenii, în afară de Adrian și coana Smărăndița. Ceilalți vorbeau încet răsfoind cataloage și ghiduri de Expoziție ; el privea posomorît în apă. Își trecea prin minte cealaltă față a plăcutelor surprize pe care i le-a adus la masă băiatul din Prigoreni, devenit agricultor și cerealist.

Pe urma acestor neizbutite încercări de la Prigoreni, el a pierdut, s-a îndatorat ; după seceta de acum opt, șapte și șase ani în șir, își primejduise și moșia de veci, părintească, grevată de ipoteci. Toată munca de douăzeci și cinci de ani se mistuise în trei. Pînă mai deunăzi încă nu isprăvise de achitat creditorii. A refuzat îndemnurile advocățești ale unora și altora, să-l lase a iscodi dînșii ușurare în procese lungi care sfîrșesc cu tranzacții. S-a plătit pînă la ultimul ban. A rămas cu paguba și cu obrazul curat.

In urma lui, omul de față s-a înavuțit, vlăguind fără milă pămîntul și muncitorii, cu învoieli haine, de camătă. O știa îndeopotrivă măsură de la proprietăreasa Prigorenilor și de la țărani, căci i se ivise prilej să-i audă plîngîndu-se. Aceasta nu schimba nimic din strîmba stare a lucrurilor. Stăpîna moșiei, văduva răposatului Dima Donici mort la Paris, legată de contract, se plîngea că au căzut lipcă doi frați să sugă pămîntul fără să-l mai odihnească ; țăranii gîtuiți de învoieli se plîngeau de măsurători măsluite și de alte năsălnicii arendășești, care i-au dus la sapă de lemn ; iar noul agricultor și cerealist, bine hrănit și fălos în costumul de la Viena, i se băga în suflet, la masă, numai de drag, să-i facă o plăcere...

Il lăsase pe seama Smărăndiței, știindu-l încăput pe mîini bune. Și îl mîhnea mai adînc decît această față a lucrurilor, gîndul că este o asemuire urîtă între plugăria pe care o făcea agricultorul și cerealistul de față și între chipul cum înțelege să-și jăcuiască oa-

menii de pe moșie, ginerele său de la Tîrnauca. Nici o deosebire. Amîndoi, din aceeași urzeală.

Cînd a auzit întrebarea de adineaori, nu i-a prins înțelesul. A tresărit din gîndurile, posomorîte, mai cerînd s-o audă o dată :

— Ce nu spui dumneata adevărat, domnule Sidor ?

— Eu spuneam tocmai un mare, foarte mare adevăr ! zîmbi noul agricultor și cerealist. Îi ziceam coanei Smărăndița, ce-i cu țăranii de la Prigoreni... Cum i-ați lăsat, așa au rămas !... Harnici la gură și leneși la treabă. Îi cunoașteți destul de bine. Așa într-o privință. În altă privință e mai rău. Acuma s-au făcut colțoși și mîrîie...

Iordache Cumpătă se lăsă într-o parte pe spătarul scaunului, privindu-l cam hăisa și pregătindu-i răspunsul care-l rodea de mult. Doamna senator i-a luat înainte :

— Și de cînd s-au făcut colțoși țăranii din Prigoreni ? Îi cunoșteam altfel.

— Pe vremea dumneavoastră n-aveau de ce să fie. Conu Iordache i-a stricat... I-a învățat cu păsuiri și iertări. I-a învățat cu năravi. Ai nevoie de bani ? Poftim, bade, bani ! Am nevoie de lucru ? Poftim, bade, la lucru cînd ai să poți, și-ai să vrei !... De asta domnu senator a păgubit. A fost și secetă, nu zic. Parcă eu n-am avut secetă un an ? N-am cîștigat cine știe ce, dar n-am pierdut în anul acela. Eu nu fac agricultură să păgubesc. Agricultura nu-i lux, nici treabă de milă. Eu nu-s societate filantropică de cucoane, Obol și Vatră luminoasă !... Mai înnoiesc contractul pe cinci ani și mă retrag de la riscuri. Acuma agricultura mare merge la vale... Nu pot să mă întind ca Fișereștii și Costinerii, niște nebuni. Fac comerț de cereale, am să mai fac și-o moară. Mai sigur ! Marfă văzută și cîntărită !... N-aștepți ploaie și nu dai bacșiș la jandarm cît nu face, nu dai pămînt de pomană la primar și la notar, ca să-ți scoată țăranii la pluguri și la seceră... Soție me care o fost crescută la Viena, chiar

se teme să rămînă singură acasă, cu niște tîlhăroi care pot să pună și mîna pe sapă, ca să deie la cap... Aiștea-s oamenii de la Prigoreni!... Văd că boierii se duc la vale și de aceea au căpătat clonț... Conu Iordache i-o stricat și mi i-o lăsat mie pe cap... De ce vă uitați așa la mine, coană Smărăndiță?

— Vreau să-mi aduc aminte care din copiii lui Leiba ești dumneata, de-ai ajuns să ne dai nouă lecție de plugărie... Nu-ți mai spunea și altfel, cumva?

— Acasă mă striga Iuju.

— Cam așa credeam și eu! Îmi aduc aminte deplin. Ești plodul cel care fugea după trăsura noastră pe drum, cu o batistă roșie de cit, spînzurînd nu acolo unde o porți dumneata acuma?

— Exact... zîmbi domnul Isidor Leibovici, cu mai puțină plăcere, ducînd mîna la batistă și înfundînd-o mai bine, adînc în buzunar, ca și cum făcea așa să dispară și amintirea celeilalte de cit roșu, care spînzura aiurea.

— Atunci ai dreptate că se duc boierii la vale, dacă au ajuns vremurile ca acel plod, după ce le dă lecție de plugărie, să-i mai învețe și cum să se poarte cu oamenii.

— N-am vrut să zic asta... Și nu uitați, doamnă senator, că nu mai sînt Iuju, cel cu picioarele goale... Am căpătat experiența vieții.

— Te cred. Ai căpătat experiență și chiag! Mai cred că acum treci dumneata cu trăsura pe drum și fug copiii țăranilor din Prigoreni după trăsura dumitale. Poate că mai pui și vizitiul să tragă peste poclit cu biciul în ei, ceea ce nu făcea vizitiul nostru cu acel plod al lui Hună, biet negustor necăjit și om de încredere al nostru! Hai?

— De ce nu, mă rog? De ce să nu-i ardă cu biciușca, dacă zgîrie lacul de la trăsură? Trăsura me-i de la Viena și costă bune parale...

— S-o stăpînești sănătos!

— Vă mulțumesc, coană Smărăndiță.

— Mai ai a-mi mulțumi și pentru altele. Mi-ai mai rămas dator cu ceva...

— Mă rog... Nu-mi vine pentru ca să cred...

— Nu chiar dumneata, dar urechile dumitale la care mă tot uit. Ele mi-au rămas datoare. Dacă-s așa cum sînt, mi se pare că am pus și eu ceva acolo, o mînă de ajutor ca să le dezbîrnez. Știi cînd? Și pentru ce?

— Prostii de copil, coană Smărăndiță...

— Te-ntreb: știi pentru ce? bătu bastonul de abanos în pămînt. Răspunde scurt.

— Știu... mărturisi fiul lui Hună cu urechile stacojii și cu privirea îndreptată spre masa unde se afla soția sa cu pălăria uranj, de la Viena, ca spre-un liman salvator, părăsit dintr-o temerară și regretabilă imprudență.

— Și mai știi că atunci cînd ți-am lungit eu urechile nu mai erai copil! Crescuseși goblizan mare, de cincisprezece ani... O știi asta? Răspunde scurt!

— Știu, cucoană Smărăndița. Dar nu știu unde vreți s-ajungeți cu niște cuvinte așa de severe parcă-s la judecată...

— Chiar ești la judecată! S-a întîmplat asta înainte de a vă scoate jandarmii cu bairam din sat și atunci v-am scăpat eu de mînia oamenilor. Plîngea bietul Leiba, te sclifoseai și dumneata, se bocea și madama Sura... V-am scăpat și v-am pus să faceți jurămînt că în Prigoreni nu mai călcați. Iar după ce-am plecat noi și după ce s-au mai petrecut alții în urma noastră, ai ținut să te întorci mare boier și stăpîn, taman acolo de unde ați fost puși pe goană numai pentru frumoasele dumitale isprăvi. Și știi bine că ați scăpat numai cu atîta fiindcă mi-am pus eu obrazul de hatîrul lui Hună... De ce-ți mai este oare a mirare că oamenii din Prigoreni s-au făcut colțoși și mîrîie?... Mai ales cu dumneata, care ți-ai arătat arama încă de pe-atunci!... Știi ce fel de aramă!

— Eu nu pricep cu ce v-am supărat, coană Smărăndiță ? se văită rotofeiul agricultor și cerealist, care-și pierduse toată jovialitatea, ștergîndu-și năduşala de pe frunte, cu basmaua de mătase verde de la Viena. Am venit aici să vă fac o plăcere și să vă prezint omagii respectuoase și dumneavoastră dezgropați niște amintiri vechi de nici nu știu ce să cred...

— Domnule Isidor, dumneata cercai mai adineorea să-mi dovedești că amintirile vechi sînt plăcute. Te-am vestit să bagi seamă... N-ai avut cumințenia. Iacă ți-am făcut și eu o plăcere... Vezi acuma, că i s-or fi lungit urechile de foame și soției dumitale de la Viena, de cînd ai părăsit-o singură ca să ne faci nouă plăcere.

— Am onoare să vă salut !... Și scuzați...

Domnul Isidor Leibovici a salutat circular și a plecat glonț, ștergîndu-și broboanele de sudoare cu batista de mătase verde.

Adrian se vedea pe el, plecînd de pe terasa celuilalt restaurant. Și cu satisfacția că tot există în univers o misterioasă lege a compensațiilor, se pomeni exclamînd cu același glas care-l însoțise și-i mai țiuia încă în urechi :

— Formidabil ! Fe-no-me-nal !

Toți au întors ochi atît de uimiți la dînsul, încît într-o clipă s-a făcut mai stacojiu decît urechile domnului agricultor și cerealist. L-a scăpat însă din impasul întrebărilor, glasul lui Iordache Cumpătă, care ținea să-și răcorească minunarea sa mult mai omenoasă :

— Dar bine, frate !... Se poate să-i faci omului una ca asta ?

Smaranda Cumpătă îl înțepă cu privirea :

— După ce mi-l aduci plocon, poate că mai așteptai să-l poftesc și la masă ? Nu m-aș mira s-o aflu !

— Eu l-am adus ? A venit singur, frate...

— A venit singur, ca alde dumneata să te grăbești și să-l prezinți : domnul Sidor Leibovici... Auziți, ce plăcere și bucurie mă aștepta pe mine la București ?...

Să împrospătez cunoştinţa cu domnul Sidor Leibovici ! Pe urmă, dac-am văzut cu cine am de-a face şi pe cine-mi culegi dumneata de prin birturi ca să-mi măreşti cunoştinţele din Bucureşti, l-am lăsat pe marele agricultor şi cerealist să-ţi dea învăţătură... Cum să administrezi moşiile şi cum să te porţi cu oamenii. Mai poftеşte şi pe alţii, data viitoare !

— Tot eu sînt de vină !... oftă rîzînd domnul senator. Şi mă rog, pentru ce faptă l-ai tras dumneata de urechi pe Iuju, de n-a mai crîcnit Sidor Leibovici nici o vorbă cînd i-ai adus aminte ?

— Vei afla ! îl asigură scurt, Smaranda Cumpătă.

— Cînd l-au scos jandarmii pe Leiba din sat, mi-ai cerut să nu mă amestec şi nu m-am amestecat. Mă şi miram că te-ai lepădat de dînsul, bănuindu-l pe el de vreo vină... Că a mai fost şi-o chestie cu Isidor, acuma aud...

— Vei afla ! Ai aşteptat douăzeci de ani ca să te întrebi : mai poţi aştepta.

Deprins cu aşteptările, Iordache Cumpătă făcu un semn de resemnare din mînă.

Apoi, după o pauză îşi rosti alte gînduri :

— Într-o privinţă ai dreptate că l-ai luat aşa... Din pricina unora ca dînsul se iscă şi se prăseşte antisemitismul în ţară. Vorbea de Fişereşti şi de Costineri, cu trusturile lor de arendaşi. Numai gîndeşte : două sute cincizeci de mii de fălci în mînele unei singure familii ! Cine să mai vîşcîie şi cui să se mai plîngă ?... Şi cum să nu facă zîmbre şi alţii, după asemenea afacere ? Arendezi pămînt, arendezi oameni, arendezi primari, jandarmi, prefecţi, deputaţi... Cu hurta, la mezat !... Numai că după asta, are să tragă ponoasele şi unul ca Hună care a rămas om de ispravă, iar la o adică are să plătească şi el pentru jăcuirile lui fecioru-su, mare agricultor şi cerealist... Hm ! Încurcate ițe ! Părinţi şi copii ! Aceeaşi poveste...

Smaranda Cumpătă însă părea că nu-l auzise şi că nici n-asculta.

Ridicase nările și căută cu ochii dincotro îi vine un miros supărător.

A zărit capătul de havană uitat de domnul agricultor și cerealist în retragerea sa precipitată, fumîndu-se singur pe farfuria lui Adrian. Cu bastonașul întins peste masă, l-a măturat scurt în lac, unde s-a auzit îndată ca o sfîrîitură de fier roșu în carne vie.

10

In preziua plecării din București, Dimitrie Petreanu era invitat, împreună cu doamna și copilul, la masa prietenească oferită de domnișoara Paula Gorjan foștilor camarazi de la Paris.

Intrucîtva, cina se vestea mai mult în cinstea profesorului exilat în provincie, de unde se arăta rar, în drumuri grăbite. Ceilalți, cu așezare statornică în capitală, aveau îndestule prilejuri să se vadă și să se întîlnească ; deși nu se căutau prea mult, ca toți oamenii pe care viața, după ce i-a legat într-o tinerețe studioasă, colcăind de entuziasm și de proiecte mărețe, i-a risipit pe căi deosebite, cu deosebitele lor renunțări.

Poate chiar se evitau cu o nemărturisită jenă. În întîlnirile întîmplătoare, își făgăduiau vag :

— Să ne adunăm cu toții în una din serile acestea și să ne mai amintim de-ale noastre, din celălalt veac.

— Perfect! Admirabilă idee! Și eu mă gîndeam... Dar cînd ?

— Cît de curînd. Uite, să zicem săptămîna viitoare...

— Atunci să-i anunț eu pe ceilalți ?

— Perfect ! La revedere și nu uita.

— Se poate ? Îi adun *tambour-battant !* [1]

Se despărțeau și uitau, fiindcă fără să-și dea seamă, doreau să uite.

Nu-i aștepta o confruntare prea voioasă. Să-și numere reciproc cîte fire albe au mai presărat anii în

[1] ...cu surle și trîmbițe.

păr, în bărbi și-n mustăți? Să-și spioneze creturile, care-au tăbăcit obrazul? Să vorbească despre boli necunoscute atunci, despre regim, piatră la ficat și reumatism articular, recomandîndu-și unul altuia rețete experimentate personal? În deosebi, să măsoare contrastul între tot ce-și făgăduiau să îndeplinească la întoarcerea în țară, și împotmolirea acestor intenții?

Din șapte cîți au fost, numai Barbu Ștefănescu-Delavrancea își ținea cuvîntul. Și încă! Părăsise prea repede scrisul, pentru politică și avocatură de Curtea cu juri. Despre Dimitrie Petreanu știau prea puțin. Era cel mai răzleț, cum fusese de altminteri și în anii studioși de la Paris. Îl compătimeau, înmormîntat la o școală de agronomie, de creșterea vitelor, cultura gîndacilor de mătase sau așa ceva.

Singură domnișoara Paula Gorjan, proprietară, rentieră, doctoră în litere și filosofie de la Sorbonna, îi cunoștea soarta mai de-aproape. Avea și-un motiv străin celorlalți. La dînșii, la casa Gorjanilor din București, unde-i invita acum, se oploșise, într-o bună dimineață de toamnă, băiatul de țăran pălmaș fugit de la vatra părintească din Romanați, să învețe carte.

Bătrînul Neagu Gorjan stăpînea în acea vreme două moșii, una în Romanați, alta în Olt. Om posac, zgîrcit și abraș cu muncitorii pămîntului, trecea printre dînșii ca o spaimă. De altfel, de mîna lor îi era hărăzit să moară, mult mai tîrziu, cam prin nouăzeci și cinci, împușcat după o răfuială de dijmă la moșia din Olt, toamna, pe înnoptate, cînd se întorcea cu trăsura la gara Slatina.

Ucigașii n-au fost descoperiți niciodată. Nu fusese un singur glonț de carabină care l-a doborît, ci ura și obida unui sat întreg.

Așa se explica tăria de suflet a celor ce-au păstrat taina, cu toate anchetele însoțite de cazne, după obiceiul locului și al timpului.

Că un fecior de pălmaș, dintr-un asemenea sat bîntuit de urgia unui asemenea stăpîn, își închipuise că

tocmai la casa lui din București ar găsi adăpost — dovedea o naivă necunoaștere a oamenilor și o nestrămutată încredere în steaua sa. Paula Gorjan mai povestește și acum întîmplarea cu o legitimă mîndrie, fiindcă ea a fost Providența ciudatului fugar.

Pe atunci era o fetiță numai pielea și oasele, negricioasă și urîțică ; singura slăbiciune a lui Neagu Gorjan, văduv înainte de vreme.

Se isprăvea vacanța. Lenevea cele din urmă dimineți de somn lung, acasă, înainte de a intra la disciplina clopoțelului de internat.

Într-o asemenea dimineață, o trezise din vis un hîrîit insuportabil de fierăstrău, întrerupt din cînd în cînd de icniturile unui topor care despica butucii.

Așa ceva nu se mai pomenise în curtea lui Neagu Gorjan, unde toate își aveau un program și un orar.

E adevărat că stăpînul casei lipsea, plecat la moșii pentru socotelile, dijmuirile și vînzările de toamnă. Dar fetița îi ținea locul cu aceeași asprime satrapică față de slugi.

A trimis bona să întrebe ce însemnează scandalul acesta. Fierăstrăul a tăcut ; loviturile de topor au încetat.

După un timp destul de lung, bona s-a întors să aducă răspuns că toată neorînduiala o pricinuise un băiat de țăran, de la moșia din Romanați, un pui de rumîn cu opinci și cu o căciulă mai mare decît el.

Căciula o impresionase în special pe bonă.

Ținea neapărat să arate cît măsoară și în lipsă de altă unitate metrică, a comparat-o cu falnicile cușme ale grenadirilor lui Napoleon din tabloul salonului. O dată și jumătate pe atîta.

Băiatul venise în timpul nopții ; nimeni nu știa cînd, nici cum a intrat pe poarta închisă. Dimineața slugile l-au găsit dormind pe scara de serviciu, cu o traistă sub cap. Cerea să vorbească numaidecît cu boierul. În așteptare, s-a apucat de capul său să taie lemne și să le așeze în magazie. Cică să-și plătească

așa mîncarea de la bucătărie, pînă la sosirea stăpînului.

E un băiat de țăran foarte curios! — a adăogat bona. Și pare să fie un încăpățînat. Pretinde că a venit să învețe carte și să-și cîștige pînea, așa, cu două mîini, o căciulă cît a grenadirilor lui Napoleon, o traistă cu schimburi și două opinci. A mai adus în sîn un atestat de școală primară cu note foarte mari după spusele lui și o scrisoare de la învățător. Cu aceste întăriri, nu-i vine a crede că boierul n-are să-l primească pe lîngă casă, în încăperile slugilor, unde în vremea liberă de școală, vrea să-și plătească pînea și adăpostul, cu servicii de slugă: să care apă, să taie lemne, să dea ajutor la grajd. Altfel pare inimos și-i destul de chipeș. Numai căciula îl strică. Nu se desparte de ea. Și încă nici n-a început toamna!

Paula Gorjan, elevă de pension promovată în clasa a doua secundară, și cetitoare de literatură morală *pour les jeunes filles* [1], a încercat zadarnic să mai doarmă. Și-a tras plapoma peste cap, a închis ochii; își repeta că pînă la vacanța de Crăciun, acestea sînt ultimile dimineți cînd se mai poate lăfăi în pat dincolo de ora șapte. Mereu îi juca însă în minte cușma de grenadier a băiatului de țăran din Romanați.

Povestea lui și mai cu seamă această cușmă de grenadier îi păreau înrudite foarte de aproape cu romanele contesei Sophie de Segur, din biblioteca roză, a lecturilor de vacanță. Singură în casă, orfană de mamă, cu un tată veșnic pe drumuri la treburile de moșie, ursuz și preocupat; trei luni de vacanță devorase vreo două duzini de volume din biblioteca roză unde era vorba numai de curaj, de fapte bune, de copiii orfani, ba chiar și de un mic grenadier.

Neastîmpărul curiozității i-a ridicat capul din olanda și dantela pernelor. A zvîrlit plapoma, a îmbrăcat repede un hălățel de catifea și a coborît în

[1] ...pentru tinerele fete.

curte, la slugi, să vadă cu ochii săi pe tăietorul de lemne.

Băiatul se așezase pe-o treaptă, cu traista sub el și cu grozava cușmă pe ochi.

N-o auzise venind în pantofiorii cu talpa moale.

Se credea singur, neobservat, și cum stătea cu obrajii în pumni și cu amîndouă coatele sprijinite pe genunchi, nu părea de fel un băiat dîrz și încăpățînat. Mai degrabă părea turtit de căciula enormă.

Tîrziu de tot, cînd au devenit prieteni, a aflat ea, cît de apăsat era băiețandrul de gînduri și de temeri, nu de greutatea cușmei de grenadier.

Întîia oară feciorul pălmașului își dădea seama de cutezanța hotărîrii sale și se simțea descumpănit de îndoieli. Descurajat de spusele slugilor, de rîsul lor batjocoritor și de întrebările ascuțite ale bonei, căzuse pe treapta de piatră doborît de-o grea luptă din el. Să mai aștepte boierul și să mai încerce, ori să se întoarcă înapoi?

Acestea le-a știut Paula Gorjan după ani de zile, cînd distanța dintre dînșii s-a netezit și cînd ea nu mai era fiica boierului Neagu Gorjan, iar el odrasla unui rob oarecare de pe una din moșii, ci amîndoi studenți înmatriculați la Sorbonna, cu drepturi egale, și feciorul pălmașului cu note superioare.

Atunci însă, în acea dimineață, la glasul fetiței din ușă, băiatul a sărit în picioare, smulgîndu-și căciula. A răspuns toată vremea răsucind-o în mînă, schimbînd-o de sub un braț sub celălalt.

Nu lua aminte că sînt de aceeași vîrstă.

Depărtarea era prea mare pentru asemenea injurioasă comparație. Îl cerceta fata boierului Neagu Gorjan, cu drepturi de viață și de moarte asupra lor, umilii pălmași deprinși să intre în pămînt cînd stăpînul ridica glasul și făcea să șuiere harapnicul.

Totuși școlărița a izbutit să complecteze raportul bonei cu amănunte inedite, meșteșugind întrebările.

Băiatul se numea Dumitru a lui Petrea Robului; Dumitru Petreanu după atestat și după schimbările de nume introduse de dascălii satelor în certificate. Era orfan de mamă, cu frați vitregi mai mici, de la a doua mamă.

Taică-su, pălmașul, împovărat de multe guri încă fără mîini de folos la treabă, hotărîse să-l țină de ajutor la muncile cîmpului. Nici n-a vrut să audă despre o învățătură mai departe. Ba de cîteva ori l-a mai scuturat și de chică, pentru ca să-i iasă din cap astfel de sminteli. Băiatul a tăcut toată vara și trebăluind la cîmp, a chibzuit fuga după un plan de adevărată evadare.

Cînd s-a apropiat sorocul începuturilor de școală, a pus la loc ascuns traista cu schimburi, căciula, pită, ceapă, brînză și ouă răscoapte; a dosit atestatul de școală și recomandația dascălului; apoi a plecat dimineața cu harabaua la cîmp fără să îndrituiască nimănui nici o bănuială.

Sub un clin apărat de vedere, a tras carul la marginea drumului, a dejugat boii și le-a așternut înainte un braț de strînsură, ca să aibă ce ronțăi cuminte pînă ce-or da gospodarii din sat peste dînșii; a făcut o cruce mare și a plecat în lume, pe jos, spre București, dormind prin porumbiști și prin șirele de paie.

— Și căciula de ce-ai luat-o? a întrebat intrigată și fără maliție domnișoara Paula Gorjan, crezînd că poate e vorba de-o mascotă, de-un porte-bonheur, cum purced în aventură cavalerii contesei de Segur cu un talisman menit să-i apere de geniile nefaste.

— Păi, c-o pica iarna cu vifore, acuși-acuși!

— Îți închipui că la școală, la colegiu, o să te primească așa, cu o căciulă de grenadier?

— Păi, de ce nu? Dac-o să-nvăț bine la carte, ce-or să aibă dînșii cu țurca mea?

— Pe tata îl cunoști?

— Păi, l-oi cunoaște cînd o veni...

— Și-ți închipui că o să te primească aci, să-ncurci argații de la sujba lor?

— Păi, dac-o să mă plătesc cu muncă, de ce să nu mă primească? Nu venii să fac nici un rău. Venii să-nvăț carte.

— Ai auzit că-i un om foarte sever?

— Păi, o fi! La noi tremură tot satul cînd aflăm că a sosit la conac. Aia e una! Și aia ce voiu eu să-i spun, e alta! Să mă primească și să mă vadă la datoria mea, pe urmă să fie sever, dac-o avea de ce.

Încrederea băiatului nu-i prea plăcea elevei de pension.

Nu cam avea aerul să ceară o milostivire.

Pe măsură ce înaintase cu întrebările, el răspundea sumețind glasul. Vorbea de învățătură ca de-un drept pe care nu i-l putea răpi nimeni. Vorbea de lucrul mînilor, ca un adevărat fecior de pălmaș, înțelegînd să-și plătească pita și adăpostul prin singurile sale puteri. N-o rugase să pună și dînsa un cuvînt. Își imagina că toate se vor petrece așa, cu un: „Păi de ce nu? Dacă o să mă vadă la datoria mea!"

L-a lăsat să aștepte, cu o ușoară deziluzie. Băiatul s-a așezat pe scări, din nou cu obrajii în pumni, turtit de căciula enormă.

Sus, în casă, Paula Gorjan și-a văzut de nimicurile ei școlărești, înainte de sfîrșitul vacanței. Albume și panglici, cărțile contesei de Segur, care urmau a rămîne închise în biblioteca mică de trandafir, pînă la vacanța de Crăciun.

După dejun, s-a pomenit întrebînd bona dacă slugile au purtat grijă să dea ceva de mîncare băiatului de la Romanați. Pe urmă a plecat cu trăsura la plimbare, însoțită de bonă.

La întoarcere a observat că lemnele din stivă se mai împuținaseră. A doua zi și-a amintit să întrebe unde a dormit peste noapte băiatul din Romanați. Își găsise el singur...

Așa au trecut trei zile. A mai dat ochii cu el într-o singură dimineață, a treia, cînd i-a cerut să-i încredințeze atestatul și scrisoarea dascălului din sat.

— Păi, să nu se piardă!

— N-or să se piardă. Lasă-mă să vorbesc eu cu tata.

— Păi, atît o fi destul? Să-i dau eu cuvînt cinstit, că n-o să mănînc de pomană.

— Crede-mă, știu mai bine cum trebuie să-l iau pe tata!

— Păi, nu-i vorba de luat... Eu nu pot minți, să mă leg cu lucru peste puterile mele. P-ormă, cine răspunde?

Paula Gorjan bătea din picior, agasată de atîtea bănuitoare rezerve. Ea voia să înfățișeze lucrurile după științele ei; băiatul pălmașului n-o slăbea din „păi"... Dar cînd Neagu Gorjan s-a întors acasă, l-a luat de la ușă tot cu diplomația precoce de femeie. O ajuta și un argument poate mai convingător decît dibăciile diplomatice, pentru un om ursuz și zgîrcit. Băiatul știa să se facă nevăzut cu toată cușma lui de grenadir. Iar lemnele din stivă erau aproape pe sfîrșite: tăiate și rînduite frumos în magazie, ca volumele contesei de Segur în bibliotecă.

Neagu Gorjan a ascultat-o morocănos, mormăind. I-a încuviințat rugămintea cu o condiție: să nu-l vadă și să nu-l audă, să nu se știe că există!

Un an nu l-a văzut și nu l-a auzit. În vară, băiatul pălmașului din Romanați trecuse în fruntea clasei. A cerut învoire să se arate la chip și să mulțumească; dar nici atunci boierul nu l-a suferit în ochi... Mulțumirile le-a primit Paula Gorjan, agreabil surprinsă de oarecare transformări în portul și vorba protejatului său.

Lepădase căciula, înlocuită cu o șapcă de uniformă. Lepădase și acel nelipsit „păi...", țărănesc.

A fost curioasă să afle de unde și-a înjghebat uniforma. Își închipuia că va fi scris cumva acasă și că va fi căpătat ajutor. Nu! Băiatul scrisese acasă numai ca să-și ceară iertare pentru fugă, iar răspunsul

a fost neînduplecat. Pălmașul nu vroia nici el să-și mai vadă feciorul în ochi. Îl lipsise de două brațe folositoare la munci, tocmai cînd își punea nădejde într-un ajutor de temei. Asemenea crimă nu afla iertare la dînsul. Răvașul, slovenit de secretarul primăriei, îi hotăra răspicat să nu mai calce prin sat, cum vestea el că ar avea de gînd să vină în vacanță adus de dorul casei. Petrea Robului căpătase cunoștință de la suflete binevoitoare, că legea îi dă drept asupra feciorului pînă la douăzeci și unu de ani. Înțelegea să folosească acest drept, dacă fugarul îi cade în mînă, priponindu-l în cătușe acasă, pînă ce i-o trece pofta de învățătură și hălăduiri prin lume. Așa că Dimitrie a lui Petrea Robului, elevul Dimitrie Petreanu, nu mai avea casă părintească, nici sat.

Cît despre uniformă, treaba a fost mult mai ușoară. A plătit-o, ajutînd la teme un tovarăș de bancă, fecior de înalt funcționar, mai încet la minte.

Lepădase, așadar, cușma de grenadir ; însă pentru Paula Gorjan, tot grenadirul ei a rămas. Vreme de alt an, al doilea, băiatul a izbutit să se strecoare prin odăile slugilor și pe la grajduri, tot așa de nevăzut și de neauzit. În a treia toamnă s-a ivit un concurs de bursă. S-a prezintat și a fost primit într-un internat, unde nu i se cerea să mai fie invizibil și insonor. De atunci, în fiecare început de septemvrie, ca la o aniversare a dimineții cînd sosise în București, se înfățișa pentru a-și arăta cuvenita recunoștință.

Paula Gorjan îl invita în salon.

El se instala pe marginea fotoliului, sub tabloul cu grenadirii lui Napoleon. Nu-și putea închipui de ce fiica boierului își plimbă atît de des ochii de la dînsul la tabloul de deasupra și de ce zîmbește fără nici o pricină. A aflat-o și aceasta mai tîrziu, cînd s-au regăsit la Paris ; el student la Științe Naturale și elev al Institutului agronomic ; ea studentă la Litere și filosofie, cea dintîi romîncă înscrisă la Sorbonna.

Poate că în asemenea sîrguință cărturărească a mlădiței de boier, jucase și feciorul pălmașului un rol pe care nu-l bănuiau amîndoi.

Toate întîmplările acestea, le istorisește Paula Gorjan cu o mare măiestrie de povestitoare și cu mult humor.

Colegii și prietenii de la Paris o tachinau chiar pe vremuri, fiindcă se întorcea prea stăruitor la anumite amănunte fără însemnătate pentru ascultători; dar de-o mare însemnătate pentru dînsa, fiindcă rîvna la învățătură a feciorului de iobag o apărase și pe dînsa de soarta celorlalte fete de latifundiari: cîteva clase de pension, zestre, măritiș, profesie casnică de rentieră, ignoranță în pospai de lustru și ceremonialuri mondene.

Acum, Paula Gorjan, celibatară convinsă, își administrează singură averea rămasă de la răposatul Neagu Gorjan; trei moșii (căci bătrînul a adăogat la inventar încă una, în Vlașca, înainte de a cădea răpus de țărani), două case de speculă în București, bonuri și acțiuni. Nu mai calcă nici o dată la țară, unde nici înainte n-o prea atrăgea nimic. A lăsat în seama logofeților grija să-i strîngă înfricoșat în chingi pe plugari, pentru a ispăși cu sînge și amar, păcatul uciderii. Îi făcea pe toți deopotrivă de vinovați, măcar că-i despărțea hotarele în trei ținuturi deosebite și măcar că adevărații făptuitori vor fi fost numai unul sau doi.

Fetița slăbănoagă, numai pielea și oasele, e acum o persoană mică la stat, sprîncenată și măslinie la față, rotundă, prea rotundă, luptînd energic dar fără succes cu ereditara predispoziție la îngrășare. An cu an, luase mai deplin chipul și firea lui Neagu Gorjan. S-ar fi spus că o vreme, în tinerețe, predominase efemer în ea sîngele mamei, pînă ce-a biruit cealaltă moștenire mai tare și tot așa de abrașă.

Trăia tot în vechea locuință, înconjurată de cărți, crescînd pisici și canari, colecționînd tablouri, ediții

rare, covoare, mobile de stil și ceramică. Participa cu pasiune la intrigile politice. Ținea casă deschisă și printr-o pidosnică suceală a instinctului de castă utiliza în discuții toată dialectica unei vaste culturi, pentru a dovedi că țăranii n-au drept la nici o îndurare, nici la pămînt, poate nici la viață — element prin definiție antisocial. Astfel timpul, învățătura și egoismul de fată bătrînă au prelucrat în ea aceeași plămadă părintească : pornirea cruntă a lui Neagu Gorjan căpăta postume justificări teoretice ; sgîrcenia lui se prelungise într-o mînie de colecționară. Licențiata de la Sorbonna, în loc să depoziteze bani, depozita obiecte de valoare.

Pentru fostul protejat, grenadirul ei din Romanați, păstra un sentiment anevoie de lămurit : prietenie, stimă, drept la anumite dezaprobări și oarecare gelozie, contrariată și persiflantă, pe cariera aleasă în afară de sfera sa, urmată cu o tenacitate vrednică de mai glorioase sfîrșituri. I se părea că la o analiză a faptelor, ascuțită și riguroasă, Dimitrie a lui Petre Robului s-a cam sustras de la o datorie. N-o consultase cînd a renunțat la o carieră pur științifică și universitară, pentru o catedră de agronomie ; n-o consultase cînd s-a însurat cu o fată insignifiantă, fără studii deosebite, abia cele cîteva clase ale pensionului de datină și de rigoare.

După cum debutase, i-ar fi dorit planuri mai ambițioase. Nu-i lipsea nimic, ca să rîvnească la rosturi mari în învățămîntul universitar, în politică, poate Academia chiar pentru mai tîrziu.

Se înfundase la o școală obscură de plugărie, furniza statisticii o droaie de copii, se întorsese la matca rurală și își legase singur pietroaiele de picioare care să-l țină pe loc, să-l tragă afund. Numai pentru atît pornise feciorul pălmașului, cu pită și brînză în traistă, cu a lui cușmă de grenadir, să înfrunte vitregiile existenței așa de inimos ?

îl asemăna din nou cu unul din grenadirii lui Napoleon ; dar în altă ipostază, din alt tablou, achiziționat mai proaspăt de la Paris. O schiță semnată de Meissonier, pentru celebra sa „Retragere din Rusia".

Paula Gorjan a privit gînditoare la cele două tablouri, alăturate acum pe peretele salonului, în latele lor rame de bronz. S-a uitat pe urmă la ceasornicele vechi, de Saxa, de Sèvres și de Copenhaga, așezate sub globuri de sticlă.

Nu arătau același minut, nici măcar aceeași oră, fiind capricioase și inutile, ca toate nimicurile de lux cîte o înconjurau.

A cercetat un ceas mai simplu și solid, pus pe-o perniță de pluș, la îndemînă. Ceasul lui Neagu Gorjan, pe care ucigașii i-l lăsaseră în buzunar, căci au fost răzbunători legați de jurămînt, nu hoți de drumul mare.

Ora era destul de tîrzie. Ce s-o fi întîmplat de nu apare nimeni ?

Ridicîndu-se din jilț, a scuturat jos pisoiul de Angora încolăcit pe genunchi. Pisoiul a rămas o clipă cu o labă în aer, așa cum l-a apucat vremea. Apoi și-a adus aminte de toaleta neisprăvită, și imperturbabil a început să se pieptene.

Afară, în fața peronului, a duruit cea dintîi trăsură.

II

La hotel, Olga Petreanu îl răsucea pe Adrian în dreptul ferestrei, să-i descopere la lumină vreo pată sau vreun nasture slăbit în ață. Liceanul se lăsa examinat cu un zîmbet condescendent.

Lua parte totuși mai puțin ironic și superior de astă dată, la preparativele familiei. Găsea lăudabil acest zel și decizia de a nu se prezenta ca un grup de

provinciali demodați și lălîi, într-o casă cu faimă în cronica mondenă a capitalei.

Dar grija persoanei sale putea să și-o poarte singur. Cu atît mai vîrtos, atunci cînd o investigație prea atentă, în loc de pete și nasturi spînzurați în ață, amenința să divulge existența unui compromițător depozit în buzunarele doldora. Țigarete de chihlimbar imitat, bricege cu plăsele de sidef, creioane automate, tabacheri și portofele de marochin, brichete și scăpărători ; toate articolele vitrinelor bucureștene care au putut ispiti un licean cu bugetul generos furnizat de filantropia bunicilor de la Zapodia, pe lîngă o excepțională dărnicie a părinților.

Renunțase la orice veleitate numismatică.

Ultima monedă jubiliară a fost sacrificată pentru ultimul tip de țigări jubiliare, destinate exclusiv exportului și corpului diplomatic. Țigări supra-extra-hiper-jubiliare !

Avea o pungă foarte nouă, foarte frumoasă și foarte goală.

Răsucit în dreapta și-n stînga de grijulia mînă maternă, trecea prin emoțiile unui contrabandist de dinamită. Și înadins zîmbea condescendent. Dintr-un amestec de teamă și temeritate. Era singurul mijloc pentru a salva aparențele.

— Ce să fie cu tine, Adrian ? se miră Olga Petreanu, trăgîndu-i pulpanele tunicii în jos să le tipărească pe trup și scoțînd astfel în evidență rotunzimile buzunarelor de la piept, ca doi sîni artificiali.

— Ce să fie ? Nu-i nimic ! rosti el repede și agresiv, ferindu-se îndărăt pentru a preîntîmpina continuarea percheziției, fiindcă tocmai conținutul celor două buzunare-mamele era mai primejdios.

— Cum, nimic ?... urmă blînd Olga Petreanu, încep a mă convinge, dragă Adrian, că într-adevăr se arată nevoie mai mult decît oricînd să-ți port grija ta. Aceasta numești tu nimic ?

Concluzia suna fără nici o ironie. Era vorba numai despre pete și despre nasturi. Adrian fu cuprins de o cumplită remușcare.

Nu-i trecea prin minte că tot bazarul său a fost inventariat cu un surîs indulgent, dis-de-dimineață, cînd el dormea și Olga Petreanu a predat hainele cameristei de la etaj să le perie. Nu-i trecea prin minte nici să mai deschidă multiplele despărțituri în chip de armonică ale portofelului de marochin vișiniu, pe care le știa goale, foarte goale, jalnic de goale — și unde aceeași mînă grijulie strecurase o hîrtioară albastră de „doue deci lei", nou-nouță, jubilară, dar cu anacronica ortografie a Băncii Naționale.

Olga Petreanu sfîrșise cu el.

S-a întors la mesuța de toaletă, vorbindu-i prin oglindă :

— Adrian, pînă ce termin și eu, sînt de părere să-ți mai golești buzunările într-un sertar de la garderobă. Închide și ia cheia la tine...

— Da, mamă... s-a supus recunoscător Adrian.

Potrivindu-și spatele paravan strategic pentru a împiedica jocul trădător al oglinzilor, se despoia grăbit, deșertîndu-și bazarul la adăpost. Păstră numai punga pe care o știa goală și, bineînțeles, pachetul de țigări Jubilare. După ce a răsucit cheia, cînd a fost s-o strîngă într-un despărțimînt de marochin, a fosnit hîrtioara albastră.

I-a năvălit sîngele în obraz și o ceață de lacrimi în ochi.

Se socoti cel mai ticălos fiu, cu mama cea mai bună și iertătoare de pe lume.

— Mamă !... a îngăimat. Mata...

— Haide ! Lasă copilăriile ! i-a zîmbit cu tandrețe Olga Petreanu, tot din oglindă, înfingîndu-și spelcile late de baga în păr. Acum, du-te și mă așteaptă jos...

În holul hotelului o aștepta și Dimitrie Petreanu, întors de la bărbier, citind ziarele de după masă și fu-

mînd una din puținele țigări pe care i le mai îngăduia medicul din porția redusă la neant.

N-a întrebat de ce-au întîrziat atîta. Înțelegea prea bine.

Întotdeauna Paula Gorjan îi întîmpina nevasta cu o prietenie protectoare, împestrițînd manifestările de dragoste cu aluzii bine simțite la datoria femeii din secolul al douăzecilea de a nu se mărgini la gospodărie și la creșterea copiilor, pentru a trece aceste mărunte prejudecăți pe al doilea plan și a seconda bărbatul în ambițiile răsunătoarelor cariere. Olga Petreanu era imunizată față de asemenea împunsături cu veninul subtil. O apăra neturburata seninătate de femeie care-și îndeplinea o normală funcțiune de soție și de mamă.

Ba într-o tainică judecată păstrată numai pentru sine, o compătimea ea pe Paula Gorjan, cu toate însușirile-i osîndite la sterilitate.

Acum, în rochia albastră, simplă și de-o sobră distincție, cu pielița obrazului abia atinsă de puful de pudră, era pregătită să reziste victorios la perfidele elogii ale celibatarei, cu opiniile ratificate de prestigiul diplomelor de la Sorbonna.

— Cred că putem pleca!

Tustrei s-au examinat înainte de a părăsi holul. Adrian cu vanitoasa încîntare că are o mamă încă frumoasă și tînără, distinsă la figură și la îmbrăcăminte, Olga Petreanu cu lumina ochilor înnegurată deodată sub voaleta sinilie.

Culesese delicat cu degetele înmănușate un fir de păr lăsat de bărbier pe haina neagră a soțului și stăpînului său. Iar suflînd asupra degetelor ridicate cu vîrful în zare să desprindă firul lipit de pielea mănușii, gîndise că îndată ce vor ajunge acasă, acest costum trebuie trimis a doua oară la ajustat. Toate hainele lui Dimitrie Petreanu aveau aceeași soartă de cinci ani încoace. Ajunsese o umbră a omului robust, cu profilul energic, îndrăzneț și senin, așa cum păs-

trau amintire numai fotografiile studentului de la Paris și ale tînărului profesor din prima epocă după întoarcerea în țară. N-a vrut să mai încerce un consult medical, precum hotărîseră de acasă. Ori, poate s-a dus singur și acum îi ascunde rezultatul. Olga Petreanu păși pragul hotelului într-un suspin.

Adrian o pornise pe trotuoar, înainte, mînat de alte preocupări.

Ținea să aleagă el birja: o trăsură de autentic muscal, cu roțile pneumatice, așa cum a observat că e moda cea nouă a capitalei și cum pusese el una la probă, plimbîndu-se singur la Șosea, tolănit picior peste picior și legănat pe arcuri moi cu o voluptate de precoce Petronius.

De astă dată, așezat la mijloc, între părinți, se resemna la un rol mai modest, bucuros că n-a fost deportat pe scăunașul umilitor al copiilor cu beretă și genunchii goi. De-a lungul parcursului pomenea numele străzilor și al edificiilor, în iluzia că el călăuzește birjarul și că a căpătat un accent de neaoș bucureștean:

— Faci pă la statuia lui Brătianu, aia nouă! Apoi pă Scaune! pă Dionisie! prima la dreapta, pă Batiște!...

Însoțea călăuzirea verbală cu respectivele manevre de pilot, lungindu-se să atingă spatele birjarului la stînga și la dreapta, înainte de fiecare colț de stradă.

Pe urmă, cînd treceau pe lîngă un tramvai cu perdelele vinete fîlfîind, găsea oportun să-și pună părinții în curent cu alte informații de atoateștiutor:

— Ăsta e tramvaiul 3! Romană—Colțea—Sfîntu-Gheorghe. Numai pă bulevardul Elisabeta—Carol—Pache circulă electricul și numai opt vagoane! Pentru o capitală de țară e cam rușinos. O singură linie electrică și aia numai cu opt vagoane!

Nu era destul că se simțea bucureștean înveterat; manifesta și doleanțe edilitare, privind cu milă scîrbită sărmanele gloabe de tramvai care clempăneau

grotesc urechile pălăriilor de doc, impuse și donate de „Societatea pentru protecția animalelor".

Dimitrie Petreanu i-a potolit toate fanfaronadele copilărești cu un duș rece, apăsînd pe cuvinte într-o anume intenție:

— Observ că ți-au fost de-ajuns cîteva zile, ca să înveți pe derost toate ulițele și pieții Bucureștilor, Adriene!

Liceanul, cunoscînd unde bate acea anumită intenție, se grăbi să probeze că a știut să dea și alte folosințe ceasurilor de libertate deplină. Totodată, reveni și la accentul de baștină, moldovean, pe care de mult și definitiv îl adoptase părintele său, fostul băiat de iobag oltean, cu cușma de grenadir și cu acel „păi" din care scotea atîtea efecte pline de humor Paula Gorjan, cînd povestea peripețiile memorabilului episod.

— Păcat că n-ai putut merge și mata azi dimineață la Muzeul Zoologic!... își exprimă cu sinceritate regretul. Nici n-am băgat de seamă cînd o sunat închiderea. Cît pe-ce să mă-ncuie portaru acolo și să țin tăvărășie gorilului împăiet...

— Va să zică ai găsit vreme și pentru asta? Hm!... Mă mir!...

Adrian se socoti cu totul nedreptățit de această bănuitoare mirare.

Fusese, într-adevăr, la Muzeul Zoologic, unde într-adevăr l-au furat colecțiile de schelete, de păsări, de reptile, fluturi și insecte, pînă ce-a zuruit soneria de închidere. De asemeni, în cele trei zile de libertate, vînturase din nou Expoziția cu toate pavilioanele — chiar Alfa-Separator și secțiile geniilor civile — căci pe lîngă deșertăciunile vîrstei care-l purtau la vitrinele cu articole frivole de București și îl cocoțau în birja cea mai luxoasă să se preumble la Șosea, spre a avea ce povesti colegilor din provincie, ființau în el și alte îndemnuri numai trecător ațipite.

S-a retras într-o rănită mutenie, năpăstuit și singur în univers.

Trăsura îi ducea lin pe roți de gumă, de-a lungul străzilor somnoroase, cu arari trecători ieșiți la plimbarea de seară. Se aprindeau pe rînd, înaintea lor, flăcările albăstrii în sitele felinarelor de gaz aerian.

Poate că Dimitrie Petreanu căuta să reconstituie înfățișarea veche a străzilor pe unde a sosit într-o noapte un copil de țăran cu o cușmă de grenadir, ca s-adoarmă răpus de oboseală pe-o treaptă de piatră, cu desaga sub cap. Poate că făcea o neliniștitoare și amară cîntăreală între hotărîrea tare a acelui băiat de pălmaș cu îndîrjirea obîrșiei țărănești nevătămată de lunecări în ispite, și între firea morbidă, nestatornică, nedesciîrată a copilului de-alături de el, suflat de toate vînturile, fruct îndoelnic al unor stări și vremi de răspîntie. Poate la acestea gîndea, poate la altele, privind grilajurile de fier, boltitele umbrare de tei și arțari care dădeau cartierului o înfățișare de boierească tihnă.

Adrian lua însă aminte că îndată ce pîlpîia flacăra sitelor de gaz aerian, frunzele late de tei și frunzele crestate de arțar nu mai arătau vii și adevărate, ci se zugrăveau în lumina artificială, artificial decupate în foi de zinc.

Asemenea iluzie optică se confunda pentru dînsul cu însăși imaginea capitalei, de-o seducătoare travestire a firești lor orînduieli din natură ; un oraș unde pînă și frunzele copacilor se fardează, unde totul se transfigură într-o rafinată metamorfoză. Aici își jură el să trăiască și să moară, nu în sălbăticiile cîntate de un rustic poet al antologiilor școlare, pe care și l-a desprins definitiv de la inimă.

Cînd roțile au sfîrîit pe aleia cu nisipul jilav, Dimitrie Petreanu și-a aruncat ochii spre edecurile gospodărești din fundul curții, acolo unde băiatul pribeag al săteanului din Romanați își măsurase pe vremuri puterile cu o gigantă stivă de lemne și o biruse. Iar

la intrare, cînd a predat pălăria și bastonul feciorului cu livrea și mănuși albe, în vestibulul oglinzilor înalte l-a întîmpinat mirosul cunoscut de terebentină și văpsea, de anticameră glacială și solemnă. Acel miros care se identifica absurd în amintire cu severitatea stăpînului abraș și inaccesibil, Neagu Gorjan.

Astfel, pe părinte și copil se înverșuna să-i înstrăineze chiar lumea tainică a senzațiilor, a asociațiilor necontrolate. Adrian se căzni să-și alcătuiască în oglindă un zîmbet de june emancipat, cum își închipuia că apar în saloanele mondene, Toto Sarandă și semenii săi.

12

Pe măsură ce înainta în lectura biletului, Paula Gorjan își încrunta sprîncenile îmbinate și cărbunii :

— Era de așteptat ! rosti, aruncînd cartonul într-o cupă de jad chinezesc și crispînd a decepție buzele umbrite la colțuri de puful unui început de musteață virilă. Era de așteptat *mes amis ! Pour la troisième fois, Barbou nous fausse la compagnie* [1] *!...* Nu s-a surmenat ca să imagineze măcar o scuză inedită. Aceeași de data trecută și de acum șase luni ! Consfătuire la club ; obligații imposibil de amînat... Putea s-o spună mai franș. Nu-i dă voie Nicu ! Se teme să nu afle Nicu Filipescu, că mi-a călcat pragul. *Voilà, ce qu'il est devenu notre cher Barbou* [2] *!...*

Vorbind, Paula Gorjan se răsucea în fotoliul adînc, purtînd privirile pe rînd la toți mosafirii și agitînd mărunt evantaiul mic de fildeș și de mătase stînjenie în culoarea rochiei gata să plesnească pe trupul sugrumat de corset.

Pronunța numele cu accentuarea franceză : *Nicoù ! Barboù !* Aștepta din partea colegilor de la Paris, o

[1] ...prieteni ! Pentru a treia oară, Barbu ne trage clapa !
[2] Iată ce-a ajuns scumpul nostru Barbu !

condamnare unanimă a acestei lașe și sistematice dezertări.

Salonul său era cotat în cronica Bucureștilor ca un inexpugnabil bastion al guvernului conservator, fracțiunea cantacuzinistă a „Nababului", cu blazoane și arbore genealogic, cu crengături în familiile împăraților bizantini și în familia de Valois. Nu-și aflau cruțare nici fruntașii din cabinet și din parlament, suspectați de prea multe simpatii pentru Take Ionescu și Bădărău, intrușii partidului. Cu atît mai anevoie ierta dezidența junimisto-carpistă, din care făceau parte Nicu Filipescu și Barbu Delavrancea, păstrîndu-se departe de putere și fărîmițînd unitatea unei cîrmuiri menite să apere drepturile și prestigiul marilor stăpînitori de pămînturi, în anul comemorării și festivităților jubilare.

Acum oaspeții salonului se aflau adunați după alte legăminte, în afară de cele politice. Numai vechii tovarăși, din anii tinereții studioase, chemați să răscolească o cenușă răcită a amintirilor. Amfitrioana nu-i ierta nici pe aceștia.

— *Vous n-en dites rien? Vous trouvez ça tout naturel* [1] *?*... întrebă scandalizată, oprind pentru o clipă palpitarea evantaiului pe pieptul robust. *Sapristi de sapristi* [2] *!*... Cum v-a toropit viața! Cum v-ați readaptat orientului și fatalismului! *Jadis, votre dévise était la lutte. Vous me faites pitié, pauvres vaincus sans combat* [3] *!*..

Într-un țăcănit scurt al lamelor de fildeș, închisese evantaiul, îndreptîndu-l ca o săgeată de indicator în deosebi spre Bombonel Asan, a doua ei mare dezilузie după Dimitrie Petreanu:

— Mai ales tu, Bombonel! Pe tine nu te înțeleg!...

Bombonel Asan își netezea alene barba frizată și

[1] Nu spuneți nimic? Găsiți aceasta foarte firesc?

[2] La naiba!

[3] Odinioară, deviza voastră era lupta. Mi-e milă de voi, sărmani învinși fără luptă!

blondă, tăiată după modelul pictorilor boemi din cartierul Montmartre în preajma anilor 1884. Și tot alene, tărăgănă un răspuns sceptic și răsfățat :

— Fii serioasă, Paulino !... Cînd viața ți-a predestinat un diminutiv atît de stupid ca Bombonel, n-ai încotro și pace !... Rămîi Bombonel pînă la bătrînețe și la moarte... Ai auzit de vreun luptător, de vreun erou, de vreun mușchetar pe care să-l cheme Bombonel ?... Eroii se numesc Napoleon sau Alexandru sau Mihai Bravul... Mușchetarii : Athos, Porthos și Aramis... Luptătorii : Lurich sau Zbisko Țiganievici, după cum dovedesc afișele luptelor greco-romane de la arenele expoziției... Dar Bombonel ? *Ce nom tout sucré* [1], e un adevărat program, un destin, o deviză... Am simțul ridicolului, *chèrie !...*

— *Oh ! Qu'il est bête !... Qu'il est bête* [2] *!...* se indignă cu o deznădejde comică Paula Gorjan, apelînd la mărturia întregei asistențe.

Apoi, se întoarse cu o penibilă sforțare în armătura de balene a corsetului, spre Magda Asan, amenințînd-o pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios :

— De altfel, vina cea mare o porți tu, Magda !... L-ai transformat într-un adevărat Bombonel, un cățeluș alintat și cocolit, *un vrai Toutou* [3] *!*

Magda Asan, soția inculpatului, doamnă deșirată și incoloră, nu încercă să se apere. Îl apără tot pe el, devorîndu-l din ochi, cu o înduioșare maternă :

— Dar nu fac altceva, *ma chère amie,* decît să urmez prescripțiunile medicului. I-a recomandat liniște, lipsă de emoții, lipsă de griji, să se ferească de surmenaj...

— E surmenat micuțul ! Se și cunoaște ! încuviință ironic Paula Gorjan, izbutind să destindă un zîmbet de toate chipurile.

---

[1] Numele ăsta zaharisit...
[2] Oh ! Ce ridicol e ! Ce ridicol !
[3] ...un adevărat cuțu, cuțu de salon.

Povestea menajului Asan era arhicunoscută și chiar fără a fi cunoscută stătea înscrisă în contrastul fizic dintre cei doi soți. Bărbatul invadat de-o căptușală adipoasă, indolent la vorbă și la gesturi, mascîndu-și mulțumirea de sine, egoismul și renunțarea la orice ambiție, într-o boemie patriciană de amator al artelor și literelor. Femeia uscată ca o toacă, în rochia fără gust, încărcată de volănașe și falbarale, îi supraveghea cu neliniște toate mișcările, ca să-i ghicească dorința înainte de a fi exprimată. În orice clipă era gata să se repeadă pentru a înnoda lavaliera deranjată a micuțului și să-i încheie nasturele de la haină, după cum era la fiecare doi trei ani să semneze alte ipoteci ale moșiilor dotale, fără să se întrebe unde merg banii. Pe vremuri, la Paris, Edgar Asan, doctorand în sociologie și în științele economice, se prenumăra printre speranțele generației, publica avîntate studii în reviste de avantgardă și rostea aplaudate cuvîntări la asociațiile studențești internaționale. Acestea erau de mult sfîrșite; de mult înmormîntate și uitate.

O singură pasiune îl mai tresălta din somnolență: cursele de cai cu pariurile respective.

Acum, întrebă înălțînd sprîncenele în accent circonflex, și scuturînd apatic scrumul țigării pe covorul moale de Persia:

— Și luptă, de ce luptă? A devenit o marotă pentru tine, Paulino... Nu vezi decît luptă, nu vorbești decît despre luptă... Ce-nseamnă instinctele acestea de carnagiu?...

— *Mon Dieu*[1]*!* Dar pe ce lume trăiești? Nu bagi de seamă ce se petrece în jurul nostru? *Nous sommes à la veille de très graves événements...*[2]

— *Lesquels?*

---

[1] Dumnezeule!

[2] Sîntem în ajunul unor evenimente foarte grave...
— Care anume?

— *Lesquels*[1] *!...* Campania infamă a opoziției! Incalificabila abținere a liberalilor de la festivitățile jubilare — șah direct și impertinent la rege! Mașinațiunile lui Take Ionescu, care își imaginează că poate face partid în partid!... Scandalul de la 13 martie, în Piața Teatrului, cînd derbedeii de pe stradă, cu o brutalitate nemaipomenită, au îndrăznit să smulgă lumea din cupeuri, fiindcă se ducea la o reprezintație în limba franceză, organizată cu scopuri filantropice... Toate acestea nu sînt destule simptome că se pregătește ceva rău și fără precedent pentru noi, pentru țară?... *Tu trouves que je radote?*[2]

— *Non pas, mais que tu exagères...*[3]

— *Alors, l'avenir ne t'épouvante pas?*[4]

— *En aucune façon*[5].

— Și dacă într-o bună dimineață, *tu te reveilles ruiné et sans ressources dans une société bouleversée de fond en comble*[6]*?*

— *Ce seront de nouvelles habitudes à prendre. Voilà tout*[7]*...* Dacă lumii îi vine poftă să se schimbe, schimbe-se în pace și onor!... Vom găsi atunci o soluție de viață, pentru cei zece ori douăzeci de ani, cîți îi mai avem de trăit. Dar pînă atunci, *je ne désire me mêler de rien!... De rien du tout*[8]*!...* Ambiții politice n-am, cum n-am de altfel nici un fel de ambiție. Le las acestea pe seama lui Barbu sau ale amicului nostru Dincă Leventul.

Dincă Stoiculescu, botezat, încă de la Paris, Dincă Leventul, pentru rafinamentele sale vestimentare și

---

[1] — Care anume!

[2] — Găsești că bat cîmpii?

[3] — Nu, dar că exagerezi..

[4] — Atunci, viitorul nu te-nspăimîntă?

[5] — Cîtuși de puțin!

[6] ...te trezești ruinat și fără resurse într-o societate zdruncinată de sus pînă jos.

[7] Va trebui să ne facem obiceiuri noi. Asta-i tot...

[8] ...nu doresc să mă amestec în nimic. Absolut în nimic!

veleităţile de cuceritor, se pregăti să protesteze. Ridicîndu-se din scaun îşi drese glasul pentru o peroraţie de pomină, care să nu-i desmintă a doua poreclă tot atît de bine-meritată : Dincă Pisălog.

Lungan, adus de umeri, cu extremităţile membrelor uriaşe cum arată bolnavii de elefantiazis, cu pielea obrazului spongioasă şi cu nasul în chip de bulb violaceu, nu-şi schimbase prea mult înfăţişarea studentului de acum douăzeci de ani. Doar musteaţa sumeţită în bandulieră à la Kaiserul Wilhelm, i se mai îngroşase. Şi vocea.

Era astfel poate singurul între toţi, peste care vremea trecuse fără să sape urme prea adînci.

Dar tocmai din această pricină, asistenţa risipită în fotoliile salonului s-a pregătit cu suspin pentru amară suferinţă, căci Dincă Pisălog rămăsese neîntrecut în arta de a debita mucurile ideilor generale, recoltate din articolele de ziar şi de la cafenea, din conversaţiile altora şi din revistele ilustrate. Deputat în majoritatea conservatoare, lua cuvîntul la Cameră în orice discuţie cu o egală şi inepuizabilă competinţă, neturburat la întreruperi şi la muşcătoarea zeflemea a lui Petre Carp care nu-l scotea din „Dinc de la Mirandole".

A tuşit şi a săgetat mîna din ţeava scrobită a manşetei :

— Pardon ! Ce sînt eu să... ?

— Eşti Dinc de la Mirandole ! îl întrerupse flegmatic bombonel Asan. *Et plus que jamais*[1], pariez că vrei să ne dezvolţi o dizertaţie despre datoria de a ne strînge rîndurile în jurul Nababului, pentru a face plăcere Paulinei. *Ah ! non, par exemple*[2] ! Scuteşte-ne în astă seară. La Cameră ; rezervă-te pentru seziunea de toamnă...

Dincă Stoiculescu îşi retrase mîna în cilindrul manşetei şi mărul lui Adam tot atît de cartilaginos, în ci-

[1] Şi mai mult ca oricînd.
[2] Ah, nu ! Asta nu !

lindrul tot atît de scrobit al gulerului, aruncînd spre vechiul camarad o privire de superbă mărinimie.

— Ai dreptate! recunoscu luîndu-şi locul în scaun şi balansîndu-şi un picior peste celălalt. Te scutesc, fiindcă nu poţi rezista zece minute la o discuţie serioasă. Ţi-e frică să nu capeţi meningită.

— Tocmai. *C'est ca!* [1]

— *Oh! Qu'ils sont bêtes* [2]*!* se scandaliză încă o dată Paula Gorjan. *Ça n'a pas le sens commun* [3]... Daţi un frumos exemplu copiilor de colo! Ce-or să creadă despre noi, care le cerem să nu ia viaţa în glumă?

Bombonel Asan a strîns din umeri cu indiferenţă:

— Cît despre dînşii, *ne vous en faites pas, Paulino! C'est trop tard. Hélas* [4]*!*... Fii sigură că ne-au clasat fără drept de apel. Cel puţin Cocîrţ al meu nu-mi acordă nici dramul de stimă pe care din generozitate *ou par veulerie* [5], îl mai acordăm noi lui Dincă...

— Pardon? încercă iarăşi să ia cuvîntul Dincă Stoiculescu. Ce sînt eu, monşer, să...

— Eşti Dinc de la Mirandole. A cîtea oară îţi place s-o mai auzi? O ştiu şi copiii aceasta... Întreabă-l pe Cocîrţ!

Dincă Stoiculescu înălţă spre tavanul salonului mîinile cu degetele lungi şi păroase de antropoid, într-o mută imprecaţie adresată puterilor divine. Cu asemenea individ lipsit de demnitate, nu se putea vorbi. Dacă într-adevăr propriul său copil nu-i acordă nici o stimă — o merită! Pentru întîia oară privi cu simpatie la Cocîrţ Asan, iertîndu-i mutra care i s-a părut întotdeauna nesuferită, de puştiu hirsut şi insolent.

Însă caritabila intenţie a rămas pierdută. Fiul lui Bombonel Asan avea alte griji.

---

[1] Aşa-i!
[2] — Oh, se ridicoli sînt!
[3] Toate astea n-au nici o noimă...
[4] ...fii fără grijă! E prea tîrziu. Vai!
[5] ...sau din tembelism.

Pe canapeaua din ungherul cel mai dosit al vastului salon, vorbea în șoaptă, cu un prieten nou și mai june, Adrian Petreanu.

La început se cercetaseră bănuitori, ca doi cățelandri puși pe neașteptate față în față. Erau singurele progenituri prezente ale foștilor camarazi de la Paris. Adrian se simțise intimidat de căutătura directă și nedomesticită a adolescentului mai vîrstnic ca el, de figura colțuroasă, de părul zvîrlit în neorînduială spre ceafă și de lavaliera roșie ca un stindard. Cocîrț Asan îl măsurase cu protegiuitoarea autoritate pe care i-o îndrituia anii, prestigiul de bucureștean și conștiința altor mai temeinice superiorități numai de dînsul știute, față de un licean provincial, abia ajuns în clasa a cincia. El trecuse două clase într-un an, își luase bacalaureatul cap de promoție, lepădase uniforma și înainte de a apuca să se înscrie la Universitate, rîvnea să se înscrie în partidul socialist.

Il despărțea deci o distanță nemăsurată de băiețandrul cu ridicola sa tunică școlărească.

Pe urmă, descoperise că provincialul citise oarecare cărți, cu mult în afară de obștească lectură a elevilor de liceu, că răspundea isteț la întrebări și că punea încă mai iștețe întrebări, dovedind un cuget muncit de neliniști. A început să-i placă și a sfîrșit prin a-i deschide inima, fiindcă și în el tot se mai zbăteau încă toate neliniștile și contradicțiile adolescenței. Cum Adrian dezmierda mașinal blana moale și fumurie a pisoiului de Angora încolăcit pe canapea, a înșfăcat animalul de ceafă și i-a făcut vînt dintre dînșii.

— Nu-ți plac pisicile? a întrebat Adrian cu o stînjenire nedumerită.

— Ba iubesc toate animalele, în afară de cele crescute trîndav în puf! Și toate animalele din casa aceasta, pisici, căței, canari din colivie, toate fără excepție, dospesc de prea bun trai. Nu-ți face impresia?...

Adrian a recunoscut cu jumătate de glas:

— Ba da... Dar... Dar un animal de rasă merită... oricum, merită să se bucure de altfel de trai.

— Ca și invitații din astă-seară? a continuat să-l ispitească fiul lui Bombonel Asan, cuprinzînd cu o ochitură răutăcioasă întreaga adunare, în mijlocul căreia trona în fotoliu Paula Gorjan conducînd și animînd conversația. Cam aceasta ai vrea s-o spui?

Era o întrebare menită să mărească stinghereala lui Adrian Petreanu.

Salonul cu savanta orînduială a mobilelor prețioase, de stil; covoarele de Bukara și draperiile grele de brocat cu argintiul crin al Franței pe fond de azur; vitrinele cu bibelouri de porțelan și cristal de rocă, cu vase persane și maure; oglinzile venețiene și tablourile semnate de pictorii celebri ai Apusului; tot luxul acesta rafinat, sclipind în scînteierile uriașelor candelabre unde vechile lumînări de pe vremea lui Neagu Gorjan au fost înlocuite cu becurile electrice ale veacului, tot, toate, l-au impresionat din cale-afară, în ciuda hotărîrii copilărești de a nu se lăsa copleșit de uimire și de emoție ca un vulgar provincial. S-o mărturisească, îi venea greu. Să mintă, îi era rușine. Prea se arăta sincer și prea îi impunea sinceritate desăvîrșită, noul prieten.

— Poate... rosti fără convingere, silindu-se să pună o nuanță impasibilă în glas.

Și îndată, a adăogat cu nevoia de automortificare a orgolioșilor, care își răscumpără așa, în accese, amorul-propriu bolnăvicios:

— Nu uita, te rog, că sînt un biet licean trăit la țară și într-un tîrg care e tot un fel de sat ceva mai mare... Acum am venit întîia oară în capitală... Nu-mi cere să văd lumea cu ochii dumitale... Sînt un sălbatec pe care toate îl impresionează ușor...

— Bravo! declară Cocîrț Asan, punîndu-i mîna pe genunchi. Îmi ești din ce în ce mai drag... Păcat că nu stai în București! Presimt că am deveni buni prieteni.

Iar atunci n-ar fi nevoie mai mult de trei luni, ca să vezi lumea și s-o judeci ca mine. Mai ales lumea de aci, care te-a impresionat atît!

— De ce-ți bați joc de naivitatea aceasta, mărturisită fără înconjur?...

— Nu-mi bat joc de fel. Vreau numai să te vindec de ea. Și încep prin a-ți face și o mărturisire... Uite! Din toată lumea d-aci, excluzînd femeile fiindcă sîntem bine crescuți și nici nu se află în cauză, din toată lumea aceasta, singurul om pe care îl stimez cu adevărat e tatăl dumitale. L-am cunoscut pînă acum numai din auzite, din povestirile altora, de la tata și de la domnișoara Gorjan. L-am ascultat adineaori spunînd numai cîteva vorbe. Un om întreg... Ce rară minune, un om întreg!...

Adrian Petreanu ciugulea ciucurii unei perine de pe canapea, ferindu-se să privească în ochii vorbitorului. Asemenea elogii îl puneau în grea cumpănă. Nu știa ce s-ar cuveni să răspundă.

Cocîrț Asan a început să rîdă, scuturîndu-și părul cîlțos și zburlit:

— Ciudată conversație, nu-i așa? Acum un ceas nu ne cunoșteam; iar după mai puțin de un ceas, îți vorbesc, cum nu-mi dezleg sufletul nici prietenilor vechi de cinci ani... Dar nu mă crede un flecar de București!

— Nici nu mi-a trecut prin minte...

— Cu atît mai bine!... Înseamnă că n-am dat greș. Acum să te întreb ceva... ceva, care să-ți explice în parte stima mea pentru domnul Dimitrie Petreanu. Știi unde a dispărut zece minute?

— Nici n-am băgat de seamă că a dispărut zece minute...

— Eu am băgat de seamă. Poate fiindcă mă așteptam... Auzisem ceva dinainte, altădată, tot de la domnișoara Gorjan și de la tata. Și înadins voiam să văd dacă e adevărat!... Era adevărat! Domnul Dimitrie Petreanu a dispărut zece minute, ca să vadă camera din dependințele servitorilor, unde, băiat de țăran de pe

moşiile bătrînului satrap Neagu Gorjan, a stat cot la cot cu servitorii şi a învăţat carte. E un ritual de la care nu se abate nici o dată, cînd intră în casa aceasta.

Adrian a simţit că roşeşte, şi i-a fost necaz că roşeşte.

Prietenul i-a pus din nou mîna pe genunchi, cu o familiaritate ocrotitoare :

— Ai roşit. De ce să roşeşti ?... E ceva foarte frumos şi trebuie să fii mîndru de un părinte care a pornit de atît de departe, s-a ridicat cu atîta muncă şi n-a uitat de unde a plecat... Aş fi dorit şi eu să am la spate un asemenea părinte. Dar părinţii nu ţi-i alegi ! Ţi-i hărăzeşte soarta... Ai observat ? Pe tata îl cheamă Bombonel ; pe mine Cocîrţ ! El e răsfăţatul, copilul casei. Lui îi înnoadă mama lavaliera, lui îi poartă grijă să nu răcească şi să nu se surmeneze. El e Bombonel. Eu sînt Cocîrţ !... Cocîrţ, fiindcă aşa m-a botezat doica, o ţigancă din toată lumea care m-a alăptat şi m-a crescut. De ce Cocîrţ, Dumnezeu ştie ?... Poate că avea la bordeiul ei un danci numit Cocîrţ, poate un porc, un cotoi, un răţoi ori un cîine ţigănesc... Mi-a pus numele Cocîrţ, şi îndată l-a adoptat mama, tata, tot familionul. Exista un Bombonel în casă, nu mai era loc pentru al doilea... Cînd se întîmplă să ieşim împreună în oraş, mama numai nu mi-l dă în primire : „Cocîrţ, ai grijă de Bombonel să nu-l calce tramvaiul !..." N-are să întîrzie nici aceasta.

— Şi faci o dramă dintr-atît ? se miră Adrian cu oarecare decepţie, fiindcă noul prieten se micşorează în ochii săi cu asemenea nevrednice revolte.

— Dramă ? Nicidecum ! E o comedie care mă amuză. Dacă am insistat e pentru altceva. Ca să te fac să reconstituieşti după metoda lui Cuvier, dintr-un singur os, un schelet. Dintr-un singur caz, o lume. Aceasta-i lumea care te-a impresionat, în care tatăl dumitale e o excepţie şi căreia de altfel nici nu-i aparţine. E adop-

tat cu sila prin accident și refuză a se lăsa adoptat. Își urmează calea sa... Încolo ? Toți au moștenit bunuri și drepturi la viață, pentru care nu se ostenesc să miște nici degetul ăl mic. Cel puțin domnișoara Gorjan se zbuciumă îngrijorată de soarta clasei sale. Pledează, luptă, se agită... Că nu luptă pentru o cauză justă, e altceva ! Că luptă fără nici un efect, e altceva ! Dar cel puțin nu se lasă dusă pe apă. Ceilalți, de aci ?

Cocîrț Asan se rezemă cu ceafa de speteaza canapelei, trecîndu-i în revistă cu privirea de un albastru ciudat, rece, metalic.

Era sincer, dar în indignare se amesteca emfaza teatrală și declamatorie a vîrstei.

— Ceilalți ? hohoti, după o pauză. Să ți-i prezint mai bine. Am crescut printre dînșii, deși cu cît trece vremea se caută și se întîlnesc mai rar. Pe tata l-ai înțeles din conversația lui. Bombonel ! Pe domnul Dincă Stoiculescu la fel... Domnul cu chelie, Mihai Tăut, licențiat în litere și filosofie de la Paris. Moșie dată în arendă și rentă. Una cu alta, o sută de mii de lei pe an... La Paris era rivalul lui Barbu Delavrancea. Talent de scriitor. Un mare și frumos talent ; poate ar fi fost cel dintîi mare romancier al nostru, după Nicolae Filimon, cu *Ciocoii lui vechi și noi !* Își face viața la Capșa, în localuri de noapte. De cînd a venit în țară, anunță în fiecare an un roman, alt roman. Îl povestește la cafenea și a isprăvit cu el... Domnul de lîngă dînsul, cu haine cafenii ; doctorul Radu Strigolnița ! Medic amator, cu o oră de consultație pe zi, de la care lipsește el înaintea clienților. Teză briantă la Paris... Felicitările juriului și așa mai departe... Cînd a venit în țară s-a luat în serios trei-patru ani. Pe urmă, s-a însurat și la renta părintească s-a adăogat zestrea... Pentru ce-ar mai munci ? Ca musca la arat, biziie, criticînd ceea ce lucrează alții. Nimic nu-i place, nimic nu admite. E scîrbit de orientalismul nostru... Țara-i ticăloasă ! Regretă că renta lui și renta zestrei, nu-i împlinesc un venit

destul de rotund pentru a se muta definitiv în străinătate... În străinătate... bineînțeles la Paris! Toți suspină după Paris... Și mai impune-ți încă răbdare ; așteaptă să vezi exemplarul cel mai prima-ntii... Dacă întîrzie masa, e fiindcă îl așteptăm pe domnul Jak Medoveanu. S-a anunțat că vine cu automobilul de la Sinaia. Ăla-i întrece pe toți. N-ai auzit de Jak Medoveanu ?

— Mi-e cunoscut numele din casă, de la tata. Am auzit de cîteva ori vorbindu-se...

— Atunci nu cunoști nimic ! îl asigură Cocîrț Asan, muindu-și degetele în pata de sînge a lavalierei de la gît. Nu poți să cunoști nimic, fiindcă un om ca domnul Dimitrie Petreanu nu-i capabil să vorbească despre cei care l-au obligat vreodată. Și Jak Medoveanu a obligat pe toată lumea. Aceasta nu i se poate contesta... A fost și a rămas mînă spartă. O avere pe care se căznește de treizeci de ani s-o facă praf și nu-i mai dă de fund. De altfel, nici nu face parte din generația galeriei de față. E măcar cu șase sau opt ani mai în vîrstă, însă nu se dă bătut. Cînd toți erau la Paris, el isprăvise studiile... Se întorsese în țară. Dar revenea în fiecare iarnă, cîte trei luni, să petreacă sezonul... În stil mare ; veritabil Mecena ! El îi invita pe toți la masă, la teatru, la varieteuri ; îi plimba și îi umplea cu cadouri... Ca să-l cunoști mai bine, răsfoiește caricaturile din *Furnica*. E un tip tot așa de popularizat de caricaturi, ca Smara și Iancu Kalinderu, Jak Medoveanu, pionierul occidentalismului, arbitrul ideilor progresiste, marele precursor ! Medoveanu-Burul, Medoveanu-Derby, Medoveanu-Sagan !... În fiecare an, alt Medoveanu, fiindcă în fiecare an combate pentru altă idee, altă metodă, e cuprins de altă pasiune. O dată o actriță, altă dată un grajd de curse, în anul următor o invenție... Și în fiecare an mai vinde două-trei sute de pogoane. Dar are atîtea ! Tot i-au mai rămas vreo optzece mii... Te plictisesc cu poveștile mele ?

— Se poate ? protestă Adrian, cucerit de verva rebelă a noului prieten, care îl învăluia și-l captiva ca un fluid magnetic.

— Își au un rost, aceste povești ! Acum, cînd am isprăvit cu ele, ai să înțelegi de ce le-am înșirat... Aceasta e lumea care te-a impresionat, și în care tatăl dumitale e o excepție, fiindcă el crede în ceva, fiindcă își sacrifică viața pentru ceva. Ceștilalți ? Ai văzut... O glumă, un calambur, un cancan politic sau de lume mare... Dacă este ceva să te impresioneze la toți, e nimicnicia pentru care trăiesc, în care trăiesc... Îmi dai dreptate că vreau să mă înscriu la socialiști ?... Cei de la club nu mă iau încă în serios. Un kinder abia ieșit din liceu... Dar mi-au publicat cîteva articolașe în *Romînia Muncitoare*. Fac pe corectorul, iau parte la adunări. Nu vreau să primesc bani de la mama, nici de la tata — mi-i cîștig singur din munca mea, dind meditații. Cu vremea au să înțeleagă și cei cărora le par suspect sau copilăros, că nu sînt o mică liftă burgheză, sentimentală și ușuratică, venită la dînșii din diletantism... Au să se convingă că nu-s feciorul lui Bombonel Asan... Altceva ! Altă marfă !... Mă aduce setea de a ispăși eu, de a răscumpăra eu bicisnicia în care au trăit, trăiesc și m-au crescut ai mei, fără nici un ideal, egoist și meschin. Măturăm o lume și nelezim terenul pentru alta, nouă, care trebuie să vină. Nu se poate să nu vină... Ai citit *Capitalul* lui Karl Marx ? Discursurile lui Lassalle ? Prudhon, Labriola, Georges Sorel ?

— Nu...

— Trebuie să le citești ! ...Are să vie vremea să le citești. Și atunci ai să mă înțelegi mai bine și ai să-mi dai absolută dreptate.

— Înțeleg și acuma... rosti cu însuflețire și cu admirație Adrian, cuprins de arzătoarea dorință să citească dintr-o suflare *Capitalul* lui Karl Marx, discursurile lui Lassalle, cărțile lui Prudhon, Labriola și Georges Sorel, de-a valma, bune și mai puțin bune, temeinice

sau schimatice, ştiinţifice sau utopice, pentru a deveni şi el de urgenţă un neînduplecat socialist.

Uitase cu desăvîrşire că a păşit pragul salonului, stăpînit numai de deşarta ambiţie să pară un june emancipat şi un viitor seamăn al lui Toto Sarandà, în germene.

— Am să-mi cumpăr neapărat o cravată roşie, chiar mîine, înainte de plecare, — luă hotărîre, ca un gaj al acestei convertiri, privind în extaz legătoarea de la gîtul prietenului mai mare şi cu mai vechi aspiraţii socialiste.

Cocîrţ Asan îi surprinse ochii aţintiţi stăruitor. La rîndu-i, acum se simţea el stînjenit. Îşi spunea că a exagerat dramatizîndu-şi tiradele dintr-o pornire culpabilă, pentru a ului un biet licean de provincie care îl ascultase cu atîta credulitate.

Scormonind ca într-o rană cu degetele în mătasea însîngerată de la gît, lămuri cu un zîmbet vinovat:

— Nu te uita la aceasta! E o copilărie, un fleac... Nici eu n-am scăpat încă de vîrsta cînd eşti impresionat uşor de aspectele exterioare ale lucrurilor şi vrei grozav să impresionezi pe alţii, tot cu mofturi exterioare... Ca să fiu sincer, port cîrpa roşie la gît, numai ca să-l irit pe tata... Adică în speranţa să-l irit o dată şi o dată, dacă se mai poate întîmpla minunea!

13

Semne să se întîmple minunea nu se arătau nicidecum.

Bombonel Asan dădea iama în farfuriile cu aperitive, purtate de valetul înmănuşat în alb, pe-o enormă tavă ovală de argint. Şi întindea paharul gol, jupînesei cu şorţ şi bonetă de dantelă, să-l umple a treia oară cu vermut.

Magda Asan suferea în tăcere, fără curaj să-i amintească poprelиştile medicului.

Se resemna la rolul de *garde-malade* [1] ce-o aştepta a doua zi, cînd ceaiul de muşeţel, compresele fierbinţi şi paharele cu Vichy, urmau să calmeze inevitabila criză de ficat a micuţului, reală sau imaginară.

Din fotoliul aşezat strategic pentru a domina întreg conclavul, domnişoara Paula Gorjan se trudea să aţiţe conversaţia de cîte ori ameninţa să lîncezească. Poruncise valetului alt rînd de aperitive, servite în salon numai printr-o excepţională abatere de la orînduială; înadins ca să amăgească prea îndelunga aşteptare.

Jak Medoveanu întîrzia. Dar cuvîntul lui era cuvînt. Trebuia să sosească dintr-o clipă în alta.

Iar de la Sinaia avea să aducă fără îndoială ştiri proaspete şi senzaţionale, fiindcă în acel an era cuprins de o subită pasiune politică, uneltind întru împăcarea celor două fracţiuni conservatoare: Medoveanu-Fuziune.

— *A propos,* cine a vizitat Expoziţia? întrebă Paula Gorjan, zvîrlind un nou şi fertil subiect de discuţie, păstrat pînă atunci în rezervă.

Se adresase bărbaţilor.

Celelalte două femei din salon, Olga Petreanu şi Magda Asan, nu participau la asemenea dezbateri generale. Reduse la rolul inferior de femele, îşi destăinuiau reciproc cu voce discretă nimicurile de gospodine şi soţii: problema servitoarelor, regimul prescris de medici pentru domnii şi stăpînii lor.

— Nu-mi răspundeţi nimic? stărui amfitrioana.

Bombonel Asan, Mihai Tăut şi doctorul Radu Strigoiniţa s-au consultat o clipă din ochi, apoi au exclamat într-un glas, supralicitîndu-se în scîrbirea pe care-a provocat-o această jalnică mascaradă:

— Ce idee!

— Dar e un adevărat bîlci. Tîrgul Moşilor ediţia a doua!

[1] infirmieră

— Mai stupid !... O parodie mai proastă şi mai ieftină a reţetei Potemkin, pentru a lua ochii gloatei şi ai lui vodă !

— Pardon, pardon ! glăsui Dincă Stoiculescu. Paulina vă întreabă dacă aţi vizitat Expoziţia. Numai după aia să vă daţi avizul.

— *En effet*[1] ! îi dojeni Paula Gorjan. Sînt convinsă că în afară de Dimitrie, nimeni n-a fost la faţa locului să vadă cît e de izbutită sau nu parodia reţetei lui Potemkin.

— Pardon ! Adică îţi imaginezi că şi eu fac parte din banda lor, Paulino ? întrebă îndurerat Dincă Stoiculescu, nerăbdător să-şi dovedească excesul de zel. De cinci ori am fost şi de cinci ori am vizitat pavilion cu pavilion. Pot să-i asigur pe aceşti domni că nu mi-am pierdut timpul. E cel mai formidabil eveniment din Romînia, de la proclamarea regatului încoace !

Paula Gorjan nu se arăta încîntată de asemenea zel şi de entuziasmul compromiţător al unui om ca Dincă Stoiculescu.

Cerea o confirmare într-altfel temeinică.

Întrebă, sucindu-se în fotoliu spre Dimitrie Petreanu :

— Tu ce spui, Dimitrie ? E potemkiniadă cum pretind cinicii clevetitori de colo, sau e într-adevăr cel mai formidabil eveniment de la proclamarea regatului încoace, ca să adopt langajul lui Dinc de la Mirandole ?

— Şi al gazetelor guvernamentale — sublinie perfid doctorul Radu Strigolniţa.

Profesorul de agronomie rosti cu prudenţă, cîntărindu-şi cuvintele :

— Nici una, nici alta. Bune intenţii de a prezinta un bilanţ al progresului, însă realizate în pripă, cu darul nostru de improvizaţie. Poate cam prea multă

[1] Într-adevăr !

paiantă ! Ca spoiala acestui progres, în majoritatea cazurilor...

— Spus-am noi altceva ? întrebă doctorul Strigolniţa, în numele trinităţii de detractori. Stuc şi paiantă ! Adică spoială, pospai, improvizaţie...

Dincă Stoiculescu îşi zvircoli mîinile păroase în burlanele manşetelor :

— Pardon ! Ce vreţi în definitiv să fie altceva o expoziţie ?... Nu s-a explicat perfect Jean Lahovary în discursul de deschidere ? Pentru alte expoziţii, organizatorii aveau timp înaintea lor. Şase ani pentru expoziţia din Liège, patru ani pentru cea de la Paris, trei ani pentru expoziţia mileniului din Budapesta. La noi, unsprezece luni mari şi late, din care trei de iarnă, cu suspendarea lucrărilor.

— Exact !... întări Paula Gorjan, deşi nu-i plăcea să se afle de acord cu Dincă Stoiculescu.

— Exact !... recunoscu şi Dimitrie Petreanu.

Doctorul Strigolniţa întrebă consternat :

— Cum exact ? Acum treci de partea lor ?

— Dă-mi voie... urmă profesorul zîmbind. Exact ! Numai unsprezece luni, dintre care trei de iarnă. Dar de ce numai unsprezece luni ? Cine a împiedicat pe cei în drept să înceapă lucrările încă de acum doi sau trei ani ? Serbările jubilare n-au venit prin surpriză... N-au fost un accident neprevăzut. Se putea face socoteala încă de acum doi-trei ani, că la 1906 se împlinesc patru decenii de domnie ai lui Vodă Carol, şi un sfert de veac de la proclamarea regatului.

— Aşa da ! se dumeri doctorul Strigolniţa cu deplină satisfacţie. *Attrapez*[1] ! Admirabil spus ! Acesta e diagnosticul precis !...

Era un om mărunt la stat, cu fruntea brăzdată de cute adînci şi paralele ca portativele muzicale şi cu părul tuns scurt, perie, cum arătau caricaturile lui Nicu Filipescu.

[1] Înghite-o !

Gesticulînd cu ţigara de foi între degete, torturat de un tic nervos care-i mişca pielea pe frunte, strîngînd şi dilatînd distanţa dintre liniile de portativ, recapitulă volubil toate păcatele festivităţilor jubilare.

— Improvizaţie şi farsă pe toată linia !... Jubileul banilor de nichel găuriţi şi al monetelor cu două capete ! pe două feţe, exact simbolul scumpei noastre patrii !... Au să facă primă la colecţionari. Jubileul celor treizeci şi două de spitale rurale, cu numele regelui Carol I ! Aceasta a găsit cu cale guvernul să imagineze, ca să dovedească prosperitatea regatului. Treizeci şi două de spitale ! De ce nu treizeci şi două de cimitire ?... Mai vreţi altceva ? Jubileul loteriei naţionale de stat, pe clase ! Ca să avem şi noi ceva naţional ! Mai vreţi altceva ? Expoziţia Waterchutului şi Tobogganului, pentru care am adus excroci americani, parcă n-am avea şi noi excrocii noştri ! Mai vreţi altceva ? Portretul jubilar al regelui, făcut de-un austriac, un rus sau aşa ceva...

— L-a pictat un polonez, Adjuchiewics şi a fost înrămat de-un ungur la Budapesta... rectifică Bombonel Asan, prăvălat într-un cot pe braţul fotoliului şi jucîndu-şi cu mîna cealaltă, între degete, lanţul de aur al ceasului care îi împărţea burta ca o linie ecvatorială, în cele două emisfere. Un portret idiot şi o ramă infectă !

— Poftim ! Un portret idiot şi o ramă infectă ! O spune Bombonel, care e competinte. Atunci pentru ce-a fost nevoie să mai alergăm la alţii ? Un portret şi o ramă infectă, puteau executa la o adică şi zugravii şi dulgherii indigeni. Fiindcă de altceva nici nu sînt capabili.

Bombonel Asan protestă moale :

— Nu exagera... Grigorescu ; nu uita că tot avem un Grigorescu.

— Slăbiţi-mă cu Grigorescu ! Ce e aia Grigorescu ? Parcă eşti Barbu... O ţărancă şi un ulcior. O ţărancă

și o floare. Altă țărancă și alt ulcior. Un car cu boi. Alt car cu boi. Alți boi. Toți boii din țara românească. Mersi de așa pictură!

— Deviezi... observă Bombonel Asan cu filosofică indulgență, față de afirmațiile unui profan.

— Poftim! Admitem că deviez. Să mă întorc la chestie. N-ai să mai spui că deviez... Amicului de colo, Dincă, i se pare că tot meritul acestei formidabile înscenări, îi revine lui Iorgu Cantacuzino, dacă se poate numi merit. Amicul Dincă se-nșeală amar!...

— Pardon?

— Te înșeli amar. Nababul e redus la rol de marionetă. Ca și Mitiță Sturza la liberali. N-ați băgat de seamă simetria?... De o parte trei frați Brătieni, cu oculta respectivă, trăgînd sforile să înlăture pe-un om de valoarea lui Vasile Lascăr de la viitoarea șefie. Dincoace trei frați Ionești și toată garda lor, care-i ronțăie pe Cantacuzinești bucată cu bucată...

— *C'est faux*[1]! articulă Paula Gorjan mînuind evantaiul ca un scut. Și-o imaginează, dar aceasta n-o vom tolera! N-are să fie atît de ușor...

— *Qu-en savez-vous*[2]?... Operația e pe trei sferturi terminată. O să vedeți la toamnă, la deschiderea Camerelor. Pînă atunci, jubileul, Expoziția, împrumuturile, excedentele, contractele, toate sînt ale lui Take Ionescu. Mai ales Expoziția!... El a fost marele regizor. El și cu Bădărău își împart țara!... Unul Muntenia; celălalt Moldova. Și bine a făcut guvernul lui Take, nu al lui Iorgu Cantacuzino, bine a făcut cînd la 11 mai, după banchetul miniștrilor străini, a delectat invitații cu o reprezintație de hipnotism. Ați asistat?... A fost o reprezintație alegorică. Pe toți ne ține, vă ține, îi ține Take-gură-de-aur, într-o perpetuă transă de hipnotism!...

Doctorul Radu Strigolnița turti țigara de foi în

[1] E fals!
[2] Ce știți voi?

scrumieră și își încrucișă brațele pe piept, lipit țeapăn de spetează scaunului, așteptînd.

Isprăvise, dar ticul nervos îi dilata și îi contracta, într-un tempo mai precipitat, distanța dintre cutele portativului de pe frunte, semn că monologul galopa interior.

Paula Gorjan îl fulgeră cu ochii lucioși, de păcură, sub groasele sprîncene îmbinate:

— Să admitem că așa este! Însă la toate acestea, cum reacționați?... Recunoașteți că pînă și în partidul nostru, al marii proprietăți, au pătruns inamicii marii proprietăți. Toți de aci, în afară de Petreanu, sîntem stăpîni de pămînt... Stăpîni nu de dată recentă. De patru, cinci, și unii de mai multe generații. Iar toți, în afară de Dincă și de mine, toți ați dezertat de la datorie...

— Care datorie?

— Să activați! Să faceți front!... Să apărați principiul și dreptul marii proprietăți!... Să nu permiteți lui Take Ionescu și Bădărău să-și împartă țara astăzi; mîine să și-o împartă Haret, Costinescu, Morțun și Brătienii. Să luptați!

— *Mais vous répétez tout le temps, la même chose, Paulino*[1]! rosti Bombonel Asan, uitîndu-se cu melancolie la paharul de vermut gol.

— O repet, fiindcă *tout le temps, je constate la même chose*[2].

— Și dacă n-avem vocație pentru politică? Dacă nu simțim nici o aptitudine pentru meseria lui Dincă?

— Se poate lupta și altfel. Să păstrați prestigiul marilor proprietari pe altă cale... *Comment s'appelait cet hôtel-meublé que vous habitiez à Paris? L'hôtel des Grands-Hommes et de quoi?*[3]

— *L'ôtel des Grands-Hommes et d'Angoulême*[4]*!*

[1] Dar repeți tot timpul același lucru, Paulino!

[2] ...tot timpul constat același lucru.

[3] Cum se numea acea casă mobilată în care locuiați la Paris? Hotelul Oamenilor Mari și a mai cui?

[4] — Hotelul Oamenilor Mari și d'Angoulême!

Ah! C'était le bon vieux temps[1]!... își aminti Mihai Tăut, suspinînd nostalgic.

— Da-da! *C'était le bon vieux temps*[2]!... La aceasta voiam să vă aduc. Așa se numea hotelul, și mai în glumă, mai în serios, toți erați convinși că întorși acasă veți deveni *de vrais grands-hommes*[3]. Nu era o iluzie! Atunci nu era o iluzie... Vă îndreptățeau s-o credeți succesele voastre la examene, prestigiul printre camarazii străini de acolo, stima profesorilor... În colonia romînească de tineri veniți numai să-și cheltuiască banii, erați o excepție... Și eu eram mîndră de voi. Ce-ați devenit?... La ce ți-au folosit studiile tale, Asan? Doctoratul tău și teza laureată, Radule? Talentul tău de scriitor, Mihai?... *Je répète toujours la même chose,* fiindcă în fiecare zi vă trădați pe voi înșivă. Cînd ați plecat la drum, vă fluturau înainte speranțele... Cîte proiecte! Le mai țineți minte? Acum tîrîți în urmă regrete... Care e activitatea voastră dintr-o zi? Vegetați. Criticați, zeflemisiți... După aia vă culcați cu cugetul împăcat, ca s-o luați a doua zi dacapo. Dar vremea curge și vă lasă în urmă. Ridică la suprafață feluriți demagogi a la Bădărău ori Take Ionescu. Permite unui Iorga (de unde a mai apărut și acesta?!...) îi permite să scrie, ce scrie...

— Ce scrie, mă rog? se miră Bombonel Asan.

— Ostenește-te și citește. Ne îngroapă de vii. Ne cîntă prohodul! În martie a instigat și ați văzut rezultatul... Scandalul innomabil din Piața Teatrului... Acum, instigă pe altă linie. Fiindcă nu se pot numi decît instigație permanentă, toate invențiile trecute la rubrica intitulată „Chestia țărănească". Se vede că n-ați deschis nici o dată *son canard:* fițuica lui de agitație, unde ne prohodește de două ori pe săptămînă?

---

[1] Ah! Timpuri fericite de odinioară!
[2] Erau timpuri fericite, acelea!...
[3] ...adevărat oameni mari.

— Găsim ceva mai bun de făcut cu timpul! declară dispreţuitor doctorul Radu Strigolniţa.

— Cunoaştem! Vă surmenaţi toţi ca Bombonel. Eu însă, uite, îmi aflu timp că citesc şi balivernele acestui domn Iorga, ca şi cele ale lui Vasile Kogălniceanu, ca şi cele ale lui Stere... Chestie ţărănească? De unde au scos o chestie ţărănească?

— Poate că există, de vreme ce se vorbeşte despre ea... făcu tot Bombonel Asan cu îndoială.

— Cine vorbeşte? Un individ ca Iorga; alţi indivizi ca Haret, ca Stere şi ca Morţun... Şi ce vorbesc? Toate fantasmagoriile imaginabile şi inimaginabile, pentru a specula o stare de spirit. Daţi-mi voie?

Paula Gorjan se desfăcu din telurile fotoliului şi păşi repede spre biroul cu uşa deschisă în lături, unde se afla biblioteca masivă de nuc, care cuprindea alte cărţi, severe şi savante, în locul basmelor contesei de Ségur ce-au pasionat odinioară fetiţa slăbuţă şi sentimentală, de pension. Picioarele foarte mici, în pantofi cu tocurile foarte înalte, păreau că abia susţin printr-un miracol trupul diform, închingat în armătura corsetului. Dar în ciuda obezităţii, mersul era sprinten şi mişcările vioaie.

Din treacăt, Paula Gorjan zîmbi vag celorlalte două femei, abandonate la nimicurile lor de făpturi incapabile să se ridice pînă la nivelul marilor probleme care o frămîntau.

— Daţi-mi voie! reluă, întorcîndu-se cu o carte legată în scoarţe elastice de piele. Am aci un roman puţin cunoscut al lui Balzac, cu o prefaţă-dedicaţie încă mai puţin cunoscută. *Les paysans*[1]. Vreţi să vă citesc prefaţa?

— Nu, nu!... protestară toţi în cor, în afară de Dimitrie Petreanu.

— Cum, nu, nu? ridică ochii Paula Gorjan, surprinsă de această rebeliune. Cum, nu, nu?

[1] Ţăranii.

— Nu, nu ! Fiindcă ne-ai mai citit-o o dată, acum doi ani... glăsui Bombonel Asan în numele tuturor. Cunoaștem...

Paula Gorjan închise cartea puțin cam contrariată :

— Bine atunci, vă scutesc de o nouă lectură. Uitasem... Dar puteți pretinde că opiniile lui Balzac, din această prefață, nu exprimă destul de clar pentru noi pericolul pe care îl reprezintă țărănimea ? Au să ne devore... Și noi avem datoria să ne apărăm... Îmi dați sau nu dreptate ?

— Pînă la un punct... rosti agale Bombonel Asan, schimbîndu-și cu un suspin poziția răsturnată, de pe-un braț al fotoliului, pe celălalt. Pînă la un punct, Paulino !...

— Cum pînă la un punct ? Ce vrei să spui ? Între acest domn Iorga și Balzac, între Stere și Balzac, pretinzi că profesorul Iorga are dreptate ?

Bombonel Asan privea cu ochii duși la noaptea de afară, prin fereastra deschisă, pe unde năvălea o adiere mai răcoroasă după zăpușeala de peste zi.

Cînd toți au crezut că a părăsit bătălia inegală, îngînă tîrziu, cu obișnuita-i lenevie în glas :

— Ai un La Bruyère în bibliotecă ?

— Bineînțeles că am.

— În acest caz să-l lăsăm pe La Bruyère să-i răspundă lui Balzac...

— Aș dori să asist și la minunea aceasta ! se arată curioasă Paula Gorjan, părăsind din nou fotoliul și alergînd agil să caute în bibliotecă volumul.

L-a adus și a așteptat surizînd ironic. Bombonel Asan a răsucit cartea pe-o parte și pe alta, admirînd legătura :

— Superbă ediție !... Ce an ? 1696. Paris. Michallet... Bravo ! Te invidiez...

— Încetează și rezervă-ți admirația pe altă dată !

— Puțină răbdare. Așa... Pasagiul meu e mai scurt

decît cel pe care ni l-ai citit tu acum doi ani: *„L'on voit certains animaux farouches* [1]..."

Cunosc! întrerupse Paula Gorjan, în care învîlse vanitatea de glorioasă sorbonardă. Celebrul paragraf din *„De l'homme"... certains animaux farouches, des mâles et des femelles* [2]...

— Întocmai! Permite-mi să urmez: *„...et des femelles, répandus par la campagne, noirs, livides et tout brulés du soleil, attachés à la terre qu'ils fouillent et qu'ils remuent avec une opiniâtreté invincibile; ils ont comme une vois articulée, et, quand ils se lèvent sur leurs pieds, ils montrent une face humaine, et en effet ils sont des hommes; ils se retirent la nuit dans des tanières où ils vivent de pain noir, d'eau et de racines; ils epargnent aux autres hommes la peine de semer, de labourer et recueillir pour vivre, et meritent ainsi de ne pas manquer de ce pain qu'ils ont semé..." Quoi* [3]? Mi se pare că și aceasta e o față a chestiei țărănești!...

— Ți se pare? se frămîntă pe loc Paula Gorjan clocotind de mînie. Dacă ți se pare de ce nu te înscrii la socialiști? De ce nu-ți împarți pămîntul la țărani, să faci un falanster? Pune-ți lavalieră roșie încaltea, ca odorul tău, Cocîrț!

— Cocîrț are o lavalieră roșie? întrebă surprins Bombonel Asan, fără să se ostenească a întoarce ochii

---

[1] „Se văd anume animale sperioase..."

[2] „Despre om"... anume animale sperioase, masculi și femele.

[3] „...și femele, răspîndiți pe lanuri, negri, livizi și arși de soare, nedesliptiți de glia pe care o scurmă și o răscolesc cu înverșunare fără de istov; s-ar zice că au un soi de glas articulat, iar cînd se înalță în picioare, că arată un chip oarecum omenesc, și într-adevăr chiar și sînt oameni. Noaptea se trag în vizuinele lor unde-și potolesc lihneala cu lipie neagră, cu apă și rădăcini; dînșii cruță pe ceilalți oameni de osteneala să are, să semene și să secere pentru a-și trăi traiul, încît merită și ei de așișderea să nu fie lipsiți de pîinea pe care o seamănă." Ei?

și a verifica faptul. N-am observat! E în acest caz o cravată de prost gust...

— Nu încerca să scapi prin tangentă! îl ținu din scurt Paula Gorjan. Răspunde la întrebările mele. De ce nu ești consecvent, dacă admiți tabloul demagog al lui La Bruyère?

— Iată-l și pe La Bruyère demagog! hohoti Bombonel Asan săltîndu-și pintecul. Dar, dragă Paulino, discutăm aci păreri... Părerile altora. Tu ai invocat un text. Eu ți-am opus altul... Aceasta nu angajează pe nimeni, cu nimic... Discutăm între oameni inteligenți, nu între niște fanatici care iau de sfîntă litera tipărită... Din partea mea n-am nici o opinie!... Adică le am pe toate. Toate reprezintă un punct de vedere valabil...

Paula Gorjan trosni de cîteva ori evantaiul, închizînd și deschizînd lamele de fildeș cu o vehementă nestăpînire de sine:

— Așa ai fi răspuns oare acum douăzeci de ani? N-ai nici o opinie! Adică le ai pe toate!... Uitați-vă ce-ați ajuns... Nici tu, Dimitrie, n-ai nici o opinie? Nu m-ar mai surprinde!...

Dascălul de agronomie vorbi, cu bărbia osoasă sprijinită în mîna străvezie de bolnav:

— Îmi pare că eu am... N-am evoluat. E una însă care nu cred că poate să vă fie pe plac.

Zîmbea, convins de zădărnicia celor ce avea să spună.

— S-aud, totuși... îl îndemnă Paula Gorjan plimbînd fără voie ochii de la fostul ei grenadir, la tabloul din perete.

— Mai întîi, nu înțeleg de ce ați invocat textele unor scriitori francezi? Vorbiți despre o chestie țărănească, de aci, românească, și vă folosiți de citate din Balzac și din La Bruyère... Pe urmă, vorbiți ca stăpîni de pămînt, fără să aveți nici o legătură cu pămîntul, în afară de venitul pe care-l servesc arendașii sau vechilii. Deci în necunoștință de cauză.

— Pardon! căpătă glas Dincă Stoiculescu. Eu mă duc în fiecare an la țară.

— Cît timp?

— O zi, două... Chiar cîte-o săptămînă.

— În plimbare, așadar!... Cu ocazia acestor plimbări, ai deprins vreodată să deosebești un lan de grîu, de unul de secară sau de orz?

Dincă Stoiculescu își pipăi meditativ nasul violaceu și clătină din cap.

— Ca să fiu sincer, nu prea! Însă aceasta e treaba logofătului... Și e specialitatea ta, profesor de agronomie.

— E, de sigur, părerea voastră, a tuturor. Pe Paulina, n-o întreb. Știu că nu calcă nici o dată la țară... Dar ceilalți? Poate pretinde vreunul dintre voi, că e în stare să deosebească grîul de secară, măcar cînd ajunge în spic?...

— Ascultă, iubite Petreanule! protestă glumind Bombonel Asan. Ai de gînd să ne supui la un examen? În cazul acesta ne trînteștî pe toți. Na! Ți-o declar... Nu-s capabil să fac deosebirea între grîu și orz, orz și secară... Ce mare crimă e aceasta? Și ce-ai demonstrat cu aceasta?

— Cred că e o crimă. Și cred că am demonstrat, ceea ce era de demonstrat... Vă aflați aci cu toții mari proprietari de pămînturi, și nimeni nu știe din ce recoltă aduc venituri aceste moșii. Nu e o anomalie?... O anomalie care explică și chestia țărănească, discutată de voi cu argumente din Balzac și din La Bruyère, în loc să fie discutată cu argumente din experiență. E o anomalie care explică și trecerea automată a latifundiilor în alte mîini, cu tot atît de automata lor fărîmițare, care nu va să întîrzie să vină. Pămîntul în mîna celor care-l lucrează.

— Teorii! își pierdu iarăși răbdarea Paula Gorjan.

— Nu teorii, dragă Paulino!... Realitatea cea mai nediscutabilă și mai brutală. Cu altă metodă de gospodărie și cu alți stăpîni, de altă mentalitate, măcar trei-

zeci de ani de-acum înainte, pentru voi nu s-ar pune chestia țărănească așa de acută ca acum. Nu mă puteți acuza că văd conflictul acesta numai cu o mentalitate unilaterală de clasă. Am fost țăran și formal nu mai sînt; dar tot țăran am rămas de fapt. Căci cunosc și simt viața, nevoile, suferința lui, din experiență proprie, nu din citatele voastre, apelînd la La Bruyère... Deși viața țăranului nostru nu se deosebește poate prea mult de cea a animalului cu chip de om, zugrăvită de La Bruyère pe la o mie șase sute optzeci-nouăzeci. Iar fiindcă îi cunosc și pe unii și pe alții, și pe stăpîni și pe țărani, rămînînd în părerea că unica soluție a „chestiei țărănești" va fi cîndva, inevitabil, pămîntul în mîna celor care-l lucrează... Cîndva, repet! Nu mîine... cîndva, cînd toate se vor rezolva peste capetele voastre.

— Cum? își vîntură Paula Gorjan lamele evantaiului de fildeș. Prin violență?

Dimitrie Petreanu strînse din umeri, cu un zîmbet pal pe buzele pale:

— Probabil! Nu sînt în măsură a răspunde căci sînt dascăl de agronomie, nu specialist în problemele sociale și istorice... Ca dascăl de agronomie, și ca economist, vă pot răspunde însă deocamdată altceva. Instinctul de conservare ar trebui pentru moment să vă dicteze măcar o soluție provizorie, un expedient, care să nu precipite acele violențe ce-o irită pe Paulina numai la gîndul lor.

— Nu mă irită! protestă Paulina Gorjan, stăpînindu-și agitarea lamelor de fildeș. Poftim, continuă...

— N-am ce continua! Aproape am terminat... Expedientul momentan, din punctul de vedere al instinctului vostru de conservare, ar fi o altfel de gospodărie agricolă... Nu bazată numai pe munca țăranilor, pe vitele țăranilor, pe flămînzirea și pe istovirea lor... O contribuție și a stăpînitorilor de pămînturi, măcar pentru a ameliora munca robilor care fertilizează pămîntul. Mașini, cultură sistematică, investiții, renovări...

— Ca Laurențiu Sarandă, triumfă Paula Gorjan. Să meargă la ruină sigură, ca Laurențiu Sarandă? Aceasta ne-o dorești?

— Nu vă doresc nimic alt, decît prevedere. Dacă moșiile ar fi lucrate metodic, pentru proprietari venitul s-ar întrei pe puțin; iar munca țăranilor ar fi altfel valorificată, și pentru dînșii, și pentru stăpînii moșiilor. Ați avea conștiința ceva mai împăcată. V-ați bucura de-un efect tonic, să nu suferiți de spleen și de putrezirea pe picioare: putred de bogat și de ședere, cum spune țăranul, care știe și el ceva! Aceasta deocamdată, ca expedient, ca amînare... Căci soluția cea mare și adevărată, irevocabilă, e în altă parte... N-are să vă cruțe și să vă ierte, mai devreme ori mai tîrziu...

Paula Gorjan își urmărea însă ideea sa:

— Observ că treci foarte repede peste cazul lui Laurențiu Sarandă... La Vlașca sînt vecină cu o moșie a lui. Lucrurile mergeau așa și așa, pînă ce și-a lichidat pămîntul din Moldova. De-atunci s-a mutat cu experiențele să-și lichideze și moșiile de-aci. Ce-mi spun logofeții despre agricultura aceasta sistematică, pe care mi-o înalți în slavă, e un adevărat subiect de vodevil... Și nostim e că rîd și țăranii... Uite, alt exemplu, dacă vrei să ne servești unul! La aceeași moșie din Vlașca, mă învecinez și cu un cumnat al tău. Moșia Tîrnauca. Acolo da, înțeleg gospodărie model. Nu cutează a ridica glas un lucrător. Nu se risipește un bob de grîu...

Dimitrie Petreanu își încruntă fruntea lucie și pală. Nu-i era pe plac asemenea exemplu. Și îi amintea alt sistem de plugărie, al lui Neagu Gorjan... Dar despre astfel de asemuiri, nu se putea pomeni sub acest acoperiș.

A capitulat, mai desăvîrșit pătruns de zădărnicia discuției:

— De altfel, recunosc... Mă tem că sufăr de-o necorigibilă deformație profesională. Țin predici de dascăl...

— Cam... a confirmat cu o ușurare, Bombonel Asan. Ce Dumnezeu, nu găsiți alt subiect mai pasionant ? Pămînt, chestie țărănească, agricultură sistematică... Parcă sîntem la cursuri serale de adulți sau la adunările pe care le frecventează Cocirț... Să ridicăm nivelul discuției, scumpilor !

Paula Gorjan a rămas un timp neclintită, cu evantaliul pavăză pe piept, purtînd privirea de la tabloul atîrnat în perete, la vechiul ei grenadir. Îi revenea slăbit, cu fața osoasă și buzele împietrite într-o cută amară. Dar cu aceeași încăpățînare țărănească. Înțelegea, presimțea cele ce se petrec în cugetul feciorului de pălmaș. A vrut să spună ceva și a renunțat.

Își aminti datoriile de gazdă și se pregătea să anunțe că așteptarea a depășit orice măsură, cînd afară a guițat trompeta de la automobilul lui Jak Medoveanu.

— În sfîrșit !

Fiecare s-a mișcat împins de alt neastîmpăr. Paula Gorjan să afle știrile senzaționale. Bombonel Asan să treacă mai repede în sala cu masa întinsă. Mihai Tăut nerăbdător să vadă în ce fază se mai înfățișează eroul pe care de mult își hotărîse să-l imortalizeze într-un roman.

Jak Medoveanu a apărut în prag, zvîrlind mănușile cenușii în panamaua ținută de valet cu gura în sus. A rotit un salut general adunării și cu pași elastici de mușchetar, cambrat în costumul ajustat pe talie, a înaintat să sărute mîna amfitrioanei, apoi a celorlalte două doamne din salon.

Purta în acel an musteața tunsă, și rotunjită englezește pe buze, după cum în alți ani purtase musteață galică sau barbă a la Kruger, bărbiță ca fostul principe de Galles sau pieptănătura principelui de Sagan, penultimul arbitru al eleganței, înainte de a fi detronat de contele Boni de Castellane.

Nu se cunoștea că a străbătut o sută cincizeci de kilometri cu automobilul, în uragane de praf și în hîrtoapele șoselei Sinaia-București. Părea scos din

cutie. Şi s-a grăbit să destăinuie cheia misterului sub formă de mustrare adresată domnişoarei Gorjan :

— *Ma petite,* am să-ţi fac o surpriză într-o zi, cînd lipseşti de acasă... Am să aduc eu oameni să-ţi instaleze telefon. Se poate să trăieşti fără telefon?... Sîntem unde ? în Kamerun ? în Madagascar ? să nu profităm de puţinul bun pe care ni-l oferă civilizaţia, aci, la ultima extremă a civilizaţiei ?

Vorbea răsucind morişcă panglica lată a monoclului şi ţinînd bărbia în sus, ca să privească la convivi printre pleoapele închise pe jumătate.

— Şi ce raport este între întîrzierea ta şi lipsa telefonului ? întrebă Paula Gorjan.

— Te anunţam de acasă, să afli că am sosit şi că întîrzii încă o jumătate de oră. Un duş ; alt costum !... Vă anunţam şi-mi ceream iertare, pe care sînt silit să o cer acum...

Cu latul palmei dus la piept, Jak Medoveanu se înclină spre doamnele de la care implora iertare.

În costumul subţire, vărateC, de culoarea penei de cocor, părea mai tînăr decît toţi şi radia într-adevăr o mai vie tinereţe decît toţi.

A adăogat, surîzînd :

— Pe urmă, să fi avut telefon, *ma petite,* ai fi aflat cu o jumătate de oră înainte, o ştire senzaţională care cred că te interesează *terriblement*... Ştii pe cine am adus în automobil dela Sinaia ?... Pe Nicu şi pe Mişu...

— Nicu Filipescu şi Mişu Cantacuzino ? repetă cu neîncredere Paula Gorjan.

— Nicu Filipescu şi Mişu Cantacuzino, fiul şi succesorul Nababului. M-am aşezat la volan, am pus şoferul alături şi i-am lăsat în fund să se descurce...

— *Alors, cette fois-ci, ça y est* [1] ? se bucură Paula Gorjan, fiindcă o întîlnire între Nicu Filipescu şi feciorul lui Iorgu Cantacuzino, Nababul, însemna garanţia împăcării între cele două fracţiuni conservatoare.

---

[1] Atunci de data asta, s-a făcut ?

— *Que non!* Deocamdată, *ça n'y est pas* [1]. Mi se pare însă că avem toate şansele, *que cela y soit* [2].

— Dar spune! Explică-te!

Jak Medoveanu a privit galant spre celelalte două doamne din salon:

— Sînt sigur că nu toată lumea de aci e tot aşa de nerăbdătoare să afle cancanuri politice... Nu este aşa, Magda? Nu, doamnă Petreanu?

Paula Gorjan făcu un gest din evantai, care se putea traduce: „Cît despre ele!..." Dar invitatele i-au luat înainte dînd toată dezlegarea noului venit, cu protestările de circumstanţă:

— Mă rog...

— Vai!

— Mă rog... Vai! E tot ce vă interesează mai mult?... zîmbi Jak Medoveanu. Admir această capacitate de sacrificiu... Mai ales după toate discuţiile pe care nu mă îndoiesc că le-aţi suportat. Dar fiindcă mi-aţi permis, am să rezum situaţia, pentru Paulina, în cîteva cuvinte... Deduc că toate merg bine, *chère Paulette,* mai ales după asalturile pe care mi le dau takiştii. De ce nu plec în străinătate ca în fiecare vară? De ce nu vreau să particip la tratativele cu Filala pentru petrol?... Mi-au oferit perspective de participare la concesii. Milioane, ascultaţi? Milioane!... Semnul cel mai evident că-i incomodez.

— Şi ce-are de a face una cu alta? interveni Paula Gorjan, prin a cărei gură se pronunţa aviditatea şi avariţia lui Neagu Gorjan. Îl lăsai să marşeze.

— *Non, ma petite!* clătină din cap Jak Medoveanu. Aceasta, nici o dată!...

— Te opreşte onoarea?

— Nicidecum... *Cette petite chose qu'on appelle l'honneur* [3]! Cînd eşti cu noi, onoarea nu se pune în discuţie. E intangibilă... Aţi asistat la piesa lui

---

[1] Nu! Nu s-a făcut încă.

[2] ...ca să se facă.

[3] Acest fleac pe care îl numim onoare!

Robert de Flers și de Caillavet, jucată astă primăvară la Variétés, la Paris?... Blanche Toutain are o creație delicioasă. Există și un tip a cărui morală mi-o asum fără nici o mustrare de cuget, căci e a noastră... Recunoaște că orice ni se poate contesta, în afară de onoare... *Et alors, ça permet de faire beaucoup de petites choses vilaines: ne pas payer ses dettes, prendre les maîtresses de ses amis, manger l'argent de sa femme et là quitter après*[1]. Așa că nu onoarea aceasta, a noastră m-a oprit. Ci altceva, *ma petite! J'ai tellement l'habitude de dépenser de l'argent, qu'à l'idée d'en gagner, ça m'embête*[2]... Sînt pe lume două categorii de oameni. Cei care au întotdeauna bani, fără să aibă avere. Și cei care au avere, dar n-au niciodată bani. Aleargă la cămătari, ipotechează, vînd, preschimbă polițe, împrumută într-o parte ca să plătească dobînzile din altă parte. Eu sînt predestinat să rămîn în categoria a doua și mă împac foarte bine cu această idee... Mi se pare că și prietemii de-aci, la fel. Ne aflăm în bună companie!... Mă pot mîndri cu elevi demni de filosofia mea!

Paula Gorjan a înălțat evantaliul închis, gata să-i admonesteze pe toți cu aceleași aspre sentințe.

Dar valetul a dat în lături ușa sufrageriei, vestind:

— Masa e servită!

Așteptîndu-și rîndul în urma celor mai mari și mai importanți, Cocîrț Asan prinse brațul lui Adrian întrebîndu-l în șoaptă:

— L-ai văzut? L-ai auzit? I-ai văzut și i-ai auzit pe toți? Te-ai lămurit?

— Da!.., mărturisi cu însuflețire Adrian.

— Parcă dincolo de această casă, dincolo de acest

---

[1] Și aceasta îți permite să faci multe lucruri urîte: să nu-ți plătești datoriile, să iei iubitele prietenilor, să toci banii soției și apoi s-o părăsești

[2] ...micuța mea! M-am obișnuit așa de mult să cheltuiesc banii încît ideea de a-i cîștiga mă plictisește.

București și de toată panorama Expoziției Jubilare, nici n-ar mai exista țara cea adevărată... Milioanele de robi, care îi hrănesc pe toți... Eu la aceasta mă gîndeam, cînd îi ascultam vorbind... Îi vedeam pe cei-lalți, pe cei care-i hrănesc, căzînd răpuși de trudă, gemînd și zvîrcolindu-se prin somn.... pipăindu-și rănile harapnicelor de vechili... Ah! Să am eu măcar pe sfert talentul trîntorului Tăut cum le-aș mai zugrăvi toate!...

Adrian se hotărî imediat să le zugrăvească el pe toate.

14

A doua zi, înainte de ora trenului, Dimitrie Petreanu a trecut pentru ultima dată la Expoziție, în pavilionul agriculturii.

Afară ploua mărunt, muced, monoton.

Pavilionul era gol. Cartea-i zăcea pe micul ei catafalc, sub cununa de spice uscate, ca un copil mort într-o capelă de țintirim. A cutreierat încă o dată sălile și l-a alungat pustiul.

A rămas, în urmă, numai paznicul cu mustăți uriașe, călcînd majestuos, după chipul și asemănarea generalului Jack Lahovary. Număra pașii — soț, fără soț — de la o ușă la alta. Se căznea să-și păstreze echilibrul pe marginea prețului întins, nesfîrșită dîră de sînge printre snopii aliniați în front, strujenii fenomen și florile de fineață îmbălsămate cu rădăcinile întregi în ierbare.

Din cînd în cînd, se oprea la dulapul cu larve conservate în spirt și la vitrinile cu gîngănii prinse în ac: *Dușmanii cîmpurilor noastre.* Înfipte sub capacele de sticlă, aliniate după spițe de neamuri și misterioase clasificări, gîzele arătau ca juvaierele bătute în nestemate dintr-un geam de bijutier: podoabe de topaz și boabe de mărgean tăiate de-un migălos și neîntrecut

faur. Arătau ca sclipitoarele stirpe ale stăpînitorilor de pămînturi din salonul Paulinei Gorjan ; dușmane și ele, într-alt fel, ale „cîmpurilor noastre".

Paznicul căsca, își netezea caierul mustăților lungi și se minuna încă o dată în sine, în lipsa unui tovarăș :

— Nu s-ar crede, dom'le ! Coropișniță, înțeleg. Rîmă, mai zic... Dar mîndrețea aia de gîzulie s-o faci ac de cravată, nu alta !... Cum să strice, dom'le ? Cum s-aducă prăpăd, dom'le ?... Să vezi și să nu crezi !...

Cartea întîia

MANE, TECHEL, FARES

Capitolul I

ZAPODIA

1

Adrian s-a deşteptat cu un tresăr, smuls din somnul scurt, dar afund, neîntors.

Îl purtase visul pe alte tărîmuri, iar cînd a revenit de la ele cu ochii deschişi, nu se dezmeticea unde se află. Apoi a zîmbit prin întuneric, într-o destindere de nemărginită fericire.

Zapodia ! Cerdacul de la Zapodia.

Luna pogorîse de cealaltă parte a casei. Spre răsărit cerul albastru pălea : abia o mijire verzuie şi rece, de altă planetă. Noaptea dura încă. Stelele sclipeau umede, misterioase, înalte. Le regăsea şi pe ele, aşa cum au fost de anul trecut.

A încercat să le citească pe harta boltită, după numele lor, ţărănesc. Carul mare şi Carul mic ; Fecioara şi Balaurul ; Hora şi Ciobanul cu oile ; Scorpia şi Jghiabul ; Cloşca şi Scaunul lui Dumnezeu...

Se minuna în ce taină a cugetului s-au păstrat neatinse toate aceste numiri vechi, învăţate de la baci şi moşnegi, cînd un cocoş a dat glas răguşit, aproape, vestind ceasul dinaintea zorilor ; pe urmă altul şi încă unul, departe, la o margine adormită

de sat. Şi ca la tot atîtea semnale de trîmbiţă, îndată au prins a învia vuietele deşteptărilor repezi de vară, care n-adastă soarele.

Sub streşini au piuit cristalin rîndunelele în cuiburi, au scîrţîit uşile la odăile argaţilor, a nechezat subţire un mînz. Pe urmă, ciutura fîntînii şi sunetul plin al paşilor apăsaţi de opincă, scrîşnind pe pămîntul jilav de rouă.

Larma deşteptărilor de la Zapodia. Altă fericire regăsită după un an...

Cu mîinile împreunate sub ceafă şi cu pledul întins pînă la bărbie, Adrian se muncea să-şi lămurească anume ce foarte însemnată grijă l-a smuls din vis, tresărind. A, da! Iazul, volocul... Auzise de cu seară porunca împărţită argaţilor şi a adormit cu hotărîrea să se afle înaintea lor, la malul cu sălcii şi stuf. Era ca o datorie închinată amintirilor de copil. Aceasta făcea de trei zile, din ceasul cînd trăsura l-a descărcat la scară împreună cu sora mai mică Smăndiţa, să împlinească la număr „jivalania" de la Zapodia.

A cutreierat în trei zile fiecare cotlon; a pus la probă pe ascuns scrînciobul, alt scrînciob, nou, pregătit pentru alte generaţii de ploduri; a mers să-şi găsească moşnegii isnoavelor din alte vacanţe, teslari, rotari, vizitii şi ciobani cu unsuroasele cămeşoaie spălate în zăr; a căutat tovarăşi de joacă, feciori de plugari.

Numai pe dînşii nu i-a aflat.

Pentru aceştia trecuse vremea zburdărilor. Roboteau la îndatoririle lor de argăţie şi de ajutoare părinteşti; la tamazlîcurile de vite, la praşilă, la plivit şi la coasă. Îi simţea depărtaţi, schimbaţi, înstrăinaţi într-un an.

Dar n-avea cînd să-l împresoare mîhniri, Zapodia nu era locul mîhnirilor.

După săptămîna trăită la Bucureşti, în turburi şi urîte îndoieli şi ispite, aici lepădase în fieştece zi o

coajă uscată; pînă ce i-a rămas iarăşi numai neastîmpărul proaspăt şi viu din ochi, nesaţiul bucuriei de viaţă, nevinovate desfătări aşteptîndu-l la orişice pas. O întoarcere la copilăria abia părăsită şi încă nu deplin încheiată.

Acasă, la şcoala părintească de lîngă Tîrgul Călimanului, înainte de a lua drumul Zapodiei, cele cîteva nopţi i-au fost veşnic chinuite de visuri hîde şi stranii. Îndeosebi unul se înverşuna să-l deştepte c-un strigăt de spaimă.

Acelaşi vis şi întotdeauna într-acelaşi chip început şi sfîrşit.

Se făcea la tobogganul Expoziţiei Jubiliare. El stătea jos, pe o bancă: moş Toader Gliga de-o parte, de cealaltă parte un domn foarte cunoscut, fără să ştie de unde-l cunoaşte; un domn cu pălărie de pai vărsit negru.

Stăteau şi priveau tustrei, înveselindu-se la zvîrcolirile mucaliţilor care lunecau avan pe săniuşul luciu de lemn, săltau berbeceşte la fiecare nod şi clempăneau din cap caraghios la hopuri.

— Caterino, mă du' şi io să-ncerc!... se adresa domnul cu pălăria de pai negru, unei persoane nevăzute. Pe parola mea că mă du', Caterino!

Moş Toader Gliga rîdea, împingîndu-şi ceaunaşul pălăriei de pîslă c-o sfîrlă.

— Aman mai vin boierii la vale, conaşu Andrian! Unu după altu, unu după altu... Buf! Şi altul la rînd!... Ca la moară, măi tată, măi!

Adrian se întorcea întotdeauna să-i spună cu indignare că nu-s boieri. Nişte mahalagii dedîndu-se la plăcerile lor vulgare, de Moşi. Şi întotdeauna, în aceeaşi clipă, moşneagul îi slujea acelaşi răspuns: „Nu-s, conaşu Andrian? Ia-n te uită mata mai bine, şi mai zi că nu-s boieri!... Îmi pare mia că nu lipsesc nici boierii noştri!..."

Privea, iar arătarea din vis era într-adevăr de-un comic nespus.

Pe toboggan, la vale, veneau săltînd şi clempănind berbeceşte, toate rubedeniile din neamul său, Cumpătă, şi toată boierimea subţire, cunoscută în scurta-i şedere la Bucureşti. Iordache Cumpătă şi Smaranda Cumpătă cu toiegelul ei de abanos şi pelerinuţa cu zale de mărgele negre, Ada Cojan şi Toto Sarandà, Paulina Gorjan ferecată în corset şi Jack Medoveanu cu monoclul în ochi, Bombonel Asan, Strigolniţa, Tăut şi Dincă Stoiculescu; toţi se prăvăleau, săltau, se ciocneau, se îmbulzeau, se răsuceau zvîrliţi la nodurile săniuşului de lemn, intrau în sforul curgerii la vale şi toţi păstrau o gravitate solemnă în această joacă absurdă, nepotrivită cu vîrsta şi cu demnitatea lor, care făcea spectacolul încă mai caraghios. Şi întotdeauna, atunci, nu-şi mai putea stăpîni rîsul.

Izbucnea în hohot cu lacrimi în ochi. Era o răzbunare a tuturor umilinţelor şi a inferiorităţii la care îi osîndeau anii.

Aşadar aceştia se dovedeau a fi dumnealor şi cu aceasta se îndeletniceau? Îi surprindea în sfîrşit în adevărata lumină. Iar hohotul lui creştea, creştea, să-i spargă coşul pieptului, pînă cînd, deodată, toţi întorceau spre el altă faţă, plină de înfricoşare.

Toţi aveau capete de morţi; găvane negre în ţestele albe de os, dinţi clănţănind în rînjet sinistru.

Toţi: Iordache Cumpătă şi Smaranda Cumpătă, Toto Sarandà şi Ada Cojan, Jack Medoveanu şi Paulina Gorjan, Strigolniţa, Tăut, Stoiculescu, şiraguri de schelete, convoi de schelete îmbrîncindu-se în iureş la vale.

Iar domnul de alături, cu pălărie de pai vopsit negru, nu mai striga: „Mă du' şi io, Caterino!" fiindcă nu mai era el. Era acum Cocîrţ Asan, cu lavaliera roşie la gît, scuturîndu-l de braţ şi răcnindu-i în ureche: „Ha-ha! Priveşte la dînşii. Ce-ţi spuneam eu? Are dreptate moşneagul! Se duc cu

toții la vale!... Unul după altul... La rînd, ca la moară!..."

Hohotul rîsului se preschimba în strigăt de spaimă. Același vis, sfîrșit în același gemăt.

În cea din urmă dimineață de la dînșii, de-acasă, tot așa s-a trezit din somn într-un scîncet. La căpătîi se afla Dimitrie Petreanu, cercetîndu-l cu ochi mirați și îmblînziți. I-a pus mîna pe frunte, i-a ferit părul în lături, semn de neobișnuită la el înduiosare. S-a întors către Olga Petreanu, înțelegîndu-se din privire, fără cuvinte: „E ceea ce credeam eu. Puțină febră. Și nădușeală. E leoarcă de apă..."

Întrebarea a fost numai de formă.

— Ce e cu tine, Adriene?

— Știu eu?...

— Se vede că visezi urît în fiecare noapte, fiindcă în fiecare noapte gemi. S-ar putea să aflu și eu ce fel de visuri?

Adrian n-ar fi mărturisit pentru nimic în lume. Îi părea visul prea absurd și copilăros. Să se trezească din somn, gemînd înfricoșat de-un vis, ca la cinci ani? A îngăimat un răspuns oarecare. Se înăbușea; poate a răcit, poate are friguri...

Iar părinții, după o scurtă consfătuire, i-au hotărît plecarea. Își păstrau explicația lor. O săptămînă de București ajunge pentru a turbura mintea unui băiețandru la răscruce de vîrste. Poate și simțurile. La aceasta nu s-au gîndit. Se apropie o vreme cînd la îngrijorările părintești pentru copil, se adaugă altele. Zapodia, cu hoinăreala în aer liber, e izvorul tuturor tămăduirilor.

Și Zapodia încă o dată s-a dovedit a fi izvorul tămăduirilor.

Visul cel hîd s-a șters cu totul. I-au luat altele locul. Visuri purtîndu-l lin pe line limanuri, care nu sînt decît prelungirea vieții obștești de-aici.

Aseară, și-a îndeplinit încă o dorință. Și-a întocmit culcușul afară, pe divanul din cerdac, cu învoirea bu-

niței. În toată jivalania casei e necurmată gîlceava pentru acest divan. Mai dorm și alții afară, pe terasele și în balconul de la clădirea cea nouă, cu două caturi, rezervată numai oaspeților și tinereții.

Dar e altceva.

Acolo toți se hîrjonesc, povestesc, își pregătesc unul altuia renghiuri, nu se ogoiesc pînă tîrziu. Printr-un fel de tradiție însă, divanul din cerdacul așezării vechi, bătrînești și scunde, e un loc privilegiat și pus la mare preț; cu toate că salteaua e tare, mănăstirească, și cu toate că nu-i chip de hîrjoană și gălăgie, fiindcă îndată răsună prin fereastra deschisă glasul Smarandei Cumpătă, poruncind scurt, tăcere și somn.

Chiar țigara fumată în găoacea palmei e cu primejdie.

Din ietac străbate dojana:

— Hm! Nici nu ți-a picat bine cașul de la gură și-ai început cu ciuciuletele?... Haide-hai!... Măcar ai obraz și nu-mi zvîrli fumu-n casă...

Acel „măcar" dovedește însă o minie silită, prefăcută. Smaranda Cumpătă știe că toate năravurile își au vremea lor, cînd par nețărmurite fericiri, numai fiindcă se lovesc de popreliști. Și tot din asemenea pricină se face a închide ochii, dacă nepoții și feciorii mai mici, întrecîndu-se cu gluma, îi vămuiesc cutiile cu tutun bectimis.

Vrea doar să se știe că a băgat de seamă, că prea bine îl cunoaște pe vinovat și că-l iartă.

Adrian a răsucit încetișor o țigară din asemenea bectemis vămuit.

S-a tras la o parte să scapere și a început ziua, înainte de zori, fără nici o mustrare de cuget, păcătuind de două ori: întîi fiindcă fuma, pe urmă fiindcă fuma tutun căpătat pe căi nelegiuite.

Din lăuntrul ietacului, o tusă grea de înțelesuri i-a trimis știrea că a fost simțit și iertat.

După ultimul fum, a dat fuga la fîntînă cu toate sculele de spălat puse din vreme la îndemînă, pentru

o toaletă pospăită la ceas de noapte. Își făcuse chibzuială că așa va scăpa de iscoada altor ochi, ocolind feredeul cu lighene și dușuri ingenios meșteruite de către unul din feciorii Cumpătă cu oarecare îndemînări de născocitor.

Un argățel s-a alăturat din umbră, aplecînd el ciutura să-i toarne apa în cupa palmelor.

— Da de dimineață te-ai mai trezit mata, coane Adrian! își rosti băietanul mirarea.

— Precum se vede, Gheorghiță.

— Numai c-o porneşti și mata la iaz, la pește...

Adrian s-a înecat cu apa gargarisită și a stupit-o jos, tușind.

— Cum și eu? Adică au de gînd să mai vină și alții? Ai cam simțit tu așa ceva?...

Gheorghiță își trase în sine științele sale:

— N-am vrut să spun asta... Nu vezi mata că toți dorm duși, în odăile de sus?

Îndoiala lui Adrian nu se risipea însă cu atît.

Întrebă stăruind în bănuială:

— Moș Gliga pe unde-i?

— Apoi cine să-l știe pe unde umblă moșneagu? Să chiamă că boierul l-o mai ușurat cu slujba. O venit rîndul nostru, celor mai în putere.... Poftim prosopu!...

Adrian își ștergea fața răcorită, cu ochii mereu spre ferestrele și balconul casei cu două caturi.

Acolo se afla toată amenințarea. Se temea să nu fi prins cumva și alții de veste, încît pescuitul de la iaz s-adune prea multă larmă și liotă. Îndeobște nu fugea de puzderia verilor mai mari și mai mici, mai depărtați și mai de-aproape. Într-această mișuneală de tinerețe gălăgioasă și fără de grijă era farmecul Zapodiei. Dar pentru cel dintîi drum al său din acel an, la iaz, ar fi vrut să fie singur, închipuindu-și un romantic pelerinaj pe urmele pașilor de copil. Și din acea pricină întrebase înadins despre Toader Gliga.

Cu bătrînul de mînă, plecase el întîia oară la cinci ani „să prindă" raci, știuci, lini, ochene și crapi;

adică să privească la alții cum prind. Iar de-atunci, moș Toader Gliga trecea prin mîna lui bătătorită tot alte mînușițe mai tinere și fierbinți de copil, purtînd alte generații proaspete din neamul Cumpătă la aceleași desfătări care intrau nelipsit în ritualul vacanțelor de la Zapodia.

— Zici că nu știi nimic, pe unde-o fi moș Toader Gliga? mai întrebă o dată Adrian înbumbiindu-și bluza de vară, în coloarea borangicului.

— A fi sforăind în cel fîn, în pod, la grajd ori în vreo iesle... îl liniști Gheorghiță, simțind parcă încotro băteau întrebările. N-ave mata grijă!... Îi ciolan bătrîn, se mișcă greu...

Adrian își pipăi în buzunar tabacherea „Suvenir de la Expoziția Jubiliară", umplută cu tutun bectemis, suvenir de la Smaranda Cumpătă. Își pipăi scăpărătoarea și fitilul. Toate erau la locul lor, în bună orînduială.

Lungi pasul spre poartă, pe aleia cu plopi tineri și subțiri, sădiți prin grija părintelui său, dascălul primenirilor de gospodărie plugărească.

Un cîine se apropie nesimțit, atingîndu-i mîna cu botul.

— Tu ești, Colțun, măi bătrînule?

Colțun, bătrînul, încuviință dînd bucuros din ciotul cozii retezate: „Eu, și-mi pare bine că te văd iar pe la noi."

— Atunci, hai! Ia-o înainte...

Cîinele s-a supus. Știa drumul.

2

Adrian știa locul.

S-a așezat la țărmul iazului, aproape de moară, pe-un trunchi de răchită răsturnat strană. Fără să-și dea seama, a sprijinit un cot pe genunchi și bărbia în palmă, într-o poză lamartiniană, visătoare, cu la-

cul la picioare, cu lumina trandafirie a răsăritului în obraz. Soarele întîrzia după deal. Dar cerul era într-acolo văpaie.

O pîclă moale, străvezie, se desfăcea de pe ape limpezind ochiuri lucii de sidef, de argint, de mărgean, pînă ce s-au unit toate într-o singură uriașă oglindă, fără tremur de unde. Neclintire de-o clipă. Odată cu snopul razelor însulițate pe cer, din stufuł celuilalt țărm, dintre sălciile întunecate de papură, s-a ivit o rață sălbatică urmată de pui, o pereche de cufundari întrecîndu-se în tumbe. Și vîslirea lor grațioasă a început să brăzdeze preluciul oglinzii cu trene de dungi încrețite.

Au zburat cei dintîi pescărușl ; au zvîcnit cei dintîi pești după gîze, spărgînd apa în aschii luminoase de stropi.

De pe dealul din față, dealul Coșerelor, coborau în procesiune cîrduri de gîște și de rațe, cu bobocii după ele, poticnindu-se-n grabă spre paradisul lacustru, într-o cumplită gălăgie de gîlgîieli și măcăituri. Adrian a socotit această priveliște prozaică și această fanfară stridentă o profanare : orătănii de curte venind să turbure o sacră armonie a firii.

Pe urmă, a îndepărtat gîndul ca o netrebnică reminescență a lecturilor. Aici toate se împlineau într-un tot. Nu era nimeni, nimic, să poată destrăma păienjenișul de feerie. Feeria de la Zapodia.

Nici Colțun, zăvodul bătrîn și insensibil la frumusețea dimineții pe lac, nici el care speria broaștele din iarba înrourată mînîndu-le spre baltă, nu era străin și nepotrivit în acest loc. Broaștele săreau cu icniri de piatră zvîrlită-n bulboane. Răsăreau apoi ținîndu-se cu labele de suprafața undei ca pe-un trapez și privindu-l cu ochi neclintiți, aurii.

Un îndemn nebiruit al copilului din alți ani l a făcut să plece și să caute un bulgăr, să-ncerce a nimeri ca atunci. N-a izbutit. Au împroșcat stropi în jerbă, s-au lărgit cercuri din ce în ce mai depărtate și

mai line — dar broasca îl privea cu aceeași ochi neclintiți, legănată pe trapezul său în balansul mărunțelor valuri.

Adrian s-a ridicat în picioare, a căutat altă piatră, a ochit și încă o dată a dat greș. Aceasta nu și-o iertă! Și uitînd măreția răsăritului pe lac, s-a pomenit culegînd bulgăr după bulgăr și încăpățînîndu-se să recîștige îndemînarea de neîntrecut ochitor. Svîrrr! A nimerit în sfîrșit... Broasca s-a întors cu burta albă în sus. Svîrrr! Aita! Svîrrr... Încă una...

În focul vînătoarei n-a auzit zvon de glasuri pe poteca dinspre curte. Astfel l-a surprins un neplăcut alai cu piatra în mînă.

— Iaca-i bun!... a cuvîntat apropiindu-se moș Toader Gliga înveselit foarte. Se cheamă că mata n-ai prăpădit vremea, conașu Andrian... S-ar cădе să le punem aieste trei bucăți la traistă și să le dăm lui Franț, mașinistru, să le frigă la țiglă, că numai el mănîncă spurcăciuni, bată-l nemțăria lui să-i bată!

Toader Gliga rîdea, netezindu-și cu dosul palmei ghimpii musteților tușinate.

Harnicul și iscusitul ochitor găsea mai puțină pricină de veselie.

A lăsat piatra să-i cadă moale, în troscotul jilav. Nu-i era atît de moșneag, cît de alaiul adus cu el. Și nu atît de sora mai mică Smăndița și vărul Dodel, un bunduc de șase ani neîmpliniți, cît de domnișoara Irinel Măgură, elevă în clasa a cincea de pension, rubedenie îndepărtată în crengăturile genealogiei Cumpătă, aproape o străină, venită întîia oară la Zapodia.

În trei zile nu-și vorbiseră treizeci de cuvinte. Se ținea în rezervă, poate din sfială, poate din mîndrie, încă neaclimatizată la lipsa de ceremonie și de etichetă a jivalaniei. Iar acum îl prindea trăgînd la tir în broscoi!

Dodel Stamate, pui de om dolofan și bucălat, înălță sfîrcul nasului să-și rostească entuziasmul cu un sadic dispreț pentru tragicul situației:

— Phii, bădie Adrian! Mata le-ai dat gata pe toate trii?... Halal!

Cele trei victime se legănau cu pîntecul rotund în sus, navigînd ca trei cadavre de naufragiaţi spre ţărm. Adrian blestemă tot neamul broştesc. Ca să restabilească distanţa între el şi un mucos de şase ani, a scos tabacherea suvenir de la Expoziţia Jubiliară şi a început să răsucească foiţa.

Admiraţia lui Dodel mergea crescînd:

— Acum fumezi şi mata? Phii! Ia să văd eu dacă poţi scăpăra!

Adrian scăpără cu o gravitate de preot care aprinde căţuia pentru a oficia în altar şi mulţumi cerului că fitilul a luat foc de la prima scînteie.

Restaurat sufleteşte de această izbîndă, întrebă eliberînd doi şerpi albăstrii de fum pe nări:

— Ai venit să vezi iazul, duduie Irinel?

Înainte de a căpăta răspuns, a izbucnit în aerul sonor al dimineţii tot exclamaţia lui Dodel, exprimînd o exaltare ajunsă la superlativ:

— Phii! Scoţi şi fum pe nas! Da ştii mata că eşti un fumător grozav?... Smăndiţo, iote că bădia Adrian scoate şi fum pe nas!...

Sora lui Adrian, Smăndiţa, fată cu ochii negri şi lucuioşi ca ochii Smarandei Cumpătă, l-a smuncit de mînă cu un precoce instinct de femeie:

— Linişteşte-te odată, Dodel! Nu te amesteca în vorba celor mai mari...

— Da ce, eu nu-s mare?

— Mai bine hai să ochim şi noi broaşte. Acolo să mi te văd cît eşti de mare!

Devorat de ambiţie, Dodel a prins să culeagă pietroaiele din mîl şi din troscot. Astfel, duduia Irinel a căpătat răgaz să răspundă.

— Uite cum s-a întîmplat, domnule Adrian... Am aflat aseară că vin oamenii de la curte cu volocul şi am complotat cu moş Toader... Imaginează-ţi că eu n-am văzut niciodată iaz de-aproape.

Subțire și nălțuță, palidă în rochia de cașmir a uniformei, părea la început o făptură adormită, fără frumusețe, cu părul cinepiu și cu ochii de un căprui spălăcit. Adrian observă însă irizate fire de aur în castaniul decolorat și în toată figura, ceva nelămurit, încă lipsit de contur, ca un obrăzar opac de humă, gata să se desfacă și să lase la lumină alt chip, ascuns, într-alt fel gingaș și seducător.

Copila s-a așezat pe trunchiul de salcie, potrivindu-și pe genunchi fustele negre și scurte. O clipă a mijit dedesubt un colț de dantelă.

Adrian a privit în altă parte, spre lac.

I-a ajutat moș Gliga să iasă din tăcerea stingherită:

— Mai zi mata că n-am adus-o bine, conașu Andrian? Nu ne-o simțit nimeni. Am zgîriet cu unghia în geam și le-am dat zor. Cunoști mata cumu-i regula!... Dumnealor se tot moșmoleau, parcă se pregăteau să meargă la horă. Eu de colo: Hai, că ne-o luat-o înainte conașu Andrian!

— Va să zică știai că am plecat înainte?

— Că mare lucru s-o știu! Ți-am văzut eu toate pregătirile matale. He-hei, zic, acuma nu mai are nevoie de moșneag; l-o lepădat la spate! Se duce fluierînd... Numai bagă mata de seamă, că se ridică alții care nu cunosc drumul și au alții nevoie de călăuză și de paza moșului... Asta-i legea Zapodiei!... De-o prubă, duducuța Irinel. Cică n-o văzut în viața dumisale iaz și nu știe cum se prinde pește cu volocul... Apoi dacă se poate una ca asta?

— Ai făcut foarte bine!... încuviință Adrian, privind de la înălțime, cu oarecare compătimire, la copila de tîrg de pe trunchiul sălciei, care n-a văzut încă iaz și n-a asistat la nici o expediție pescărească. Dacă știam...

S-a așezat alături de Irinel, urmînd cu însuflețire exagerată:

— Dacă știam, duduie Irinel, poate că am fi complotat împreună...

— Vorbeşti sincer? întrebă copila. Moş Toader Gliga mi-a dat această idee... Mie însă nu-mi place să mă bag în sufletul nimănui.

Răsucea o egretă de trestie între degete. Nu-l privea în ochi. Părea foarte tristă şi fără curaj de viaţă, în rochiţa neagră, ca o uniformă de orfelină.

Adrian a proclamat cu hotărîre, încă o lege a Zapodiei:

— Aici, la noi, nu se poate spune despre nimeni că se bagă în sufletul altuia. Nu sîntem numai rude. Altceva mai mult... O mare prietenie, fără mofturi şi fără protocol... Într-o zi ne vine pofta să facem o ceată şi să plecăm într-o parte... Mîine se fac şi se desfac alte cete... Nu încape nici o pizmuire, nici supărare... Pot spune că aici e patria libertăţii.

— Ştiu... vorbi încet duduia Irinel Măgură, dezmierdîndu-şi singură obrazul cu spicul de stuf, ca şi cum ar fi căutat aşa să spulbere învelişul mincinos de humă. Am observat aceasta de cînd am venit. Dar îmi mai trebuieşte timp pînă să mă învăţ cu felul acesta de viaţă... Sînt o posacă şi-o botoasă!

— Ce idee! protestă Adrian, uitîndu-se tot cu mai multă luare-aminte la ochii şi la obrazul duduiei Irinel Măgură.

— Nu-i o idee. Ştiu eu ce spun. Mă cunosc bine... Vezi mata, eu trăiesc singură numai cu mama. Şi poate ai aflat. Trăim greu, cu multe necazuri... Mama e paralizată... Tata, înainte de a muri, a pierdut sfoara lui de pămînt... Ne-a lăsat ca vai de noi... M-a trimis mama de două ori, în două vacanţe, să mă duc la ţară, la un frate al dumisale, unchiul Stroie Bîrlădeanu, care are o moşie la noi, în judeţul Călimanului.

— Am auzit de moşie. Tăcuta...

— Da, Tăcuta îi spune şi bine îi spune... O tăcere, de-ţi piuie pustiul în urechi. Unchiul Stroie e un om ursuz, trăieşte pe altă lume. Numai cu hîrţoage vechi şi cu documente. Şi-o sărăcie, o paragină, de mă apuca plînsul de urît... Stăteam în faţă, la o masă

lungă, într-un fel de sufragerie unde noaptea făceau curse guzganii, şi unchiul Stroie nu schimba o vorbă... Uita că mai este cineva cu el... E un om foarte curios. Foarte distrat... Aici am intrat într-o lume, pe care nici nu mi-am imaginat-o vreodată... Mi se pare mereu că nu merit dragostea şi bunătatea pe care mi-o arată toţi...

— Aceasta să nu te îngrijoreze ! o asigură Adrian. Peste o săptămînă ai să faci parte şi mata din jivalania noastră... Uite, ia exemplu de la sora mea şi de la Dodel...

Pe ţărmul iazului, Smăndiţa, în rochiţa de creton cu flori roşii şi Dodel în hăinuţele de doc proaspăt spălate şi călcate, se întreceau în bombardamentul cu pietre, înverşunaţi să extermine neamul batracian. Smăndiţa arunca bulgărul înălţînd mîna peste cap, femeieşte. Dodel ochea încruntat, muşcîndu-şi limba între dinţi, înainta un pas şi sburătăcea piatra viteaz, bărbăteşte.

Dar amîndoi cu acelaşi jalnic insucces.

Singurul efect netăgăduit deocamdată stătea înscris în împroşcările de mîl pe rochiţa fetiţei şi pe straiele băiatului. Nu în van, două spălătorese abia pridideau vara la curtea de la Zapodia, primenind fără istov garderoba jivalaniei.

Moş Toader Gliga, care se făcuse nevăzut cu argaţii la moară pentru anumite pregătiri; vesti de departe:

— De-amu, gata !...

Argaţii veneau cu volocul în spate, răsucit sul. Îşi schimbaseră cămeşi de cînepă, lepădaseră opincile, suflecaseră ităriile pe pulpele goale, musculoase şi arămii.

„Aiasta-i Iacob ! — îşi spuse cu bucurie Adrian. Şi aista, Grigore a lui Vasile Urdă."

Nu se ştirbise nimic din rînduiala veche. Mai venea în urmă şi Neculai Moraru, cu o faţă necunoscută.

Ca să vădească oamenilor de la Zapodia că nu le-a uitat nici cele mai mărunte ale lor necazuri şi zurbe, Adrian întrebă zîmbind:

— Ei, bade Neculai, ai ajuns la pace cu Neculai celălalt, de pe deal?

Era o aluzie la dihonia dintre Neculai Moraru și Neculai Coșăraru, doi cumnați aduși de la Prigorenii Iașilor în slujbă boierească și căzuți de cinci ani la vrajbă și dezbin.

Morarul, cu palmele înfipte în chimir, și-a scuturat pletele negre, țîșnind prin strunga dintelui știrb un stupit de scîrbire:

— Pace de asta să aibă numai dușmanii matale!

S-a uitat în deal la coșere, apoi peste umăr, la spate, spre moara dintre sălcii, ca la două redute de unde se pîndeau doi vrăjmași fără îndurare.

— Acolo-s scorpiile! își lămuri el gîndul. Din partea noastră, a bărbaților, am fi ajuns noi la pace, că n-avem a împărți capătu lumii. Dară, vezi mata, asta s-ar întîmpla într-o clipală de ochi, dacă n-ar fi gura muierilor. Ele ne-asmuță și ne-mpung!... Iară bărbatul ca boul, pleacă grumazul la giug și trage încotro îl mînă împunsătura...

— Atunci nu te potrivi la gura femeii... rosti Adrian cu importanță.

— Ușor ți-i matale a vorbi!... Iaca fata asta, Dochița... Ia spune tu!

Fata se uită într-o parte, rîzînd, rușinoasă:

— Ce să spun eu, bădiță Neculai?... Mă miară că după ce vorbești așa de gura muierilor, aștepți să-ți deie dreptate tot o gură fumeiască!...

— Înghite gălușca, Neculai! se înveseli moș Toader Gliga. A dracului iazmă de fată! Bine-o învîrtit-o... Se cunoaște că-i soră cu nevestele voastre, care vă mînă cu gura la crișcare pe viață și pe moarte...

Adrian își schimba ochii cînd la argații care desfăceau volocul, cînd la fata cu o garofiță roșie de cîmp prinsă la ureche, în cununa părului. Era frumoasă coz, cu obrazul rumen dogorit de soare, cu genele lungi și cu ochii verzi în care sclipea un neastîmpăr de rîs.

Văzînd că de la dînsa nu află nădejde de ajutor, Neculai Moraru își ușură el pasul :

— Spuneam de fata asta... Soră bună cu Măriuca me ; soră bună cu Safta lui Neculai din deal. Vine dînsa acu două zile, de la Prigoreni, să-și vadă cimotiile. Trage la noi. Bine... Ne bucurăm ș-o îmbrățișăm. Întrebăm noi de una, de alta, din satu pe care l-am lăsat. Într-o vreme, zice ea : Mă duc o țîră și la lelița Safta... Măriuca, numa ce se-ncruntă : Biiinee !... Bine de-acela, să ferească Dumnezeu !... Fata se face a nu-nțelege. Pornește ea la deal. Acolo o așteaptă altă bucurie... O întîmpină leliță-sa Safta cu măturoiul și c-o gură de răsună valea : Fă-napoi la tîlharii cu care te-ai dat și să nu-mi calci pragul, scîrnăvie ! Așa i-o spus : scîrnăvie !... Uită-te și mata, conașu Adrian, dacă asta-i fată să-i spui scîrnăvie !

Scîrnăvia chicotea cu palma la gură, schimbînd pe loc picioarele desculțe însă curate și fin strujite, ca fusul, cum nu era de-așteptat la o fată de țară.

— Mă rog, și de la ce-a pornit toată gîlceava ?... a întrebat Adrian, înlăturînd așa obligația de a se da cu părerea asupra scîrnăviei de la Prigoreni.

— De la ce ? De la pămînt, de la ce alt ?... De la șăptizăci de prăjini de pămînt, care-au rămas în judecată, acolo la Prigoreni. Pămînt de-al lor, părintesc.

— Apoi dacă-i treaba de la pămînt, gata-i ! rosti verdictul moș Toader Gliga. Războiul ista nu cunoaște pace !

— Adevărat a fi, dară pentru alții, nu pentru noi. N-avem aici simbrie și tain ? Nu-s tăte pe mîna noastră ; eu aicea, la moară, Neculai celalt, la coșăre ?... Nu slujim noi cu credință și nu ne-o făgăduit conu Iordache (numai să-l ție Dumnezeu !), c-are să ne lege de pămîntul Zapodiei cu două fălci de veci ?... Muierile, nu și nu ! Că-i dreptul lor... Parc-au să ducă pămîntu cu dînsele, în mormînt... Le-am spus : Hai să împlinim cu blăstămatele cele de prăjini, zestrea fetei ișția... La iarnă se liberează Ion de la oaste și după Crăciun ne-o ajuta Domnul să jucăm și să

chiuim la nuntă, răbufnind căciula în troiene !... Ți-ai găsit cu cine să te-nțelegi !

Adrian luă știință despre aceste alte amănunte din hronica Zapodiei.

Așadar fata străină de la Prigoreni e logodnica după care oftează fratele lui Simion Vătavul, Ion, ordonanța de la București a domnului Tiberiu Asan ?... Lumea i s-a părut deodată foarte mică. Un cerc care se strînge.

Pe Ion îl cunoștea foarte bine, din vacanțele de acum trei și patru ani. Îl cunoștea și-i era drag. Venise de la Prigoreni să argățească aici, înainte de-a intra la oștire. Iar domnul colonel Tiberiu Asan e fratele lui Bombonel Asan, unchiul lui Cocîrț. Îl mustră cugetul că a lăsat să treacă atîta timp fără să scrie un rînd noului prieten din București.

Ar putea să-i zugrăvească viața de la Zapodia, ca un preludiu al romanului pe care îl va așterne pe hîrtie el cîndva, mai fidel legămintelor decît Mihai Tăut. Chiar astăzi are să-i scrie, hotărît !

Tăcerea atentă din jurul său îl aduse la realitate, de la asemenea hotărîri cu puțini sorți de-ndeplinire. Cine mai avea timp la Zapodia să scrie răvașe ?

Iacob intrase cu volocul în apă pînă la brîu ; aproape de mal, celălalt argat călca arar în mîlul chiftit.

Moș Toader Gliga, cu traistele goale în mînă, picîia dintr-o țigară noduroasă răsucită în hîrtie de jurnal. Duduia Irinel, Smăndița și Dodel. asistau cu încordare ca la o operație misterioasă, comentînd în șoaptă și înaintînd pe țărm, pas cu pas cu Grigore a lui Vasile Urdă, ca într-un cor de tragedie antică. Colț în, zăvodul bătrîn, părea și el molipsit de această concentrare a tuturor. Nu mai alunga broaște și nu mai scormonea cu botul în mușuroaiele de cîrtiță. Se zgrepțănase pe trunchiul de salcie și supraveghea de la distanță desfășurarea evenimentelor.

S-a mișcat din loc, numai cînd în volocul tras pe iarbă, au început a se zvîrcoli cu sclipiri argintii

peștii scoși din adîncuri. S-a apropiat, dar privea cu mai puțină mirare decît Smăndița și Dodel, care se înghesuiau călcînd cu sandalele pe plasa udă și-n-mîlită, căznindu-se să prindă cu mîna un peștișor, scăpîndu-l și dînd un chiot de mare spaimă, cînd un rac li se acăța cu cleștele de încălțări.

— Aista ce-i, moș Toader?

— Da, aista? se întreceau cu întrebările.

Moș Toader Gliga dădea răspuns, împărțind peștii după soiuri și mărimi în traiste, mai lepădînd ciurucurile în alta, pentru borșul pescarilor:

— Acela vrei mata să-l cunoști? Apoi crap, ce să fie?... Asta cu gura de balaur, știucă... He-hei! Mare lucru cînd a spinteca-o Mihalache bucatariu, să nu găsească într-însa un căuș de chitici. Iaca și-un lin, care nu mai are pereche rasol, c-oleacă de unt fierbinte turnat pe deasupra... Păcătoșii iștia turtiți îs plătici; și iștialalți cosaci... Mai mult oase decît carne pe dînșii... Da de ochiana asta, ce spuneți? Ia-n uitați-vă cum face pîrdalnica gură mititică de domnișoară!... Acela, întrebi mata? Acela-i chișcar... Șărpe în toată legea...

— Văd că de raci nu te temi, moș Toader. Cum de nu te mușcă?

— Am eu o înțelegere cu dînșii, duduie Smăndițo. Am să ți-o spun eu matale altă dată, cînd om avea vreme.

— Și peștele celălalt, de ce-l zvîrli înapoi?

— Să mai crească, conașu Dodel. E-un crăpuștean de te miri ce și mai nimică. Îi vine și lui rîndu la iarnă, cînd l-om prinde în produfuri.

— Cum adică, în produfuri? voi să afle neapărat Smăndița, rotunjind ochii negri, în care trecuse cu un salt peste-o generație, vioiciunea neastîmpărată a Smarandei Cumpătă.

— Iaca bine... Iarna facem copci în ghiață; atunci să vezi mata crapi cît porcanii de grași și chiloși.

— Așa, cam ca Dodel?...

Dodel lungi buzele ofensat de comparație și pregăti o cruntă răzbunare, apropiindu-se cu un rac ținut de ceafă, gata să-l atîrne în coadele Smânditei împletite cu funtă roșie pe spate. Racul și-a încordat arcul, i-a lunecat din strînsoare și l-a apucat cu foarfeca de deget.

Prilej de răcnete și chiu:

— Moș Toader, scapă-mă de el că-mi taie degetul!... Moș Toader, vină mai repede, ce stai?

Dodel țopăia vînturînd mîna cu racul încleștat de nădejde, împiedecîndu-se în voloc și implorînd ajutor cu lacrimi în ochi.

Moș Toader lepădă traistele jos și se apropie fără grabă, zîmbind:

— Cum s-ar zice: moș Toader, ie-l de pe mine că-l omor?...

A desfăcut cleștele cu mîna lui bătătorită și s-a prefăcut a se uita cu mare îngrijorare la semnele rămase pe degetul copilului:

— Mă tem că pe-aicea are să-ți iasă matale mațele, conașu Dodel.

— Nu vreu... Nu se poate! scîncea Dodel, uitîndu-se cu spaimă la deget și suflînd în el să-și răcorească usturimea.

— Apoi, dacă-i sta liniștit măcar un chicușor pe răchita de colo, să ne lași la treburile noastre, poate că de data asta nu ți-or ieși!...

— Iaca mă duc să stau liniștit... Da juri că nu pățesc nimica?...

— Jur-jur! Numai nu te clinti pîn-ce nu te-i chema eu...

Dodel s-a retras în strana de răchită, cu degetul înălțat în aer. Toader Gliga s-a întors la datoriile sale, rîzînd în barbă și trăgînd cu coada ochiului spre Adrian:

— Mi se pare că mai cunosc eu pe cineva, care tot așa se văicăra și amarnic se mai temea să nu-i iasă mațele, fiindcă l-o chișcat un rac mustecios de deget...

Să tot fie cam vreo zece ani de-atuncea, conaşu Andrian, hai, ce zici mata ?...

Ciudat. Adrian în loc să simtă umilinţă pentru asemenea amintiri, a zîmbit cu deosebită plăcere.

Simţea altceva în acelaşi timp.

O tîrzie mustrare fiindcă în forfota Expoziţiei Jubiliare, la Bucureşti, se lepădase cu netrebnic ifos şi dispreţ de acest moşneag al Zapodiei. Dacă nu s-ar fi aflat martori de faţă, s-ar apropia să-i cuprindă mîna aspră, plină de mîl şi de solzi, ca într-o cerere de iertare. Palma care-i ţinuse de atîtea ori strîns, pumnul mic de copil !

Moşneagul Zapodiei, nebănuind astfel de mustrări ale cugetului, încercă traistele într-o cîntăreală de mînă şi se arătă nemulţumit, pentru alte pricini :

— Mai tragem o dată, că altfel nu-i chip. Ne ia coniţa Smaranda pe goană !... Scurt !... Ce-ajunge asta la atîtea guri ?... Numa din partea copchiilor sînt vreo optsprăzăce la masă...

— Dar bine ne mai ştii numărul ! constată Adrian.

— Că pe mata nici nu te-am pus la număr... Nici pe duduiţa Irinel. Cum s-ar spune, de-amu aţi trecut pîrleazul copchilăriei, dincolo...

Adrian ocoli privirea domnişoarei Irinel Măgură. Cu batista şi-a şters delicat degetele mirosind a peşte, a pămînt şi a ierburi de baltă, deoarece nici el nu rezistase ispitei să încurce treaba la umplutul traistelor.

Fata cea străină, de la Prigoreni, şopoti ceva cu moş Toader Gliga.

S-a dat după un dîmb şi a apărut numai în cămaşă, încinsă cu o cureluşă subţire la mijloc. Apucă voinicește capătul volocului şi intră în apă luînd locul lui Iacob.

— Şi asta-i una !... vorbi argatul scos din funcţie, cinchindu-se la pămînt în rufele lui ude şi muncindu-se să aprindă luleaua. Multe ţi-i dat să vezi în viaţă, dacă trăieşti...

— Apoi după ce-i muri, nici că-i mai avea de ce să te miri !... făcu filozofic Toader Gliga. Las-o să vedem ce mare scofală are să dreagă !... Zice că-s fete de morar şi că acolo, la Prigoreni, tot pe apă şi-or făcut vacul... Numai ţine-te gata, să sari şi s-o scoţi, cînd a bîldîcăi într-o bulboană ş-o începe să chirăiască.

Fata de la Prigoreni, Dochiţa, nu se arăta a avea nevoie de vreun ajutor. Intrase la adînc pînă la sîni şi mînuia volocul cu mare agerime, rîzînd cu dinţii albi în soare.

— E ceva foarte frumos ! rosti duduia Irinel. Admir acest curaj la o fată.

— Apoi asta nu-i fată. Aista-i diavol curat, duduiţă !... se amestecă moş Gliga în vorbă. Halal de Ion, c-o ştiut el pe ce-şi puie ochii !... Poţi să-ţi fumezi luleaua în tihnă, Iacobe ; n-ai pentru cine sări în ştioalnă.

Al doilea voloc a fost mai cu spor.

Dochiţa a folosit clipa de mirare şi de grabă, cînd toţi au tăbărît asupra plasei întinsă pe iarbă şi a intrat din nou, singură, la adînc. Din cîteva zvîcniri de înot a ajuns departe, spre inima iazului.

Cei de pe ţărm au uitat volocul, întorcîndu-se să privească.

— Îşi scoate şi cămeşa de pe dînsa ! exclamă în cumplită uimeală, Toader Gliga. V-am spus eu că-i dracu gol ? Iaca, amu chiar îi gol !

Fata înota în picioare, călcînd apa şi sumecîndu-şi cămaşa. O făcu ghem şi o înnodă cu cureluşa de-un braţ, apoi porni spre partea cea mai întunecată şi mai afundă a iazului. Stropii sclipeau mărgele de argint cu soare. Braţele spintecau apa cu mişcări ritmice şi agale. Un cufundar îi ţinea tovărăşie, ivindu-se în tumbe, cînd de-o parte, cînd de alta.

Pe urmă, fata schimbă înotul numai pe-o coastă şi se apropie de oblu, către un cot ascuns al iazului, după perdeaua de papură şi stuf.

— La asta ce spui, Neculai ? întrebă cu nevinovăţie vicleană moş Toader Gliga. Ţi-o plăcut ?...

Moraru țîșni un stupit prin scocul dintelui știrb:
— Eu oi spune ce-oi spune! Să văd ce spune Măriuca, de colo...

Din sprinceană, arătase spre moară, unde priveghea marele tartor al judecăților.

Dochița a răsărit în scurtă vreme, de după sălcii, îmbrăcată cu veșmintele lăsate la adăpost. Se uita spășită în pămînt și își prindea mai bine în cununa părului, la ureche, garofița roșie de cîmp pe care n-o pierduse.

— Bădiță Neculai, rosti, să nu mă pîrăști care cumva leliței Măriuca!...

— Asta rămîne de văzut...

— N-o pîrî, bade Neculai! îi luă apărarea Irinel Măgură. A înotat așa de frumos! În definitiv, ce-a făcut rău?

Morarul căută din ochi un loc mai potrivit unde să-și săgeteze stupitul.

După ce l-a lepădat, clătină din cap oțărît:

— Numești mata asta frumos, duduiță? Să se dezbrace la chele ca în raiul lui Dumnezeu?... De ce ai făcut asta, împielițato?

Fata de la Prigoreni, tot smerită cu ochii genați în pămînt, zvîrli păcatul pe Iacob. El era marele vinovat.

— Dacă mi-o spus omu ista c-am să beu giumate de iaz, dintr-o dușcă! Am vrut să-i arăt eu, că n-am de ce a mă teme de apă...

— Apoi, ne-ai arătat tare frumos! încuviință Neculai, silindu-se să-și astupe cu palma rîsul în dintele știrb. Hai, curățăt locul de aicea, că m-ai făcut de rușine la boieri și la gospodarii iștia.

— Da nu mă spui?

Dochița s-a răsucit într-un picior și a pornit înainte la moară.

Argații au cules traistele și au mers și dînșii să-și schimbe cămeși uscate. Moș Toader Gliga a apucat în fiecare mînă cîte un pumn de copil: Smăndița de

o parte, Dodel de cealaltă, amîndoi purtînd pe îmbrăcăminte stelele de mîl ale expediției lacustre.

Colțun, zăvodul bătrîn, pășea alături cu limba spînzurată de-un cot, fiindcă începuse a se întări soarele.

— Cunosc eu alt drum... O potecă printre trestii. Vrei să mergi cu mine, domnișoară Irinel? a întrebat în șoaptă rugătoare și complice, Adrian.

Domnișoara Irinel Măgură a zîmbit.

— Merg... Dar înainte de asta, să-ți propun ceva. După cîte am înțeles eu, în legea Zapodiei și a jivalaniei, nu-i permis să mă tratezi cu atîta ceremonie... „Domnișoară Irinel! Duduie Irinel!..." Spune-mi pe nume.

— Bine... aprobă Adrian, fericit peste seamă. Am s-o fac la cea dintîi ocazie... Cărarea e pe-aici...

Poteca ocolea pe celălalt țărm al iazului, pe sub dealul coșerelor, apoi se afunda în desișul de papură și stuf, ca să iasă în marginea satului, sub clinul unde se înălța curtea cu șiragul de plopi și nenumăratele-i acareturi.

Era o cărare șerpuită, puțin umblată, întreruptă pe-alocuri de sforile subțiri ale izvoarelor și de fîntînițe gîlgîind lîngă sălcii vechi și scorburoase.

Amîndoi pășeau încet, ferind săbiile late de papură care se uneau la loc în urma lor, cu scurte fîșîiri.

O adiere molatică înfiora pămătuful trestiilor. Zburau libelule în zigzaguri năuce; bîzîiau bondari pîntecoși și mii de gîze mărunte. Neașteptat zbucnea o pitulice și soțul ei după dînsa. Pe urmă, se lăsau legănate pe un spic de stuf, privindu-i cu ochișori negri ca gămăliile de bold.

Zidul verde și foșnitor îi împresura, astupîndu-le zarea. Domnișoara Irinel Măgură era cuprinsă de-o sumă de temeri, pe care se rușina să le mărturisească. Dacă le iese în cale un șarpe? Dacă se rătăcesc?...

Adrian nu cunoștea asemenea întrebări.

S-au oprit la un pîrîiaș mai lat, fără punte, cu malul de mușchi gras și de iarbă deasă, scurtă, ca gazonul tuns al peluzelor.

— Acum ce ne facem? a întrebat din ochi domnișoara Irinel Măgură. Ne-ntoarcem îndărăt?

Adrian a sărit cu o voltă de gimnasticant pe celălalt țărm. Apoi, înfigîndu-se în cîlcîie, cu un picior pe marginea brazdei de pămînt, a întins palma:

— Dă-mi mîna, mata...

— Mă tem... N-am să pot... Dacă...

— Dă-mi mîna... Irinel! Irinel, te prind eu!

Copila a întins mîna, făcîndu-și vînt cu ochii închiși. Cînd i-a deschis, era de cealaltă parte, aproape de pieptul desfăcut în bluza de culoarea borangicului. Desfăcut, gata s-o cuprindă dac-ar fi fost nevoie.

Dar n-a fost.

Irinel a izbucnit în rîs uimită de propria ei vitejie și rîsul a scuturat ultima pojghiță de humă, care-i ascundea adevărata ei față, de-o gingașă, străvezie lumină.

Trecîndu-și degetele subțiri pe tîmple să-și netezească șuvițele răscolite de păr, a murmurat amintindu-și o taină, numai a lor.

— Mulțumesc, Adrian... Ce tare și curajos ești, Adrian!...

3

La umbră, în pridvorul lat, perdeluit pe părți de viță sălbatică, Smaranda Cumpătă își pregătea tot tabietul cafelei de după masă.

Dăduse foc spirtului, apropiase cutia de tutun bectemis.

Cînd a ridicat capacul, s-a juruit ca întotdeauna, s-o pună pe viitor sub cheie într-un sertar, la adăpost. Prea mulți musterii se întreceau cu șaga! Are s-o facă asta de mîine, adică de luni. Pe ziua de azi, mai închide ochii. Turnînd caimacul în cești cît un degetar, a ascuțit auzul spre-o anume părere de glasuri și de chicote subțiri. Tot nu se liniștise jivalania mărunță, trimisă la osînda somnului de amiază! I-a

culcat pe toți în sufrageria lungă și răcoroasă, a dat muștele afară, a tras perdelele, i-a amenințat cu pedepse înfricoșate.

Parcă pentru jivalania de la Zapodia, s-ar învrednici cineva să născocească o pedeapsă mai grozavă decît somnul obligatoriu din toiul zilei!

Aceasta o înțelege prea bine Smaranda Cumpătă. Dar ca să-și facă datoria, își înăsprește vocea și trimite ascuțita amenințare spre ferestrele temniței:

— Haide, haide, dimonilor!... Unul dacă se mai viermănoșește, vă iau pe toți la zor. Scurt!

Toiegelul de abanos nu-i lîngă dînsa, să bată toc-toc! în pardosea. Îl caută cu ochii. Unde-o fi?

Ajunge însă bătaia cuvîntului:

— Scurt!

Părerea de glasuri și de chicote s-a potolit.

S-a întins iarăși tăcerea nefirească și adormită din nămiezile de sărbătoare. Cei mari s-au risipit ca în orice duminică. Jorj a plecat de-aseară cu docarul la Piatra, la vreo întîlnire cu prietenii și vreo petrecanie cu joc de cărți. Iordache Cumpătă, tot la Piatra, îndată ce s-a sfîrșit sfînta slujbă de la biserică, pentru cele din urmă pregătiri bănești în vederea secerișului care începe mîine. Un brec cu băieți și fetele mai răsărite a pornit la livada cu prisacă de la Cracău si de la scăldătoarea de acolo. Tot în acea parte vor fi luat-o și cei cinci feciori și nepoți, care înainte încă de-a isprăvi ultima îmbucătură, strigau de zor să le pună argații șeaua pe cai.

În soarele învîlvorat, ograda e pustie fără dînșii, măturată și cu iarba rondurilor tunsă, cu hărăbălile trase sub șopron, cu ușile droșcăriilor și grajdurilor închise, cu zăvozii încolăciți lîngă fîntînă, pe pămîntul mai reavăn de sub igheaburi. Păunii dorm în nucul de deasupra cu falnicele cozi pleoștite. Moțăie și cocostîrcul într-un picior, pe coperișul de stuf de la odăile slugilor. Toropite, nu mai clintesc nici frunzele de plop.

Numai unul din nepoți, Zache Stamate, fratele lui Dodel, se necăjește cu o bicicletă, căzînd și ridicîndu-se, izbindu-se-n pomi și acățindu-se disperat c-o mînă de zaplazul grădinii. Pentru aceste exerciții și răbufneli a renunțat la plimbarea cu brecul. Chestie de ambiție și de onoare. A pus rămășag că pînă în seară va deveni cel mai desăvîrșit biciclist.

Nu simte arșița, nu-și șterge șiroaiele de nădușeală, nu-i pasă de vînătăile și cucuiele adăugate la număr după fiecare bușai.

E în cea mai crîncenă luptă cu legile gravitației și ale echilibrului.

O clipă crede că le-a biruit. Roata dinainte ține calea dreaptă. Zache pedalează vîrtos, e gata să dea un chiot de triumf și în aceeași clipă ghidonul se răsucește razna pe-o coastă. După ce-a ienit, cînd se ridică în patru labe ținînd de coarne recalcitranta bestie de metal, caută cu ochii numai spre terasa de la casa cea nouă, sus, unde Irinel Măgură scrie la măsuța de pai împletit. L-a văzut? Nu?

Irinel Măgură nu dă nici un semn că a luat act de existența lui și de nefericitele-i avarii. A renunțat și dînsa la plimbarea cu brecul. Dar din alte pricini. Doar într-o asemenea ogoire a larmei din fiește ce zi, mai poate scrie acasă mamei țintuită în scaunul de paralitică.

Smaranda Cumpătă golește cafeaua cu sorbituri tacticoase, întîrziindu-și privirea la copila aproape străină pe care s-a milostivit s-o aducă la viață.

Îi trec prin cuget felurite hotărîri.

Are s-o cheme mîine pe Iza, fata lui Lipa Peisăh crîșmarul de la ratuș, croitoreasă cu învățătură de tîrg, și-i va porunci să tragă la mașină vreo două rochițe de vară, subțiri și mai vesele la culoare. Nu se poate împăca ea cu uniforma neagră și urîtă, ca un mohorît zăbranic de doliu. Pe urmă, va trimite tot mîine o căruță cu bunuri de țară, păsări, caș, ouă și unt, sărmanei rămasă la Tîrgul Călimanului, în că-

sulia de vădană scăpătată. Poate că și grija banilor de școală, la toamnă, s-ar cuveni s-o poarte tot ea...

De aici, gîndul s-a întors la griji mai apropiate. E singura zi a săptămînii și în acea zi, singurul ceas de tihnă deplină, cînd le poate prăfîra toate prin minte, cum prăfiră mătăniile de chilimbar pe deget.

Ochii mărunți și pătrunzători s-au îndreptat cu nădejde spre lanurile de grîu, care pornesc în față, din dealul coșerelor și se întind cu unduioase tălăzuiri de aur pînă în zare. Alături, la stînga șoselei albă de praf, tot pe atîta întindere, se desfășoară lanurile de păpușoi, de-un verde umed și gras. S-a îndurat cerul cu an bun, orînduind sorocul ploilor la vreme, cumpănind ca în gromovnic săptămînile uscate pentru prașilă și plivit. O sumă de socoteli încurcate se puteau în sfîrșit limpezi. De la gineri veștile erau tot așa de îmbucurătoare; în Suceava, la Săvești, la Stamate, pornesc secerișul de Miercuri; la Mădeiu, la cealaltă față, Ana Popazu, începe tot mîine ori cel mai tîrziu Miercuri; în jos, în Vlașca, la Tîrnauca Voicu a împînzit lanurile de zece zile și se pregătește de treier. I-a dat știre c-o trimite pe Ada cu fetița, ca să aibă mînă liberă la lucru, fiindcă în toiul muncilor e cuprins ca de-o patimă, nu mai cunoaște stăpînire la vorbă și mînă îndelaolaltă din urmă, oameni și vite, cu harapnicul. Pentru toți anul s-arată binecuvîntat, în afară de Dimitrie Petreanu, care dă altora învățătură de plugărie și acum seceră pe a altora moșie, adică pe a statului și a școlii.

Smaranda Cumpătă a oftat împunsă de un ghimpe. Cu această încăpățînare nu se împăca. De două ori a făcut sfat cu Iordache și de două ori s-au înțeles să-i încredințeze zestrea Olgăi, asigurată în pămîntul Zapodiei, ca să se despartă de școală și să ia o moșie în posesie. Iar el de două ori s-a zburlit, parcă l-ar fi îndemnat la cine știe ce mișălnică faptă. Se vede că și învățătura prea multă strică mintea cea mai sănătoasă. Împinge omul la legăminte deșarte!

Bătrînica se opri din prăfuratul mătăniilor. Înălță iarăși urechea. Părărea de glasuri și chiote subțiri înviase din nou după perdelele sufrageriei. Și ca un făcut, n-are toiagul la dînsa. Să-l mînuiască ea cum se cuvine, de trei ori în duşumea: Scurt! Nu mai vîşcîie nime!

S-a ridicat cu pas uşor şi mărunt, pornind la faţa locului, să afle din care pricină anume nu se mai aciuiază demonii. A întredeschis uşa cu mîna tot aşa de uşoară.

Jivalania cea măruntă se cocoţase pe divanuri şi sofale, privind ca într-un amfiteatru spre mijlocul unei arene. Iar în mijlocul arenei, Smăndiţa Petreanu, numai în pantalonaşi şi cămeşuţă, cum fusese pregătită pentru culcare chip s-o cruţe zăpuşeala, mînuia ea toiagul de abanos, punînd la rezon un jivălănist nevăzut:

— Scurt! Nu mi te bosumfla, că nu merg la mine sclifoseli şi nacafele!... Aşează-te frumuşel la masă şi să-mi goleşti farfuria, scurt!... Şi dumneata de colo, cu capul cît o baniţă, vrei haine noi? hai? Nu-ţi mai plac cele vechi? hai?

— Aista-i Dodel! îl recunoscu un glas piţigăiat din primul rang al amfiteatrului.

— Ba tu eşti! protestă Dodel, întovărăşind contestarea verbală cu o talpă desculţă, aplicată în spinarea celui ce cutezase asemenea infame insinuări. Tu ai capul cît o baniţă!

—... vrei haine noi? urmă Smărăndiţa neturburată de conflictele iscate între spectatori. Te-aş întreba mai întîi, în ce hal mi-ai venit mătăluţă alaltăieri de la iaz? Răspunde, scurt! Ai fost la iaz sau te-ai viermănoşit în treuca porcilor? Băiete-băieţele, am să-ţi calc eu haine pe spinare cu toiegelul, scurt!

Cînd a spus „scurt!" — Smăndiţa s-a oprit să-şi tragă suflarea şi mînată de cine ştie ce obscur presentiment, a îndreptat ochii spre uşa de la antret. Scurt! a scăpat toiegelul din mînă şi scurt a zbu-

ghit-o în pat, închizînd ochii ca să îndepărteze grozavia ce va să vie.

Cu aceleași salturi de broască în baltă, s-a lățit toată jivalania cu obrajii în perne și cultuce. Astfel, nimeni n-a putut zări cutele mărunte care încrețeau obrazul bunicuței a început de rîs.

Smaranda Cumpătă a tușit ca să alunge din glas tremurul hohotului lăuntric, apoi a poruncit mînioasă la culme:

— Jupînească Smăndițo, ia fă-te mătăluță-ncoace!

Fetița se încleștase cu fruntea în saltea, nădăjduind poate să sape o groapă în care să se cufunde pînă de cealaltă parte a pămîntului, la antipod.

— N-auzi?... Ia mișcă scurt, să nu te ridic eu de-o aripă!

Smăndița n-a avut încotro. A coborît din pat foarte puțin eroică, în costumul foarte sumar.

— Ridică bastonul de jos!

Copila l-a ridicat și l-a întins, păstrînd o distanță prudentă.

— Întoarce fundul!....

— Buniță, să vezi mata căăă...

— Întoarce, îți spun. Scurt!

Smăndița s-a întors cu partea rușinoasă, închizînd ochii și strîmbîndu-se dinainte de durere. Toiegelul a vîjîit în aer, dar la o adică a atins-o așa ca o alintare. A înțeles îndată, că aceasta înseamnă un pact între ea și buniță; un pact pe care nu trebuia să-l trădeze. S-a prefăcut deci a se zvîrcoli de durere, ținîndu-se cu amîndouă palmele de partea care de data asta n-a tras prea cruntă ispașă pentru cap.

— Acum sărută mîna și cere iertare. Scurt! Și pînă ce nu vin eu să vă deștept, nu se viermănoșește nici unul! Auzitu-m-ați?

Toiegelul s-a depărtat ciocănind mărunt, de-a lungul cerdacului, pînă în pridvorul perdeluit cu viță.

— Eu mă scăp!... a șoptit confidențial Dodel, mărturisind fără nici o demnitate că l-au răzbit efectele emoției.

— Şi ce ne spui nouă ? Poftim afară !
— Nu pot... Mă tem să nu mă croiască şi pe mine...
— Atunci, scapă-te aici, dacă-ţi dă mîna !

4

Numărînd boabele mătăniilor între degete, Smaranda Cumpătă încerca să lege din nou firul gîndurilor.

In straiul alb de olandă, cu părul tot aşa de alb, despărţit la mijloc în cărare, puţină la trup şi mărunţă la stat ; ar fi arătat poate şi ea ca un copil travestit şi grimat, dacă puzderia creţurilor n-ar zbîrci obrazul ca un măr iernatic şi dacă în ochii ei negri n-ar stărui o ceaţă de griji şi amărăciuni, de îndată ce rămîne singură cu sine. Se cugeta că, acum, feciorii trecuţi de vîrsta copilăriei îi aduc mai grele necazuri şi îndoieli, decît atunci cînd erau numai nişte gîngănii neastîmpărate, asemeni nepoţilor şi nepoatelor din sufragerie.

La învăţătură, în afară de doi sau trei, n-au făgăduit şi nu făgăduiesc a face mare ispravă. De pămînt nu se prea dovedeau prinşi. Unul pe cale să-şi ia doctoratul la Bucureşti, Alexandru ; altul întîrziind prin străinătăţi, la o Academie de ştiinţi comerciale, Costin ; încolo ce să se-aleagă de cei care tot schimbau şcolile şi prăpădeau anii ? Erau isteţi la minte, mucaliţi la vorbă, arătoşi la chip ; însă nu se-mpăcau în ruptul capului cu ştiinţa de carte temeinică. Nădejdea întreagă şi-o lăsau pe moşie. Ca şi cum după ce-or închide ochii ea şi Iordăchel, pămîntul Zapodiei ar putea să îndestuleze atîtea guri ! Acum, cu munca şi chiverniseala lor bătrînească şi încă abia o înnădesc cu socotelile de la o toamnă la alta... Privirea ageră, dar îmblînzită de speranţe, s-a îndreptat iarăşi recunoscătoare spre belşugul din acel an al lanurilor, pe urmă spre şoprul harabalelor şi spre magazia unel-

telor gata pregătite pentru începutul secerișului de-a doua zi.

Un vătav a ieșit în ușă, la odăile lor, a pus palma paravan ochilor și s-a uitat cam lung, în zare spre munți, la spatele curții. A intrat înapoi...

Soarele ardea parcă mai tare. Zăvozii au schimbat locul după umbră. Numai Zache se îndărătnicea în luptă cu legile echilibrului, răbufnindu-se la pămînt, șchiopătînd cîțiva pași ca să încalce bicicleta din goană și să se repeadă cu mai virtos avînt, cînd într-un gard, cînd într-un trunchiu de plop.

Smaranda Cumpătă a întors capul de la această cazană vrednică de alt sfîrșit. Sus, de pe terasa casei pentru tineret și musafiri, Irinel Măgură dispăruse înlăuntru. La dînsa se gîndea sau la altceva?

De astăzi dimineață, mereu i se pare c-a lăsat un lucru neisprăvit; o zgîndăre o nemulțumire, o neliniște, un nelămurit simțămînt ca atunci cînd își da socoteală că nu și-a îndeplinit o datorie pe deplin. Mătăniile se despart și se unesc mai repede pe firul de mătase neagră, cu sunetul lor mat, urmînd neastîmpărul degetelor. Argatul s-a ivit încă o dată în ușă. S-a uitat spre munți, a clătinat din cap și s-a tras la răcoarea odăilor lipite cu lut. Ce-o fi găsit oare de privit într-acolo?

Era gata să se ridice și să facă înconjurul cerdacului, pentru a cerceta și ea minunăția la care se holbează Simion Vătavul, cînd deodată își lămuri de unde vine nemulțumirea stăruitoare. Aceasta a fost...

In fiecare dimineață de duminică, după cum unii oameni bulucesc la cancelarie pentru răfuieli, îndată ce s-a încheiat sfînta slujbă la biserică, tot așa femeile se îndreaptă către o cămăruie a sa, care e un fel de chilie duhovnicească a spovăduirilor. Acolo orînduiește ea judecăți și împăcări, ascultă păsuri mărunte și alină cîte-un necaz cu povața și cînd s-arată neapărată nevoe, cu fapta; împarte leacuri la plodurile bolnave, dintr-un dulăpior cu prafuri și șipuri de la spițărie, dar mai ales cu doftoriile pre-

gătite de mîna ei după învățături mai vechi din bătrîni.

Acolo a venit și fata de la Prigoreni, Dochița, sora celor două aspide, a morăriței și a Saftei de la coșere, să-i ceară îndreptare. Păsul i s-a părut mai mult o închipuire de minte ușurică.

O adusese la Zapodia nădejdea că Ion are să capete o permisie de la oaste și că se vor vedea pentru a pune la cale casă nouă, de cum se liberează la iarnă... (Prea bine!) Ion a trimis însă răvaș lui fratesău, Simion, că nu-i rost de permisie. (Mai puțin bine!...) L-a luat doamna colonel Asan Tiberiu la băi, ca să-i stea la poruncă și să-i păzească doi cățel care nici nu pot trăi fără dînsul. (Se-nțelege: mofturile coconetului din București, fără alte griji!...) Așa că drumul fetei din Prigoreni a fost de haram. Acum Dochița întreba ce să facă?... Între două surori căzute în vrajbă și dușmănie, nu poate trăi. (Trebuie să le șmotrească ea odată și pe aceste găi ascuțite la plisc. Scurt!...) Acasă n-o așteaptă nimeni: a rămas orfană de părinți. (Păcat: vrednici și cuminți gospodari. În șapte ani n-a avut a se plînge o singură dată de dînșii...) Doar să se tocmească la o curte. Boierul de la Prigoreni o chemase de două ori: îi făgăduia simbrie bună, îmbrăcăminte, vaca și juncanii de zestre trecuți fără plată în imaș boieresc.

(Ce voia mai bun?...) Mintea n-o ajuta să hotărască singură! Ce-are să spună Ion?... Fără părinți, cu surorile în zîzanie, aștepta de la coana Smărăndița cuvînt și povață.

Ea i-a dat cuvînt și povață, fără să cugete prea mult, ca pentru asemenea neînsemnată întrebare:

— Tocmește-te, Dochițo, dară nu te lega cu anul. Tocmește-te cu luna, pînă s-o întoarce Ion al tău... Pe urmă om mai vedea noi ce-i de făcut!

Și a trecut apoi la alte păsuri, ale altora, cu mai grele dezlegări.

De-atunci o tot scormonește nemulțumirea. Îi pierise din gînd că boierul de la Prigoreni e domnul Si-

dor Leibovici, agricultor și cerealist. Iar acum nu-i venea la îndemînă s-o știe slugărind un asemenea stăpîn; nu pentru ifosele lui de mare domn preumblat pe la Viena; ci fiindcă... ci fiindcă...

Poate că s-ar fi cuvenit s-o oprească aici, la curte, unde niciodată o slugă nu rămîne fără rosturi la treabă. Era curățică, pare ascuțită la pricepere; la iarnă o cunună cu Ion și-i înlesnește pe amîndoi să-și înjghebe o gospodărie, ca atîția alții, oploșiți de prin alte locuri mai vitrege.

Un pui de miță, mic și vărgat, se prelingea pe lîngă părete, aventurat din culcușul bucătăriilor. Explora întîia oară cerdacul, fiindcă abia făcuse ochi de-o săptămînă. A ridicat botișorul și a mirosit rochia de olandă a stăpînei. A încercat să se joace cu negrul canaf al mătăniilor.

Smaranda Cumpătă s-a aplecat să-i dezmierde spinarea moale cu degetele. Blănița a scos la atingere un sunet uscat, electric, ca părul trecut prin pieptenele de baga. Pisicul nici n-are încă nume. Trebuie să-i găsească un nume.

Dar Smaranda Cumpătă a îndepărtat aceste gînduri care mai puteau aștepta.

A ridicat mătăniile pe masă. Masa s-a clătinat și din paharul plin a sărit un strop pe tăvița turcească, de alamă, cu încrustări de smalț. Apa s-a uscat îndată, ca picătura evaporată pe-o cărămidă încinsă. E într-adevăr din cale-afară de cald. O zăpușeală de cuptor... Vai de secerătorii de mîine!

Pisicul, văzînd că nu-i rost de joacă și de alintare, a pornit mai departe să cerceteze alte domenii necunoscute. Smaranda Cumpătă s-a cufundat în grijile și hotărîrile sale. Va urma deci, să trimită un răspuns la morar și s-o oprească pe Dochița a mai pleca mîine în zori, precum vestise. Astfel îi cădea spinul care o supără urît de azi dimineață. Și cum nu-i era în fire să amîne o hotărîre luată, i-a făcut semn să se apropie, lui Simion Vătavul, care a treia oară răsărise în ușă.

— Dar ce tot vezi tu într-acolo, Simioane?

— Mă tem că vine urgie, coniță...

N-a isprăvit bine vorba și în depărtări a bubuit un tunet surd, prelung, ca din adînc de pămînt. Jumătatea de cer din față, către răsărit, era însă limpede și învîlvorată de arșița după-amiezii.

Smaranda Cumpătă s-a ridicat repede și a făcut ocolul cerdacului.

Într-acea parte nori de păcură astupau zarea, mîncaseră munții, se opinteau să dumice soareie. Într-o clipită l-au ajuns, au tras pănură neagră și joasă, au slobozit scăpăr de fulgere și alt muget, scurt, detunat aproape, în creștetul cerului.

Lumina s-a preschimbat vînătă, sepulcrală, sleită. Frunzele plopilor au prins a se frămînta într-un înfiorat vaier. Un stol de hulubi a zburat săgeată, de-a dreptul la căsuța lor înălțată pe stîlpi.

Iar ușile de la argați, de la bucătării, de la grajduri s-au deschis de perete, lăsînd pretutindeni să se ivească o slugă cu ochi îngrijorați de balaurii negri.

Nu mai era vorba de Dochița, fata de la Prigoreni, pe care va s-o întoarcă din cale.

Ca un comandir de corabie în preceasul furtunii, Smaranda Cumpătă a început a împărți scurte porunci argățimii strunindu-i pe toți la posturile lor.

Slujnicile alergau să închidă ferestrele vraiște, mînau păsările în cotețe, culegeau rufele întinse pe frînghii. Rîndașii pregăteau ciubere și putini pentru apa de ploaie. Din fiecare cotlon, unde se aciuiaseră în sfînta zi a odihnei, sărea altul în straiele albe de sărbătoare, îndemnîndu-se cu mare grabă și larmă de glasuri, împiedecîndu-se de bicicleta lui Zache, care singur în dezlănțuirea elementelor își continua neturburat exercițiile de viitor neîntrecut velocipedist.

Acum cerul întreg era colcot de smoală cu o unică peșteră de senin pe unde pătrundea o lucire bolnavă, lugubră, de astru mort.

Un vînt smuncit a smuls hîrtiile de pe masa terasei unde-a scris Irinel Măgură, a desfăcut dranițe

zburătoare din streşini şi a cules de undeva, de pe vreun pervaz de fereastră, o pereche de pantalonaşi dantelaţi de fetiţă ; înălţîndu-le ca tot atîtea smeie peste vîrful plopilor şi împroşcîndu-le vijelios, în vîrtejuri de nisip şi gunoaie, spre iazul din vale cu apa plumburie, cu stufuł şi papura zvîrcolindu-se în şuier.

De-a lungul şoselei, un stîlp de pulbere albă gonea cu o iuţeală fantastică.

Fuioare negre şi piezişe de ploaie înaintau dinspre apus, despărţind munţii de cealaltă parte a lumii ; dar păreau a se opri în acelaşi loc, la o graniţă de unde n-aveau învoire să treacă.

Aici nu stropea picătură.

Se zvîrcoleau norii şi vîntul într-o încleştare încordată ; frînte şi albăstrui însuliţări de trăsnete spintecau înflăcărat şi brusc catapeteazma tăriilor ; tunete necurmate cutremurau păreţii, zîngăneau geamuri, trosneau cu prăvălări de stînci rostogolite în hăuri. Urgia însă nu-şi afla descărcare. Ropotul de apă întîrzia... La ferestrele sufrageriei s-au iţit capete de copii, zburlite şi înspăimîntate ; s-au tras înapoi după perdele, cînd a fulgerat altă văpaie fosforică.

Pe urmă şi vîntul a stat. Nu s-a mai clintit frunză. Plopii au încremenit în tăcere de panică.

— S-arată bucluc, Simioane, pentru săcerea de mîine !... a mormăit Toader Gliga, potrivind un ciubăr, în dreptul ulucului. N-are să fie chip !...

Simion Vătavul a înălţat obrazul cu trăsături teşite şi cu mustăţi rare de nogai, scormonind din ochi ameninţările văzduhului, cuprins de altă teamă :

— Asta n-ar fi nimica, moş Toadere. S-amînă treaba cu două-trei zile, şi gata ! Pagubă-n ciuperci !... Mi-i să nu ne-ncerce o blăstămată de piatră ! O topenie, ca acu cinci ani....

— Taci şi tu, nu mai meni ! îl mustră moşneagul făcînd repede trei cruci, ca şi cum spusele lui Simion Vătavul asmuţau nesăbuit mînia duhurilor rele.

Bate-te peste gură! Să ne ferească Domnul, că-i vai și amar de toată munculița îngropată în pămînt.

Ca un răspuns, au început a tînguí și clopotele de la biserică. Cereau îndurare în primejdie, pe două glasuri: unul rar și profund, altul mărunt, cu sunete subțiri, tilincăind grăbit ca o talancă de turmă.

— Cam tîrziu și-a adus aminte de datorie, dascălul Chiriac...

— Taman mă gîndeam și eu! încuviință Simion. Îmi pare bine că i-a luat înainte conița Smaranda...

Într-adevăr, stăpîna intrase în casă după ce-a încheiat cu poruncile și aprindea lumînări de Paști, sub candela roșie. A îngenuncheat pe pragul cu perniță al mătăniilor și împreunînd palmele, murmură rugăciunea pentru cruțarea cîmpurilor de grindină și puhoaie. Copiii au pătruns pe ușă nechemați, s-au strecurat unul cîte unul în vîrful degetelor desculțe și s-au așternut în genunchi pe covor, în aceeași rugă pe care n-au învățat-o de la nimeni. În cămeșuici și pantaloni, așa cum i-au deșteptat trăsnetele și tunetele din somn, ciufuliți la cap și strînși unul în altul de spaimă, nu mai păstrau nimic din neastîmpărul jivalaniei. Bătrîna nici nu-i simțise venind, atît le-a fost pasul de ușor și deodată cucernic, în nevinovata credință că și glasul lor va afla ascultare la Cel Atotputernic de sus. Era și aceasta altă lege a Zapodiei.

Afară, pisicul mic și vărgat se cocoțase pe-un stîlp și mieuna slab, necutezînd să coboare.

Iar Zăche, în culmea fericirii, pedala și nu-i venea să creadă. Ca după o vrajă rea, biruită, toate obstacolele i se fereau în lături din cale. A ocolit fîntîna; a ajuns pînă la poartă pe șoseaua prunduită; a făcut înapoi fără să-și dea seamă cum s-a întîmplat minunea; a scris opturi cu roțile în jurul arcurilor de sîrmă și potourilor de pe terenul de crochet; a pornit praștie spre grajdurile din fund și atunci l-a lovit un bulgăraș rece pe ceafă. A vrut să întoarcă ochii peste umăr pentru a se dumiri cine era invidiosul cu ase-

menea glumă proastă, dar nechibzuita mișcare l-a poticnit hîiș la pămînt.

Cînd s-a ridicat de jos, îl împresuraseră răpăiturile grindinei.

Cădeau bilele de gheață cît nuca înălbind ograda, bombardînd acoperișul de tablă de la casa cea nouă, izbind năbușit în șindrila de la casa cea veche și bătrînească, troznind oblic în pereți, în cerdacuri, terase și geamuri ; sfîrtecînd frunzele copacilor și pisînd florile grădiniței din față, potopind totul în tr-un ropot de gloanțe și mitralii fără strop de apă.

— Văleu ! Ce-i asta ? a strigat Zache buimac, rotind întîia oară privirea la cataclismul pregătit de-o jumătate de ceas în neștirea sa. Văleu, ce-i asta ?...

A înșfăcat bicicleta de ghidon și s-a năpustit pe scările pridvorului. A lepădat-o rezemată de-un perete, alergînd din odaie pustie în odaie pustie pînă ce-a ajuns în ietacul bunicei ; îngenunchind tot în neștire la spatele celorlalți, alături de Irinel Măgură, adusă și ea la același instinct. A prins să facă repede cruci și să-și petreacă prin minte crîmpeie din toate rugăciunile cunoscute.

Duruitul sonor de afară străbătea aici surd și parcă mai sinistru, întretăiat de zăngănitul ferestrelor sparte și de răbufnirea ușilor smulse din clanță.

Smaranda Cumpătă s-a ridicat strîngîndu-și o clipă fruntea și tîmplele în palmă ; s-a întors, a privit fără mirare și cu deznădăjduită blîndețe la jivalania căzută zadarnic în genunchi, a pășit printre copii, rezemîndu-se cu mîna de-un creștet ori de-un umăr plecat și a culeș din treacăt șalul pentru făptura ei mică, gîrbovită și răpusă dintr-o dată.

Așa, înfășurată în giulgiul negru de lînă, zgribulită și cu mersul împleticit, a ieșit afară să măsoare cu ochii săi dezlănțuirea urgiei.

În cerdac, prundișul alb se sfărîma sub talpă cu scrîșneli de sticlă. Se lăsase frig aspru, ghețos. De jur împrejur se întindeau nămeți de toiul iernii, în

amestec cu frunze și crengi rupte, cu flori zdrumicate, hîrburi de geam și aşchii de şindrilă.

Dincolo de vale, spre celălalt deal, al coşarelor, de unde începeau lanurile și unde s-a uitat mai întîi, nu se zăreau ostrovi de cîmp după perdeaua deasă a grindinei. Bătrîna a gemut încetișor, închizînd ochii și sprijinindu-se cu amîndouă mîinile de cerdac.

O luminau fulgerele și trăsnetele în față, îi smulgea vîntul șalul de lînă, o loveau gloanțele reci; dar nu le simțea aceste. Acolo era sfîrșitul, în lanurile bîntuite de prăpăd.

Pe urmă, au izbit-o în obraz și picături late de ploaie.

Alte zăgazuri s-au rupt din văzduh; altă cataractă a potopit. Boabele de grindină s-au rărit, răzlețe; au făcut loc tălăzuirilor de apă. Și îndată, cu gîlgîiri de zăpor, frunzele și crengile rupte, hîrburile și merele rostogolite din livada de la spatele casei, au început a curge spre fundul ogrăzii, la vale, în jghiaburi covățite la clipeală, în turburi iezături clocotind cu bulbuci. Argații alergau de colo-colo, sub glugile de saci, în apa pînă-n genunchi, căutînd mereu la stăpîna din cerdac și așteptînd poruncile de cuviință, care să le afle un rost în vînzoleala lor aprigă dar fără spor.

Stăpîna însă nu-i vedea, albă ca varul, în straiul ei alb și ud de ploaie, cu șalul căzut pe umeri.

A tresărit numai cînd din șoseaua mare a cotit pe drumul curții, o trăsură în galop de copite.

— Aista-i boierul!... a grăit un argat scăzînd glasul. Vai de sufletul său!...

Iar toți s-au înșirat lîngă scări, cu frunțile plecate în gugiurile ude de sac, parcă asupra lor apăsa vina năpastei de sus.

Trăsura a cîrmit în fața pridvorului. Iordache Cumpătă a coborît pămîntiu la obraz și în capul treptelor s-a întors să cerceteze ograda, pe care o lăsase cu patru ceasuri înainte, în tihna și orînduiala de duminică, măturată și dereticată pînă la cel mai dosit

cotlon. Devastarea i-a adîncit brazda dintre sprîncenele sure.

A descleștat gura numai pentru trei cuvinte, rostite într-o oftare grea ca un muget:

— Șeaua pe Zarif.

— Șaua pe Zarif!... a trecut porunca din om în om, spre grajduri. Șaua pe Zarif, pentru boier!...

Argații își trimeteau unul altuia glasul, clătinînd din cap și împărtășindu-și gîndul din ochi. La vîrsta sa, cu glezna zdrelită de plumb turcesc în războiul de la 77, Iordache Cumpătă arar se mai înălța de cîțiva ani în șea. Își făcea drumurile pe cîmp într-un docăraș potrivit pe arcuri tari, ca să poată răzbi fără primejdie prin șanțuri, viroage sau ponoare. Însă toți pricepeau că pentru a măsura jalea de la un hotar al Zapodiei la celălalt, nu era vreme de obișnuitul docar.

Iordache Cumpătă nu se îndura să intre în casă și să-și schimbe un strai de cîmp și de ploaie.

Rămăsese încleștat cu tălpile în cerdacul nămețit de grindină, purtîndu-și privirea de la haosul și năruirea din ogradă, la lanurile nevăzute de peste celălalt deal.

Pe unde venise cu trăsura, ogoarele oamenilor erau hăcuite de piatră, cu păpușoaiele ferfenițite, cînepa trîntită palanca la pămînt și meliță pe loc. Lăsase în urmă un sfert de moșie, din întîmplare parte dată la oameni în socoteala învoielilor; parte păstrată miriște veche și pîrloagă în acel an, pentru odihna și pășunea oilor. Deci într-acolo grindina n-a avut ce vătăma; tot prăpădul era înainte, pe cele trei sferturi de lanuri din față.

Acolo nu-l răbda inima s-ajungă mai grabnic.

Își trecu mîna pe ochi și pe frunte. S-a dat cîțiva pași îndărăt. A călcat pe șalul Smarandei Cumpătă și numai atunci a băgat de seamă că tovarășa-i din ceasurile de durere și deznădejde se află lîngă el, neclintită, în bătaia ploii.

A ridicat șalul de jos și i l-a pus în spatele scuturat de fiori, împingînd-o încetișor de umeri spre intrarea

casei. Bătrînica s-a lăsat dusă. N-a întrebat unde pleacă. Nici de ce pleacă.

Nu era cea dintîi cumpănă pe care le-o trimetea cerul.

Cînd Zarif a fost la scară, înșeuat, ploaia se oprise ca un scoc închis la poruncă și cîteva raze au împuns norii desfășurînd o ireală arcadă de curcubeu. Arborii despuiați și crengile zvîrlite în băltoace, apăreau astfel de-o mai lugubră pustiire sub străvezia și irizata panglică din înălțimile ogoite. Zburau și porumbeii ieșiți din căsulia lor, ca după adevăratul potop din Biblie.

Iordache Cumpătă a coborît scările. Apucînd frîul în mînă, nu-și putea desprinde privirea de la pisicul cel vărgat, mort acum, adus de apă și rostogolit cu pîntecul în sus, umflat și tăvălit de noroi. O ață subțire de sînge se prelingea pe botișorul cu dinții mărunți, albi, rînjiți spre curcubeul cerului.

— Să-l puneți în pămînt...

Argaților nu le venea să priceapă.

— Să puneți țărînă peste el...

Slugile au dat semn de supunere, tot fără să înțeleagă însă asemenea grijă pentru un hoit de mîț, cînd altă obidă îi strîngea boierului inima și îi înverzise obrazul.

Toader Gliga s-a îndepărtat să îngroape pisicul sfîrșit din viață înainte de a fi căpătat pe lume un nume. Iordache Cumpătă a dat pinteni calului, tăind calea dreaptă, pe lîngă iaz, prin stufuł și papura brăcuite de vîrtejuri.

Pe altă cale, pe șosea, tot dintr-acolo, venea în galop Neculai Coșararul, pe-un cal de herghelie neînșeuat.

Strigă din poartă:

— Unde-i boierul, bre? Unde-i coniță, bre?

— Ce s-o mai tîmplat, Neculai, omule? au dat buzna argații împresurîndu-l.

Neculai Coșararul a sărit ținîndu-se de coama calului și s-a proptit pe picioarele lui crăcănate. Gîfîia și

își lepăda apa de pe musteți, cu amîndouă mîinile, storcîndu-le ca după feredeu.

Se lăsă pe spate și scutură și apa din piete, fiindcă încălecase cum l-a apucat vremea, cu capul gol :

— Ce să se-ntîmple, bre ? S-o întîmplat minune !... Vestea asta o aduc eu, bre !... Pînă la coșăre, urgie și chisăliță !... De-acolo în sus, cum ai fi tras un hotar, bre !... N-o bătut un grăunte de gheață, măcar de sămînță să spuneți, bre... Una ca asta n-am văzut eu de zilele mele !... Hotar, na ! Cum ai fi tras hotar, să nu s-atingă de lan boieresc !... Bre !

Printre gîfîituri, Neculai Coșararul trăgea pe pămînt hotar cu talpa, ca să arate în ce parte grindina a făcut chisăliță și în ce parte a cruțat lanurile boierești, bre ! Pe urmă aruncă priviri semețe argățimei, luîndu-și asupra sa o parte din meritul acestei minuni ; după cum mai înainte slugile puseseră fruntea în jos la sosirea stăpînului, deși nu asupra lor apăsa vina năpraznei cerești.

— Bre, da hotar, bre !... Un spic boieresc să zici că-i vatamat ! N-am văzut de zilele mele, bre !... stăruia într-una, zvîrlind din mîini și săltîndu-se pe picioarele scurte și crăcănate, care-au făcut morărița din vale să-l poreclească în pomenirile ei „Cracanatul de la coșăre", pentru a răzbuna porecla cealaltă, scornită de Safta : „Știrbul de la moară".

— Atunci, hai sus, la coniță, frate Neculai !... Și pregătește-ți gîtița pentr-o cinste cu rachiu boieresc, după asemenea știre de necrezut...

Toți clefăiau bucuroși cu opincile late în nămol, călcînd peste hîrburi și crengi, peste prundișul de grindină, peste mere și flori cărate de puhoaie. Din pămînt se înălța un abur ușor și o plăcută boare de țărnă udă și răcorită.

— Da' pe ogoarele omenești, cum stă treaba, bre ?... a întrebat Neculai.

Bucuria s-a șters de pe chipuri și larma glăsuirilor a pierit.

Cîțiva au rămas în urmă.

Îi mistuia și pe dînșii nerăbdarea amară să vadă cu ochii lor ogoarele hrepcuite de piatră, măcar că argații se știau întrucîtva mai la adăpostul nevoilor, de simbria și tainul slujbei.

5

A doua zi dimineața, soarele strălucea cu o lumină nevinovată, blîndă și aurie.

Iordache Cumpătă se pregătea de drum. Împrăștiase poruncă învoiților prin vătăjei, că secerișul s-a amînat pînă ce s-or zvînta lanurile. Pe dînsul îl scotea însă din casă o scrisoare cu mărci și peceți străine, pe care o mai citea încă o dată în pridvor, așteptînd să tragă gabrioleta la scară.

Era o scrisoare destul de năstrușnică. Octav Udrea, singurul urmaș al unui fost prieten și vecin de hotar, după zece ani de lipsă în Franța, se pomenise apucat de dorul țării. De la moartea bătrînului Lupu Udrea nu mai călcase granița. Părăsise două trupuri de moșii, Malurile și Stănișoara, în jacul avocaților și arendașilor ; încheia și prelungea contractele prin procură ; tot prin asemenea procură se auzise că ar fi izbîndit într-o vreme un împrumut la Creditul rural — și nu după mult, ieșise zvon că misitii căutau un mușteriu cu preț de pomană după ce mijlociseră vînzarea unor trupuri răzlețe de pămînt, una cu alta peste cinci sute de fălci.

Vînzarea moșiilor întregi nu s-a mai făcut. Într-o bună măsură el a împiedicat-o.

A pus mîna pe pană și a așternut cîteva rînduri înstrăinatului, povățuindu-l să nu se lase despoiat cu inima atît de ușoară.

Îl cunoștea deosebit de alți tineri care-și petreceau viața și își părăduiau avutul la Paris, după datina statornicită de vreo jumătate de veac. Isprăvise studii

înalte; își aflase oarecare resturi în lumea cărturărească de acolo; se căsnicise cu o fată de neam vechi, din noblețea bretonă, fostă colegă și prietenă a Adei, la pensionul din Franța unde-și încheiau amîndouă învățătura prin o mie nouă sute. Și tocmai pe temeiul acestor legăminte, vlăstarul lui Lupu Udrea cuteza acum să-l roage a se abate într-o zi din drum, pe la curtea părintească din Stănișoara.

Își aducea întîia oară soața străină în țară. Mai venea și întovărășit de un cumnat, căpitan de oaste colonială, trimis în concediu de sănătate după expediții prin Africa și prin Asia, ce-au stîrnit vîlvă în gazetele pariziene și chiar la tribuna ședințelor din Palatul Bourbon. Cu asemenea companie, îi venea greu să păsească într-o casă încăpută de zece ani pe mîini venetice și în paza unui arendaș pe care nu l-a văzut niciodată la chip, deși tot acela cumpărase și trupurile răzlețe de pămînt și se oferise a cumpăra amîndouă moșiile, cu plata în cinci ani. Numai ochii unui gospodar vechi și încercat ca Iordache Cumpătă, puteau să pună cuvenita orînduială pentru primirea unor oaspeți născuți și crescuți într-un castel apusean, cu stemă de comite de pe vremea Anei de Bretania, fiica lui Francisc al doilea.

Acestea le scria Octav Udrea, iar în plic se mai afla alăturată și o epistolă a prietenei străine către Ada.

— Mai cere și asta ceva... vorbi Smaranda Cumpătă, strîngînd buzele și răsucind bănuitoare cartonul cu muchia poleită și cu blazonul gravat în relief la un colț.

— Lasă, frate, și tu! îi luă apărarea necunoscutei, Iordache Cumpătă. Ce poate să ceară? O fi trimițînd semne de bucurie Adei, c-o vede după șase ani.

— Ușor le mai împaci dumneata pe toate. Ce poate să ceară?... Iaca, găsește, cum a aflat să ceară feciorul lui sărmanul Lupache Udrea. Frumos, n-am ce zice! Își părăsește casa și agoniseala părintească, așteaptă cîștiurile moșiilor de-a gata, ne trimite de Anul Nou și de Paști cîte o carte poștală cu poze; iar

cînd e vorba la o adică, te scoate pe dumneata logofăt boieresc, să mergi și să-i pregătești ietacurile!... Dac-ar fi după mine, aș pune scrisoarea la buzunar și mi-aș căuta de alte treburi. Scurt!

Iordache Cumpătă zîmbea blajin, privind-o din înălțimea sa în creștet:

— Așa fac și eu, Smărăndițo! Pun scrisoarea la buzunar și-mi caut de treburi...

— Cunosc.

— ...Trec pe la Damian să văd cum a scăpat din urgia de ieri. Și la întoarcere, mă abat din drum și pe la Stănișoara. Nu se prăpădește lumea pentru un ocol de-o jumătate de ceas.

— Se-nțelege. Jumătate de ceas pentru unul, jumătate pentru altul... Aș vrea să știu cine-o mișcat măcar degetul cel mic, cînd te-ai aflat și dumneata la amar și la strîmtoare?... Bunăoară ieri, dacă nu se milostivea Dumnezeu să ne cruțe, de la domnișorul Udrea de la Paris aveam noi oare de așteptat ajutor?... Hai? Ori poate că de la fratele dumitale, boierul Damian!... Hai? Nu m-ar mira s-o aud.

Bătrînica vîntura cartonul cu stema de comite între degete, înverșunată pe el fără pricină. Iordache Cumpătă o povățui, zîmbind cu aceeași blîndețe:

— Ci mai lasă, frate, scrisoarea Adei, c-ai s-o flenduresti mai rău ca biletele de vite pe care le poartă romînii în chimir. Pune-o într-un plic și trimite-o chiar acum cu un om călare la gară, să nu se-ncrucișeze cu Ada pe drum, la venirea ei încoace. Asta-i una... A doua-i, nu mai tot pomeni, frate, de pacostea de ieri, că mi se otărăște și acum inima... De ce-am scăpat, nici nu-ți poți închipui, macar pe departe!...

— Tot mai rămînea o nădejde... făcu Smaranda Cumpătă, iscodindu-l în ochi cu agerime. Asigurarea!

— Hm! Asigurarea?... Este și cu asta o poveste...

Chipul bătrînului se posomorîse.

Smaranda Cumpătă a înțeles că povestea însemna fără îndoială încă o ispravă a băiatului mai mare, Jorj. Își amintea acum că la termenul ratelor, lui i-au

fost încredințați banii să-i ducă la Piatra. Mare lucru să nu le fi găsit altă întrebuințare, după un vechi năravaș al său. Poate că din această pricină, nici nu se încumetase să se mai întoarcă acasă de alaltăieri seara.

Așadar, fără îndurarea Celui-de-sus, i-ar fi bîntuit o pierzanie mai desăvîrșită decît o bănuia ea cînd se frămînta în cerdac, în bătaia grindinii și a ploii. A oftat și n-a mai suflat cuvînt. Asemenea surprize îi pregăteau feciorii de îndată ce se ridicau din vîrsta copilăriei.

Privi cu mai multă alinare la jivalania măruntă din ogradă.

Toți se aflau în păr, risipiți la jocurile lor încă nevinovate, pînă cînd și aceia vor otrăvi sufletul părinților cu altfel de joacă a vieții mai încărcată de nesăbuite amaruri.

Argații au tras numai un pospai cu grebla și măturoaiele de nuiele, așteptînd să se zbicească pămîntul deplin. Pretutindeni se păstrau urmele năpraznei: geamuri sparte, ramuri spînzurînd în tulpina pomilor cu răni jupoiate în coajă, zdrențuite și albe, flori amestecate cu moloz, fructele verzi îngropate în mîl, pene de păsări, așchii de șindrilă, paie, ostrețe și împletituri de papură. Toate învălmășite și movilite sub garduri, în ochiuri de băltoace, în opusturile înfundate de lutul puhoaielor. Abia după o săptămînă de robot zi la zi, aceste pecingini urîte aveau să se șteargă, lăsînd iarăși fața netedă a curții din totdeauna.

Dar pînă atunci, soarele dimineții strălucea pe-un cer de cleștar; slugile forfoteau la graiduri, la fîntîni și ocoale; jivalania își reluase îndeletnicirile de vacanță cu o mai aprigă frenezie, ca să cîștige timpul pierdut. Dodel Stamate se necăjea să pocnească dintr-o puhă de cînepă. Un pîlc de copile în rochii pestrițe, cu Smândița în frunte, pusese stăpînire pe crochet. Altă ceată dădea tîrcoale teslăriei, de unde ve-

neau sunete de ciocan și hîrîituri de ferăstrău. Se auzea și scrînciobul scîrțîind. De la grajduri, din șuri, de la droșcării, răsărea un cap de dimon și străbătea un chicot.

Numai Zache iarăși nu izbutea cu nici un chip s-alerge iarăși pe două roți. Dezlegase ieri un mister și acum îi pierduse din nou cheia. Încăleca, se opintea gheboșat pe ghidon și se prăvălea icnind la pămînt.

Văru-său, Niculiță Popazu, elev în clasa întîia de liceu și proprietarul bicicletei pusă la cazne, făcea haz la fiecare răbufneală, țupăind în tricoul vărgat și pantalonii bufanți de mare campion al pedalei. Mîndru peste poate de acest costum, comandat de la Paris de Ana Popazu după cataloagele galeriilor „La Samaritaine" și abia sosit de trei zile cu poșta; se simțea încă mai în drept să-și rîdă de un biet debutant, fără nici o aptitudine de ciclist, fără respectivul costum și fără caschetă de mătase.

— Nu așa, Zache, puiule!... Ce te-ncleștezi de ghidon parc-ai apucat un buhai de coarne?... Ia-o ușoor-ușuurel... Uf! Îți spun eu că nici pînă la sfîrșitul vacanței, n-ai să faci vreo scofală. Nu-i de tine... Hi-hi-hi! Am numărat treizeci și trei de bușale pînă acuma!...

Zache se stropșea furios și plin de noroi:

— Dacă-ți jur c-am mers ieri!... Am mers pînă la poartă și înapoi... Am făcut și opturi împrejurul sîrmelor de crochet. Pe ce am mai scump, îți jur!... Na! Pe buniță, îți jur... Așteaptă o leacă, să vezi!...

Fugea ținînd bicicleta de coarne, se avînta călare din goană și cu un zdrîngăt de fiare se prăbușea în prundiș.

— Am văzut! izbucnea în hohote Niculiță Popazu. Bine ți-o spus buniță: Zache Bușiclistul! Din bușaie în bușaie o duci...

— Măi, dacă-ți jur! De la poartă pîn-aici, de două ori am făcut turul, fără nici un bușai. Dracu să știe ce are bicicleta ta azi! Așteaptă să vezi!...

Zache Bușiclistul se năruia aiurea, în ciuda jurămintelor care nu aflau la nimeni nici o crezare.

Gabrioleta a tras la scară. Iordache Cumpătă s-a întors spre Adrian :

— Nu mergi cu mine, copile ?

Adrian a lăsat pe banca din cerdac numărul din *Je sais tout* [1] unde isprăvise „La Véridique et dramatique histoire du pope Gapon" [2] și acum memoriza necrologul lui Henric Ibsen, cu titlurile pieselor care-l impresionau numai prin sonoritatea lor, fără să le cunoască încă : *Peer Gynt, Casa păpușilor, Strigoii, Femeia mării...* Înainte de a răspunde, a îndreptat privirea la Irinel Măgură.

Ochii calzi i-au dictat răspunsul :

— Nu pot, bunelule... Voiam... Să vezi mata...

— Bine-bine !... a zîmbit bătrînul. Ce să mai văd ? c-am văzut...

[1] Știu tot — revistă ilustrată franceză foarte răspîndită pe vremea aceea.

[2] Adevărata și dramatica poveste a popii Gapon.

Capitolul II

STĂPÎNI ȘI IOBAGI

I

Gabrioleta înainta pe un drum moale, de țărnă, printre ogoarele oamenilor.

Iordache Cumpătă poruncise înadins lui Toader Gliga să părăsească șoseaua cea mare, pentru a cerceta mai de aproape prăpădul.

Se răsucea pe spătarul scund. Se înălța în picioare sprijinit de umărul vizitiului, să se uite peste păpușoiștele sfîrcuite ca niște urîte plantații de haragi golași, peste haldanii de cînepă, cutropiți palancă ; peste petecurile de fasole, de hrișcă, de in — toată hrana și nădejdea de iarnă a unei case țărănești, cu ploduri și vite în de-a valma, spulberate într-un sfert de ceas.

Cînd se ivea cîte-un gospodar cu obrazul negru ca pămîntul, dădea cuvînt de oprire.

Cerca să le-ntărească sufletul. Dar fără izbîndă. Omul glăsuia într-un fel de sfîrșeală.

Pe măsură ce-i asculta și le vorbea, se așeza în el o hotărîre care-l muncise toată noaptea. Iar ca să nu-l mai muncească, găsi de cuviință să se lege cu făgăduială de cel dintîi zăpodean ce-i va mai ieși în cale.

Astfel își tăie puntea, ca să nu mai dea cumva înapoi.

— Oprește ! Aista nu-i Tudose ?

— Dînsul, boierule ! se minună Toader Gliga, proptind dîrlogii căluților. Tudose... Adivărat că nici nu-i de cunoscut !...

Omul stătea pe-o movilă de hotar, răpus, cu obrajii în palmele mînjite de țărnă. Era din firea lui lăudăros la gură și iute la gîlceavă, însă vrednic romîn la treabă. Inimos și spornic.

Acum abia s-a mișcat, tîrîndu-și opincile încărcate de hlisă ca prea grele ghiulele de plumb.

A scos pălăria a lehamite :

— Săru' dreapta, coane Iordache.

— Bună ziua, Tudose.

— Zi bună ca asta, să nu apuce nici neam de neamu vrăjmașilor, coane ! Ia-n te uită mata...

— M-am uitat și mă uit, Tudose. Am văzut toată pustiirea încă de ieri.

— Am văzut-o și noi de ieri, coane Iordache. Pe urmă, tot nu ne-a venit a crede și am mai ieșit și azi, ca să ne dăm seama cu ochii noștri de pedeapsa lui Dumnezeu.

— S-o găsi poate un leac și pentru asta !... Că pe nedrept v-o pedepsit Dumnezeu, dacă socoți că-i pedeapsă și că de-acolo vine... vorbi Iordache Cumpătă, pregătind să-și ușureze sufletul de hotărîrea sa.

Gospodarul clătină din cap și purtă ochii sleiți la pămînturile tocate de grindină :

— Apoi la tot ce se vede, un singur leac ne rămîne. Să ne așezăm la pămînt și să pierim, coane Iordache !... Noi și cu vitele împreună. Tot una ni-i de-acu...

Stăpînul Zapodiei îl întrerupse cu o dojană :

— Nu așa, Tudose... De cînd mă știți voi, așternutu-s-au mulți la pămînt să piară de foame prin părțile locului ?

— Ce-i drept, îi drept, coane Iordache ! Așa ceva nu s-a prea pomenit...

— Atunci, dacă ți-am vorbit de leac, înseamnă că mi-am făcut și eu socotelile mele. Să veniți mîne la biserică.

— Că-i zi lucrătoare mîne, coane!

— Lucrătoare, nelucrătoare, am rînduit cu părintele Teofan o slujbă de mulțumită Domnului, fiindcă măcar pe mine m-o ferit de cumpănă...

— Asta chiar c-o fost curată minune, coane Iordache. O mers veste și prin vecinătăți...

— Tocmai!... Iară cum minunea s-a întîmplat de data asta numai pentru mine, și nu pentru toată lumea, avem să-i căutăm o leacă de îndreptare. Atît cît stă în puterile noastre, omenești...

Tudose s-a mai luminat un pic la față. S-a apropiat și rezemîndu-și palma scorțoasă de aripa gabrioletei, a cutezat să întrebe lungind gîtul ca un însetat spre șipotul de apă vie:

— Adică ce vrei mata pentru ca să spui, coane Iordache?

— Ce-ai cam înțeles și tu, Tudose, vreau să spun... Dacă nu mă înșel, astă-toamnă v-am chemat să vă rînduiesc pămînturi în Rădiul lui Cumpătă...

— Bun gînd, coane! oftă gospodarul.

— Bun gînd... Însă voi ați fost atuncea cei care v-ați ținut scai de mine, să vă las tot aici.

— De... gemu omul cu obidă, simțind că șipotul se depărtează de la buzele arse. Ce să zic?... Chiar eu stăruiam cu gura mare, că nu și nu! Parcă-mi luase Dumnezeu mințile...

— Aha!...

— Spuneam că să ne fie locurile mai pe-aproape de sat, lîngă pustiile noastre de pămînturi, care s-or tot împărțit și-mpărțit de la șaizăci și patru încoace, de s-or subțiat și-or rămas cîte o curelușă de fiecare om... Însă mata știi, coane Iordache, de ce mă tot rocoșam eu cu gura ast-toamnă!... Am cerut-o ca să ne rămînă ogoarele la îndemînă pentru muieri și copchii, vreme ce partea bărbătească face boierescul. Dară de cerut, noi am cerut-o! Ar fi păcat de la Dumnezeu să cîrtim... Mata parcă ne îndemnai dinadins cu

binele, iară noi ?... noi ne-am pus singuri ştreangul de gît...

— Şi-acum tot eu să slobod ştreangul, Tudose ? Hai ?... întrebă Iordache Cumpătă, micşorînd ochii a început de blajină zîmbire.

Omul lungi iarăşi gîtul şi gura arsă, întorcînd întrebarea încotro îl mînau nădejdile :

— Mata, care se chiamă că te-ai bucurat de minune, îi fi ştiind mai bine decît ticăloşii de noi cum se fac minunile, coane Iordache.

— Fără să mă-ncumet a face minune, iacă, Tudose, la ce m-am tot socotit... vorbi stăpînul Zapodiei, netezindu-şi barba şi parcă sfiindu-se să-şi spună neted gîndul. Lanul acela de la Rădiul lui Cumpătă... Hai ? Cum ţi se pare ?... Buni păpuşoi anu-ista !

— Straşnici, coane ! Că doară mai săptămîna trecută i-am sfîrşit noi de muşuroit... Nu se zăreşte omu călare, coane Iordache.

— Lanul acela m-am hotărît să-l despart în două. Vă fac jumătate parte obştească. Fără nici o plată. Fără alte învoieli ; fiindcă grindina de ieri m-a cruţat cu lanuri de şase ori pe-atîta. Ca să nu mai aveţi de ce v-aşterne la pămînt, să pieriţi, cînd eu m-am bucurat...

— Coane Iordache ! Ce-mi aud urechile, coane Iordache ?... zbucni omul, răsuflînd adînc să soarbă pînă la fund şipotul care-i dădea din nou viaţă. Pentru una ca asta are să vă cadă toată poporimea în genunchi şi are să vă sărute picioarele.

— Hai, lasă acuma... Nu mai sărutaţi picioarele şi nu mai căderi în genunchi, că nu-s sfîntu Ilie cel cu trăsnetele şi grindinile. Mîne la biserică !...

— Şi pot eu oare s-o spun asta la oameni, coane Iordache ?

— Spune-o ! De altminteri am să vă vestesc mîne pe toţi, după sfînta slujbă... Hai ! Dă bici, Toadere !... Häisa, bre, unde-apuci ? Häisa, la Dărmăneşti !...

Gospodarul a rămas în mijlocul drumului de țărnă. Și-a făcut cruce și deodată a dat glas celorlalți oameni, afundați în ogoare, unde se trudeau să ridice fasolele și să dezgroape din mîluri și surpare vrejii de bostan.

— Măi oameni buni !... Ia veniți încoa, măi oameni buni !...

Răcnea trîntind pălăria la pămînt, ca vorniceii la nuntă :

— Măi oameni buni !... Uliuliu, mamă, ce-are să vă spună vouă Tudose, sireacul !

Pătimind de păcatul lăudăroșeniei, Tudose sireacul, își și potrivise la clipeală în minte o poveste adusă în așa fel încît s-arate că la hotărîrea boierului cuvîntul și stăruințele sale au cîntărit deosebit de greu în cumpănă.

— Uiuiu, mamă ! Ia faceți roată, măi !...

Din popușoaie, din cînepiști și din ovăzuri, oamenii cu nevestele și copiii după dînșii, năvăleau spăimîntați în credința că Tudose a lui Ion Vasile Găluscă și-a pierdut mințile din supărare și năduf.

Pe capra gabrioletei, Toader Gliga a lăsat hățurile în voie și s-a sucit să împărtășească stăpînului o părere :

— Coane Iordache, ce-ar fi oare să trimiți mata cîțiva popușoi de-aiștea, beliți de chiatră, la Ispoziția din București ?

— Ce vorbești tu, măi zăbăucule ?

— Zău, coane !... Ca să aibă o probă și boierul cel cu fuioarele de musteți și cu bumbii de aur. Am văzut eu felurimi de feluri de probe, da mă tem că proba asta-i lipsește...

Iordache Cumpătă îl privi mai atent :

— Ascultă, Toadere ! Mi se pare mie că ai luat-o cam de dimineață cu ciocanele de rachiu, pe la Lipa Peisăh ?

— Da unde se află, boierule ! Pot să pun nafură-n gură, c-am plecat pe inima goală...

— Hm...

Copitele cailor țăcăneau mărunt pe pămîntul moale. Toader Gliga, urcat pe capră numai din întîmplare, în locul vizitiilor plecați cu alte trăsuri, nu se îndură să piardă acest prilej rar de a cere stăpînului răspuns la nedumeririle sale:

— Coane Iordache, mă tot frămîntă mintea cu pîrdalnica ceea de Ispozîtiie!... Cică o venit ordin la primărie să meargă oamenii din fiestecare sat, îndată ce s-or isprăvi muncile, încolo, mai spre toamnă... Apoi ce să vadă oamenii acolo?... Blăstămații nemțăști, cîte le mai dă lor prin cap.

— Bine... Blăstămații nemțești or să vadă!... încuviință Iordache Cumpătă cu gîndurile în altă parte. Ce te doare pe tine?

— Vezi mata că vorbesc oamenii... Au venit și alții, de pe-aiurea, să ne-ntrebe. Pe mine și pe Simion; care-am fost și-am văzut... Spun dînșii că toată bogăția țării acolo se vîntură. Și mai spun că măria sa regele ar fi bolnav de moarte și-ar fi legat jurămînt cu vlădicii, să împartă pămînt norodului, dacă îl ajută bunul Dumnezeu și scapă, așa cum te-ai îndurat mata de jalea și de năduful oamenilor, cînd te-ai văzut apărat și ocolit de urgie...

Iordache Cumpătă zîmbi a mirare:

— Dară de unde le știi pe toate, Toadere?

— Prind și eu cu urechea, boierule. Mai de la unul, mai de la altul... Cum îi gura lumii. De cînd cu Ispoziția ceea, umblă ca melița gura asta a lumii. Cică măria sa ar fi spus boierilor și sfetnicilor săi: „Foarte frumoasă-i Ispozîția voastră! Mi-o plăcut... Acum să mai facem și altă ispravă mai bună. Să-mpărțim pămînt și la nevolnicii care n-au și țipă după el... Da nu o giucărie! Împărțală mare, de nădejde, ca pe vremea lui Vodă Alisandru Ion Cuza...“ Așa cică le-o spus. Apoi asta n-ar fi rău!

— Bine, Toadere! Dacă regele se bucură și de aprobarea ta, treaba-i ca și făcută. Atîta aștepta și de asta nu v-a făcut pîn-acum împărțeala pămînturilor.

— Nu mă lua mata în batgiocură, coane Iordache, că nu o dată prin gura păcătosului grăieşte adevărul.

— Hm !... Îi fi avînd şi tu dreptate !

— He-hei !... Dacă dreptatea ar grăi prin gura noastră, bine-ar fi şi nu ne-am mai plînge de dînsa ! vorbi Toader Gliga, răsucindu-se către stăpîn să adaoge după un timp. Sau măcar dacă ne-am bucura tot de oameni, cu inima pe care o ai mata, coane Iordache, să le mai oblojească rana, cînd se obrinteşte...

Stăpînul făcu un semn din mînă :

— Lasă asta, Toadere !

— De ce să las ?

— Fiindcă asta nu tămăduieşte mai nimica din păsurile voastre. Picătură de apă, în iazul Zapodiei !... Şi poate la mine, nu-i nici cine ştie ce bunătate a inimii. Poate-i numai o slăbiciune a firii.

Unchiaşul clătină din cap a împotrivire şi vru să mai spună ceva, dar stăpînul îi reteză glasul :

— Lasă, am spus, Toadere !... Pînă una alta, dă bici cailor, că ne-apucă amiaza !

Toader Gliga a dat bici şi caii s-au întins la trap printre lanurile Dărmăneştilor mai puţin vătămate de grindină. Iordache Cumpătă a prins a se suci şi a se ridica din nou în picioare, bucuros de cele ce-i vedeau ochii. Era şi aceasta moşie părintească, partea fratelui mai mare, Damian. Chibzui paguba şi o găsi neînsemnată. Se linişti pe perna gabrioletei, privind înainte, spre munţii albaştri unde nu aburea fulguire de nor deasupra Ceahlăului.

Îşi simţea acum cugetul împăcat, după vestirea lăsată în seama lui Tudose. Şi se gîndea să ascundă această faptă fratelui său, care n-ar fi încuviinţat-o cu nici un chip. Altă fire, alte judecăţi... Nu-i de mirare că se văd atît de rar şi că întîlnirile lor se petrec într-o răceală străină.

Damian Cumpătă învăţase carte peste graniţă, mai pleca şi acum în fiecare an la băi tot peste hotare : el nu-şi îngăduise asemenea lux. De altfel nici nu-l

ispitise învățătura și străinătatea. De la șaisprezece ani a fost mereu mîna dreaptă a lui Bogdan Cumpătă, rămas la datoriile plugărești. Iar cînd bătrînul a închis ochii, tot el a îngrijit și de moșia fratelui cărturar, trimițîndu-i banii și socotelile la Paris și la Berlin, pînă ce s-a întors în țară.

Bună răsplată îl mai aștepta la această întoarcere!

Din prag, Damian și-a luat mezinul la rost pentru însurătoare. Un Cumpătă legîndu-se pe viață cu o fată de răzăș, sărăcit și fudul; aceasta întrecea toate nebuniile. Ba încă o fată furată de la părinți! După patruzeci de ani trecuți, încă nu i-o iertă. Nu-i iertă nici puzderia de copii... Doisprezece! Numai țăranii se prăsesc așa, umplînd casa, tinda, cuptorul, prispa și cotruțele cu atîtea ploduri. Nu putea să-i slujească exemplul său? Nevastă de obîrșie curat boierească. Zestre cu care a împlinit hotarul moșiei, alipindu-i alt pămînt tot așa de întins. Doi copii, cum scrie la carte: un băiat și-o fată, ca să nu se răsluiască moștenirea în douăsprezece părți cît să n-ajungă pe-o unghie.

Spre asemenea frate mergea Iordache Cumpătă, fără deosebită tragere de inimă. Și ca să îndepărteze gîndurile neplăcute, își iscodi acum el vizitiul cu o întrebare mai veselă, după ce mai adineauri îi retezase vorba:

— Ce mai este cu Ispozîția ta, Toadere? Nu mi-ai spus ce anume ți-a plăcut ție mai strașnic acolo?

— Dă, coane Iordache... Care mi-o plăcut, nu le-am cam înțeles. Iară pe care le-am înțeles cu mintea mea proastă, nu pot zice că mi-or plăcut din cale-afară.

— Măă-ăi! se miră stăpînul. Dar știi că te-ai făcut pretențios, de cînd ai ieșit din bîrlogul tău.

— Nu m-am făcut cum zici mata, coane... Vorbesc și eu ca un prost ce m-o făcut mama. Numa că una pot s-o spun! Mare lucru, coane Iordache, să nu iasă din toată istoria asta un drac!...

— Ce drac poate să iasă?

— Mai știu eu, coane? Asta nu-i de la mine... Umblă vorba... Am auzit eu și pe la oamenii de la Tîrnauca... O aud și de pe la oamenii din cele sate, peaproape... Cum am cumpărat-o așa o vînd.

Gabrioleta a dat în șoseaua mare, pe urmă a apucat dreapta, spre curțile înalte și albe de la Dărmănești.

2

Întîlnirea fraților a decurs după tipicul nestrămutat de patruzeci de ani.

În bibliotecă, Damian i-a întins mîna uscată, fără să se ridice din scaun.

— Un moment. Numai să termin și sînt al tău.

S-a întors apoi pe fotoliul cu șurub la cei doi administratori, care așteptau lîngă ușă, în picioare.

Primea raportul stricăciunilor și dădea ordine.

Administratorii stăteau smirnă; răspundeau scurt, ostășește. Nu cutezau să-și arate vreo părere dacă nu li se cerea; nu cutezau nici să zîmbească, nici să pășească mai aproape pe covorul vișiniu.

Unul, cel mai în vîrstă, cu strai de șiac și ciubote de iuft, era o cunoștință veche pentru Iordache Cumpătă. Pe lîngă el își făcuse ucenicia de logofăt, atunci cînd stăpînul Zapodiei gospodărea amîndouă moșiile în lipsa fratelui plecat prin străinătăți. Celălalt, tînăr, în tunică de „piele de drac" cafenie și cu cizmele galbene, intrase numai de trei ani în slujbă; agronom cu studii și cu recomandația lui Dimitrie Petreanu. În deosebi lui i se adresau întrebările și ordinele. Se vădea că administratorul vechi a coborît în grad și în considerație.

Iordache Cumpătă luase loc într-un fotoliu de piele, adînc și moale, care l-a cuprins plăcut după hurducările gabrioletei.

Asculta, abținîndu-se și el să zîmbească ori să-și rostească părerile. A înțeles că Damian abia atunci

sosise de la Piatra și că n-a avut curiozitatea să treacă pe cîmp, pentru a afla cu ochii săi în ce măsură l-a cruțat pustiirea de ieri. Îi ajungea un raport. A mai înțeles că frate-său angajase pentru munci ruteni și huțuli din Bucovina, găsindu-se ca întotdeauna pe picior de război cu jumătate de sat.

— Aceasta-i ! încheie Damian, mușcîndu-și într-un tic neschimbat de patruzeci de ani, mustața subțire și albă acum. Ajutorul de grădinar, afară !... Cum se numește ? Costache ? Îi puneți acestui Costache la socoteală geamurile sparte de la seră, îl răfuiți pînă la un ban și să nu-l mai văd în ochi. Puteți pleca !

Cristache Fătu, administratorul cel vechi, se codi în ușă, îndreptînd ochii spre stăpînul de la Zapodia și cerîndu-i ajutor :

— Sînt niște oameni... V-așteaptă de azi dimineață, coane Damian, și ar îndrăzni să vă roage pentru niște năcazuri ale lor...

— Nu vreau să văd nici un om. Am isprăvit !...

— Întrebați-l, rogu-vă și pe conu Iordache... stărui bătrînul, cerînd încă o dată din ochii bulbucați și albaștri ajutor de la boierul cu inima mai blajină. În partea dinspre hotarul Zapodiei, unde-s ogoarele lor, praf și pulbere s-o ales... Bocesc muierile ca la prohod, coane Damian.

— Aceasta-i adevărat ! interveni Iordache Cumpătă. Îi amenință foametea cea mai înfricoșată...

Prinzînd curaj, Cristache Fătu se acățâ de asemenea ajutor :

— Foamea, cum prea bine spune conu Iordache. Foamea și deznădejdea !... Pentru care lucru au venit să vă roage să-i învoiți și pe dînșii la săcere și la treier, cu orice preț îți binevoi dumneavoastră.

Damian înălță fața osoasă, cu nasul ascuțit și ochii cenușii, prefăcîndu-se a fi cuprins de mare uimire :

— Cum asta ?... Vin să mă roage ? Mi se pare că astă-primăvară, eu trimeteam vorbă să-i cheme și ei nu se lăsau aduși.

— Conu Iordache poate să vă spună...

— Nu-i vorba de ce poate să spună conu Iordache. Am isprăvit! Să nu văd picior de om străin în curte...

Administratorii concediați au lipit încetișor ușa.

Damian s-a întors în șurubul scaunului spre fratele musafir, întrebîndu-l fără mare interes:

— Cum ai scăpat ieri?

— Mulțumesc Domnului!... În afară de stricăciuni la livadă și la curte, am fost apărat de pagubă. Pe ogoarele oamenilor însă e o jaie nemaipomenită. Pe Zapodia, ca și pe Dărmănești.

— Știu. Mi s-a făcut raportul... vorbi cu indiferență Damian, despăturind banda ziarului francez *Le Temps* de pe birou. Acestea sînt riscurile agriculturii.

— Pe noi ne-a ferit soarta de riscuri, de data asta. Putem spune că pe-amîndoi ne-a luat Dumnezeu sub aripă.

Damian Cumpătă a surîs mușcător sub musteața subțire:

— Pînă la Dumnezeu erau alți sfinți mai pe aproape. Societățile de asigurare... Cît ești asigurat?

Stăpînul Zapodiei acoperi isprava feciorului mai mare, Jorj, cu un răspuns în doi peri:

— Hm... Nu prea mult.

— Eram sigur. Ca întotdeauna! urmă a surîde cu aceeași înțepătoare ironie, Damian Cumpătă. Mie însă îmi era egal dacă mă bătea ori nu grindina. Pot afirma chiar că față de evaluările aranjate cu agenții și față de ratele pe care le plătesc, o grindină ar fi însemnat o afacere bună. Mă dispensa de bătaie de cap. Încasam și plecam în străinătate.

Iordache Cumpătă nu-și mai afla astîmpăr în brațele fotoliului, scandalizat de asemenea nelegiuite calcule.

— Cum, frate?... Cum poți spune așa ceva?

— Foarte simplu. Recolta e mediocră, pe două sute cincizeci de fălci în special. Tocmai cele pe care contam mai mult. Două lanuri s-au hupit în ultimele săp-

tămîni. Grîu de calitate inferioară. Asigurarea mi l-ar fi plătit pe calitatea estimată... Deci matematic, nu eram în pierdere.

— Cum frate? Apoi să-mi dea mie asigurarea de zece ori cît face o recoltă şi nu m-ar mulţumi. Pentru grindină, foc şi asigurare, ari de trei ori, boroneşti, sameni; stai din zori pînă-n noapte cu ochii la cer?... Să nu simţi bucuria roadei pe care-ai muncit-o? Să n-o vezi cărată în hambare?... Aceasta nu pot s-o înţeleg.

— Multe nu poţi tu să înţelegi, Iordache! recunoscu Damian, zvîrlindu-şi ochii pe titlurile gazetei franceze. De ce să reluăm o discuţie inutilă? Tu vezi agricultura într-un fel; eu altfel. E regretabil că n-a avut nici o influenţă asupra ideilor tale, un ginere ca Dimitrie Petreanu. Agricultura a încetat a mai fi o rutină; e o ştiinţă. I-ai citit cartea?

Întrebînd, privise la geamul bibliotecii cu tomuri savante, unde sa afla şi pentru cărţile de plugărie un raft. N-a aşteptat răspunsul. L-a pronunţat tot el:

— N-ai avut curiozitatea! Sînt sigur.

— Ba m-am uitat la una şi la alta, cînd mi-a adus Dimitrie cartea. Or fi ele bune ştiinţi acolo, însă calul bătrîn nu se învaţă la umblet. Greu să mai schimb cele ce-am apucat.

— Eu cum le-am schimbat? Le-am schimbat de patruzeci de ani, de cînd am luat frînele în mînă. Cartea ginerelui tău a venit numai să-mi confirme metodele de cultură şi de economie agricolă, pe care eu le-am introdus de mult. Pe realităţi, nu pe fantezii, ca nenorocitul de Laurenţiu Sarandă. Aş dori chiar să-ţi mai văd ginerele pe aci. De ce mă ocoleşte?... Are întotdeauna prilej să constate pe moşia mea, rezultatele fericite ale teoriilor sale. N-ar putea decît să-l încînte...

Iordache Cumpătă vorbi apăsat:

— Într-un fel, da! Şi într-un fel, nu!

— E rîndul meu să nu pricep...

— După cît îmi cunosc eu ginerele, de-un lucru nu mă-ndoiesc, fără să-i fi citit cartea. În acele ştiinţi ale sale, nu se poate să lipsească omenia.

— Ce-i aia omenie? întrebă Damian, bănuind unde băteau aluziile fratelui cu idei înapoiate. Înţeleg prin omenie, raporturi corecte cu oamenii care-mi lucrează pămîntul. Să nu permit logofeţilor să-i înşele la măsurătoare. Să plătesc la timp. Să nu rămîn dator nimănui şi să nu speculez o situaţie, cum fac arendaşii ridicaţi din vechili ori din negustori de mărunţişuri şi de măsline deprinşi să fure la cîntar sau de la măsurătoare. Aceasta numesc eu omenie!... Dar mai înţeleg să rămîn stăpîn pe moşie la mine. Să nu mă joace ţăranii cum vor şi cum te joacă pe tine!... Iar ca să nu mă joace, introduc maşini, aduc braţe străine. Mă dispensez de dînşii! Îmi place să mă consider în dreptul meu să pun eu condiţii, să nu-mi impună ţăranii.

— Ce condiţii pot să impună, frate? Vai de sufletul lor!

— Tu vorbeşti? Cu slăbiciunea ta scandaloasă ai stricat şi preţurile învoielilor în vremea din urmă. Mă agasează să tot aud: La conu Iordache-i aşa!... Conu Iordache pe dincolo!... Ţineam chiar să-ţi spun... Nu-mi faci un serviciu! Nu-ţi faci nici ţie! Cel căruia i-ai dat, mai cere. Se înnădeşte. Te socoate obligat să-i tot dai la infinit... Şi să mai zici că eşti senator de colegiul I, ales ca să aperi drepturile marei proprietăţi!... Bagă de seamă! — sfîrşi schimbînd tonul admonestării în glumă şi ameninţîndu-l cu degetul uscat — bagă de seamă, data viitoare nu te mai votez! Şi deplasez o dată cu mine, încă vreo zece voturi...

Apoi, îşi aminti:

— Ai ceva a-mi comunica?

— Nimic deosebit. Nu m-a lăsat inima, să nu trec şi să nu văd cîmpul. Se pare că nu era nevoie. A fost cine să-ţi facă raportul...

— Evident! Nu plătesc administratori ca să-i trezesc eu din somn şi să-mi ruinez ultimii ani din viaţă,

logofeţind pe propria mea moşie. Cît am fost tînăr, nu m-am dat în lături... Acum mă economisesc. Comand şi priveghez ca ordinele să fie executate... Vrei să faci cîţiva paşi ? Mi s-a vorbit despre oarecare stricăciuni în grădină, la seră...

În picioare, deşi de aceeaşi măsură, Damian părea mai înalt decît fratele său, fiindcă era mai îngust în spate şi mai slăbănog. Îl ţineau ţeapăn reumatismul încheieturilor şi podagra, în afară de firea-i bătoasă. Călca sprijinit în baston de cireş cu vîrful de fier; iar această infirmitate îi pricinuia o suferinţă ascunsă, ca o injustă scădere a fiinţei sale asprite, neînduplecată şi mîndră.

Îndată ce s-a mişcat, a apărut de sub birou un căţel de salon, sărind şi zurnăindu-şi clopoţelul prins în zgarda cu nasturi mărunţi, nichelaţi. A trecut pe lîngă mosafir fără să-i dea nici o atenţie.

Era un dispreţ reciproc.

Iordache Cumpătă nu putea suferi javrele fandosite care îşi însuşesc ceva din aroganţa stăpînilor. El se înconjura numai de dulăi lăboşi şi flocoşi, de stînă. Se afla şi aci, un răspicat hotar între Dărmăneşti şi Zapodia.

Afară, se mai dovedeau altele.

Casa înaltă, cu peron de mozaic şi cu stîlpi de marmură vînătă, n-ar fi suportat nici o comparaţie cu aşezările Zapodiei.

Cînd s-au înmulţit copiii şi nepoţii, deschizînd vad necurmatului alai de oaspeţi, Iordache Cumpătă a pus si el meşterii să mai ridice o clădire cu două caturi, balcoane, terase şi un cucurig, alături de tupilatele chilii părinteşti.

Dar locuinţa cea nouă crescuse fără nici o trufie, aşa cum au croit-o zidari şi dulgheri lipsiţi de rafinate gusturi, cu singura frumuseţe în perdelele de trandafiri acăţători, de viţă şi de iederă; în priveliştea desfăcută larg peste culmi, pînă în negura zărilor.

Ograda cu acaretele s-a lăţit de asemenea treptat, fără nici o premeditată simetrie: o aripă de grajd înă-

dită la trupul vechi ; un hambar acoperit cu tablă de zinc, lîngă şurile streşănite cu stuf ori şindrilă.

Toate sub ochii stăpînului, ca să le poată cuprinde din pridvor.

Aici, acaretele se ascundeau la spatele casei, în despărţire de zid şi de gard viu. În faţă erau numai arbuşti ornamentali ; pomi întinşi pe şpalier de o parte şi de alta a potecilor bătute cu nisip roşcat. Pomi torturaţi, răsuciţi, retezaţi, ca să închipuiască în aliniere geometrică braţe de sfeşnic, cuburi, piramide şi conuri. Argaţii erau număraţi şi invizibili. Nu mişuna nici o sămînţă de jivalanie.

Poate din această pricină toate-i păreau lui Iordache Cumpătă reci şi neînsufleţite.

— Cu hodoroaga asta ai venit ? întrebă Damian, arătînd dispreţuitor cu bastonul spre gabrioleta plină de noroi şi spre Toader Gliga, care pîcîia din ţigară pe capră. Într-o zi are să se sfarme pe drum şi ai să umpli şanţurile de arcuri, mutelci şi şuruburi...

Iordache Cumpătă a răspuns cam scos din răbdări :

— Dac-o fi să se întîmple aşa, am să pun surugiul să le culeagă într-o haraba şi-am să le trimit la caretaş, să-mi întocmească gabrioletă nouă, din fier vechi. Ce să fac altceva? Nu pot să umblu pe drumuri de cîmp, în cupea cu roţi de gumă...

Aceasta era pentru cupeaua lăcuită şi pentru vizitiul în livrea, fără de care Damian nu ieşea în rarele sale preumblări pe moşie, o dată la două săptămîni.

Fratele cu apucături subţiri şi trufaşe, nu se lăsă mai prejos :

— Cred că Jorj al tău nu spune tot astfel. L-am zărit ieri la Piatra. Speriase oraşul cu panerul nounouţ şi cu armăsarul său de rasă Orloff...

— Asta-i a tinereţii ! îl scuză părintele, măcar că în sine păstra alte judecăţi. Toţi am făcut la fel.

— Toţi ? Exagerezi.

— Mai mult sau mai puţin, frate.

Damian Cumpătă se opri, întorcînd o privire încărcată de subînțelesuri. El nu se însurase cu o fată de 16 ani, furată de la niște răzăși calici și fudui. Deci nu putea să fie prenumărat printre cei care au trecut prin nebuniile tinereților. Îl scuti de alte comentarii. Pășì mai departe, sacadat, înfingînd cuiul bastonului în nisipul roșiatic și mușcîndu-și mustața subțire, de cîte ori observa altă rană necicatrizată în arbuștii răstigniți pe șpalier.

Mergeau alături și nu păreau frați. Damian cu profilul tăios, rigid în haina cam demodată dar dichisită ca pentru o plimbare pe stradă, cu nod de mătasă la gulerul înalt și scrobit, cu mănuși cenușii pe degete și ghete fine de șevro. Iordache Cumpătă în surtuc negru de lustrin, purta o cravată de lînă împletită, la gulerul răsfrînt și jos, o panama veche umbrindu-i obrazul larg, ars de soare și bătut de vînturi.

— A fost un fenomen foarte ciudat! spuse Damian examinînd mai amănunțit șpalierii aleilor. După cum mi s-a raportat, a căzut piatra numai în porțiuni izolate. Parcă s-ar fi jucat cineva aruncînd bulgări cu mîna: un pumn ici, unul dincolo.

— Se-ntîmplă... Asta-i de cîte ori ai noroc să te-ajungă numai o coadă de nor! se dădu cu părerea Iordache Cumpătă, frămîntat de alte întrebări. Cum poți, frate, cum poți schingiui așa niște copaci? Mă tot uit la dînșii și nu mă pot deprinde...

Damian nu găsi de cuviință să răspundă la asemenea reflecții ridicole.

Cu vîrful cuiului clătina o crenguță scăpată din legăturile de sîrmă, ridica o floare ofilită, strivea o rimă care-și zvîrcolea jumătățile vii.

S-a oprit mai îndelung la seră, să cerceteze geamurile sparte și să le numere. Căzuseră și acolo cîțiva pumni răzleți de grindină. O pagubă de nimic. Dar nu înțelegea să-i ierte ajutorului de grădinar, că n-a tras repede învelitoarea de stuf precum îi era datoria.

Amîndoi au intrat plecîndu-şi grumajii prea înalţi, pentru pragul prea scund.

Grădinarul, austriac roşcovan, pitic la statură, cu favoriţii pieptănaţi rotund după exemplul împăratului său de departe, Frantz Iosef, a răsărit ca un gnom de după poliţele cu oale de flori.

Scuturîndu-şi degetele de mraniţa grasă, s-a înfăţişat să prezinte şi el raportul.

Nu se întîmplase nimic grav. N-au fost atinse florile rare, de preţ, orhidee şi plantele de salon. Pentru rondurile de afară, pregăteşte răsaduri proaspete. Ferestrele vor fi înlocuite în douăzeci şi patru de ore. A plecat o brişcă la Piatra, cu măsurătorile cuvenite, s-aducă geamuri şi chit.

— Doresc să ştiu exact cum s-au petrecut lucrurile, Herman? întrebă Damian cu ochii la căţelul favorit, care-şi făcea nevoile fără pudoare, la rădăcina unei lămîi. Bock, ticălosule, nu ţi-e ruşine?

Herman privea şi el îngăduitor la javra stăpînului, aşteptîndu-l să termine. Ştia că e singura făptură pe lume, cruţată de severitatea lui Damian Cumpătă.

Cînd socoti că atenţia boierului nu mai e preocupată aiurea, îşi completă raportul:

— Tumneafoastră cunoaşteţi. Eu am avut permis pentru Piatra... Custache rămas de serviciu. *Sehr* bun *und* cuminte om, Custache.

— Bine. Treci peste asta.

— Foarte bun şi harnic om, Custache. *Aber* nenorocire la el a făcut să lipsească. O jumătate de ceas. Poate *nur ein Viertel Uhr*[1]... Atunci s-o întîmplat *unverhofft*[2], uragan şi nenorocire. Are nevastă foarte bolnavă, şi are copil mic *sehr, sehr krank*[3]... Poate s-a dus să le vadă. Aceasta este toată fina. Permit a ruga să-l iertaţi.

— Nu ştiam că te-ai făcut avocat, Herman! vorbi

---

[1] numai un sfert de oră.
[2] brusc.
[3] foarte, foarte bolnav.

Damian Cumpătă cu glasul uscat. Eu te-am angajat grădinar. Rămîi grădinar!

— Vă roc, tumneavoastră...

— Să nu mă rogi nimic. Cum am hotărît, aşa rămîne! Aci trebuieşte un exemplu. Vei căuta alt ajutor. Ai mînă liberă s-alegi.

Iordache Cumpătă simţea că se înăbuşă. Îl apăsa căldura umedă, mirosul greu de flori, de muşchi şi de pămînt dospit. Îl apăsa mai ales asprimea neîndurată a fratelui său, care-şi răsfăţa o potaie şi nu afla iertare pentru un om.

A scos ceasul din buzunar şi s-a arătat deodată foarte grăbit.

— Apoi te las cu bine, Damian! Mai am şi alte drumuri de făcut.

Damian îi întinse mîna slăbănoagă:

— Cele cuvenite cumnatei... Poate vrei să-ţi trimit pe Herman cu o lădiţă de răsaduri? Zici că ţi-a devastat toată grădina.

Iordache Cumpătă s-a uitat la florile exotice şi alambicate, gelatinoase, cu vrejuri prea fragile pentru straturile de la Zapodia.

— Mulţumesc. Nu-i nevoie... Cunoşti tu... Noi am rămas la florile de ţară şi de mînăstire... Acelea mai înfrăţesc şi singure din rădăcina lor...

— Cum vrei! zîmbi glacial Damian Cumpătă. Numai să nu te audă ginerele...

Stăpînul Zapodiei a răsuflat afară din toţi plămînii, trecîndu-şi basmaua pe frunte.

S-a urcat în gabrioletă şi a poruncit oţărît:

— Mînă, Toadere, să ieşim mai repede de-aicea. Ţală, bre, la Stănişoara!

În marginea satului, un pîlc de oameni le aţinea calea.

— Opreşte, Toadere... Ce-i cu voi?

Gospodarii au strîns îndată cercul, cu frunţile descoperite şi plecate în pămînt. Se îndemnau unul pe altul, să ia cuvîntul.

— Ce să fie, coane Iordache? tuşi un moşneag deşirat, cu palma făcut căvan la gură. Ce ştii şi mata, asta este... Ne perpeleşte conu Damian de vii, ca scobaii pe jaratec, să ne fie iertat a o spune. Ne-o pedepsit ieri urgia lui Dumnezeu... Acuma ne mai pedepseşte şi urgia dumisale.

— Şi ce pot să fac eu, Năstase?

— Puteţi multe, coane. Că-n mîna dumneavoastră-i puterea.

— Anume?

— Anume... dă!

Moşneagul căta la spate, aşteptînd alte glasuri de sprijin. În roata de Dărmăneşteni care împresurau gabrioleta, Iordache Cumpătă recunoştea pe nume aproape toţi gospodarii mai vîrstnici. Cu unii a lucrat; alţii au crescut sub ochii săi.

Printre dînşii, se împingea să-şi facă loc din coate, un om cumplit de pieptos, scurt şi lat în spate, cu sumanul rupt şi cu fruntea încreţită într-o amarnică încordare. Îl cunoştea şi pe acesta. Om mărginit la minte, pricepînd greu şi întotdeauna pe dos; dar gata să găsească întotdeauna dreptate de partea celui care cuvîntă.

— Aici erai şi tu, Dănilă? întrebă nestăpînindu-şi surîsul.

— Se putea să lipsesc tuma eu, coane Iordache? se miră de întrebare Dănilă Cuţui, săltîndu-şi sumanul petecit pe umăr.

— Se-nţelege. Nu poţi lipsi, ca martie din post, Dănilă!... Ia spuneţi, oameni buni, ce vreţi de la mine? Mai repegior, fiindcă am întîrziat de la alte treburi.

Gospodarii au căutat iarăşi unul în ochii altuia, îndemnîndu-se.

— Zi tu, Gligore!...

— Ba lasă să spună tot moş Nastasă, că el o lucrat la conu Iordache în alte vremuri şi pe dînsu-l cunoaşte boierul.

— Bine, frate! îşi pierdu răbdarea Iordache Cum-

pătă. Mult aveți voi să vă mai tîrguiți?... Mă țineți locului din drum...

Moșneagul Năstase își luă inima în dinți:

— Coane Iordache, scapă-ne de la peire, că ne-o ajuns ceasul de-apoi... învoiește-ne, coane, la săcere, la strîns, la treier... La ce crezi mata...

— Cum pot s-o fac?... Am Zăpodenii mei...

— Ne-om împăca noi cu dînșii, coane Iordache. Nu ne lăsa...

— Bine, măi oameni ai lui Dumnezeu! Nu pricepeți că mi-am împînzit lanurile cu lucrătorii mei?... Poimîne încep... Fiecare își are porția lui, hotărîtă și arvonită cu învoieli vechi... Ce vreți voi? Să mă dau peste cap?

— Nu-i vorba de asta, coane Iordache.

— Dară de care alta?

— Adică, tot cam de asta într-un fel. Unde-s brațe mai multe, se isprăvește treaba mai degrabă... Nu ne lăsați, coane Iordache. Ogoarele noastre-s una cu pămîntul... Fînul, de bine ce l-am căpițît l-or tot dus puhoaiele în Cracău... Se-ncrîncenă carnea pe noi, cînd ne gîndim, coane Iordache, ce ne așteaptă la iarnă, pe noi și gitele noastre...

Iordache Cumpătă își urma în minte socotelile sale. Privi la chipurile întinse cu încordare să-i soarbă cuvîntul, cum mai văzuse tot așa buzele arse ale lui Tudose, din Zapodia.

Oftă și hotărî:

— În sfîrșit... Să vedem ce-i de făcut. Veniți mîne dimineață.

— Cu neveste și copii venim, coane. Să ne tocmim robi, coane Iordache!...

— Să veniți fără neveste și fără ploduri. Alegeți cîțiva dintre voi, mai cu scaun la cap, să nu vă bage pe toți în robie... Uite, pe Dănilă de-o pildă...

Oamenii au prins a rîde, văzînd că boierul glumește. Semn bun.

— Apoi, fără el, nici că se poate, coane Iordache.

— Mai căutați cîțiva isteți ca el. să vă vîndă robi... Asta-i! Acuma, dă bici Toadere! Țală, bre, unde apuci? Țală, la Stănișoara!...

Gospodarii cu pălăriile în mînă, îl petreceau din urmă cu urările:

— Să trăiți, coane Iordache!... Dumnezeu să v-ajute, coane Iordache!...

Dănilă Cuțui, tot sălțîndu-și sumanul roșcat și petecit, dintr-un umăr, comenta evenimentul după priceperea sa:

— Mi-o spus: de-acu post și rugăciune, Dănilă! Apoi are dreptate. Ce poate să facă?... Zice că-i sătul pînă peste cap de noi. Apoi cum să nu fie sătul? După ce că n-avem ce mînca, ne mai și tîrguim! Apoi are dreptate, conu Iordache. Are să puie mîne dimineață zăpodenii lui, să ne ieie pe fugă... De ce să n-o facă? Și cică să mă prindă rob... Apoi chiar că s-o-ntors vremea robiei!

— Mai tacă-ți gura, bre Dănilă, că toate le-ai priceput anapoda. N-ai auzit, măi, că ne-nvoiește? Zi bodaproste!... Ne scoate de la pieire!

— Apoi cum să nu ne-nvoiască? schimbă îndată de părere Dănilă Cuțui. S-o săturat pînă peste cap de zapodenii lui!... Să mai intre și dînșii la pieire. Are dreptate, conu Iordache!

3

— Ș-aicea o fost mînia lui Dumnezeu... vorbi Toader Gliga, întorcîndu-și obrazul bărbos spre boier. Parcă-i făcut, coane... Tot ogoarele țărănești le-o ales...

Iordache Cumpătă n-a mai dat nici un răspuns la ispitirile slugii de pe capră.

Privea însă împrejur, cu aceeași strîngere de inimă.

Moșia era străină, bucatele cîmpului erau pentru un arendaș pripășit de scurtă vreme, grindina spîr-

cuise ogoarele unor oameni pe care îi cunoştea prea puţin sau nu-i cunoştea de loc. Mînia lui Dumnezeu, cum o numise Toader Gliga, nu lovise astfel în nimeni apropiat: frate, prieten, ţăran crescut şi trăit sub obîăduirea sa. Totuşi jalnica privelişte îi îndurera sufletul de lucrător om al cîmpului şi brazdelor ca orice nedreaptă zădărnicire a trudei plugăreşti.

Curtea de la Stănişoara se ivea încă departe, pe-o coastă de deal. Livada revărsată pînă în sălciile şi loziile pîrîului cu sticliri de argint în prunduri, acaretele fără împrejmuiri ; satul cu bordeie de lut, calice şi slute, sub acoperişuri negre de paie.

Altă dată bătea drumul cu drag. Îl aştepta un prieten al tinereţii, Lupu Udrea, vestitul Lupache, mare vînător şi neîntrecut meşter în scornirea prilejurilor de ziafet.

Împuşca un mistreţ, îl blagoslovea un an de pomină pentru grîu, boteza ori cununa în sat, îi cădea la vreme de seară un drumeţ necunoscut, iarna, fără curaj să înfrunte mai departe viforul şi troienele : îndată se întindeau mesele, sunau tacîmurile de argint, zdupăia pivnicerul pe scările beciului, să desfunde balercile de Cotnar şi Uricani. Aceste înclinări spre ospeţe nu-l împiedicau însă să-şi gospodărească avutul cu ascuţită agerime ; să-şi întocmească o herghelie de rasă celebră în tot ţinutul.

Pe atunci, deci, satul n-avea înfăţişarea ticăloasă de-acuma, cu bordeie de lut scufundate în pămînt şi mîhnire.

Roţile au sfîrîit pe-un drumeag năpădit de troscot. Nu se mai cunoşteau urmele grindinei. Norul năprasnic trecuse aiurea.

Dar n-ar mai fi fost nevoie de nici o grindină, pentru a desăvîrşi paragina. Casa albă în bătaia soarelui, arăta îndeaproape ziduri surite de ploi, cu tencuiala dezghiocată şi cu tabla acoperişului ruginită, cu ferestrele mici, pătrate, zăbrelite de grătii ca obloanele unei temniţe.

Doi stîlpi de piatră se păstrau în picioare, acolo unde a fost odată poarta.

Bălării, urzici şi cucută cît statul omului; bozi şi frunze late de brustur, cătină şi movili de zgură, cu tinichele şi fiare vechi lepădate de slugi care nu s-au ostenit să le arunce mai departe. Cîteva schelete de maşini pe jumătate îngropate în pămînt, fantastice rămăşite ruginite ale intenţiilor de occidentalizare care l-au muncit pe Lupache Udrea către sfîrşitul vieţii; cînd văduv şi ursuz, fugind de casă, îşi petrecea feciorul la şcoalele din Paris. La căpătîiul lor, un plop uscat îşi înalţa spre cer trunchiul cojit, beţele albe şi negrele cuiburi de corbi.

Priveliştе de nepăsare şi părăsire, amintind curtea Ilovenilor de la Piscul Voievodesei. Tot astfel, acel Boldur Iloveanu din satul de baştină al Smarandei, se lepădase de vatra şi moşia părintească pentru a pribegi în străine locuri. Ce vor fi aflînd toţi acolo? se întreba Iordache Cumpătă. Paris! Paris! Cînd rostesc numele, buzele tuturor se îndulcesc unse cu miere.

Gabrioleta a tras la scară. Nu s-a dat în lături nici o perdea la fereastră; nici o uşă nu s-a trîntit s-apară în prag Lupache Udrea cu barba vîlvoi, bătînd din palme la slugi şi întîmpinîndu-l cu aprige răcnete de bucurie:

— Cine ţi-a dat în bobi, măi frate Iordache? Taman acuma îmi venea mie mirosul curcanului de la cuptor şi mă gîndeam cum să mă lupt eu singur cu el, măi frate Iordache!... Ilenuţo! Ieşi din ietac, soro! Vasile, Ioane, Trifane, ia săriţi să deshămaţi telegarii!... Măi frate Iordache, ia vino-n braţele mele, măi frate Iordache!...

Perdelele au rămas neclintite. Uşa închisă. Glasul suna numai în amintire, dintr-o lume de dincolo, unde de mult s-au călătorit şi Lupache Udrea cu barba sa de haiduc, şi Ilenuţa Udrea, cu trupul ei subţire, aerian, abia atingînd pămîntul în plutire lină, uşure, neauzită.

O babă în cămașă de cînepă nespălată de-o lună, a lăsat cîrdul de gîște lîngă hambarul hîit pe stîlpi. S-a apropiat cu nuiaua în mînă. La întrebare a bolborosit cuvinte neînțelese, scurmînd cu vîrful bățului în țărînă. Avea privirea pierită, pielea tărcată de pecingini vinete și hîde, jupoiate pe-alocuri pînă la carne vie.

— Lăsați-o în plata Domnului, coane... vorbi Toader Gliga. De la dînsa n-aflăm noi nimica... Nu vezi mata că-i betejită la minte de leprică?

— De ce, bre?

— De leprică, boierule! Chelagroasă, cum s-ar zice, coane Iordache...

Pelagroasa rîdea prostește, scărpinîndu-și cu palma îndoită rănile vii ale mînei, cînd de fusta aspră și roasă pîn'la urzeală, cînd de cămașa murdară. De sub barizul căzut pe ochi, scăpau smocuri de păr sure și năclăite.

Iordache Cumpătă a întors privirea încrîncenată. A coborît, fără să se depărteze de gabrioletă.

— Iaca altu... se bucură Toader Gliga. Numai că nici aista nu pare să fie el mai hîtru...

Venea un moșneag îndoit de șale, cu pălărie odată verde, cu ilic decolorat — rămășiță dintr-o ținută de vizitiu odinioară.

— Moșule, unde-i Nolică Gașpar?

— Ha? Nu-nțăleg, să iertați...

— Mă tem că-i surd, coane Iordache. N-aude...

— Te-ntreb unde-i jupînul de-aicea? Gașparul vostru? răcni Iordache Cumpătă din toate puterile.

— Aha! Boierul. Unde-i boierul?

Moșneagul se scărpină în cap, pe la ceafă, împingîndu-și pe frunte pălăria ponosită.

— Apoi cine să știe unde-i boierul! Poate-i încolo, la cîmp, iertați... Poate că nu-i acolo...

— Ce oameni, frate! se văietă Iordache Cumpătă. Ce casă, frate, ce oameni!...

— Aicea toți îs într-o doagă, coane... îndrăzni să cuvînte și Toader Gliga.

Apoi, uitîndu-se mai stăruitor la moşneagul surd şi grebănos :

— Mă tem să nu hie aista Farcaş, surugiul lui bietu conu Lupache... Chiar dînsu-n picioare ! Te cruceşte şi mata, stăpîne, ce-ajunge omu dacă nu-l culege moartea la vreme...

Farcaş, fostul surugiu, muta ochii de la unul la altul, cu silinţa chinuită a surzilor să prindă un cuvînt, întrebînd mereu :

— Ha ?... Ha ?... Că n-aud, să iertaţi...

Nu mai recunoştea boierul de la Zapodia, deşi îl purtase de zeci de ori în caleaşca sprintenă cu patru cai înaintaşi, cînd se întreţeseau cu necurmare drumurile între Stănişoara şi curţile vecine.

— Ha ? Că n-aud, mă rog...

— Şi mai iaca alta, coane !...

Toader Gliga arătă cu biciuşca spre o fată care lipăia la goană, cu picioarele goale, în cămeşoi larg, neîncins, tot de cînepă sură. Fata se opri gîfîind şi n-aşteptă întrebare. Se plecă să sărute mîna, aplecîndu-şi ceafa slabă cu o şuviţă de păr împletit subţire, ca o codiţă de şoarec.

— Săru'mîna, coane Iordache, şi bine-aţi veniţ...

— Da de unde mă cunoşti tu, copilă ? o cercetă cu uimire boierul de la Zapodia.

— Cum să nu vă cunosc, că doar îs fată de-a lui Alecu Faraon care-a lucrat şi la mata pe Zapodia, mai anţărţ, coane Iordache !... Îl căutaţi pe domnu Nolică ? Îi la cîmp... Da nu-i cine ştie ce departe... Îi trag eu fuguţa să-l chem !

Vorbea repede, dînd mărunt din mîini şi privind îndrăzneaţă la boier, cu ochii vioi şi luminaţi de un scăpăr inteligent, plin de fineţe şi umor, care contrasta cu sumara-i îmbrăcăminte, săracă, mohorîtă, zdrenţoasă.

— S-o chem mai întăi pe coniţa... Ştii mata, coana noastră, jupîneasa Zîna a lui domnu Nolică. Aşa-i spune toată lumea acuma : coniţa...

Rîzînd, părea că-şi cere iertare în numele tuturor pentru această cădere a obiceiurilor, fiindcă domnu Nolică Gaşpar şi soaţa sa ţinuseră în orîndă cîrciumă şi ratoş la drumul mare, înainte de a lua în arendă moşii.

— O chem îndată, coane Iordache, să vă deschidă uşile şi să vă poftească în casă. Moş Toader, fă mneata la grajd şi dă un braţ de trifoi uscat-cailor...

Iordache Cumpătă o asculta zîmbind cu plăcere, cucerit de isteţimea fetiţei.

— Şi unde-i jupîneasa Zina, coana voastră ?

— Un'să fie ?... înălţă fata lui Alecu Faraon din sprîncenele încondeiete, a hlizire cu anume subînţelesuri. Unde au stat dumnealor toate cucoanele de la curtea asta în zi de vară, acolo-i şi coana noastră. Îi în ghioşcu din livadă, cu puii ei. Are cinci la număr. cîte degete la o mînă...

Toader Gliga nu-şi mai stăpîni minunarea :

— Elei, coane Iordache !... Are să fie şi asta o hăituşcă de fată !... Ce-i mai trage din clanţă, parcă se bat calicii la gura ei, nu alta...

— Da de ce să nu-i trag, moş Toadere ? se ascuţi fata la glas. Acu-i trag, pîn'ce n-oi ajunge să mutăsc şi să surzăsc, ca oamenii iştia...

Baba pelagroasă şi moşneagul surd stăteau la o parte, alături, neclintiţi şi atenţi, scoşi din viaţă înainte de moarte.

— Eu m-am dus !... rosti copila, răsucindu-se în călcîile desculţe şi zbughind-o la fugă.

Iordache Cumpătă cunoştea drumul chioşcului, fiindcă nu o dată acolo se întindeau taifasurile lui Lupache Udrea. S-a îndreptat agale, scormonind cu ochi de gospodar îndurerat năruirile.

Merii erau sălbătăciţi, scorburoşi şi ciungi. Din nucii de altădată, supravieţuiau doară cîţiva, răzleţi şi despoiaţi de crengi. Tufişurile de zmeură, de pomuşoară şi de agrişe se înăbuşeau în urzici. Pe aici le ieşea înainte să-i primească Ilenuţa Udrea, în zile de

vară ca acestea, cînd se întîmpla să lipsească Lupache, la herghelille sale sau la arie.

Venea în rochia-i lungă, încinsă întotdeauna cu acelaşi lănţug subţire de argint; în anii dintîi singură, mai apoi sprijinindu-şi palma îngustă pe creştetul copilului cu bucle bălane.

Aci era banca unde femeile rămîneau să tăinuiască amîndouă, ea şi Smaranda, cît timp bărbaţii se trăgeau la umbră să dezbată treburile lor plugăreşti. Se afla un tei rotat; nu mai este. Se afla o bancă de mesteacăn alb; nu mai este.

Dincoace era pajiştea unde se risipeau copiii de la Zapodia, aduşi în docare şi pe capra trăsurii. Acum l-au izbit, de departe, glasuri chicotite şi mînioase, de harţă.

Cei cinci prunci ai arendaşului se jucau cu larmă aprigă şi bătăioasă, spărgînd liniştea măreaţă şi melancolică a livezii, unde se simţeau dînşii stăpîni. Răsunau chemări zborşite, ca într-o adevărată bătătură de cîrciumă şi de ratoş la drumul mare. În iarba înspicată fluturau cămăşi colorate de cit, umflate ca nişte balonaşe de gumă la spate, sub pacheştele prinse cruciş.

Iar pe poteca Ilenuţei Udrea, s-a ivit cu mare grabă madam Zîna Gaşpar, cucoana de-acum, călcînd legănat şi controlîndu-şi bumbii de la bluza roşie, strînsă să plesnească pe sînii lăptoşi. O apucase vremea cu picioarele goale în papuci tîrşiţi, nepieptănată şi nespălată pe pleoapele fără gene. Îşi ceru iertare că se înfăţişează domnului senator în asemenea hal, care-i dezminţea cu totul numele de Zînă a basmelor, poftindu-l în casă la o dulceaţă şi la un pahar de apă rece.

— Mulţumesc. Aştept aici...

— Cum e posibil aşa ceva? protestă coniţa Zîna cu aprindere, într-o gesticulaţie patetică şi imprudentă care a făcut să sară bumbii bluzei din cheotori, gata, gata să dea drumul la revărsarea sînilor. Dom-

nule senator, dumneavoastră cunoașteți apa noastră... E o apă fără pereche în lume... Nu gustați întîia oară din izvoarele de la Stănișoara. N-ați refuzat pe alții, de ce să mă refuzați pe mine?

Cu privirea irezistibil hipnotizată de picioarele goale în papuci, umflate, de-un alb bolnav și brăzdat de vinișoare albastre, Iordache Cumpătă se gîndea că numai apa izvoarelor din Stănișoara va fi rămas așa cum a fost.

— Vă rog să poftiți!... stăruia madam Gașpar.

Ca să nu ofenseze bunele intenții ospitalitare, s-a lăsat convins pe jumătate:

— Fie... Dar dacă e cu putință, trimite-mi dumneata paharul cu apă aici.

— Preferați dulceață de chitru? Avem și un șerbet de portocale extra...

— La voia dumitale.

— Atunci chitru, domnule senator. E o raritate și pot să zic că-i o specialitate a casei. Îi place lui Nolică. Are să vă placă și dumneavoastră. Vă garantez c-aveți s-o lăudați și la alții.... Scuzați că vă las un moment singur.

Rămas singur și pășind pe sub pomii sălbătăciți, Iordache Cumpătă recunoaște că într-adevăr din asemenea livadă, gazda nu-i putea oferi dulcețurile Ilenuței Udrea de-odinioară, din roadele locului. Îl îmbiase cu fructe de prăvălie, din vechea ei meserie. Și-l îmbiase ca o negustoriță care-și laudă marfa: avem și ceva extra!... pot să vă garantez!... Era fără îndoială fată crescută după tejghea, dăscălită din pruncie să nu lase răgaz de gîndire mușteriilor.

Aceștia luau treptat locul foștilor stăpîni ai moșiilor nevrednici, înstrăinați sau risipelnici din țara Moldovei, socotind pămîntul, brațele, munca, gloata satelor numai ca o marfă trecătoare prin mîinile lor, cumpărată cît se poate mai ieftin și speculată pentru cît mai vîrtos cîștig. Iar ca întotdeauna, cu neplăcere, cugetu-i făcea o asemuire între acești străini trecători prin

breasla plugăriei şi între moşierii de aceeaşi obîrşie cu el, ginerele Voicu şi fratele Damian, chivernisîndu-şi rosturile cîmpului cam tot aşa de neînduplecat.

Iordache Cumpătă se rezemase cu mîna de scoarţa unui nuc negru şi mort. Coaja s-a desfăcut în felie lungă, dînd la lumină o mişuneală de larve urîte, gîze cu multe picioare, ouă gălbii şi capsule vătuite de omizi. Scîrbit, le-a acoperit potrivind coaja ca un capac. Îl mînau gîndurile la alte asemuiri, care l-au mai încercat privind în pavilionul de la Expoziţia Jubiliară, vitrinele cu astfel de gîngănii şi viermi, cînd l-a trezit din întrebări o slujnicuţă cu tava de dulceaţă şi paharul brumat de apă.

I s-a părut că pe aceasta o recunoaşte.

— Nu-i fi fiind şi tu cumva fată de-a lui Alecu Faraon ?

— Ba cum să nu fiu, sărù'dreapta, coane Iordache?! Am lucrat anţărţ cu tătuca la săcere, pe Zapodia.

— Mărgărita te chiamă ? Hai ?

— Mărgărita, coane Iordache ! se bucură slujnicuţa că n-a fost uitată... C-apu-ai şi rîs mata atuncea de noi. L-ai întrebat pe tătuca de ce-o venit c-o droaie de şăpte fete după dînsul, ca gîştile cele şăpte, potcovite, din cîntec...

— Mi-aduc aminte !... zîmbi stăpînul Zapodiei.

— Aşa umbla tătuca, cu şăpte gîşte potcovite după el. Da nu ca să ne mărite... Să ne cîştigăm din vară hrana gurii pentru iarnă... Acu, nu mai este chip să ne mişcăm de aicea. Ne-o înscris pe toate domnu Nolică la condica lui — şi gata-i ! Ne leagă din iarnă, pentru vară...

Slujnicuţa ar mai fi vrut să adaoge ceva, însă pe potecă s-a arătat arendaşul. Domnul Nolică Gaşpar sosea însoţit de un tovarăş mai june, frate sau rudă cu madam Zîna, după ochii spălăciţi şi pleoapele fără gene.

Arendaşul şi-a scos pălăria de doc, a cuibărit-o subsuoară şi s-a ploconit adînc :

— Vă salut cu respect, coane Iordache.

Se ploconea și saluta cu respect, dar vorbea cu oarecare sumețire încrezută în el. Spre deosebire de tovarășul său și de madam Zîna, era pîrlit de soare, zdravăn legat la trup fără buhăveala osînzii, purtînd pecetea îndeletnicirilor plugărești.

După ce și-a prezintat cumnatul, contabil și ajutor, a îndrăznit să întrebe :

— Ce întîmplare fericită vă aduce pe la noi, coane Iordache ?

— O scrisoare, meștere Gașpar... vorbi stăpînul Zapodiei, căutîndu-se în buzunarul hainei de lustrin.

— Este vreo pîră ? Vreo cercetare ? se neliniști arendașul, azvîrlind o privire îngrijorată cumnatului contabil. Nu-mi vine să cred. La noi totu-i cinstit. Stă scris în condică. Spune tu, Picule !

— Oricînd putem prezenta condicile. Sîntem în cea mai perfectă regulă, domnule senator.

Contabilul, cu obrazul buhăit ca înțepat de viespi în jurul ochilor, a strecurat apoi printre buze o bănuială :

— Pîră nu poate să fie decît de la domnul învățător...

— Așa mi se pare și mie... încuviință Nolică Gașpar. Avem un învățător nou și cam tinerel, de-ai lui domnu Spiru Haret. Și-o pus în cap să reformeze lumea, vrea să facă bancă populară, asmuță oamenii și-i scoate din minți. Dumneavoastră cunoașteți, coane Iordache !... De altfel se spune că are să-l mute la toamnă. Nu-i place nici lui conu Damian, fratele dumneavoastră, să aibă instigatori prin vecinătăți.

Iordache Cumpătă îi lăsase să vorbească, ascuțind urechea. Cînd au isprăvit, le-a risipit spaima :

— N-am nici o pîră, meștere Gașpar. Și n-am nici căderea să fac vreo cercetare, chiar dacă te-i fi simțind dumneata cu musca pe căciulă, după cum îmi pare. E vorba despre altceva. Domnul Octav Udrea îmi scrie că se întoarce în țară.

— Atuncea cunosc... răsuflă Nolică Gaşpar. O asemenea scrisoare am primit şi eu.

— Ai luat vreo măsură?

— Ce măsură să iau, coane Iordache?

— Să grijeşti şi să aerisești odăile... Să pregăteşti o primire cum se cuvine.

Arendaşul a cutezat să surîdă, a mai multe ştiutor:

— Coane Iordache, în fiecare an primesc eu cîte-o scrisoare la fel. Asta de trei ani. Înaintea mea, Ionică Spînu, celălalt arendaş, a primit şi dînsul vreme de şapte ani. Domnul Octav Udrea scrie, pe urmă se răzgîndeşte.

— Înţeleg că n-ai dat nici o urmare!

— Fac cele ce-au făcut şi cei dinainte de-a veni eu pe Stănişoara, coane Iordache. Judecaţi şi dumneavoastră. Ce să caute domnul Udrea în ţară? N-are locuri mai plăcute în străinătate? Am aflat de la avocatul şi procuristul dumisale, domnul Tăchiţă Nedelcovici, că s-a căsătorit în Franţa cu o cucoană de neam mare, care are şi un castel. Să-l stăpînească sănătos şi să fie fericit! Din partea noastră n-are supărări. Trimit cîştiul la termen. Cînd se poate, îl trimit şi cu o jumătate de an înainte.

— Aş dori să văd încăperile sale! îi tăie cuvîntul Iordache Cumpătă.

— Eu nici nu ştiu despre ce încăperi este vorba...

— Încăperile rezervate prin contract! începu să-şi piardă răbdarea stăpînul Zapodiei.

— Încăperile rezervate prin contract?... Coane Iordache, eu am moştenit o situaţie de la Ionică Spînu. Am luat în primire locuinţa cu toate acaretele de la domnul Tăchiţă Nedelcovici. Conu Octav vine de departe. N-a fost de zece, ori de doisprezece ani în ţară. Noi trăim aicea zi de zi... Toate lucrurile dumisale sînt clădite în două odăi, aşa cum le-am primit de la Ionică Spînu. Le-am păzit şi le păzesc ca ochii din cap. Nimeni nu umblă la ele, nimeni nu fură... Încolo ce pot eu să fac?... Am nevastă şi cinci copii. Am un cumnat pe care-l vedeţi şi altul care lipseşte, după

parale, la tîrg. Amîndoi au soții. Eu sînt deprins cu strîmtoarea și cu nevoia; am crescut la țară, am dormit și pe prispă... Nevasta și cumnații sînt tîrgoveți. Unde să trăiască? Sîntem și noi oameni.

— Așadar, ați pus stăpînire pe toată casa? Te rog să mă conduci, ca să-mi dau singur seama.

— Poftiți. Văd că vă supărați și vă asigur că n-aveți pentru ce. Eu am luat în primire situația de la Ionică Spînu și ocup odăile pe care le-a ocupat și el. Toate, cu autorizația domnului Nedelcovici.

— Alt tîlhar.

— E procuristul și avocatul lui conu Octav. Nu l-am ales eu... Picule, fugi înainte și caută cheile.

— Și dacă-s la Matache? întrebă Picu, privindu-l cu o clipire scurtă din coada ochiului.

Arendașul respinse această portiță de scăpare:

— Nu-s la nici un Matache! Știi unde se găsesc... N-avem ce-ascunde...

Cînd ușa a fost deschisă, Iordache Cumpătă s-a tras un pas înapoi. Îl izbise mirosul de mucegai și de umezeală.

Nolică Gașpar și cumnatul său Picu au dat perdelele mucede în lături. S-a arătat în soarele crud al amiezii tot ce era legat de viața lui Lupache și Ilenuței Udrea.

Canapele și jîlțuri cocoțate pînă-n tavan, oglinzi cu apa împîclită, arme de vînătoare coclite și mîncate de rugină, dulapuri cu serviciuri de porțelan, covoare și șaluri putrede, portretele din alt veac scorojite și cu văpseaua plesnită; toate sub scamă de mucegai, sub colb de-un deget, între pereți cu șuroaie verzi. Molii speriate de lumină zburau în fîlfîiri moi. Prin crăpăturile dușumelelor se înălțau ciuperci cu tichiile alburii.

— Închide, jupîne! a poruncit Iordache Cumpătă. Cum v-a răbdat inima să lăsați ticăloșia asta?

— Coane Iordache, noi așa am primit situația de la Spînu, așa o predăm. Avem și inventar. Nu lipsește nimic.

Stăpînul Zapodiei grăi cu asprime:

— Isprăvește odată cu inventarul și cu situația pe care-ai primit-o!... Te-ntreb ce faci cînd ți-o veni stăpînul moșiei aici? Și nu vine singur.

Nolică Gașpar stătu o clipă pe gînduri. Se uită spre madama Zîna care aștepta pe terasa de lespezi, îmbrăcată în rochie de tîrg, înconjurată de pruncii schimbați și dînșii în straiele cele mai arătoase. Iordache Cumpătă se uită și el la toți, pe rînd.

— Ei, poți să-mi răspunzi? a întrebat, privind posomorît și mai stăruitor la arendaș. Aștept!...

— Avem să-ncercăm, coane Iordache. Golim odăile și le reparăm. Mut familia mea undeva, în acaretele slugilor. Facem tot ce se poate. Numai că aceasta cere timp. Măcar o lună, o lună jumătate. Dumneavoastră cunoașteți că ne aflăm în toiul muncilor. Mîne începe săcerea. Din săcerea mea, plătesc cîștiul lui conu Octav...

— Ajunge!

Coniția Zîna își scoase pruncii să-i prezinte boierului de la Zapodia. Nimerise un ceas nepotrivit. Iordache Cumpătă observă că și fetița lui Alecu Faraon își primenise cămeșoiul urît de cînepă, cu o cămașă de in și o fustiță de lînă neagră.

— Dă-te la o parte, fa! îi strigă Nolică Gașpar. Ce te bagi în sufletul boierului?

— Las-o! vorbi Cumpătă, zîmbind mai înseninat, fiindcă ochii lui se opriseră pe-un chip mai aproape de sufletul său. În cinstea cui te-ai făcut tu așa de frumoasă?

— Parcă mata nu știi, coane Iordache!... Mi-aș fi pus eu și ciubotăle cu potcoave de alamă, da n-am. Că tătuca, numai cu ciubotăle pentru cele șăpte fete, nu-i înscris el în condica lui domnu Nolică...

— Vezi și mata, domnule senator, cu ce obrăznicături ne scoatem noi duhul aicea!... interveni Nolică Gașpar, cercînd să întoarcă în glumă vorbele fetei. Le oploșești pe lîngă casă, numai de milă, ca să nu moară de foame... Lor le arde de ciubotele.

— Ajunge!

Arendaşul s-a retras cu o prefăcută supuşenie lîngă coniţa Zîna împresurată de prunci. N-o nimerise nici el.

4

De-a lungul satului, Iordache Cumpătă se răsucea mereu în gabrioletă pe spata joasă, pentru a cerceta altfel de surpări şi paragine.

Bordeiele se înşiruiau în desăvîrşita lor mizerie, cu ferestre de-o palmă, sub streşini de paie şi strujeni. Copii, cu picioarele subţiri şi cu burţile umflate în cămăşi pămîntii, se bălăceau în apa verzuie a şanţurilor. Lătrau cîni jigăriţi, fantomatici. Privea după gabrioletă cîte-o femeie cu părul smuls şi cu ochii rătăciţi, cu pielea tărcată de aceleaşi pecingini cojite. În pămînt se scufunda şi biserica zidită de străbunul lui Lupache Udrea, spătarul Alexe. Zece ani au fost destui pentru a preface un sat în pulbere.

Dincolo de poarta jităriei, în cîmp, s-au încrucişat cu un şir de cară. Încărcătură de trifoi şi lucernă. Căraşii s-au tras lîngă şanţ, scoţînd pălăriile cu smerenie.

— Stai, bre! Ian dă glas lui Alecu Faraon, să facă-ncoa!

Alecu Faraon s-a înfăţişat, plecîndu-se de spinare să cuprindă şi să sărute dreapta boierului. Pe mînele sale şi pe pieptul desfăcut din cămaşă, se zăreau nelipsitele pete spuzite şi făinoase.

Păreau acum un semn al satului, după cum vitele poartă un cifru cu fier înroşit.

— De unde-i luţărna asta, Faraoane?... întrebă Iordache Cumpătă, măcar că-l chemase cu alt gînd.

— De la Malurile, coane!... Acolo are domnu Nolică două lanuri de luţărnă şi trifoi, de cînd o desfundat imaşurile, ca să ne frigă pe noi cu hrana gitelor.

— Şi vitele voastre ce fac?

— Rabdă şi mugesc, coane Iordache. Pîn' s-or învăţa şi dînsele, ca măgarul ţiganului. Că noi ne-am învăţat.

Stăpînul Zapodiei clătină din cap:

— V-aţi învăţat, dară cam prost v-aţi învăţat... Stă scrisă învăţătura pe mînele tale...

— Ce putem face alta, coane Iordache? întrebă Faraon, răsucind mînele şi cercînd parcă să citească o dezlegare în scîrbavnicele pecingini. Aiasta-i soarta noastră, de-amu!... Ne dă gata *pilagra*, da-o-ar boala în cel care ne hrăneşte cu popuşoi aprinşi... Are domnu Nolică şi cumnatul său, domnu Picu, o condică. Acolo ne înseamnă iarna cînd ne răzbeşte foamea. Pe urmă ne scrie ţidulă şi ne trimite la hambar să căpătăm popuşoii pe care n-o vrut să-i mai cumpere nimeni, de buni ce-s!... Învăţătura asta stă scrisă pe mînele noastre, cum bine ai zis mata, coane Iordache.

— Ce oameni, frate, ce oameni! se minună Iordache Cumpătă. Măcar v-aţi arătat la un doctor?

— S-or dus unii şi alţii, care la Chiatra, care la Roznov... Da de haram le-o mai fost să bată drumul.

— Cum, bre, cum de haram? Că-l ştiu cărturar tînăr şi de ispravă pe doctorul Năzdrăvanu de la Roznov.

— De ispravă îi de ispravă el, coane Iordache, după cît n-o cerut un franc de parale şi nici c-o vrut să primească ou şi găină de la muieri... recunoscu Alecu Faraon. Iară că-i tînăr se vede el că-i tînăr după poveţile cu adivărat nazdravane pe care le-o dat.

— Care poveţe năzdrăvane? V-o fi luminat şi el la minte, cu învăţături din cărţile sale.

Aici Faraon făcu din cap a scîrbire de aşa învăţături:

— Taman că din cărţi şi de pe ceia lume le-o vorbit oamenilor... Cică să nu s-atingă nimeni fără decît numa de popuşoi prima-ntăi, teferi şi uscaţi toacă... Apoi l-aş ruga să ne deie el, domnu doftor cel tînăr şi

năzdrăvan, așa popușoi, că noi nu i-am mai văzut în ochi de doi ani, batîr la spițărie...

— Mai lasă și tu, Faraoane! Pentru nunți și cumătrii cum scoateți bumașca din piatră sacă?

— Zău, coane Iordache, pacat s-o spui tuma mata, care ne cunoști în ce huzur crăpăm de bine! se îndureră amar Faraon, de asemenea nedrepte prepusuri. Cine mai face pe la noi nunți și cumătrii?... Trăim ca pagînii, boierule, ca hiarele codrului... Fără lege și fără binecuvîntarea altarului. Asta se vede că n-o scrie în cărțile lui domnu doftor Năzdravanu, că iar mă întorc la spusele sale. Ușoru-i a ne lua la zor: Hrăniți-vă numai cu popușoi într-ales, măi prăpădiților și netoților, dacă vreți să nu-nfundați balamucul și bolnițele!...

— Și n-are dreptate? întrebă Iordache Cumpătă, cu ochii la mîinile supoiate de pelagră.

— Dacă are, cu ce ne-agiutară dreptatea asta, coane?... Ar face el mai bine, domnu doftor cel tînăr, să pună-ntr-o zi gabja pe condicile lui domnu Nolică al nostru și să le facă vînt în pustiul de foc. Atuncea aș zice și eu că-i adevărat doftoru Năzdrăvanu!... Ș-atuncea să se mire și dînsul, dacă nu ne-om tămădui noi fără alt leac, pînă-ntr-un an!

— După cum văd, ai tu ce ai cu condicile lui Nolică Gașpar!

— Știu eu, coane Iordache, de ce am un of pe dînsele. Acolo, în condici și nu aiurea, ni-i mormîntu nostru... Eu, vezi și mata, coane! Sămnu lepricii pe mînă și pe chiept... Nevasta la fel... Acu, de noi nu-i cine știe ce pagubă. Sapa și lopata!... Dară ne stîrpește și-n sămînța noastră, coane Iordache. In copchii...

— Ți s-a îmbolnăvit și vreo fată? se mîhni boierul de la Zapodia.

— Incă nu, da nu-i mult pîn'departe!... Ca să-mi scap măcar două din ele de la ce le-așteaptă, le-am tocmit slugi mai-mai de pomană la curte. De bine de rău, se hrănesc din gunoaiele care rămîn de la masa

lui domnu Nolică Gaşpar, a gaşperiţei sale şi puilor lor. Aşa am ajuns, şi pentru astă bucurie ne-o cununat acu douăzeci şi cinci de ani boierul Lupaciie Udrea...

Iordache Cumpătă îşi scotoci punga :

— Ascultă, Faraoane. Tocmai pentru una din aceste fete te chemasem eu din drum. Ţi-am văzut-o la curte.

— Mărgărita, coane ?

— Nu. Alta mai mărunţică.

— Atuncea-i Frăsina. Una aprigă la plisc şi iute, varga lui Dumnezeu ! o ponegri gospodarul în semn de dragoste. Aceia-i mezina, şi măcar că-i drojdie, le-o pus capac la toate !

— Am cam văzut eu...

Alecu Faraon se îngrijoră :

— Coane Iordache, te-a supărat cumva, păcatele mele, după cît e de zănatecă ! N-o lua mata în nume de rău. Copchil, dă !...

— Să ştii că m-o supărat... zîmbi Iordache Cumpătă. Pentru ca să-mi treacă supărarea, ţine-aici o rublă şi cumpără-i o pereche de ciuboţele cu potcoave de alamă.

— Săru'dreapta, coane Iordache, şi iartă-mă mata că nu mă dumiresc nici în ruptul capului, cum vine asta ?...

— Nu mă-ntreba ! Fă ce-ţi spun eu...

Apoi, Iordache Cumpătă privi în altă parte, netezindu-şi barba scurtă şi lată, ca întotdeauna cînd lua o hotărîre de om slab la inimă :

— Şi mai ascultă încă, Faraoane ! Trimite altă fată, din cele şapte gîşte potcovite ale tale. Trimite-o la moară, la iaz, c-un ţuhal... Am să poruncesc lui Neculai să vă-nfrupte c-oleacă de tain din uiumul morii, ca să-i fie pe placul doftorului de la Roznov... S-or plăti ele fetele, la iarnă, cu torsul ori cu ţăsutul la curte. Hai, Toadere ! Dă bici ! Ţală, bre, acasă !...

După drumul ocolit şi colindul prin vecinătăţile cu

atît de neguroase semne ale vremii, Iordache Cumpătă se uită cu drag şi înduioşare la Zapodia sa, cum se apropia în bătaia soarelui.

— Tot la Zapodia noastră-i mai bine, coane Iordache, după pacostea de ieri, faţă de cîte mai vezi şi mai auzi pe-aiurea... întoarse Toader Gliga faţa bărboasă către boier.

Acesta nu i-a răspuns. Poate că nici n-a auzit. Îl cuprindeau grijile sale.

Dinspre iaz, veneau spre casă, păşind alături, Adrian şi Irinel Măgură. Zache îşi strămutase cîmpul de exerciţii ciclistice pe medeanul de lîngă şosea, la adăpost de ochii şi de hazul jivalaniei.

— Boierule!... făcu Toader Gliga. Cîtă muncă o mai cheltuit conaşu Zache de trii zile cu blăstămăţia asta nemţească, putea să care-n spate o piatră de moară pîn'la Roznov şi-napoi...

Zache se ridicase din ţărnă scuturîndu-şi genunchii şi încerca să se ţină după gabrioletă, în speranţa că bicicleta se va lăsa ademenită, poate, de exemplu vehiculului cu tracţiune animală. După o singură pedalare, a tras însă de-a dreptul la şanţ şi s-a poticnit într-o movilă de pieriş.

În ogradă, lîngă fîntînă, un argat spăla panerul lui Jorj. Aşadar se întorsese fiul risipitor de la Piatra!... Ca şi altă dată, Iordache Cumpătă se gîndi iarăşi să amîne răfuiala, pe care o hotărîse cu toată energia ieri şi astăzi dimineaţă.

La uruitul roţilor pe prund, s-a ivit în pridvor Smăndiţa Petreanu, plină ca un pui de hornar de zeama cireşelor negre, pe nas, pe obraz, pe degete.

Cu o legitimă mîndrie în glas, anunţă foarte aferată:

— Bunelule, facem dulceţi!

Altă nepoată, mai mică, o ajunse din urmă:

— Faţem duţeţi, bunelule!

Şi în sfîrşit, o ultimă gîgîlice de-o şchioapă, încă mai unsă şi abia dăruită cu un aproximativ har al vorbirii:

— Bu'eu'ie, fa'em du'iată! Bu'eu'ie!

— Bine-bine! Faceţi mereu!... le binecuvîntă bu-

nicul, zîmbind şi ferindu-şi mîinile de atingerea buzelor mînjite cu cerneală.

— A venit şi tataia... mai vesti Smăndiţa.

— Cum, frate ? A venit şi Dimitrie ?

Smaranda Cumpătă lămuri din uşă :

— Cu un ceas în urma ta a picat... A întrebat ieri primăria la telefon, a aflat despre toate cîte s-au întîmplat aici şi tot nu-i era a crede că ne-o cruţat Domnul. S-a urcat în trăsură să se convingă cu ochii săi. A mai cărăbănit şi o cutie de răsaduri pentru grădină.

— De una ca asta nici nu mă-ndoiam ! vorbi Iordache Cumpătă, gata să pomenească despre răsadurile din sera lui Herman, oferite de frate-său Damian.

Îşi stăpîni însă cuvîntul pe buze, fiindcă asemenea pomeniri zgîndăreau îndeobşte mai vechi racile dintre Zapodia şi Dărmăneşti, cu ale lor două lumi atît de deosebite.

Întrebă :

— Şi unde-i Dimitrie ? Se odihneşte în casă ?

— Aşa îl cunoşti ? E în livadă, să-şi vadă altoiurile, cum le-a mai hultuit înc-odată grindina...

— Ce om, frate, ce om ! Să-şi lase el treburile pentru atîta şi să bată cale de două poşte !

— Că dumneata nu ţi le-ai lăsat, treburile, pentru alţii care nu ţi-s aşa de-aproape de inimă ! Nu te mai mira ! Scurt ! Te-aşteaptă mîncarea de două ceasuri... Şi te mai aşteaptă asta !

Din buzunarul straiului de olandă, bătrînica scoase altă scrisoare cu mărci şi peceţi străine :

— Poftim ! I s-o mai fi năzărit să mai dorească altceva nou odraslei lui sărmanul Lupache !

— Poate s-o fi răzgîndit ! se bucură Cumpătă, desfăcînd plicul.

Altădată îl mustra pe înstrăinat că nu mai vine în ţară. Acum l-ar fi dorit să rămînă acolo, cunoscînd ce-l aşteaptă la casa părintească.

De la primele şire însă, se încruntă zbîrnîind cartonul cu stemă între degete.

— Ce oameni, frate! Ce oameni suciți!... Se vede că nici prin închipuire nu-i trece la ce mare bucurie grăbește!

— Care va să zică, am presimțit eu? Mai dorește altceva?

— Lasă, frate, că nu mai dorește nimica! Scrie că sosesc cu toții în zece-douăsprezece zile... Nu se mai abat nici prin Șvițera, nici pe la București. Asta spune. Unde să vină? Unde să stea?... E-o ticăloșie la Stănișoara, frate, o mișălie și-o surpare, încît ar mai muri a doua oară bietul Lupache, dacă s-ar trezi din morți, să vadă cu ochii săi ce i-a ajuns casa și satul... Unde să stea, frate? Cum să stea?

— Foarte bine! rosti neîndurată Smaranda Cumpătă. Cum și-a așternut, așa va dormi. Scurt!

Bătrînul își necăjea barba, gînditor și amărît:

— Nu mai vorbi, frate, că păcătuiești înaintea lui Dumnezeu!... Gîndește la Lupache și la Ilenuța. Pentru amintirea lor nu se cade să vorbești așa... Mai gîndește că omul nu bate străinătățile ca alții, numai ca să benchetuiască și să părăduiască o avere moștenită de-a gata... Are și el rosturile lui acolo...

— Să le aibă sănătos! Cu rostu-n două luntri, nu-l prea văd eu ajungînd departe!

Iordache Cumpătă își urmă firul său, cu o deosebită prudență:

— Ce-ar fi oare, frate, să le găsim un loc la noi, pînă ce isprăvesc meșterii o fețuială la Stănișoara?

— Cum ai spus? se-ntărîtă Smaranda Cumpătă, înălțîndu-se în vîrful degetelor. Mai zi o dată, rogu-te!... Ce-a ajuns casa noastră? Descălicătoare! Încaltea să punem la poartă o tablă de hotel: *„Aici, la hanul lui Cumpătă!"*

Zîmbind în barbă, Iordache Cumpătă pregăti altă mișcare strategică, sigur că nu va da greș de astă dată.

— N-am spus nimic, Smarandă... M-a luat vorba pe dinainte... Am eu o socoteală mai bună. Da, da! Mai nimerit așa... Trimit un răspuns lui Damian... Tot stă singur ca un huhurez în căsoiul lui... Zoie-i la băi. El

pleacă la băi. Feciorul şi fata nu dau pe la Dărmăneşti cu lunile... Chiar are să-i facă plăcere, frate! Uite-acuma, pe dată-i şi trimit răspuns!

Smaranda Cumpătă nu se aştepta la o asemenea întorsătură.

Pe dată a luat şi ea o hotărîre, punctîndu-şi cuvintele cu loviturile toiegelului de abanos în dușumeaua pridvorului:

— A, nu! Dacă-i pe-aşa, nici la noi nu cade omul din drum la casă pustie. Slăbeşte-mă cu boierul Damian al dumitale! M-oi învrednici eu să scot din pămînt două-trei odăi... Dau etacul Elvirei de sus. Mut pe Alexandru într-o odaie cu Costin. Schimb băieţii Mariei în etacul Anei. Pun saltelele în cucurig... Scurt!... Să tot poftească!... Unde-a mers mia, merge şi suta!

— Nu se poate, frate!... se lăsa acum greu Iordache Cumpătă, înţelegînd că a cîştigat partida.

— Cum nu se poate?

— Dai! Muţi! Scoţi! Pui!... La o adică, de ce atîta zăhăială, frate? Unde să mai încapă, că stau ca sardelele! La Damian e loc larg: are încăperi pentru treizeci de musafiri.

— Numai că nu-i calcă nimeni pragul şi cîntă bufniţa în încăperile dumisale! Nu-mi tot scoate mie ochii cu palatul şi saloanele lui Damian... Are loc pentru treizeci de musafiri! Ce mare scofală-i cu asta? Unde-s musafirii? Aş vrea să-i văd...

— Ei, iartă-l, frate! Lasă-l... zîmbi Iordache Cumpătă, uitîndu-se de sus în creştetul bătrînicii.

— Ţi l-am iertat. Cît despre băietul lui Lupache, cum am hotărît eu, aşa rămîne. Scurt! Pînă luni ne vine şi Ada... A fost colegă de şcoală, a fost prietenă cu nevasta lui Octav. Căpitanul, comitele cela franţuz ce Dumnezeu mai este, le scotea de la şcoală şi le preumbla prin Paris. Are să se mai ia cu dînşii, după viaţa pe care o duce nefericita de ea la Tîrnauca. Chiar s-au potrivit lucrurile de minune!

— Bine, frate, dacă zici tu...

— Te cred, că dacă zic eu ! Tot mie-mi cade datoria să le descurc. Da-ar fi pe-a dumitale, am lăsa frumuşel oamenii să plece de la uşa noastră şi să stîrcească la poarta străinilor, hai ? Slavă Domnului, încă n-am ajuns la asta ! Nu ne-o mers pomina că sîntem nişte frige-linte, ca anume mari boieri pe care-i ştiu eu.

Cu palma lată la gură, Iordache Cumpătă continua a zîmbi, gîndindu-se că se află în clipa aceasta un anume mare boier la Dărmăneşti, care amarnic s-o fi mirînd el de ce sughite din senin.

— Uite-l şi pe Dimitrie !

La glasul Smarandei, bătrînul s-a întors să-şi întîmpine ginerile cu toată bucuria.

Dar întreaga lumină i s-a mohorît în ochii albaştri şi blajini, cînd l-a văzut venind către el, mai palid şi mai slab încă în straiele albe de vară.

5

Pînă-n trei zile secerătorii au împînzit lanurile de grîu.

Iar curtea de la Zapodia a intrat într-un spasm şi o încordare, un vuiet şi-o vînzolire, ca un lagăr din spatele cîmpurilor de bătălie.

Cu un ceas înainte de a se-ngîna zorile, glasul stăpînului detuna în pridvor, înăsprit şi tăios. Părea cuprins de mînie fără să aibă de ce. Însă sfîrcul cuvîntului îi alunga pe toţi mai vajnic din urmă, la împărţitele lor datorii.

Argaţii foiau prin întuneric, cu felinare, la ocoale şi grajduri. Vătavii porneau călări scăpaţi ca din praştie. Hărăbălile duruiau în clempănit de leuci şi dîrdîit de loitre, năpustindu-se-n iureş pe poartă. La fierărie scrîşnea cu vaier strident roata de piatră a ascuţătoarei.

— Haide, măi ; că ne-apucă ziua pe loc ! îndemna glasul din pridvor. Să-nhame pe Polcan la docaraș !... Ce stați, măi ? Ce stați ?

Nu stătea nimeni.

Nu întîrzia multă vreme nici Iordache Cumpătă în cerdac. Polcan, telegarul bătrîn și blînd ca o oaie, îl purta în trap țăcănit spre cîmpul unde se desfășurau operațiile.

De trei ori pe zi, la cele două prînzuri și la ceasul cinci, Pintilie, bucătarul lucrătorilor înconjurat de ajutoare, mesteca mămăligi uriașe cu două melesteie cît ciomegile bouărilor, răsucite cruciș de doi oameni care împingeau ca la vîrtej ; răsturna din ceaunul imens un adevărat munte bolit ca o cupolă și fumegînd ca un vulcan ; împărțea tainurile cu o sfoară și le clădea în coveți acoperite cu pînzătură groasă de cînepă, să se păstreze fierbinți în aburi. Alătura putinele cu boțuri de brînză, cazanele cu borș, ciuberele cu murături ; slobozea o căruță pe poartă și alta își aștepta rîndul.

Jivalania cea măruntă intrase cu totul în pasiunea regimului alimentar furnizat de ceaunul și cazanele acestui prestigios Pintilie.

Strîmba din nas la cafeaua cu lapte servită în cești de porțelan și la cozonacul de dimineață. Dădea tîrcoale la bucătăria oamenilor, schimbînd farfuriile cu străchini, să capete bulzuri de brînză și cuburi de mămăligă trecută printr-o singură sită. Poftea numai la castraveți groși cît mîna și la borș de oaie, spre cel mai desăvîrșit dispreț și spre indignarea lui Mihalache, celălalt bucătar, boieresc, care-și vedea rafinatele produse culinare căzute din rang.

Alt contingent al jivalaniei, mai săltat, se cățăra în căruțe, conspira cu argații pentru a pune mîna pe-un cal de herghelie și o șea, se mistuia ca să nu mai dea pe-acasă pînă-n tăria nopții. Feciorii cei din urmă ai neamului Cumpătă, Culai, Ionuț și Manole, întîrziați prin diferite școli fără să-și afle chemarea, se găseau în adevăratul lor element. Cu îndatoriri hotărîte, nu se mișcau de pe lanuri, priveghind în de-avalma cu vă-

tavii și logofeții. Iorgu își părăsise docarul lăcuit și nichelat, armăsarul Orloff, straiele de tîrg. Călare, cutreierea lanurile, uitînd să se mai bărbierească și să-și răsucească mustața în bandajul elastic de mătase, prins după urechi, precum cerea moda. În șea, voinic și spătos, dogorît de soare, se asemăna deplin acum cu Iordache Cumpătă cel din tinerețe.

Ochii tuturor căutau la fiecare ceas spre cer cu îngrijorare. Cerul însă rămînea limpede, cu luciri jucăușe de secetă.

În toiul acestor încordate vînzoleli s-a întîmplat pentru Zache biciclistul a doua oară minunea.

Fără nici o speranță, într-o doară, cercase să alerge după o haraba cu mămăligă și putini cu mîncare. Se-ncleștase de ghidon și ochea prudent un tăpșan care să-l primească pe așternut mai moale, la inevitabilul bușai.

Vîrtejul de colb din urma căruței îl absorbi însă ca o ventuză, roata de dinainte nu se mai răsuci în zigzag ; înainta în linie dreaptă și nu mai trăgea la șanț.

— Io-te că merge ! răcni frate-său Dodel, cuprins de un entuziasm nebun. Phii !... Ian uitați-vă ce grozav mai merge !...

Entuziasmul lui Dodel se pierdu în deșert. Nu era nimeni să-l împărtășească, după cum nu era nimeni să vadă minunea lui Zache biciclistul.

În norul alb goni de-a lungul șoselei, coborî valea, urcă dealul coșerelor ; cînd harabaua a cotit peste șanț, pe șleaul de cară, în virtutea inerției el a trecut săgeată înainte, spărgînd pînza de pulbere, tîrînd după bicicletă o eșarfă mai subțire de colb, pedalînd frenetic spre ținutul Călimanului, în teama că la întîia oprire ori la întîiul viraj, să nu se curme cumva minunea.

— Phii !... urla Dodel în pustiu. Zache a pornit-o la Căliman ! Smărdițo, vino să-l vezi pe Zache cum merge ! Grozăvia grozăviilor cum se mai duce !...

Smărdița avea alte îndeletniciri mai serioase și încărcate de mai grele răspunderi.

Într-o bucătărie improvizată sub cerul liber, înconjurată de puzderia jivălăniștilor și jivălănistelor, pre-

gătea în legea ei mămăligă și tăia pentru oameni, concurînd atribuțiunile lui Pintilie.

Era în același timp Pintilie și mai era și bunița. Fosăia ca bucătarul, cînd tăia mămăliga cu sfoară în meridiane și bătea în pămînt cu melesteul șterpelit de la bucătăria cealaltă, a lui Mihalache, în chip de toiegelul Smarandei Cumpătă, mustrîndu-se și răspunzînd singură :

— Iar ai întîrziat cu udătura oamenilor, Pintilie? Ia dă-ncoace să gust din brînză !... Hm !... Ai pus sare-n brînză ori brînză-n sare ? Sarace, sarace ! Ocna asta o trimiți tu la oameni, să nu-și mai potolească setea nici cu toată apa din iaz ?

Schimbînd glasul, ștergîndu-și sudoarea imaginară de pe frunte cu mîneca imaginarului cămeșoi și clătinîndu-se pe loc ca Pintilie cel tălpos, răspundea lat :

— Coniță, apoi numai sarea face mîncarea spornică... Altminteri, nu-i mai satură Dumnezeu nici c-o ocă de udătură de cap, după cît îs de sparți, coniță !

— Ți-oi da eu ocnă, să n-o poți duce-n spate ! Ce-i aicea, la Nolică Gașpar de la Stănișoara și la alții ca dînsul, să hrănești oamenii cu scrumbie împuțită, cu masline putrede și brînză cu viermi, chip că-s mai spornice ?... Hai ?

— Coniță...

— Scurt. Și-alungă jivalania care nu te lasă să-ți vezi de treabă !

— Apoi eu le tot spun, coniță Smarandă. Parcă-nțeleg ? Aicea-și fac veacul, de-ai crede mata că-i Ispoziția ceea de la București, despre care povestește Toader și Simion... Nu știu ce-or fi găsind de văzut !...

— Pune mîna pe melesteu, dacă nu-nțeleg de vorbă... Scurt !

— Că și melesteul mi-l mistuise mai adineauri conașul Dodel. Zice că să bată mingea cu dînsul...

— Domnișorule Dodel, ia poftim mai aproape să bat eu mingea pe spinarea mătăluță ! Întoarce-te cu expoziția încoace...

— Buniță, să vezi mata... Numai Smândița-i de vină... Ea m-o învățat!... se subția glasul după diapazonul lui Dodel.

— Ea te-o învățat, hai?... Mai ești și pîrîtor, buftacule!

— Buniță...

— Scurt! Nici o buniță. Mai plecați undeva, în livadă ori în grădină, și nu vă mai viermănoșiți aicea să-ncurcați lumea de la treburi. Hai! Pașol!

Închipuitul dialog al Smândiței nu era departe de adevăr. Lagărul de la Zapodia nu cunoștea ogoire pînă ce se lăsa noaptea deplin, cînd muncitori, vite, cărăuși, argați, stăpîni și copii cădeau cu toții în somn de plumb.

Iar a doua zi, departe, în cîmp, secerătorii îndoiți de mijloc pe lanuri, cu obrajii încinși de înfricoșata arșiță a soarelui, cu palmele împunse de acul spicelor și de pălămidă, culcau la pămînt alte și alte tarlale de grîu, risipiți într-o nemărginită împestrițare de cămăși albe, de broboade, marame și casinci, de brîuri roșii și chimire. În urma lor se aliniau snopii și clăile pe miriștea ghimpoasă. Înaintea lor se întindeau holdele unduind talazuri aurii sub cerul înalt, pînă la Rădiul lui Cumpătă, unde trăgeau hotar porumbiștile de un verde umed și gras.

Pe cît de grăbită era forfota de la curte, pe drumuri, la ocoale, grajduri și adăpători, pe atît de stăpînită, de calmă și sigură era înaintarea secerătorilor.

Nu se arăta nevoie de nici un glas să îndemne, de nici o amenințare. Vătavii și logofeții umblau cu harapnicul încolăcit pe umăr și subsuoară, înnodat sub coasta dreaptă, fiindcă așa era datina slujbei lor în partea locului. Rară și fără pereche datină! Nu-l întrebuințau însă decît pentru a pișca vitele dejugate, care se depărtau din zona șoselei să calce în lan.

Și nu răcneau decît la harabagiii înfipți în picioare pe crucea oiștii, proptiți în hățuri, zorind la rîndul lor telegarii cu alte mai răgușite strigăte și mai crîncene sudălmi.

Iordache Cumpătă cobora din docarașul ușor. Calul sur pe vremuri și acum albit de bătrînețe, Polcan, trecea șanțul în urma sa cu mare băgare de seamă să nu încurce dîrlogii, se ținea de stăpîn ca un cîine, oprindu-se și pornind, de cîte ori se oprea și pornea stăpînul.

Secerătorul se înălța din mijlocul răzbit de durere, își ștergea nădușeala cu dosul palmei și, prinzîndu-și arcul secerei pe umăr, trăgea cu ochiul spre docarașul lui Polcan.

Acolo, într-o lădiță, se afla tainul de mahorcă pe care Iordache Cumpătă ținea să-l împartă sub văzul său, tot dintr-o rară și fără pereche datină.

— Hai! Ce mai aștepți! Fă-le vînt!

Omul apuca o duzină de pacuri turtite și pietroase; striga pe nume vecinii mai apropiați să le culeagă în palme din zbor; își deșerta porția în beșica de bou și beșica de bou o ticluia în chimirul cu bumbi de alamă. Spunea apoi a treia oară bodaproste și se frîngea din nou de șale, prinzînd mănunchiul de spice și retezînd paiul cu o ritmică, cu o scurtă crănțănire a tăiușului zimțat și eurb ca un crai-nou. Erau scumpi la vorbă. Chiar femeilor și fetelor le amuțise glasul.

Iordache Cumpătă freca un spic în palmă. Încerca bobul în pîrgă cu unghia. Sălta grăuntele în mînă și le dădea drumul în buzunarul surtucului de lustrin.

Trecea mai departe, cu Polcan și docărașul cu tutun după el...

În lanul cuprins de Dărmănești, lucrul mergea mai anevoie, fiindcă gospodarii au venit cu droaia de copii în căruțe. Dar nu se arăta grabă. Era lanul de grîu de sămînță, lăsat mai domol să-l pătrundă soarele, strîns în deosebi dimineața pe rouă și-n căldura mai jilavă a amurgului, cînd nu se scutură spicul.

Dărmănești au durat o adevărată tabără de emigranți; colibe de crengi, umbrare de răchită, pripoane vitelor și culcuș pruncilor de leagăn. Cînd începea a scînci unul, femeile se îndemnau:

— Fugi, fă Marghioală, c-aista-i al tău, după glas.

— Ba o mai orăcăi ș-a tău, că eu mai amu l-am hrănit !...

Al Marghioalei ori al celeilalte, pruncul înfășat și legat în covată ca o mică mumie egipteană în sarcofag se alegea cu tainul său de lapte fie și de la o mamă de împrumut, căci gospodina înșelată de auz nu mai făcea drumul înapoi s-o trimită pe cea de drept. Scotea ea sînul și astupa gura flămîndului.

Plodurile mai răsărite, pentru a se afla în treabă, tăbîrceau ulcioarele cu apă din șipotele de sub deal. La izvor apa era rece ca sloiul de gheață. Ajungea încropită și numai pe jumătate, după atîta călătorie prin vîlvoarea lui Cuptor.

Altă dată, un flăcăiaș cerca să minuiască el secerea, cîtă vreme maică-sa ogoia fătul din scutec.

— Nu așa, măi gînganie, nu așa ! îl prindea Iordache Cumpătă asupra faptului. Dă-ncoa secerea să-ți arăt eu !...

Băiețașul privea cu o încordare gravă, minunîndu-se de-un boier care știe să secere. Apuca și el secerea și iar o scrîntea.

— Stai, frate, nu te repezi ! zîmbea bătrînul Cumpătă. Ia-o mai încet, că secerea-i treabă de socoteală și de răbdare...

De aceeași părere se dovedea și Dănilă Cuțui.

— Coane Iordache, atîta amar de griu nu-l mai isprăvim noi nici într-o lună, coane !...

— L-om mai isprăvi și-n zece zile, bre Dănilă, să nu ne prindă schimbarea luminei.

— Apoi să-nțelege ! Cum să nu-l isprăvim ? Cînd ne-om pune noi, îl dăm gata și-n trei zile...

Săltîndu-și grumazul cumplit de lat în cămașa flendurită, părea gata să se opintească și să dea gata lanul întreg cu umărul.

— Pînă-n trei zile, am sfîrșit, coane ! Numai să poruncești mata...

— Ce tot vorbești tu, măi omule? În trei zile, nici șase sate nu dovedesc cîtă muncă-i aicea!

— Așa zic și eu, coane Iordache. Nici cu mașinăriile lui conu Damian, celea care vîntură din arichi de parcă dau să zboare, nici cu ele nu s-a tîmpla minunea pe care-o ceri mata, coane.

— Vezi-ți de treabă, Dănilă, că nu cer nici o minune.

— Apoi să-nțelege că nu-i de cerut minune!... Ce-ți mai trebuie matale minune, că doar ai tăt grîul pămîntului aicea pe moșia Zapodiei, de-a mirare a fi!...

Iordache Cumpătă îl lăsa în plata Domnului să sporovăiască și să se minuneze în neștire. Cutreiera cu Polcan după dînsul, printre snopi și clăi, pînă la locul ales pentru arie, unde Tudose, neîntrecut meșter în clăditul stogurilor și girezilor, făcea cuvenitele pregătiri.

Asfințitul învăpăia norii de colb în urma căruțelor, punea cunună însuliță de raze deasupra Ceahlăului și munților vineți din zare.

Sfîrîiau lăcustele, țîrîiau greierii, zumzăiau subțire miliarde de gîze mărunte. Zburau stoluri de grauri și fugea un vătui alungat din culcușul risipit de secerători.

Pășind alături de Irinel Măgură, pe poteca șerpuită între șanțul șoselei și lan, Adrian se plecă să culeagă o floare violetă, un vrej de rochița-rîndunelei, o cicoare albastră gata să se-nchidă. Căuta una asortată cu rochia cea nouă a tovarășei sale și toate se potriveau, căci zefirul mătăsos descoperit de Smaranda Cumpătă în rezerva sipetelor purta dungi subțiri de toate colorile ca bomboanele englezești.

Din cînd în cînd, Irinel Măgură se oprea cu ochii închiși, prinzîndu-i brațul cu mîna să se sprijine.

— Nu știu ce e cu mine, vara aceasta, Adrian!... Îmi joacă lumina și nu mai văd nimic înainte...

— Te-ai uitat, desigur, în soare. Cunosc și eu!... Îți rămîne în ochi ca o salbă de aur care tremură. sclipește, palpită scîntei ori încotro privești...

— Poate aceasta să fie... Însă mi se întîmplă și în casă cîteodată, cu perdelele trase... Uită-te, te rog. Nu cumva mi-s ochii roșii ?...

Adrian folosea prilejul ca să-și adîncească privirea în ochii cu fine irizații aurii, de chilimbar, ca ochii de leopard.

Surîdea.

Erau chiar cei mai limpezi și mai luminoși de pe lume. Ar fi vrut s-o exprime aceasta într-un madrigal, dar nu îndrăznea și nici nu intrau madrigalele în legea Zapodiei.

— Vezi ceva ?... întreba Irinel Măgură.

— Da... Văd cerul, un nouraș mic, mă văd pe mine ca printr-un binoclu întors...

— Nu ești serios.

— Vrei neapărat să fiu serios ? Poftim !

Adrian își întorcea o mutră posomorîtă, solemnă, călcînd grav ca un stîrc în balta cu broaște.

Irinel pufnea în rîs ușor :

— Parcă ești Ghi, acum.

— Mersi. Atunci mai bine rămîn neserios... se hotăra Adrian, reluîndu-și înfățișarea și mersul dintotdeauna.

Ghi, adică Ghiță Sadea, era fratele lui Dodel și Zache Stamate, mai poreclit de jivalanie : Mutul, Ghiță Berbecul și Georgică Brontozaurul.

Aceste multiple și contradictorii epitete ilustrau numai în parte firea posacă, fudulă fără nici un motiv, disprețuitoare și impermiabilă la ridicol, a vlăjganului care rămînea repetent cîte doi ani în fiecare clasă, se păstra la o parte de gălăgia și nebuniile jivalaniei de toate gradele, remarcîndu-se printr-o mutenie ce îngheța apele și prin deosebita grijă acordată frizurei și luxului veșmintelor. Ostilă prin instinct, jivalania, cu frații Stamate în frunte, îl repudia ca pe o apariție monstruoasă în ordia sa.

Era deci explicabilă alarma lui Adrian să nu fie asemănat nici în glumă cu astfel de văr, exemplar

unic între ceilalți frați Stamate, opt la număr, zurbagii, stropșiți și simpatici, simpli la fire și fără fandoseli, mîncăi de pomină și tartorii unor isprăvi celebre în analele Zapodiei și ale Săveștilor, moșia părintească din ținutul Sucevei.

După un timp de tăcere, cînd a isprăvit de înnodat la încheietura mînei brățara de rochița-rîndunelei, Irinel Măgură întrebă:

— Cînd vrei să mergem odată și noi printre secerători în toiul lucrului?

— Cam greu, Irinel. Nu-i place bunicului.

— Cum nu-i place! Toată ziua e pe cîmp. Și Jorj, și Culai, și Ionuț, și Manole...

— E altceva. Toți sînt acolo cu un rost... Chiar cei care se acață în hărăbăli își inventează un rost.

— Și dacă-i cerem voie?

— Are să admită, fiindcă nu poate spune niciodată nu, ca să nu strice inima nimănui. Nici a noastră, a jivalaniei, nici a altora. Marea lui „slăbiciune", cum zice, ca să-și ascundă bunătatea cu un fel de rușine... Dar de data asta, ți-o spun eu, că ar admite numai în silă și că i s-ar strica inima, lui... Nu-i place să asistăm ca la un spectacol, cînd alții muncesc. Mai ales la seceră... La treier da! E altfel de lucru, cu zarvă, fum, fluierături, batoză, vînturători...

— Nu prea văd deosebirea...

— Pentru bunicul există! El o vede. Nu-i place cînd îl vede pe moș Damian ieșind la plimbare în cupeu, pe vremea secerei și a semănatului. Nu-i place nici să privim cînd mănîncă oamenii. Poate că are dreptate. Pentru dînsul toate acestea înseamnă ceva religios... nu știu cum să-ți spun... ca o oficiere a unui cult pe care nu vrea să-l turbure și să-l bagatelizeze...

Întinzînd brațul spre depărtările topite în pîcla amurgului, Adrian urmă cu emfatică însuflețire:

— Poate că are dreptate... Gîndește-te, Irinel, că dincolo de dealul acesta și de alt deal, pe alte șesuri,

pe alte lanuri, cît e țara de întinsă, alți secerători, mii și sute de mii, oficiază același cult... Mi se pare că văd așa trei sferturi din țară... Țărani cu porturi deosebite, cu dialecte deosebite... Toți fac acum un singur om, îndoit de mijloc, retezînd cu aceeași mișcare mănunchiul de spice.

— Ce curioasă imaginație ai, Adrian!... Ar trebui să le scrii odată acestea. Să le zugrăvești...

— Poate că am s-o fac! făgădui Adrian, gîndindu-se la încurajările profesorilor de compoziție și de desen, care-i prefeteau un viitor de poet sau de pictor, într-ales; gîndindu-se și la hotărîrea pe care o luase în casa domnișoarei Paula Gorjan din București, după ce-l ascultase vorbind pe Cocîrț Asan.

Apoi, adăugă, lepădîndu-se de acest prieten de cîteva ceasuri, cu veșnica lui nestatornicie:

— Poate că aș face-o, dacă aș avea pentru cine...

— Cum, dacă ai avea pentru cine?... Eu nu însemn nimic? Nu merit măcar atît?...

Dincolo de cuvinte, ochii cu fire de aur îl mustrau atît de dulce, încît Adrian nu se mai îndoi o clipă că pentru dînșii, pentru ochii cei mai luminoși de pe lume, va scrie cea mai luminoasă carte și va zugrăvi cel mai luminos tablou

Capitolul III

OCHII OCCIDENTULUI

I

Oaspeții de la Paris au picat în răstimpul dintre clădit și începutul treierului.

Vreme prielnică, de răgaz, cînd stăpînii mai răsuflau și muncitorii se aflau risipiți la datorii mai mărunte, sau pe la ogoarele lor, înainte de a trece cu altă încordare prin alt zăpor.

La sosirea telegramei, jivalania a părăsit bucătăriile sub cerul liber și expedițiile în rustice hărăbăli. Cuprinsă de emoție, s-a consacrat preparativelor pentru a primi, cu toate onorurile și fără abateri de la protocol, niște musafiri cum n-au mai călcat încă pragul Zapodiei ; vlăstare de nobilime apuseană, cu stemă de comite și castel de pe timpul Anei de Bretania.

În zadar, Ada venită cu fetița de la Tîrnauca încercase să împrăștie asemenea superstiţioase închipuiri. Pretindea că prietena-i și fratele său căpitanul de oaste colonială sînt oameni ca toată lumea. Îi știa crescuți în orînduieli sobre de viață, fiindcă în republica Franței, pentru mulți, un castel și un titlu de noblețe cu vechime de patru ori cinci sute de ani, nu înseamnă neapărat și tabieturi trufașe, de ifose și huzur. Nu-i scutea de lupta din greu pentru viață ;

nu-i împiedica să ajungă mari savanți, mari scriitori, exploratori, oameni de folos și altora.

Aceste asigurări n-au găsit nici o crezare. Au fost date pe socoteala unei delicate dorinți de a nu tulbura prea adînc obștestile legiuiri ale Zapodiei.

Jivălăniștii mai înaintați cu învățătura au prins să frunzărească dicționare istorice, atlasuri și colecții de reviste franceze ilustrate din preajma anilor 1896—1900 de mult brăcuite în pod și în etajera cucurigului, căutînd amănunte asupra misiunii Marchand în Congo și în alte păduratice ținuturi din Africa ecuatorială.

Discutau cu aprindere despre Brazza și Brazaville, Stanley și Zanzibar, Loango și Kakamoeka, Ubangui, Kimbedy și Makabendibou, nume cu sonorități misterioase, răsunînd straniu între pereții de la Zapodia deprinși cu alte patronime indigene: Colțun, Gliga, Polcan, Urdă, Cracău și baba Rița Lingurăreasa. Un jivălănist mai iscodaci a descoperit într-o prăfuită dare de seamă că tînărul locotenent pe atunci Yann-Guy-François-Hervé de Kergolay din suita căpitanului Marchand era strănepotul unui faimos navigator, Ives-Joseph de Kerguélen-Trémarec, care a debarcat întîia oară din corăbiile sale cu pînză în arhipelaguri necunoscute din mările australe, le-a anexat Franței și-i poartă pînă azi numele în atlasuri. Altul s-a așternut să studieze de-a-fira-n păr istoria și geografia Bretaniei, folclorul și legendele, stropșindu-și limba cu vocabule aspre ca țăndările de granit.

Jivălănistele și-au scos la aer și la vînt rochițele de gală, pentru a întîmpina decent o doamnă mare ca Anne-Marie-Thérèse-Noémi Udrea, născută de Kergolay-Trémarec.

Numai Ghi Stamate zis Ghiță Sadea, Mutul, Ghiță Berbecul și Georgică Brontozaurul, asista imperturbabil la aceste agitate pregătiri. El era sigur pe sine, sigur pe cărarea sa pomădată și pe dunga pantalonilor atît de ascuțit presată cu fierul pe muchie, încît ar

îi putut tăia feliile de mămăligă mai abitir ca sfoara lui Pintilie, după cum insinua șopotind printre ușă Smărndița în complicitate cu ceilalți frați Stamate, care se lepădau de așa consîngean.

— În ce limbă ai să le vorbești tu, Ghi, că nu știi o boabă de franțuzească ?... întrebă Manole, mezinul feciorilor Cumpătă, mehenghi, mucalit și de altfel tot atît de nefamiliarizat cu idiomul lui Voltaire, etern corigent la limba franceză. În ce limbă ai să-i dai gata și să-i faci pilaf, Ghițișor, puiule ?

Ghiță Sadea răspundea mut, cu o singură, elocventă și superbă uitătură, de-a coasta, sucindu-și gîtul lung de bronctozaur în gulerul tare ca un staif. Îl privea personal !...

Problema mai frămînta și pe alții.

Dacă fetele crescute cu guvernantă ori prin aristocratice pensioane nu se îngrijorau de așa ceva, bucuroase să-și dovedească accentul parizian ; fracțiunea bărbătească a jivalaniei minore, redusă la programele lingvistice din licee, știa că are s-o codălghească de-a mai mare jalea în conversația cu domnul căpitan conte Yann-Guy-François-Hervé de Kergolay-Trémarec.

Cel puțin Manole Cumpătă, cu darul său actoricesc, aflase o soluție pe care o repeta îngroșindu-și vocea ca să-i dea o răgușală de foburg. Recita pe de rost inscripția din caietul foițelor de țigară Job : *„Tout cahier de Papier à cigarettes ne portant pas le mot Job et ma signature ainsi faite, Jean Bardoux, n'est pas de ma fabrication. Les Fumeurs doivent tenir compte de cette particularité, afin d'éviter toute méprise !“* [1]

— Cu asta n-am nici o grijă ! își făcea singur curaj Manole. Pot să merg și la Paris... Le spun că vorbesc dialect, *afin d'éviter toute méprise !...*

[1] Orice pachețel de foiță de țigară care nu are imprimat cuvîntul Job și semnătura mea, Jean Bardoux, nu este făcut de mine. Fumătorii trebuie să țină seama de această particularitate pentru a evita orice confuzie.

Smaranda Cumpătă își îndeplinise planul întocmai. Eliberase etacul Elvirei; mutase pe Alexandru, studentul medicinist, într-o odaie cu studentul de la Academia comercială din Belgia, Costin; schimbase băieții Mariei Stamate în etacul Anei Popazu; pusese saltele și în cucurig — dereticase, văruise și primenise scoarțe de zestre în cele trei încăperi pregătite pentru străini. Lăsase pe Ada și pe fata cea mai mică, Elvira, să adauge ele nimicurile femeiești după gusturile moderne, care-i depășeau priceperea.

Nici dînsa nu cunoștea o boabă din limba saloanelor, fiind crescută pe vremea lui Cuza Vodă numai cu învățătura maicilor de la Agapia, ca o fiică de răzăș căzut în nevoi și lipsuri, ce se aflase.

Dar n-o neliniștea asemenea îndoieli.

Le rămînea străinilor să se dea după păr și să-nvețe graiul lui Toader Gliga, dacă li s-o arăta pe plac. Scurt!...

Avea un bun tovarăș de neștiință. Pe Iordache Cumpătă, mărginit la aceeași școală puțină și neisprăvită, din vremea tot a lui Vodă Cuza, cînd fusese chemat de bătrînul Bogdan să robească alături cu logofeții la cîmp, pentru a îngădui fratelui Damian să bată străinătățile. Aceste socoteli odată încheiate, și-a văzut în tihnă de cămări și dulcețuri, fiindcă acelea n-așteaptă.

Octav Udrea cu soața și cumnatul au coborît astfel din tren, în zi de duminică.

După orînduiala primirii, la gară i-a întîmpinat doar Ada ca o mai veche a lor cunoștință și Manole, ca un mai îndemînatec supraveghetor la descărcatul bagajelor și strămutarea valizelor în trăsuri. Ceea ce n-a împiedicat un adaos neprevăzut de escortă. Niculiță Popazu, pe bicicletă, în costumul de la Samaritaine și Zache, într-un costum mixt, jumătate de călăreț, jumătate de marinar dar pedalînd pe o altă splendidă velocipedă nouă-nouță, marca „Gladiator", trimisă

de Iancu Stamate din Iași, de-ndată ce-a aflat că al patrulea-i fecior a biruit perfidele legi ale echilibrului pe două roți.

Cu o nemăsurată slăbiciune la dorințele copiilor, Iancu Stamate i-ar fi expediat fără îndoială și respectiva uniformă a corporației cicliste, dacă Zache, renunțînd la orice amor-propriu, ar fi mărturisit în scrisoare că în decursul exercițiilor de inițiere a epuizat toată garderoba de vară, cu genunchii și coatele spintecate-n cele o mie și una de bușaiuri.

Cît trenul a întîrziat în gară, cei doi bicicliști s-au ascuns la adăpost, pîndind din dosul galbenei cabine de lemn, unde o mînă de catran cu indexul întins arăta într-o direcție inscripția „Bărbați" și altă mînă de catran cu alt index întins arăta în direcția opusă „Femei".

Se iteau amîndoi după parfumata baricadă de ambele sexe Bărbați-Femei, sprijiniți în ghidon, gata să se arunce în șea la momentul oportun.

Iar la apariția străinilor, nu și-au putut stăpîni deziluzia :

— Măi Zache, dacă și-aiștea-s parizieni, apoi atunci Ghiță Sadea, cînd îl face el pe frumosul, poate să spună că-i supra-ultra-parizian !...

— Taci tu, c-or fi așa, numai fiindcă-s după atîta amar de drum !... le căută Zache o circumstanță atenuantă, lipsită însă cu totul de convingere.

În vremea aceasta, Manole zorea cu buletinele de bagaje în mînă :

— *Oui-oui !... Si-si !...* Dați toate recipisele la bădia, *afin d'éviter toute méprise !*

Căpitanul Yann-Guy-François-Hervé, conte de Kergolay-Trémarec, om descurcăreț și prudent de felul său, după încercata-i carieră de călător de-a lungul și de-a curmezișul oceanelor și continentelor, ținea să controleze personal numărul diferitelor lăzi și cutii. Manole nu-i permitea, smulgîndu-i ținutele din mînă :

— Pardon ! *Laissez-laissez !...* Aicea avem regulele noastre !... *Vous...* în sfîrșit... *On...* Da-la : *on !... On,* adică *ils... ils doivent tenir compte de cette particularité, afin d'éviter toute méprise !...*

Lupta fiind inegală și pe-un teritoriu sub drapel străin, căpitanul de oaste colonială a abandonat orice veleitate de control direct, zîmbind și minunîndu-se de ce tinerelul acesta, de altfel chipeș, ferches și isteț îi trage mereu cu una și bună : *„afin d'éviter toute méprise"*.

L-a lămurit Ada, înviorată din tristețea ei pasivă și absentă ; iar atunci zîmbetul ofițerului colonial s-a descărcat în hohot deschis de rîs.

Nu i se întîmpla întîia oară să aibă a se înțelege cu oameni strîmtorați la un vocabular de-o sută de cuvinte.

Savurînd dinainte plăcerea și surprizele acestui exercițiu întrerupt într-un an de concediu european, căpitanul Kergolay își netezea vesel mustața lungă, castanie, înclinată în jos pe buze ; urmărind de la distanță transportul bagajelor, cum era deprins să privească baloturile cu cituri colorate și cu mărgele purtate în echilibru pe cap de curierii negri în pădurile Congoului sau de *culii* galbeni, în Indochina, Cochinchina și Anam.

De statură mijlocie, slăbănog, cu fața uscată și pielița de coloarea aramei cu vagi reflexe verzui de cocleală, rămășiță poate a bolilor tropicale de ficat și de sînge, nu arăta într-adevăr de fel ca un distins parizian și nici ca un conte cu blazon secular, după cum și-l imaginase jivalania. În straiele ponosite de voiaj, lungi și largi, cu un laibăr pînă-n călcîie descheiat la toți nasturii, cu bastonul de bambus subsuoară, semăna a orice banal călător din Moldo-Valahia. Poate chiar un anonim călător din clasa treia.

Tot așa, Anne-Marie-Thérèse-Noémi Udrea, născută de Kérgolay-Trémarec, în pardesiul cenușiu, cu voaleta cenușie și în pantofi cu tocuri joase, era departe

de a corespunde închipuirii și pozelor din jurnalele de modă. Iar mai prejos de amîndoi, Octav Udrea, cu ochelarii prinși după ureche, cu bărbița gălbuie și cu șapca vărgată de stofă scoțiană, punea capac tuturor deziluziilor, de la întîia vedere.

Fără îndoială că mai tîrziu, urmau a se vădi nuanțele unor subtile deosebiri lăuntrice, dincolo de portul straielor și trăsul chipurilor. Dar acum ?... Manole se simțea în măsură să-și grimeze el în fața oglinzii un tip de parizian, mai parizian decît acești parizieni în carne și oase.

Isprăvindu-și cu succes și promptitudine datoria de pristav al bagajelor, a dat semnalul de plecare. Vizitiii, Ilie Hodorariu și Vasile Uscatu, măreți în ilicul de dimie cu găetane negre și căptușală roșie, au fluturat mînecele albe, largi și înflorate ale cămășilor, sfîrcuind lin văzduhul cu șfichiul de cravașă. Armăsarii au jucat pe loc, s-au încordat în zăbalele nichelate, au sforăit pe nări și s-au întins la drum, dansînd. Nu degeaba erau îndopați cu ovăz și otavă, în grajdul de la Zapodia ; păstrați numai pentru zile mari !

Îndată, în urma trăsurilor, s-au avîntat cei doi bicicliști din escorta neprevăzută în program, înghițind praful cu eroism și zvîcnind pe lîngă roți cu teribile efecte de ghimion și de echilibristică, menite să înmărmurească străinii și să bage caii în boale.

Ada, cu o fantomă de zîmbet pe buze, încerca să scuze prietenei aceste copilărești exhibiții, vestind că o mai așteaptă și altele.

— Dar e foarte natural și foarte drăguț din partea lor... protestă Anne-Marie. Mi-a povestit Octav de-o sută de ori despre acest paradis al copiilor de-aici. Și înaintea lui nu-mi povesteai și tu de altfel, cînd te prindea dorul de țară ?...

— O ! E atît de mult de atunci !... făcu Ada mișcînd degetele înmănușate, într-un gest de lîncedă descurajare. S-ar spune că toate s-au petrecut în altă viață.

Prietena își dezveli ochii verzi de sub voaleta cenușie și o cercetă mai atent, răsucindu-se în perna capitonată a trăsurii. O găsea schimbată, cu glasul stins, ostenită parcă ; ea care fusese cea mai nebunatecă tovarășă de clasă în pensionul de la Paris. Își păstră însă întrebările pentru mai tîrziu.

Deocamdată se mărgini s-o întrebe despre fetiță, Anne-Marie, Mariana, botezată cu acest nume în amintirea neștersei lor prietenii.

Prin mijlocirea interpretului Octav Udrea, în cealaltă trăsură din urmă, Manole Cumpătă dădea explicații căpitanului Kérgolay, asupra grindinei care a devastat cîmpurile de au o înfățișare atît de dezolată, asigurîndu-l însă — *afin d'éviter toute méprise* — că-l așteaptă alte priveliști mult mai plăcute. Lăuda anticipat iazul, livada de la Cracău, biserica în stilul lui Ștefan cel Mare ctitorită de cel dintîi Cumpătă și alte particularități, de care străinii, *fumeurs ou non-fumeurs, doivent tenir compte.*

Într-adevăr, la cotitura șoselei, curtea de la Zapodia a apărut după aleea de plopi, albă și primitoare, cu perdelele de viță sălbatecă, de iederă și de trandafiri înfloriți, scăldate toate într-o lumină de soare mediteranian.

Cîțiva țărani în straie curate de duminecă, lîngă fetele în catrințe vărgate și cămăși cu fluturi, au dat ziua bună cu o cuviință plină de majestate.

— Dar e minunat !... exclamă căpitanul. E de-un pitoresc extraordinar pentru Europa...

— Așa-s costumele romînești... îl informă cu bunăvoință de ghid Manole Cumpătă. Și nu-s cumpărate. Sînt *de leurs fabrication, ainsi faites*, cu mînele lor !

Jivalania, cu toate că se pregătise și ea în ținută festivă, s-a ferit a da buzna cu vulgar alai în capul scărilor.

Debarcarea s-a petrecut astfel în chipul cel mai firesc.

Iordache și Smaranda Cumpătă și-au primit musafirii cu acea ospitalitate bătrînească din țara Moldovei, care n-avea nevoie de prea multe cuvinte în nici o limbă.

Mai încurcat părea feciorul lui Lupache Udrea, cerîndu-și mereu iertare că din pricina sa au devenit oarecum invitați fără voie și încredințînd gazdele că, într-o săptămînă cel mult, va face el ordine la Stănișoara.

Smaranda Cumpătă îl asculta cu ochii micșorați, scormonindu-i făptura stîngace și firavă, bărbița gălbuie, ochelarii cu arcuri după ureche.

Aceasta devenise odorul unic la părinți, al Ilenuței și al lui Lupache Udrea ? Hm ! Se aștepta la altă pramatie.

Deși nu exista nici o înrudire de nici un fel, îl situă de îndată în aceeași familie cu ginerele-i Dimitrie Petreanu. Oameni cu viața săpată de învățătură și cărți. În lumea în care trăiesc, acestea nu-s arme de luptă. Și dacă se bizuie cumva pe ele — păguboase și șubrede arme se mai dovedesc a fi !

Ca atare, îl lăsă să isprăvească, fără să-l întrerupă, toate scuzele și proiectele sale de pe altă lume.

Apoi, bătînd cu toiegelul de abanos în pardoseа, îl chemă la simțul realității :

— Foarte bune, toate cîte le spui, Octave ! Mîine voi da poruncă să înhame caii la o trăsură ; ai să te duci, ai să vezi... Și ai să mai vorbești după aceea. Te povățuiesc însă să nu-ți iei cu tine nevasta și cumnatul deocamdată.

— De ce, mamă Smărăndiță ?

— Ai să înțelegi de ce. Scurt !...

Oaspeții au trecut în odăile lor ; au experimentat instalațiile de duș întocmite de Ionuț, penultimul dintre feciorii Cumpătă, care șchiopătase la învățătura liceului dar se arăta iscusit discipol al lui Edison ; au apărut mai tîrziu, călăuziți de Ada și de Elvira, să cunoască locurile și jivalania. În decursul complicate-

lor prezentări, cu atîtea nume și chipuri greu de reținut, Ghiță — Ghi — Georgică — Mutul — Berbecul — Sadea, a păsit solemn ca un duce la o recepție de Curte imperială, s-a înclinat și a rostit suav :

— Bine ați venitără pă la noi !

Fiindcă Manole și cîțiva jivălăniști mai mărunți au pufnit în chicote, căpitanul Yann de Kergolay a întrebat foarte intrigat :

— *Qu'est-ce qu'il dit ? Mais qu'est-ce qu'il dit donc* [1] *?*

Era greu de explicat prin ce bizar proces mintal, Ghiță Sadea își imaginase că poate înlocui limba lui Voltaire cu o muntenească de periferie bucureșteană ; mai ales că în viața sa nu călcase în capitală și nu se știa deci nici cum s-a muntenizat subit, așa cum se mai muntenizase cu vreo lună înainte Adrian în capitala festivităților jubiliare. Sigur însă pe acest infailibil sabir, Georgică Bronctozaurul privi dezgustat la înveselirea fără nici un rost a jivalaniei.

O denunță cu milă căpitanului Kergolay.

— D-aia rîde ! Fiindcă e secături...

— Oții, mă ! a strigat jivalania în cor, instantaneu muntenizată și ea.

— Iartă-i, Doamne, că nu știe ce fac ! îi deplînse Ghiță — Ghi — Georgică Sadea.

Zise și se răsuci în călcîie, depărtîndu-se cu pași rari de cocostîrc, care nu clinteau cu un milimetru de la verticală dunga măiastră a pantalonilor.

2

După asemenea hître și memorabile episoade, străinii au intrat neașteptat de repede și deplin în vadul vieții de la Zapodia.

Ei nu aflau nimic de rîs și de ocară în obiceiurile bătrîne ale pămîntului.

[1] Ce zice ? Ce tot zice ?

Dimpotrivă.

Anne-Marie a găsit încîntătoare albeața și răcoarea odăilor cu scoarțe învîrstate și mobile grele de steiar, talere și oale smălțuite pe polițe, năframe și icoane luminate de molateca pîlpîire a candelei, într-un ungher de mistică penumbră, ca sfinții și madonele capelelor bretone. Yann a schițat harta satului cu împrejmuirile pe capacul unei cutii de tutun, și-a întipărit-o definitiv în minte; iar înainte de a prinde alții de veste, purcedea dimineața la drum, singur, cu bățul de trestie subsuoară și cu droaia de cîini după el.

Cum de-i îmblînzise pe toți, făcîndu-i prieteni supuși, nimeni nu s-a dumerit niciodată. Căci în afară de moșneagul Colțun și de cîțiva cățelandri cu dinți încă de lapte, se prenumărau în curtea de la Zapodia destui zăvozi zburliți la coamă și aprigi la colț, rînjind cu înverșunare de cerberi la orice apropiere străină. Chiar jivalania nu ducea casă bună cu unii pe jumătate sălbateci.

Căpitanul Kergolay îi domesticise într-o clipă, ca vrăjitorii de șerpi.

În straiele albe, coloniale, cu panamaua plecată pe ochi în chip de cască a tropicelor, în două dimineți a isprăvit de cutreierat iazul, satul, livada cu zăvoiul de la Cracău, grădinile lipovenilor de la Jidești, dumbrava cu mesteacăni subțiri din marginea hotarului, urmat pretutindeni de această armie de dulăi, care-și părăsea cu o inexplicabilă grabă culcușul și cu o ticăloasă nepăsare datorită de paznici neclintiți la post. Ceilalți cîini, ai satului, se trăgeau cuminți și fără glas după zaplazuri.

Străinul se făcea a cere un cărbune pentru pipă unei gospodine, o stacană de apă alteia, intra în încăperile cu pămîntul humuit și cu mănunchiuri de busuioc sub grindă, întreba și căpăta răspunsuri.

Prin ce mijloace izbutea a se înțelege? era alt mister.

Cei doi juni cărturari dintre feciorii Cumpătă, studentul medicinist Alexandru și doctorantul în științe

comerciale din Belgia, au încercat în dimineața dintîi să-l întovărășească. Tot astfel, Adrian, după ce se așternuse să usuce ca Milcovul dintr-o sorbire tomuri și descripții de călătorie, mitologii budiste și brahmane, Mahabarata și alte năzdrăvănii, pentru a face față cu cinste unei conversații savante.

Yann de Kergolay și-a cerut iertare. Ținea să exploreze singur locurile, după un năravcare nu suferea abatere.

Binevoitoarele călăuze s-au retras încă mai nedumerite.

Mihalache, bucătarul „de sus", ciupit de vărsat, slăninos și cu mîinile scurte ca aripile de pinguin, în șorț alb, umflat pe pîntec, intrase în mare dîrdoră. Era rîndul său să-și dovedească măiestria și să uluiască asemenea mosafiri occidentali cu bucate plutind în sosuri complicate, sălăți dulci și dulciuri picante, torturi ornamentale ca tipsiile maure și aperitive înșirate în batalioane pe farfurii. Plita și cuptorul duduiau sub permanentă presiune.

O hecatombă de pui decapitați se zvîrcoleau în zori împroșcînd cu jerbe de sînge nisipul din jurul bucătăriei.

Alergau slujnicele la grădină după păstăi culese pe rouă, argații la iaz să tragă cu volocul ; foiau ajutoarele bătînd albușul de ou și spuma de frișcă, învîrtind la frigări, mestecînd la maioneze, pisînd zahăr, curățind nuci și cărînd bulgări de gheață.

Căpitanul s-a arătat curios să guste din mîncările lui Pintilie, i-au plăcut foarte și s-a dedat la boțuri de mămăligă cu brînză perpelite pe cărbune, la borșuri și alte alimente indigene, spre triumful entuziast al jivalaniei. Pentru care ofensă și nemeritată dizgrație, Mihalache s-a îmbătat cumplit, deșertînd pe gît sticla de Jamaică destinată savarinelor și rezerva de Maderă pentru rafinatele-i sosuri.

Străinii se încorporau astfel vieții adînci de la Zapodia, nu celei de convențional protocol adoptată în silă de hatîrul unor trecători oaspeți. Poate fiindcă și în

patria lor, peninsula armoricană, s-au născut din acea lume celtică, străveche, de obîrşie ţărănească, deosebită întru totul de spuma uşurică a nobleţei curtene, cu pergamente de la regii Franţei, venită mai tîrziu şi rămasă fără rădăcini. Poate fiindcă făceau şi dînşii parte dintr-un fel de răzăşie legată de datini rurale, confundată cu simplitatea şi statornicia unui neam bătrîn, bîntuit de furtuni, aşa cum l-a zugrăvit Renan în amintirile de tinereţe şi în cel de-al doilea şi-al treilea verset din cadenţata sa rugăciune pe treptele Acropolei. Acestea încerca să şi le limpezească într-o seară căpitanul Kérgolay, în balconul cu trandafiri acăţători, jucînd rituala partidă de şah cu Octav Udrea.

Întreba şi nu căpăta răspuns. Mişca o piesă de fildeş şi adversarul se apăra anapoda.

Fiul lui Lupache Udrea bătuse a doua oară calea la Stănişoara. Se întorsese mai neguros, cu amintiri răscolite din adîncuri moarte, cu mustrări învíate din cenuşa morţilor.

Găsise criptele surpate, casa-n paragină, chioşcul copilăriei invadat de odraslele domnului Nolică Gaşpar şi ale Zînei sale, gaşperiţa, cum o numeau oamenii din sat. Găsise mobile mucede, oglinzi împîclite, şaluri pe care le-a ştiut în amintire înfăşurînd umerii gingaşi ai unei melancolice umbre şi care acum s-au destrămat putrede, lăsîndu-i zdrenţe fărîmicioase în mînă.

Iar din tot ce-nsemnase o chinuire cu neputinţă de împărtăşit altora, stăruia ciudat de absurd, o impresie mai obsedantă decît a mormintelor scufundate, a zidurilor prelinse de ploi şi a oglinzilor din care venea către dînsul într-o ceaţă şi într-un fantastic zbor de molii propria-i imagine, lugubră ca un spectru. Florile de portolac ! Pe dînsele, îndeosebi, pe aceste flori prăfuite, sterpe şi fără parfum, se fixase ochiul şi emoţia.

Acolo se juca în nămiezile fierbinţi de vară, cînd perdelele erau trase la geam şi dinlăuntru sunau acor-

durile de clavir. Explora pe atunci cu un pai galeriile viespilor ; risipea conuri de țărînă mărunță înălțate de gîze ; se scutura cu spaimă de-o furnică roșie care-i fugea pe brațul gol. Melodia clavirului făcea parte din moleșeala zilei de vară, din bucuria de a trăi a puiului de om, din gîngureala unor senzații nelămurite. Rupea o floare și se cățăra de-a bușile pe scări, s-o ducă trofeu umbrei care cînta la pian în salonul cu perdelele trase. O pierdea pe drum și nu-și mai urmărea gîndul...

Atîtea și atîtea s-au întîmplat de atunci ! Copilăria i-a fost străbătută de alte evenimente și fericiri mai vrednice să-i rămînă în minte. Pomul de Crăciun, poney-ul cu breton pe frunte, soldații de plumb, trăsurica galbenă cu roțile roșii, copiii veniți de la Zapodia să-l poarte cu dînșii într-un iureș năvalnic de joacă ; o sută, o mie de amintiri... De ce stăruia numai aceasta ? Cu rădăcinile înfipte în nisip, în prundișul arid, între lespezi tocite, prin ce miracol florile acelea de portolac au supraviețuit, ca în ele să-și regăsească suvenirul cel dintîi, de la începutul începuturilor ?

Toate s-au năruit, s-au dus, s-au șters.

Vrejurile fragile și gelatinoase au rezistat strivirilor de talpă străină, roților, păsărilor și nepăsării ; durau așa cum au fost ; plante deserzice, tîrîtoare, prăsite din cine știe ce sămînță căzută, prosperînd acolo unde se măcinase chiar piatra, unde chiar stejarii se surpau în putregai.

Cît timp arendașul îi cerea dezlegări pentru a zori reparația încăperilor, ochii lui nu s-au desprins de la pastilele galbene, roșii, portocalii, spuzite de colb. Tot ce-i spunea acel Nolică Gașpar n-avea nici un interes. Acum, cînd îi vorbea Yann, aceeași mizeră lepră vegetală îi stătea înainte. Tot ce-i spunea el n-avea nici un interes. Universul se reducea la o singură, absurdă, obsesie.

Cu dosul mîinii a răsturnat pionii. A închis capacul cutiei peste dînșii. Pe urmă, a părut hipnotizat de

pătratele albe şi negre în care vedea poate răsărind, ca în magiile fachirilor, tot blestmata iarbă tîrîtoare.

Yann se rezemase pe speteaza scaunului de pai, cu palmele împreunate sub ceafă.

Mutîndu-şi pipa dintr-un colţ al gurii în celălalt, îl privea întrebător.

— Ce se întîmplă cu tine, Octav? E a treia oară în două zile, cînd nu poţi duce la sfîrşit o partidă de şah...

Octav Udrea şi-a scos ochelarii.

Fără lentilele ovale, ochii clipeau în gol; aveau ceva dezarmat şi nesigur, ca privirea lichidă de copil nou născut care nu se opreşte pe nici un contur. Simţea însă asupră-i ceilalţi ochi, disecîndu-l şi aşteptînd.

Vorbi cu un surîs vlăguit pe buze:

— Se întîmplă, Yann, exact ceea ce meritam să mi se întîmple... Nu trebuia să mă întorc aici!...

— Adică vrei să spui, că trebuia să te întorci mai demult?

— Poate...

— Fără îndoială! îl asigura căpitanul Kergolay, învăluindu-se într-un nor de fum slobozit din craterul pipei. Sigur! Nu poate.

— Mă surprinde că mi-o spui tocmai tu, care ai cutreierat lumea şi nu-ţi găseşti astîmpăr de un an, fiindcă de un an eşti condamnat să stai pe loc.

Yann de Kergolay părea că s-aşteptase la asemenea mirare şi că-i avea răspunsul pregătit.

A replicat de îndată:

— Uiţi o singură nuanţă... Oriunde m-am aflat, la antipozi, de cealaltă parte a ecuatorului, sub tropice, oriunde, mă ţinea legat un fir invizibil. Comunicam cu Bretania mea printr-un fir invizibil. Tu ai rupt firul. Sudura se reface cu un proces dureros... Dar se reface. Faptul că de cînd ne aflăm aci eşti aşa cum te văd e cea mai indiscutabilă dovadă.

— Vorbeşti ca din cărţi... zîmbi, tot în silă, Udrea. Abstracţiuni... Porneşti de la premize baresiene. Dez-

rădăcinări şi alte foarte frumoase şi geometrice principii, bune însă să rămînă în cărţi...

— Vorbesc ca un breton, care am observat fenomenul pe soldaţii şi pe marinarii bretoni. Eşti de acord că sînt admirabili soldaţi şi foarte curagioşi mateloţi ?

— Indiscutabil !

— Totuşi, aceşti admirabili soldaţi, şi foarte curagioşi marinari, după un timp se topesc. Suferă fără să ştie şi fără să se ştie de ce... Statistica noastră militară înregistrează cele mai uluitoare cazuri de oameni care mor de sfîrşeală, de-o suferinţă imprecisă, tocmai în contingentele de recruţi bretoni. De aceea chiar li se aplică un regim special. Cînd încep a gogi, sînt trimişi la vatră, în concediu... Se refac şi doar aşa mai rezistă apoi pînă la eliberare... Deci nu vorbesc din cărţi, dragă Octav ! Ci din viaţa trăită. Cărţile sînt pentru tine... Tu le scrii. Eu le trăiesc !

— Cît despre cărţile pe care le scriu !... se lepădă Octav Udrea.

— A !... Ceva nou... îţi renegi cărţile ? În acest caz eşti un ingrat !... Pentru toţi specialiştii, sînt cele mai merituoase studii din ultimii zece ani, asupra sfinţilor locali, legendelor, capelelor, mitologiei şi hagiografiei bretone. N-ai dreptul să le renegi. Deşi...

— Deşi ? Zi mai departe !... îl îndemnă Udrea, căutînd spre el cu ochii goi. De ce te-ai oprit ?

— Deşi, pînă la un punct, înţeleg că te lasă nesatisfăcut... E logic şi era fatal. Inevitabil !...

Octav Udrea şi-a pus ochelarii, după ce i-a şters minuţios cu pielea de căprioară din tocul negru şi plat.

Prin lentilele lor, conturul, coloarea şi relieful lumii vizibile se reconstituiau treptat. Balconul cu ghirlănzi de trandafiri, căpitanul Kergolay în straiele de doc, aleea de plopi ; departe valea cu lucirile iazului în desişuri de papură şi stuf ; şi mai departe încă, dealul coşarelor cu platoul de mirişti în spate, unde girezile de grîu se învîlvătau în reflexul jarului de amurg.

Se zăreau oameni şi cară, întorcîndu-se spre sat în

nori diafani, purpurii de pulbere. O turmă înceată de vite. Docărașul lui Iordache Cumpătă, mic ca o gînganie, pe-un drum negru de țarină.

Ar fi vrut să rămînă pierdut în această aromită contemplare, fără gînd și fără întrebări.

Dar căpitanul Kergolay îndreptă spre el pipa ca o amenințătoare țeavă de revolver, somîndu-l să răspundă :

— N-ai nimic de spus ?

Octav Udrea își ciugulea bărbița ruginie.

— Nimic sau prea multe...

— Să-ți spun eu atunci, de ce era logic și fatal, inevitabil să te nemulțumească aceste cărți... Fiindcă pentru ele ai neglijat mitologia și hagiografia din țara ta, de aici ; care poate că măcar pentru tine, dacă nu pentru alții, trebuie să fie tot atît de interesante... Numai așa ai fi păstrat firul acela invizibil. N-am dreptate?

Pipa a rămas suspendată în aer, așteptînd.

Udrea a răspuns după o șovăială :

— Nu cred... Tu uiți că liceul l-am făcut la Louis Le Grand, că universitatea am făcut-o la Paris, că de la vîrsta de doisprezece ani, n-am mai călcat în Romînia decît două luni pe vară ; iar că de peste zece ani, n-am mai călcat deloc... Ce cunosc eu din viața de-aici ? Ce știu eu din realitățile de-aici ? În afară de amintirile de copil, nimic. Absolut nimic...

— Dar confirmi exact ce-ți spuneam eu ! se declară satisfăcut Yann, scoțîndu-l de sub amenințarea pipei-revolver și îndopînd-o cu o nouă provizie de tutun. În colonia voastră de la Paris, prin tine am cunoscut destule cazuri identice... Tot soiul de oameni, pătimind de aceeași boală. Mulți, foarte inteligenți, foarte cultivați, foarte subțiri la gust, foarte-foarte parizieni, însă minați de un imperceptibil dezechilibru interior, dacă-i urmărești mai atent... Expiază această definitivă abandonare a patriei voastre, de dragul patriei noastre.

— E o problemă mai veche în Romînia... Tălmăcită şi răstălmăcită. Absenteismul se pare că e calul de bătaie al...

— Dă-mi voie! îl întrerupse Kergolay, înălţînd din nou ţeava pipei. Absenteismul reprezintă altă latură... O întreagă categorie de romîni aţi dezertat de la datoria voastră socială şi patriotică de romîni... Firesc este ca într-un fel sau altul, mai devreme ori mai tîrziu, să trageţi consecinţele sociale şi politice ale acestei abdicări... Desigur şi cele economice. În discuţia noastră însă, despre altă expiere e vorba. Nu a unei clase, a unei categorii. Ci, acea personală, a individului, interioară, morală...

Octav Udrea zîmbi cu amărăciune, potrivindu-şi ochelarii pe nas, să privească mai încordat la chipul arămiu al cumnatului, care-l forfeca de-o jumătate de ceas cu atîta neîndurare.

— Te-ascult şi mă surprinzi din ce în ce mai mult, Yann!... vorbi tărăgănat. Ai aerul că-mi reproşezi tot ce-am făcut pînă acum, deşi n-am săvîrşit nici o crimă... Că m-am stabilit în Franţa, că m-am identificat cu Franţa, că am devenit cumnatul tău, că am scris cîteva studii de-o relativă şi de altfel ermetică probitate de specialist asupra Bretaniei tale... Ce Dumnezeu! Nu sînt singurul... L-ai cunoscut la noi în casă pe Vaschide. L-ai cunoscut pe Jean de Mitty...

— Perfect.

— Nu e admirabil că atît de complet s-au identificat cu spiritul Franţei?

— Pentru Franţa, poate da. Pentru dînşii, hotărît, nu!

— De ce acest poate şi acest hotărît?

— Fiindcă oricîtă valoare au contribuţiile lui Vaschide la şcoala psihologică franceză, la lucrările lui Binet şi Richet, acestea nu-l pot face fericit. Nu-i mulţumesc. L-ai văzut?... E torturat de-o anxietate. Îmi pare că aleargă ca o insectă dezorientată căreia i-ai rupt antenele... De altfel aminteşte-ţi paginile din romanului lui Binet-Valmer, citite de Jean astă-iarnă,

la ceaiul de la voi... Cum se intitula manuscrisul? Les Métèques, mi se pare... Vaschide, alias Costake Batchano din roman, e unul din personagiile cele mai simpatice... Evident! O copie fidelă a originalului. Savant plin de viitor, inteligență scăpărătoare, medic monden și confesor al doamnelor nevrozate... Dar cel dintîi nevrozat el e!... Lui s-ar cuveni să-și afle în primul rînd o terapeutică... Jean de Mitty, de asemenea... Alături cu Alfred Capus, ultimul bulevardier... Spirit, erudiție, adnotatorul lui Stendhal, singurul adversar al lui Capus la bridge. Parizian sută la sută!... Am rămas stupefiat cînd am aflat că e un compatriot al tău, un Golfineanu, ori așa ceva... Dar mi-am explicat atunci imediat crispația figurii, acea neliniște, ca o panică interioară... Încă o dată firul rupt... Încă la unul, centrul de gravitate instabil, mobil, nesigur... Cei oprește, cine-i oprește să se întoarcă măcar trei-patru luni pe an în țară, aci, acasă la dînșii?... Să-și regăsească echilibrul și să-și primenească puterile, ca Anteu luînd contact cu pămîntul?... Nu e o legendă stupidă legenda lui Anteu...

— Pretindeai că nu vorbești din cărți! încercă a zîmbi chinuit Octav Udrea.

Era chinuit zîmbetul, fiindcă își dădea socoteală de inegalitatea argumentelor în această discuție, pe care o ocolea de două zile. Cuvintele lui Yann îi lămureau neted propriile sale gînduri și întrebări. Silindu-se să-i reziste, lupta cu sine. Într-o taină a cugetului, știa însă că Yann are dreptate și că într-adevăr tot ce i se întîmplă, lui și altora, e o justă expiere.

Totuși se înverșună, pueril, repetînd:

— Pretindeai că nu vorbești din cărți!

— Legenda lui Anteu nu e o abstracțiune din cărți... Cărțile au consemnat-o și au interpretat-o. E însă o fabulă mitologică, un simbol plăsmuit de elini, de popor, pentru a concretiza o sumă de experiențe anonime... Într-un basm, afli mai mult adevăr decît într-o sută de cărți...

Căpitanul Yann-Guy-François Hervé de Kergolay-Trémarec se ghemui în scaunul de paie cu picioarele sub el, după obiceiul oriental, mușcînd osul pipei în colțul gurii și privindu-l un timp în tăcere.

Urmă, cu glasul schimbat:

— Dragă Octav, îmi face impresia că fugi de tine însuți... Ai curajul și recunoaște realitatea așa cum e, aspră, dar nu ireparabilă... În locul tău aș căuta o soluție... Sînt sigur că există... Ce-ar fi să-ți împarți viața, pe viitor, între Paris-Bretania de-o parte și țara ta de cealaltă parte? Anne-Marie n-are să fie o piedică... Nu e nevoie să ți-o spun eu...

— Dar atunci înseamnă că-l condamni și pe Emil Racoviță, savantul și exploratorul care e compatriotul meu, dar aparține mai mult științei franceze?... întrerupse Octav Udrea.

— Mai întîi că nu-l condamn, cum nu te condamn nici pe tine! Caut să-mi explic... Emil Racoviță e un mare savant, evident, un mare explorator, evident! O personalitate... Dar de unde știi că se simte fericit în expatrierea lui? De unde știi că nu s-a resemnat la expatriere, dat fiind că pentru moment știința lui n-are căutare și orizont deschis aici, în patria sa? De unde știi că nu așteaptă primul semnal, pentru a se întoarce aici, acasă? Lăsîndu-l pe el și revenind la tine... Îmi dau seama deplin de starea ta sufletească... Am trăit-o. Nu te-ai întrebat oare de ce-am venit pe neașteptate în Europa, anul trecut? Concediu de boală!... Pînă la un punct... Crize hepatice? Pînă la un punct... A mai fost însă și altceva...

Pe obrazul pentru totdeauna pigmentat de soarele tropicelor și ecuatorului, trecu o umbră.

Ridicîndu-se din jilțul de paie, Yann a făcut cîțiva pași. S-a așezat pe balustrada balconului, legănîndu-și picioarele în pantofii albi, cu talpa de sfoară împletită.

— A mai fost și altceva... reluă. Ceea ce se întîmplă cu soldații și mateloții bretoni... M-am hotă-

rît să mă întorc într-un singur ceas, într-o noapte. Umblasem o săptămînă în pădurile din jurul ruinelor Khmere. Pădure tropicală, arbori giganți, liane, o vegetație ireală, mirosul de frunze fermentate, de humus saturat de umezeală ca un burete, amestec de putreziciune și de mirodenii... Plante care îți dau nălucirea că sînt animale, reptile sau insecte și fluturi care-ți par frunze sau flori. Și rumoarea aceea neîntreruptă a pădurii tropicale... Bîzîit de gîze, fosnet de aripi, ciripit de păsări, triluri, pași furișați, glasuri de fiare sălbatice... Ți le-am descris toate, nu o dată. Fac parte din viața mea. În genere occidentalii își imaginează pădurea tropicală și ecuatorială, numai ca o exuberanță de floră și de faună, înregistrată printr-un singur simț, văzul... E altceva, însă... Îți năvălește pădurea aceasta în tine prin alte simțuri... Auzul și mirosul... Fără necurmata clamoare și fără efluviile de flori, de frunze, de pămînt mustind în propria sa sevă, imaginația acelor codri e numai o searbădă și imperfectă oglindă a realității. Înaintam așadar, cu șase oameni sub comandă. De după zidul de arbori și liane, nu știam ce poate să apară peste o clipă. Un tigru, un leopard, un șarpe, un bizon sălbatec ori poate ruina unei minuni de arhitectură invadată de codru, cu temeliile rostogolite și trosnite de rădăcinile noduroase. Nici aceasta n-o poate imagina un occidental, care nu s-a mișcat din Europa sa... Impresia ruinilor strivite, copleșite, înghițite, învăluite de oceanul vegetal... Cornișe, capiteluri și colonade dantelate de piatră ; frontonuri și statui, elefanți și șarpele heptacefal, naja, dansatoarele sacre cu unghii lungi ; tot panteonul brahmanic abandonat de oameni care s-au stins o dată cu civilizația lor enigmatică ; rămășițele unei splendori despre care nimeni nu mai știe nimic precis — toate cuprinse de liane, asfixiate, înmormîntate în pădurea compactă unde mergi sute și sute de kilometri fără să dai de vreun luminiș, de-un sat lacustru pe piloți, de-o cabană de bambus... Grăbeam, fiindcă busola și harta ne încredințau că ne apropiem

de Lacul cel mare... Atunci ne-a surprins furtuna o dată cu noaptea. Ploaie torențială, de tropice, cu fulgere violete care iluminează fantastic cataractele de apă, frunzele și trunchiurile copacilor, funiile lianelor și ferigele arborescente, ochii fiarelor pitulate în hățișuri și scorburi. Se lipiseră hainele albe și subțiri de trup, șuroiau gîrlă, cînd deodată furtuna a stat și ne-am pomenit într-un stol de licurici... Miliarde de scînteieri fosforice, un feeric dans de văpăi vii, care vin către tine, ți se lipesc de obraz, de hainele ude, îți aleargă pe trup, te orbesc, prefac pădurea într-o palpitare de luminiți reci și lichide... Exact, lichide! Ca fosforul ud și ca flăcările jucăușe de pe bălțile înmiasmate de metan... Ne-am oprit. Am ghemuit cortul într-un hățiș deschis cu securile. Am adormit ca după un asemenea drum, unde fiecare pas însemnase o luptă pentru a sparge fortăreața vegetală. Am adormit și cînd n-au trecut nici zece minute de somn, am tresărit ca scuturat de o mînă imperioasă... Criză hepatică? Ce înseamnă o criză hepatică, o durere fizică și o prostație după durerea fizică, pe lîngă criza cealaltă?... A soldaților și matrozilor bretoni... Despotic s-a înfipt în pupila ochiului, în amintire, cea mai cenușie priveliște... Altarele primitive și barbare, dolmenii și menhirii protoistorici de la Carnac și Morbihan... Vînătul nostru castel de piatră grosolan cioplită, cu acoperișul de ardezie neagră; fîntîna cu colacul de granit unde se cunoaște șanțul săpat de lanț în mai bine de două sute de ani, cadranul solar într-o țară unde nu bate soarele nici două ceasuri pe zi deplin... Judecă acum, unde mă aflam și pentru ce mă tortura dorul!... De-o parte o lume fabuloasă... Ce ruini!... Ce temple!... Ce vegetație!... Ce faună!... Toate creaturile himerice, extraordinare, monstruoase și divine din atlasurile zoologice ale copilăriei, din atlasurile geografice, unde întîia oară ți-ai descifrat predestinarea carierei... Fluturi cît evantaiul... Flori cu potirul cărnos de colori extravagante, mirosul de vanilie, ghirlănzile albe, violete, albastre ori de roșul sîngelui... Stolul de licu-

rici... De cealaltă parte, un univers mohorît, cu munții negri tociți de vînturi, cu vegetația chircită și contorsionată de suflarea oceanului... Se poate oare un mai deplin contrast ? Am știut ce mă așteaptă dacă nu mă supun acestei chemări, dacă nu țin socoteală de acest avertisment, care m-a smuls noaptea din somn, ca o mînă, în mijlocul pădurii tropicale... Întoarcerea în garnizoană, la Penom-Penh ori la Saigon ; absint, whisky și opium ; fetele de doisprezece ani cu sînii împungînd sarongul de mătase, în sus ca și streșinele de pagode ; soțiile acelea indigene și efemere, cumpărate cu un pumn de piaștri mexicani ; abrutizarea totală, irevocabilă... Soarta altor o sută ca mine, bravi, inteligenți, clocotind de viață — scufundîndu-se totuși, fără nădejde de scăpare, în cimitirul de la Saigon și de la Hanoi, cimitire care nu te îngroapă căci moartea nu-i atît de teribilă ; te țin pe picioare, cadavru tîrîtor de la cafeneaua europeană la tavernele indigene, în fumătoriile chinezești de opium și în alte speluncі, unde se descompune carnea și spiritul după un secret al neantizării absolute, pe care numai Extremul Orient îl deține... Pentru aceasta, ca să fug de aceasta, nu pentru crizele hepatice care mai puteau aștepta, mi-am cerut telegrafic concediu și m-am întors așa de repede, pe nevestite... Cred că nu mai vrei și morala micei mele confesiuni !... Ia aminte însă, că nu-i o abstracție din cărți... Viață trăită !... Acum pot să mă întorc iarăși la explorările mele ; căci după cum știi, se zbate în mine mai mult duhul unui explorator, decît al unui ofițer de armată colonială, trimis din Metropolă să țină sub teroarea armelor civilizate indigenii lipsiți deocamdată de aceste arme... Ard de nerăbdare să mă întorc acum, pentru a continua explorările începute, deși știu că după noi vor veni corbii, profitorii, cioclii... Nu-mi face și tu mutra asta de cioclu ! — a încheiat Yann, sărind de pe balustrada balconului și scuturîndu-l cu amîndouă mîinile de umeri.

S-a tras cu un pas îndărăt și a bătut în capacul cutiei de șah, cu pipa, ca Smaranda Cumpătă cînd mînuiește toiegelul ei imperativ de abanos :

— *Scourt !* Privește în tine și ia o hotărîre... Dovedește măcar atîta energie, cît această bravă și delicioasă bătrînică, amfitrioana noastră. *Scourt !*

•

3

Brava și delicioasa amfitrioană asimțise cu finul său instinct că în turbinca de poliglot a căpitanului de trupă colonială, a intrat și acest energic cuvînt printre atîtea alte vocabule din idiomurile africane și asiatice, malgașe și malaeze, graiul breton de-acasă și *pataouètul* algerian al celei dintîi garnizoane și al primului galon.

Exclama și el acum, retezat și imperativ :

— *Scourt !*

Nu mult mai tîrziu, Smaranda Cumpătă, prinzîndu-l chiar asupra faptului, a încercat să-i dea o lecție de pronunție moldo-valahă, surîzînd binevoitoare.

— Scurt ! Nu *scourt !*

— Da-da. *Scourt !...*

— Scuri, căpitane !

— *Scourt-scourt !* repetă el surîzînd, tot atît de binevoitor și dîndu-i înainte tot precum apucase.

Căci fost și strălucit elev al Institutului de limbi orientale, pe lîngă școala-i ofițerească, Yann de Kergolay izbutea să se descurce fără tălmaci în orice ungher al planetei, cu un singur și iremediabil cusur. În cutare dialect polinezian vorbea cu accent arab, araba o vorbea cu accent chinez, anamita cu accent englezesc și engleza cu accent persan.

Încolo, după două săptămîni de practică directă pe teren și de compulzare a unei gramatici rudimentare, era în măsură să dreseze cu mijloace proprii un temeinic raport asupra moravurilor băștinașe, caracte-

rul aborigenilor, orînduiala şi privilegiul castelor; sîmburele trecutelor, prezentelor şi viitoarelor conflicte, pe tărîmul politic, social şi religios. Memoriile şi rapoartele sale făcuseră epocă, prin precizia informaţiilor şi intuiţia fără de greş a pronosticurilor.

Nu-şi pierduse vremea nici la Zapodia, măcar că n-avea de întocmit nici un raport.

Dar patima de a prospecta noroadele sub orice meridian era la el tot aşa de tiranică şi dezinteresată, ca patima altora pentru vînat, cai, alpinism sau studiul heraldicei.

Zăpodenii satului, văzîndu-l în fiecare zi cot la cot cu dînşii, l-au adoptat, împămîntenindu-l cu un nume şi pronume mai potrivit onomasticii locale. Era, cînd căpitanul Kir Culai, cînd conu Iancu, franţozu...

Iar întru strîngerea raporturilor cordiale, gospodarii şi gospodinele, ţîncii cu durligele goale, foloseau în afară de lexicul indigen o sumă de foarte comice schime şi gesticulări, sfîrşite mai întotdeauna în gîlgîiri de rîs şi în exclamaţia admirativă :

— Mare tartor şi neamţu ista de franţoz ! Tăte le ştie şi le pricepe !...

Pentru franţozul care toate le ştia şi le pricepea, nedumeririle cele mai anevoie de risipit îl aşteptau însă tot de la Smaranda Cumpătă, brava şi energica-i amfitrioană.

Îndeosebi, o scenă îl uimise.

Stăpîna Zapodiei, aflîndu-se într-o zi prin curtea păsărilor, la ceasul cînd o slujnică împroşca pumnii de codină şi de grăunţe, s-a arătat pare-se deplin nemulţumită de anarhia şi gălăgia în care se desfăşura această banală operaţie domestică.

A poruncit mai întîi linişte, lovind în pămînt cu nedespărţitul său toiegel de abanos. Şi firește, liniște s-a făcut. *Scourt !* Apoi a pus mîna în căuşul de grăunţe şi a stabilit o anume ordine ierarhică în dreptul orătăniilor la tain, chemînd pe rînd :

— Păuni !

Păunii, cu întreaga lor cimotie, printre care se prenumăra un rar exemplar alb, au înaintat să ciugulească boabele, afectînd o grație de maharajahi exilați. Găinile, curcile, gîștele și rațele din castele inferioare au rămas în espectativă, la o respectuoasă distanță.

Pe urmă :

— Găini !

S-au retras păunii rotindu-și glorioasa coadă cu o sută de ochi irizați, păunițele și puii cei cu penele sure încă fără nici o frumusețe ; iar poziția a fost ocupată de găini în ordinea apelului.

Tot așa : Gîște ! Tot așa : Curci ! Pînă la ultima chemare, cînd a venit în sfîrșit și rîndul rațelor, lăsate la urmă ca mai nesățioase și zurbagii.

— V-ajunge ! Plecați !

Toate s-au risipit în cea mai desăvîrșită liniște, pe batalioane disciplinate. Ce putea deduce de-aci căpitanul Kergolay ? Oriunde a cutreierat el lumea și oricîte ciudățenii i-au înregistrat ochii, întîia oară i se-ntîmpla să vadă o gîscă știindu-se că-i gîscă ; rața că-i rață ; găina, găină.

Era o aptitudine specifică numai oviparelor domestice din Romînia ? — se întrebase, nefiind lipsit de humor. Era o altă tradiție locală a Zapodiei ?

Orătăniile plebee din sat se dovedeau însă incomparabil mai puțin evoluate.

Habar n-aveau din ce subclasificări zoologice fac parte. Cel mult aveau conștiința unei stări civile individuale.

Cocoșul de la casa lui Iacob Pelin se numea, astfel, Costică ; gînsacul dascălului Chiriac, Ghiță ; rățoiul leșesc al Ilisaftei Hăbășoaia, pe lîngă potlogul de la gît fabricat dintr-un galoș vechi răsluit de la Jivalania curții, mai căpătase și numele Neacșu Crai-ul ; cele trei găini ale babei Oana, moșneaga lui Toader Gliga, răspundeau la desmerdatele chemări : Bogheta, Cucuieta și Porumba mamei !

Aceste denumiri începuse a le cunoaşte pe de rost căpitanul Yann de Kergolay, de cînd cutreiera moşia şi satul, poposind la pîrleazul unui zaplaz, distribuind plodurilor pitaci şi acadele vopsite din chiupurile de sticlă de la ratoşul lui Lipa Peisăh, iscodind la taifas babe şi unchiaşi care moţăiau pe prispă în soare, scoşi la pensie din robia lor plugărească.

Vestea unor asemenea simandicoşi mosafiri a pus pe drumuri oarecare vecini îndeobşte mai scumpi la vedere.

Mai întîi, Damian Cumpătă.

Acesta s-a ivit într-o după-amiază, coborîndu-şi moaştele îmbălsămate din cupea, urmat de căţelul sfrijit cu zurgălău: Bock. Căţelul a tulit-o prudent înainte, cu sfîrcul cozii între picioare, auzind oarecare mîrîieli de dulăi proşti şi prost crescuţi.

Într-adevăr, zăvozii flocoşi de stînă se mişcaseră a lene din cotloane, mai mult intrigaţi decît ostili, la apariţia acestei lighioane degenerate din neamul lor, ţupăind pe labe de paing şi zuruind din clopoţel.

Stăpînul lui Bock s-a instalat cu mare băgare de seamă în fotoliul cel mai moale din salonul caselor scunde; încheieturile ruginite de reumatism şi podagră au scîrţîit ca resorturile unui pendul secular. Damian Cumpătă îşi uitase însă de aceste proprii mizerii. Muşcîndu-şi musteaţa în zîmbet ironic se pregătea să asiste la cîteva episoade burleşti.

Ce putea alt să-i ofere o conversaţie între un autentic conte al Franţei şi Smaranda Cumpătă, spiţă de răzeşi, ignoranţi şi fuduli, cu învăţătura buchilor cîrpită la monahiile mînăstirii Agapia?

Aşteptările i-au fost amar înşelate.

Căpitanul Kergolay s-a mărginit să discute foarte politicos cîteva banalităţi de circumstanţă. Anne-Marie Udrea a ascultat prea distrată desuetele complimente, formulate în cel mai colbăit argou al bulevardelor pariziene din ultimii ani ai imperiului. În rochie fumurie, croşetînd un guler de dantelă pentru fetiţa

Adei, întorcea profilul acvilin și ochii de-un verde adînc mereu spre Smaranda Cumpătă.

Amîndoi păreau mult mai atrași de conversația gazdelor de la Zapodia, participau la preocupările lor și înțelegeau aluziile lor la întîmplările locale, dovedeau față de noul venit o cuviincioasă dar absolută indiferență.

Treptat, Damian Cumpătă s-a pomenit întrebînd și răspunzînd numai la întrebările lui Octav Udrea... Pe chipul alb, cretos, se adînceau două cute de caustic dispreț. N-avea ce căuta aici!

După un ceas, a pus din nou în mișcare resortul articulațiilor, s-a ridicat în redingota solemnă de vizite ca un țapăn automat și a pornit urmat de Bock, cățelul cu zurgălăi de alamă, care-i împărtășea fără nici o rezervă decepția. Pe asemenea aristocrați, nu dădeau dînșii nici două parale!

La fereastră, căpitanul de Kergolay îi privea cum se urcă în cupea, netezindu-și musteața lungă și răsfirată în jos pe buze. Zîmbea în sine și părea astfel a pătrunde îndestul de subtil și alte situații, în afară de cele ce cad în competința unui explorator de trupă colonială.

Observase că toată vremea jivalania se făcuse nevăzută. Parcă intrase în pămînt, de unde a răsărit numai cînd cupeaua a trecut hotarul ogrăzii. Aceasta îi confirma judecata asupra omului uscătiv, sarcastic și glacial. Știa că instinctul copiilor și al animalelor nu dă greș; cum poate, de instinctul său, s-ar mai fi îndoit încă.

Mai apoi, la distanță de două zile, a intrat pe poartă în vîrtej de praf, Elena Casimir de la Vlădița.

Docarul englezesc cu roate înalte și patru cai înaintași s-a oprit din trap întins cu o precizie de milimetru înaintea scărilor. Elena Casimir a zvîrlit hățurile de piele galbenă în mîna vizitiului, a înfipt cravașa în toc și a sărit cu o zveltă sprinteneală, în fîlfîire de

voaluri subțiri, viorii. Strîngîndu-și poalele rochiei a sărit treptele privdorului într-o clipă, iar în a doua clipă, uși s-au trîntit, au izbucnit glasuri bucuros surprinse și a trecut freamăt în ordia jivalaniei.

Era o vecină și o rubedenie de alt soi, întru totul deosebit de Damian Cumpătă, cel uscat la trup și congelat la suflet.

Soră cu Iancu Stamate, măritată de pe băncile pensionului cu Todiță Casimir, văduvoi tomnatec și posac, își trăise viața într-un iureș care nu se potolise nici acum. Tîrîndu-și bărbatul de la Iași la București și de la București la Nissa și Monte-Carlo, nimeni, poate că nici ea — după cum spuneau gurile rele — n-a prins de veste nici că a devenit mama celor trei copii, două fete și un băiat; nici cînd a zdruncinat temelia averii măcinată de ipoteci și nici cînd au trecut anii.

Fetele au fost lăsate în grija călugărițelor catolice de la Notre-Dame; băiatul în seama guvernantei.

Elena Casimir se alegea regina balurilor în acest timp; se păstra în curent cu ultimile și cele mai spirituale romane franceze; consacra un ceas pe zi croitoreselor și măcar alte două flirtului.

Moartea lui Todiță Casimir, fulgerat de apoplexie, a întrerupt o suberbă reprezentație de amatori și de binefacere la Iași, unde ea juca rolul Cleopatrei.

Tragedia s-a strămutat de pe scenă în sala de spectacol și a fost consemnată cu o justificată emoție în ziarele de acum șapte ani. Cleopatra, în costumul transparent ca pînza de păianjen, prăbușindu-se pe pieptul cadavrului; Antoniu pierzîndu-și casca de argint în graba de a da un zadarnic ajutor; tumult și amestec de fracuri și costume romane, de rochii cu trenă și de scurte tunici egiptene, bastoane și scuturi, lănci și jobene, lacrimi spălînd în șuroaie fardul — act final neprevăzut de geniul lui Shakespeare.

O însemnată schimbare s-a petrecut în viața Elenei Casimir de îndată ce a îmbrăcat vălul de doliu.

A părăsit casa din Iași, plimbările la București, vilegiatura de iarnă la Nissa ; recepțiile, balurile, loja premierelor și reprezentațiile de binefacere. Nici avocații, nici Iancu Stamate care pătimea de boala vînzărilor și cumpărărilor, n-au izbutit s-o convingă a înstrăina moșia grevată de datorii.

Își pusese în gînd să-și șteargă pe rînd ipotecile, gospodărindu-și singură rămășița avutului de la Vlădița.

Și o făcea cu îndestulă agerime, fără a renunța la lectura romanelor, la casa deschisă mosafirilor de predilecție burlaci, la oarecare ușuratece și vinovate plăceri. Schimbarea era vădită și a fost pentru toți surprinzătoare ; nu însemnase însă și o schimbare în adîncime, în felul ei de-a fi. Se reducea numai la o deplasare geografică, pe harta țării. Abdicase de la deșertăciunile mondene din cele două capitale, de la Iași și de la București ; se consola cu o tot atît de frenetică existență la curtea de la moșie, unde știau s-o regăsească vechii adoratori.

Înaltă și plină la trup, purtînd toaletele cu o înnăscută eleganță, sprintenă în ciuda formelor rotunde ; cu părul masiv, lucios, greu de sevă, acoperindu-i pînă deasupra sprîncenelor frunte-ai joasă și umbrindu-i ochii negri de-o umedă frumusețe animală, — era una din acele femei pe lîngă care nimeni nu trece fără a se opri în loc și a întoarce capul.

Din ochi, din corp, din mișcările unduioase, radia un irezistibil efluviu de voluptate. Iar ceea ce se întîmplă arar : se bucura și de indulgența femeilor. Chiar rigida morală a Zapodiei păstra tăcere asupra vieții de la Vlădița.

Vizitele erau discrete, dinainte anunțate, pentru a înlătura întîlniri neplăcute de amîndouă părțile.

Peste toate aceste rezerve și iertări, Elena Casimir trecea senină, sigură pe dreptul său la traiul așa cum îl înțelegea și mai sigură încă pe darul de a cîștiga simpatiile tuturor, fără excepție. Nu călcase la Zapo-

dia de un an, fiindcă o reţineau acasă alte companii, răspunzîndu-i la alte chemări... Dar cunoştea dinainte că o va întîmpina aceeaşi primire dintotdeauna.

Toată jivalania a dat buzna să-i iasă în cale, din ietacuri, din cerdacuri, din livezi, din grajduri şi poduri, toate privirile ţîncilor o învăluiau cu admiraţie; toate glasurile au fost pentru ea:

— A venit tanti Elena!

— Tansi Elena, sînt şi eu aisi...

— Tanti Elena...

Rîzînd cu întreaga dantură puternică şi albă, Elena Casimir se apăra de asalt:

— Pe rînd, că-mi sfîşiaţi voaleta... Şi nu-mi mai spuneţi tanti, că mă îmbătrîniţi!...

Pentru fiecare afla un cuvînt, o alintare; apuca o fetiţă de bărbie să-i privească în ochi, netezea părul de pe fruntea unui zburlit jivălănist:

— Tu care eşti?... Ce mare şi nostimă te-ai făcut!

— Aceasta-i Smărdiţa, nu?

— Şi tu, băiatul Anei?... Eşti Ana în picioare, puiule drag...

Neastîmpărul s-a transmis pînă la bucătărie.

Prima aghiotantă a burduhănosului Mihalache, baba Ţuca, dădea tîrcoale în jurul uşii, vîrîndu-şi nasul roşu şi lung în antret, nasul despre care Elena Casimir spunea că „ajunge cu un sfert de ceas înaintea restului, ca o iscoadă". Baba Ţuca, ignorînd aceste maliţioase reflecţii asupra apendicelui său olfactiv, se bucură cu cea mai desăvîrşită nevinovăţie:

— Dac-o venit duca Elena, ştiu eu ce-i place dumisale...

Şi alergă de zor, cu nasul roşu şi lung, să-l plimbe la camară, prin dulapuri deasupra chiselelor cu şerbeturi şi sticlelor cu lichior, la pivniţă şi îndărăt la bucătărie, pentru a pregăti ea ce ştia că-i place Elenei Casimir.

În acelaşi salon unde prezenţa lui Damian Cumpătă împrăştiase o răceală de gheţărie, acum răsu-

nau glasuri aprinse și clinchetiri de rîsete ; jivalania se afla în păr, jîlțurile și sofalele erau neîncăpătoare, tanti Elena domina ea conversația mînuind grațios țigareta lungă și subțire de sidef, sorbind cu ochii întredeschiși și cu o impudică plăcere senzuală paharul de lichior aromat.

Smaranda Cumpătă o privea cu inexplicabilă îngăduință, protectoare și zîmbitoare, ca pe-o curioasă făptură de altă rasă, căzută din altă planetă în mijlocul lor. Cei doi străini, Yann de Kergolay și Anne-Marie, ca și Octav Udrea, n-au rezistat acestei contagioase animații.

Chiar Ada s-a dezmorțit din torpida-i melancolie.

Vorbind, Elena Casimir își oprea din cînd în cînd ochii negri și umezi asupra căpitanului de oaste colonială cu obrazul bronzat și trup musculos, călit în celebre expediții de explorator. Risipea fumul albastru cu mîna în care ținea țigareta lungă de sidef și o dată cu fumul, parcă încerca să alunge și un gînd ce se întorcea stăruitor.

Surîdea acestui gînd fără să-și dea seama. Cu vîrful limbii își umezea buzele roșii. Cu o mișcare delicată a degetului mic, își răsucea în sus genele lungi, dar prea negre.

L-a întrebat, scuturînd cenușa țigării în scrumiera pusă la îndemînă de un jivălănist : serviabil și atent, ca un paj :

— E adevărat tot ce scrie Claude Farrère despre viața colonială, în *Les Civilisés* ?

— Pînă la un punct, doamnă. Un sîmbure de adevăr, înfășurat în multă și foarte ieftină literatură...

— Dar e o carte excelentă... Pasionantă !... A luat premiul Goncourt, anul trecut...

— Știu, zîmbi căpitanul Yann de Kergolay.

— Și aceasta nu-nseamnă nimic ?

— Tocmai. Înseamnă că e un roman pe placul doamnelor. Dar roman ! Literatură...

Elena Casimir a părut deziluzionată :

— Deduc că disprețuiești literatura, iubite domnule căpitan...

— Nicidecum... Însă literatura e una, și realitatea e alta... Pe Claude Farrère îl cunosc foarte bine. Ne-am întîlnit acum trei sau patru ani chiar în Saigonul pe care îl descrie... Era într-o escală, cu escadra Extremului Orient... A rămas cîteva luni... Poate i-am servit și eu de călăuză... Vorbesc deci în cunoștință de cauză... Vă pot asigura, doamnă, că viața din Saigon nu-i chiar așa cum o zugrăvește el... Sau mai exact : nu-i numai așa...

— Păcat !... suspină Elena Casimir. Mă deprinsesem atît de bine cu ideea că toate sînt numai o fotografie a realității !... Mă crezi, iubite domnule căpitan ? Pentru mine eroii lui Farrère, doctorul Raymond Mévil, inginerul Torral, le petit de Fierce locotenentul de marină, M-lee Sylva, Hélène Liseron există în carne și oase... Îi văd... îi trăiesc... Ce delicios animal, ce femelă integrală, această Hélène Liseron !

— Posibil... încuviință cu rezervă Yann de Kergolay. Însă repet, doamnă ! Viața de colonie nu e numai cea din Rue Catinat și din Cholon, cartierul chinezesc cu fumătoriile de opium... Mai este și altceva... Adevărata viață e în junglă, dincolo de bariera orașelor infectate de tot ce-a adus civilizația occidentală în Orient, mai putred și mai suspect...

— Ce sever ești, domnule căpitan ! exclamă visătoare Elena Casimir. Îmi imaginam altfel...

Apoi, alungîndu-și iarăși gîndul stăruitor, o dată cu fumul țigării :

— L-ai cunoscut așadar atît de bine pe Claude Farrère ?... Trebuie să fie un om încîntător...

— Da... Puțin opium... Puțin hașiș... Puțin... În fine, de toate cîte puțin...

— O să mai vorbim o dată... Am să te rog să-mi povestești...

— La dispoziție, doamnă ! zîmbi căpitanul Yann de Kergolay, cu o însuflețire care i-a sunat neplăcut Adei. Oricînd, scumpă doamnă !

De dragul acestei povestiri ori pentru alte pricini, Elena Casimir a început să bată mai des calea Zapodiei.

Pantofii urcau treptele pridvorului în svîcniri repezi, ca doi porumbei alungîndu-se. Izbucneau întrebările și dorințele care nu găseau nici o împotrivire :

— Unde mergem astăzi ?... V-am adus cărțile... Cine mă însoțește pe cîmp ?... Ada ? Doamnă Udrea ?.... Domnule căpitan ?... Am o poftă de viață, de aer, de vînt !...

Sărea pe perna înaltă a docarului englezesc înfășurată în mantaua de mătase subțire, prindea hățurile și făcea să șuiere vîrful cravașei. Într-o jumătate de oră, între miriștile de grîu, pe șoseaua albă, în vîrtejul de praf, docarul nu mai era decît un punct indistinct.

Sus, pe terasă, în scaunul lung de pînză, Ada lăsa să-i cadă cartea din mînă.

Acum îi părea rău că n-a mers și ea. Pe urmă, se întreba de ce n-o mai poate suferi oare pe Elena Casimir ?... Încerca să reia cartea. Rîndurile îi fugeau de sub ochi... Își chema deodată copila, cu glas neliniștit, parcă s-ar fi temut că o pierde sau parcă ar fi strigat-o într-ajutor :

— Marie-Anna, vino lîngă mine !... Stai aci, mai aproape. Mariana...

4

În livada din spatele casei se afla sufrageria de vară.

O alcătuire primitivă și rustică, de jaluzele încrucișate, căptușite cu vrejuri de bună-dimineața, regina-nopții și leguminoase acățătoare ; acoperită cu șindrilă, podită cu scînduri albe. Vîntul adie răcoros în

cele mai zăpușitoare amiezi. Seara răsfiră un parfum molatec de flori.

Acolo s-a fost întins ospățul pentru aniversarea Elvirei Cumpănă, care împlinea douăzeci și unu de ani. Pe lîngă mosafirii statornici ai casei, au ținut să nu lipsească Elena Casimir cu fetele și băiatul, Olga și Dimitrie Petreanu, Ana Popazu și Maria Stamate, cu un nou adaus de jivălăniști. După ce-au făcut onorurile cuvenite nenumăratelor maioneze, fripturi și torturi, strudele și înghețate, la care Mihalache se întrecuse pe sine; după ce-au închinat întru sănătatea și viitoarea fericire a celei din urmă din fiicele Cumpătă tineretul a început să dea semnificative ocoluri mai vrîstnicilor întîrziați la tabieturi și taclale.

— Cum pricep, vreți să ne scoateți afară și nimic alta, frate?... a întrebat Iordache Cumpătă din capul mesei.

— Dar cine îndrăznește să gîndească așa ceva! se miră nevinovat Manole. Spuneam numai că acuși răsare luna și că din pridvor e o priveliște pe care n-a văzut-o niciodată încă domnul căpitan, la noi, la Zapodia... *Cette particularité*, a Zapodiei!...

— Hm...

Smaranda Cumpătă l-a luat mai din scurt:

— Mărturisește că v-o venit a zburda, măi băiete!

— Nu zic că nu-i și asta... Unii mai dansează, alții mai cîntă... Sală de dans mai bună ca aceasta, n-avem...

Afin d'éviter toute méprise — a schițat un pas de vals și a melodiat printre buze un tril muzical...

— Nu, *mon cap-taine?*

Întrebarea era adresată căpitanului Kergolay; dar ochii s-au întors șiret la Elena Casimir, cerînd din acea parte sprijin și complice încuviințare.

— Poftim-poftim! a înțeles Yann de Kergolay, luîndu-și paharul gata de plecare. Am decampat. *Scourt!*

Dorința tineretului a fost astfel împlinită.

Convivii cu tabieturi și gust de taclale s-au strămutat în pridvorul casei bătrînești, despărțiți în două tabere, la două măsuțe rotunde. De-o parte stăpînii Zapodiei, cu cele trei fete care se socoteau trecute de vîrsta dansului și a cîntărilor: Maria, Ana și Olga. De altă parte: Dimitrie Petreanu, Octav Udrea și căpitanul Kergolay.

Slugile au transportat tăvile cu pahare și cești de cafea, sfeșnice și scrumiere.

În urmă, jivalania a tăbărît să dea grabnic ajutor, adică să încurce treaba la golitul pavilionului de dans; tăbîrcind scaune, desfăcînd masa lungă ca de praznic, presărînd dușumelele cu praf de talc și ceară trecută prin răzătoare. Îndată a bîzîit fonograful ventriloc.

Patru argați au cărat pianul din salon cu spinările. Ionuț, ca ingenios Edison al familiei ce se afla, a meșteruit lămpile pentru o „iluminație feerică".

Serata dansantă putea să înceapă.

— Tanti Elena! a implorat un jivălănist. Ce-așteptăm?...

Nici nu-i trecea prin închipuire că semnalul ar putea veni din altă parte.

Elena Casimir își căuta un partener pe măsura sa. Era greu să-l mai afle.

Dezertase.

În pridvorul perdeluit de viță, căpitanul Yann de Kergolay continua cu aprindere o dezbatere care-i stătea de mult pe suflet. Nu el o iscase. Pornise de la discuția încinsă între Octav Udrea și Dimitrie Petreanu.

Un timp a ascultat în tăcere, pufăind din pipa scurtă și silindu-se să se păstreze în afară de o spinoasă controversă; unde ca străin, ca oaspe și cumnat al stăpînului de la Stănișoara, n-avea cădere să-și spună neted cuvîntul.

Pe urmă nu l-a mai răbdat firea. Acum ținea piept cu strășnicie în deosebi la argumentele lui Octav, fă-

cîndu-şi din Dimitrie Petreanu un aliat, pentru ca mai apoi să întoarcă armele şi împotriva dascălului de agronomie.

Era vorba despre pămînt, stăpîni şi ţărani ; despre unele semne ale vremii şi ale ţării.

— Recunosc — declară Octav Udrea ciugulindu-şi bărbiţa şi potrivindu-şi pe nas ochelarii de cărturar miop — recunosc că din partea mea am o vină. M-am înstrăinat, nu de ţară. De la funcţia mea de proprietar al pămîntului, cît această funcţie mai supravieţuieşte într-un fel ori altul, fie şi anacronic. Dar nu generaliza !... Cazul meu o fi el condamnabil ori nu, rămîne însă o excepţie...

— O excepţie generalizată... îl întrerupse Dimitrie Petreanu.

— Auzi ? triumfă căpitanul Kergolay.

— Aud ! Însă atît nu mă convinge...

Profesorul de agronomie împinse la o parte sfeşnicul cu lumînarea în glob de sticlă. Astfel îi vedea faţa din plin.

Întrebă :

— Cifrele te conving ?

— Fără îndoială.

— Am să-ţi citez în acest caz, numai cîteva cifre. Îmi spuneai adineori că ţi se oferă o arendă îndoită de către un Fişer şi că stai la îndoială dacă să contractezi ori nu. Nu te-am întrebat care Fişer anume, fiindcă n-are importanţă. Nu e unul ! E un trust de fraţi... Şi iată acum cifrele, care privesc exclusiv acest trust ! În 1904 trustul Fişer ţinea în arendă aproape o sută patruzeci de mii de hectare ; anul trecut aproape o sută şaizeci de mii ; iar anul acesta, împreună cu păduri, cifra pămîntului exploatat se ridică la peste două sute cincizeci de mii de hectare... O singură familie !... Un sfert de milion de hectare din teritoriul ţării... Şi dacă o singură familie s-a putut întinde atît cu arendăşia, e lesne de dedus o cifră globală pentru ceilalţi arendaşi. Două treimi din pro-

prietățile marilor moșieri, ca dumneata și ca alții, au încăput astfel pe mîinile unor exploatatori vremelnici. Incît nu ești o excepție cum crezi. Ci o excepție generalizată, cum am afirmat eu... Frații Fișer nu-s de vină. Sînt exploatatori care au investit capitaluri în vederea beneficiilor ; ca atare exploatează ! Își îndeplinesc și ei, funcția lor... Dar proprietarii ? Așteaptă termenul arenzilor și cînd pot, scomptează arenda pe doi-trei ani... Pe a cui socoteală ?

— Aceasta e întrebarea cea mai mare, se frămîntă în scaun căpitanul Kergolay.

Octav Udrea nu află un răspuns.

Urmărind cu privirea un fluture de noapte care se zbătea în jurul globului luminat, încercă să abată discuția :

— In orice caz nu înțeleg de ce această pornire împotriva trusturilor ? Un trust însemnează capital, metode de lucru moderne, o organizație și o disciplină.

— Perfect ! Să lămuresc și această pornire... zîmbi cu buzele amare feciorul pălmașului de pe moșia lui Neagu Gorjan. Un trust arendășesc înseamnă într-adevăr o organizație modernă. Așa cum n-au fost în stare s-o imagineze nici cei mai nemilostivi și hrăpăreți proprietari de altădată. Nici s-o imagineze, nici s-o realizeze... Ce știu plătește arendașul dumitale astăzi ?

— Optzeci de mii pe an.

— Și cît oferă trustul Fișer ?

— O sută cincizeci...

— Nu te surprinde de unde această generozitate ?

— Agricultură rațională, capital la dispoziție, posibilitatea de a aștepta vînzarea recoltelor la prețul cel mai bun !... Un profesor de agronomie le cunoaște mai bine decît un profan ca mine.

— Așadar, îți închipuiești dumneata că eu, tocmai eu aș fi împotriva agriculturii raționale, a capitalului la dispoziție, a posibilităților de a aștepta vînzarea productelor la prețul cel mai ridicat ?... Din toate

acestea, nu există însă nimic la mijloc sau aproape nimic, făcînd excepția capitalului... Secretul trusturilor e altul, mai simplu și feroce... Lîngă moșia dumitale se mai află o moșie arendată vreunui Fișer ?

— Nu. Îmi pare că nu...

— Încă nu ! Dar dacă se grăbesc să-ți plătească o arendă îndoită de cît primești acum, faptul dovedește că mai au altele vecine în vedere... Au nevoie de-un nucleu... Cum au găsit unul de mult, la Botoșani, la Dorohoi, la Iași, Putna, Suceava și așa mai departe... Pe urmă, cînd vor încorpora o suprafață de douăzeci ori treizeci de mii de hectare, într-un singur bloc, te asigur că au să se arate dispuși chiar să tripleze arenda... Cîștigul cel mare tot lor le rămîne, fiindcă țăranii au să execute munca pe jumătate prețul de-acum. Acesta e singurul secret al trusturilor atît de prospere pentru moment... Proprietarii, oricît de lacomi, n-ar fi putut să realizeze un plan atît de diabolic organizat, care e specific capitalismului, nu feudalismului ! Chiar dacă l-ar fi imaginat... Feudalismul era brutal, barbar, feroce, inuman, dar cu posibilități limitate. Nu avea nici capitaluri de investit, nici raza de acțiune, nici desăvîrșita indiferență pentru secătuirea pămîntului stors de toată vlaga și pentru secătuirea brațelor stoarse tot așa, pînă la istovire... Căci un proprietar, oricum și oricît de avid, tot își mai menajă pămîntul, dintr-un instinct de conservare al proprietății. Și din același instinct de conservare, din aceleași interese egoiste, dar pe-un termen mai lung, își mai cruța și oamenii brațelor de muncă, nu de dragul oamenilor, ci așa cum își hrănește și își cruță vitele... Repet, nu din umanitate, ci din interes ! Dintr-un interes pe termen ceva mai îndepărtat, care mai lasă și puținței drept la viață muncitorilor, pălmașilor, exploataților...

— Atunci ești împotriva mijloacelor și metodelor moderne înaintate ? își repetă întrebarea Octav Udrea. Totuși ele reprezintă o etapă istorică și economică, să zicem un progres !...

— Nu la noi și nu în agricultura noastră, și nu în metoda arendășiei de la noi, ca de altfel și în metoda de exploatare agricolă a proprietarilor de la noi. Căci ce înseamnă sistemul capitalist? Înseamnă investiții, utilaj, folosirea progreselor tehnice, folosirea științei; cu voie sau fără voie o educație și o organizare metodică a muncii, fie ea și în scopul cu totul interesat al rentabilității muncii. În agricultura de la noi, ce investiții fac proprietarii sau arendașii?... Băncile agricole le oferă capitaluri pentru altceva: să-și cumpere case, să se plimbe în străinătate, să-și țină nasul cît mai sus: prestigiul și ifosele sociale... Împrumuturi de consum, nu de producție. Țăranul e un proletar silit să se prezinte la muncă, tot el cu uneltele și cu vitele de muncă. Adică, cel mai mizerabil și mai exploatat proletar, cu toate riscurile exploatărilor capitaliste apăsînd pe umerii lui... El cu munca, el cu instrumentele, el cu inventarul, el cu riscurile meteorologice, el cu birul pentru secetă, el cu toate!... Iar trustul arendășesc, excrescență capitalistă a metodei de exploatare adaptată după chipul și asemănarea improvizațiilor noastre, în loc să aducă măcar o etapă mai îndrăzneață în rutina agriculturii dintr-o țară „eminamente agricolă", inventar, investiții, prevederi, etetera, dimpotrivă se reazemă tot pe rutina proprietarilor, cu un avantaj în plus. Se conduce după interese imediate, trecătoare. E mai în largul său întru aceasta, decît chiar proprietarii separați... Cînd la distanță de douăzeci, douăzeci și cinci de kilometri, țăranul dintr-un sat nu poate găsi nici pămînt de hrană pentru el, nici imaș pentru vite, atunci n-are încotro! Primește învoiala pe care i-o impune trustul, toate condițiile, orice preț... Și rămîne să aleagă între aceasta și între a muri de foame... Așa că arenda dublă sau triplă, n-o plătește arendașul, oricare ar fi el... O plătește țăranul... Munca țăranului. Învoielile lui cu arendașul. Robia lui!...

— Cu alte cuvinte, la distanță de trei mii de kilometri, fără să mișc un deget, am devenit cel mai ne-

trebnic exploatator al țăranilor? întrebă cu neîncredere moștenitorul Stănișoarei.

— Faptele așa stau.

— Dar e absurd. Monstruos!

— Faptele așa stau. Contractul menționează o suprafață de pămînt. Nu pomenește nimic despre oameni. În realitate n-ai arendat numai pămînt. Ai arendat oameni. Mai ales oameni! Îmi pare rău că adevărul mă silește să spun lucruri neplăcute.

Dascălul de agronomie a tușit, ducînd batista la gură.

Încetișor, în vîrful picioarelor, de la cealaltă masă, Olga Petreanu s-a apropiat să-i pună un pardesiu pe umeri.

S-a retras tot așa de nesimțit.

O clipă a durat liniștea nopții, în care străbăteau cristaline acordurile pianului din pavilionul transformat în sală de dans.

Și deodată, de după culmea rotundă de deal, a răsărit luna. Se înălța plină, fantastică și roșie ca un scut muiat în sînge. O punte de sînge s-a așternut și de-a curmezișul lacului. A zburat un liliac în fîlfîiri zvîcnite de aripi. A trecut un freamăt de zale prin frunza plopilor, pe rînd, de la unul la altul.

Căpitanul Kergolay s-a întins peste masă să sufle în lumînare. Cu brațele încucișate pe piept, cu pipa scurtă în colțul gurii, a rămas așteptînd.

— Concluzia? a întrebat Octav Udrea, într-un tîrziu.

— Concluzii sînt nenumărate!... răspunse Dimitrie Petreanu. Din nefericire concluzii teoretice... Prea îndepărtate. Practice și imediate nu văd nici una. Nici pentru țărani, nici pentru dumneata. Eu m-am ruinat și mi-am pierdut viața căutînd o concluzie, o soluție, măcar o ameliorare pentru țăranii obîrșiei mele. În lumea de-acum n-am găsit-o... Probabil că nu i-a sunat încă ceasul și nu e în puterile mele — ale altora prea puțini cîți gîndesc și simt ca mine — să-l grăbim, ceasul acesta. Știu eu? Suferința mea n-are leac.

Nici a dumitale şi a celor puţini ca dumneata, din lumea dumitale... Căci nici dumneata, nici alţii ca dumneata, nu vă mai puteţi întoarce la pămînt să-i cereţi ce vă lipseşte...

— Atunci să vînd moşia ?

— Cui ?

— Ţăranilor.

— E prea tîrziu, ori prea devreme.

— ...M-am gîndit mult... urmă Octav Udrea, fără să ia aminte de semnificaţia întreruperii. Pentru mine a devenit un caz de conştiinţă... Acum o săptămînă şi ceva, am mai avut o asemenea discuţie cu Yann. Îţi aminteşti, Yann ?

— Oho ! Ce mi te-am executat ! exclamă căpitanul Kergolay cu un fel de mîrîit gutural, din pricina pipei pe care n-o descleşta din dinţi.

Octav Udrea se întoarse spre profesorul de agronomie :

— Cu adevărat ! M-a executat ca pe un neisprăvit la minte, vrednic să fie pus sub interdicţie. Discutam aceeaşi chestiune... Dar văzută dintr-un punct de vedere egoist, al meu, al intereselor mele, dacă se poate spune că sînt capabil să urmăresc un interes al meu, egoist. Mi-a pomenit legenda mitologică a lui Anteu... A invocat alte argumente...

— Şi n-au fost juste ? întrebă Yann.

— Cum sînt scandalos de lipsit de vanitate, recunosc că nu m-au lăsat indiferent. Au lucrat în mine. De atunci încă, îmi lămuream o soluţie... O hotărîre. Pe placul lui Yann.

— *Tiens-tiens !* mîrîi căpitanul din nou, printre pipă şi dantura albă în bătaia lunii.

— Mă hotărîsem să mă întorc în ţară pentru cîteva luni, în fiecare an. Să dau mai departe moşia în arendă şi să-mi rezerv numai casa părintească cu un mic hinterland. O soluţie egoistă, de ordin sentimental, pentru higiena şi terapeutica mea sufletească. Să-mi păstrez cîteva fibre de rădăcină în pămîntul de-aici.

— Bravo! Admirabil!... încuviință Yann, satisfăcut că nu vorbise în vînt.

— N-am sfîrșit! Așteaptă puțin, să sfîrșesc... Pe urmă, lucrurile mi s-au înfățișat în altfel. Sub unghiul acestui proces de conștiință... Mi-am dat seama de existența mizerabilă a țăranului din Stănișoara și Malurile, în comparație, în contrast cu existența acelorași țărani, așa cum mi-i amintesc din copilărie... Nu trăiau poate pe roze, fiindcă în fond orice proprietar de pămînt e prin natura lucrurilor mai mult sau mai puțin un exploatator al celor care-i lucrează pămîntul... Dar oricum, era altceva... Pe cînd astăzi?... Și atunci mi-am modificat hotărîrea. Mi s-a înfipt în cuget mai ferm, irevocabil, adineaori după cele ce mi-ai spus dumneata, domnule profesor, despre machiavelica politică a arendășiei. Nu mai arendez... Păstrez două sau trei sute de hectare. Nu rup legătura. Refac curtea, livada, grădina... Tot așa cum mi-am propus, vin cîteva luni pe an în țară... Împac deci și instinctul meu egoist de conservare, cum îl numești dumneata, și cum altfel poate că nici nu merită să fie numit, iar restul pămîntului îl vînd la țărani pe un preț omenos, minim, cu plata pe termen lung, în rate mici...

— O expropriere benevolă? întrebă Dimitrie Petreanu, cu o totală lipsă de entuziasm.

— Dacă vrei s-o numești astfel.

— Repet. E prea tîrziu, ori prea devreme...

— Pentru mine poate că e prea tîrziu. Dar pentru țărani?

— E prea tîrziu și pentru dînșii! Prea tîrziu, fiindcă fără să-i fi văzut vreodată, sînt sigur că muncitorii de pe moșia Stănișoara au pierdut chibzuiala unei gospodării plugărești, așa cum vor fi avut-o, de bine de rău, pe vremea altor condiții istorice și economice. E o regulă fără excepție, pe moșiile de astăzi, arendate sau nearendate... Sistemul în sine e bazat pe această metodică abrutizare a țăranului, pe ruinarea vitelor și a economiei țărănești, tocmai pentru ca muncitorul să rămînă la discreția învoielilor agricole,

așa cum le dictează interesele stăpînilor sau arendașilor de pămînt... Iar prea devreme e fiindcă altă învățătură în locul celei vechi n-au de unde să capete țăranii aceștia. Fără un sprijin, fără învățătură, fără utilaj, fără credit, nu mai au nici vlagă pentru a se ridica pe picioare proprii...

— Vezi lucrurile prea negru, iubite domnule profesor de agronomie !... zîmbi Octav Udrea, apăsîndu-și pe nas ochelarii cu rama de metal.

Zîmbetul voia să fie optimist, de ironică imputare, pentru un om care se înverșuna să zugrăvească faptele mai sumbre decît îi păreau lui că sînt în realitate.

Dar era numai un zîmbet dezorientat, jalnic și fără curaj.

— Prea negru ? Le văd prea negru ? protestă profesorul de agronomie pregătindu-se să-și dovedească afirmațiile poate cu alte date statistice și cifre...

Căpitanul de Kergolay însă nu-i lăsă timp. Scoțîndu-și pipa și îndreptînd țeava scurtă spre Octav Udrea, interveni :

— Permiteți-mi și mie... Sînt de acord cu domnul profesor ! Nu vede lucrurile prea negru... Țăranii romîni de la Stănișoara se prezintă exact cum i-a zugrăvit... Doborîți de-o îndoită mizerie... fizică și morală...

— De unde știi ? întrebă mirat Octav Udrea.

— Fiindcă i-am văzut...

— Nu pricep bine... Unde i-ai văzut ? Cum i-ai văzut ?

Căpitanul mărturisi :

— Foarte simplu... M-am dus de două ori la Stănișoara...

— Ai făcut tu asta, Yann ? se îndureră Octav Udrea. Te rugasem să aștepți... Să mergem împreună, cu Anne-Marie și cu tine, cînd reparațiile vor fi aproape terminate.

— Iartă-mă, dar am călcat consemnul !... Pot spune că întrucîtva am făcut-o fără intenție... M-am depărtat pe cîmp... Tu știi că trebuie să merg în fiecare zi,

măcar opt sau zece kilometri pe jos... Chestie de antrenament şi de higienă... Fiecare cu higiena sa... M-am pomenit aproape de Stănişoara... Am întrebat un locuitor... Am mers mai departe... Am văzut satul, alţi locuitori, curtea, gospodăriile ţăranilor... Are dreptate domnul profesor!... Nu mai au nici vlagă pentru a se ridica pe picioare proprii... Mi-au amintit locuitorii din Laos. Ce admirabilă rasă, cu toate însuşirile deformate, anulate de vitregiile istorice şi economice!... De vitregiile istorice şi economice mai vechi, la care noi, europenii, am adăugat în supliment toată ferocitatea regimului colonialist... Ţi-am vorbit nu o dată despre aceşti indigeni din Laos... Au devenit bănuitori, ascunşi, lipsiţi de încredere în ei înşişi, istoviţi, fiindcă au trecut mereu de sub o stăpînire sub alta... Nu mai sînt în stare să reacţioneze... Trag ca bivolii în jug, cu ochii în pămînt la plantaţiile de orez... Pînă cînd, poate într-o zi, într-un ultim spasm de deznădejde, vor găsi în ei ultima drojdie de energie să-şi scuture jugul. Inevitabil, valabil şi pentru ţăranii de aici!... Popoarele nu se resemnează să moară... Pe aceşti indigeni din Laos mi i-au amintit ţăranii din Stănişoara ta...

Octav Udrea nu se putea deprinde însă cu gîndul că Yann i-a călcat consemnul. I se părea o trădare.

Repetă :

— Cum ai putut face aceasta, Yann? Te rugasem atît de insistent!...

— Ce importanţă mai are? Peste trei săptămîni, sau o lună, ne-ai fi prezentat clădirea părintească, conacul unde ai copilărit, sub un aspect relativ ameliorat. Atît şi nimic mai mult! Satul nu-l puteai însă schimba. Nici locuitorii... Despre sat şi locuitori e vorba... Rămîn de acord cu domnul profesor... Deocamdată nu mi-i imaginez cu atîta energie, ca să se mai ridice pe picioare proprii, să cumpere un pămînt, să lucreze metodic, să-l plătească... Vor încerca altceva, altfel, într-un acces de disperare, cum se întîmplă şi în colonii, cînd îi ajunge cuţitul la os...

Cu tropăiri ușoare, Smăndița Petreanu a apărut în pridvor foarte animată, salutînd milităreşte cu palma la tîmplă :

— Domnule *cap-taine* sînteți invitat la dans !...

Pronunțase cuvintele franțuzeşti corect, gramatical, rar, ca o mesageră dinainte dăscălită, care şi-a repetat pe drum de cîteva ori solia.

— Bun, bun ! zîmbi căpitanul Kergolay. Mai tîrziu...

— Sigur ?

— Sigur.

Pentru nimeni nu mai încăpea îndoială din partea cui venea mesajul. Se afla cineva, care-şi pierduse răbdarea aşteptînd un tovarăş de dans pe măsura sa.

Copila s-a întors rotind pe pulpele goale rochița scurtă şi înfoiată, de gală. A tropăit îndărăt spre pavilionul unde, pentru un timp, încetaseră acordurile de clavir.

Acum domnea numai liniştea profundă, misterioasă, a nopții de vară, cu satul adormit sub lună, cu plopii neclintite colonade vegetale, cu lacul departe, scăldat în lumina de argint.

Căpitanul rămase gînditor, privind într-un zîmbet ciudat la luna ridicată de trei suliți pe cer, la plopi şi la preluciul lacului. S-a scuturat de gîndul tenace şi insinuant, a golit paharul şi a întors de data aceasta armele spre Dimitrie Petreanu :

— Din tot ce spui dumneata şi găsesc foarte just, cu o idee nu mă împac. Ca profesor de agricultură, cum poți afirma oare că țăranul n-are cum şi de unde să capete o învățătură nouă pentru breasla lui plugărească ? Mi se pare că tocmai aceasta e misiunea dumneavoastră, a profesorilor de agronomie... Iar dumneata eşti unul din cei mai glorioşi reprezentanți... Mi-a vorbit Octav... Studii în reviste de specialitate de la noi, din Franța, comunicări la congrese, un manual de nepreţuită valoare... Serveşti o cauză şi o credință pierdută ?

— Credința nu mi-am pierlut-o! zîmbi cu tristețe profesorul, trăgîndu-și pardesiul pe umeri și înăbușindu-și tusea de om bolnav. Însă cauza e în mare măsură pierdută deocamdată... Mă încăpățînez să mor la datorie, ca soldații dumneavoastră la post, într-un fort împresurat de concurenții englezi, să zicem... Așteaptă o minune, iar cum minunea nu vine să-i despresoare, rezistă pînă la ultimul cartuș și ultima picătură de sînge.

— Frumos spus! încuviință ostașul. Dar puțin cam vag...

— Să mă explic. Cauza e în mare măsură pierdută pentru breasla mea, fiindcă printr-o stranie realitate, nici proprietarii de pămînt, nici țăranii, nu cred și nu vor să se adapteze la o plugărie nouă, așa cum o propovăduim noi. Nu cred, nu vor și nu pot. Într-o țară agricolă e mai mult decît ciudat! E dramatic... Avem aci un caz tipic...

Profesorul a privit către masa din celălalt unghier al pridvorului, unde Iordache Cumpătă tăinuia cu stăpîna Zapodiei și cele trei fete mai mari.

— ...Un caz tipic! reluă. Pe socrul meu n-am izbutit să-l conving la această plugărie modernă, adaptată la condițiile timpului... Rar, îmi face unele concesii. Fără nici o încredere. De hatîrul meu... Iar țăranii? Ce pot să știe și să se priceapă, în ignoranța în care trăiesc?... Unii sînt storși, ca acei de pe Stănișoara și măcar de pe alte două-trei mii de moșii... Alții, chiar dacă trăiesc mai omenos, nu pot ieși din rutină. Orice sfat, orice învățătură venită de la un surtucar, li se pare suspectă... Bănuiesc în dosul poveței celei mai dezinteresate o intenție ascunsă... Ca locuitorii din Laosul dumitale, ca țăranii lui Tolstoi... Nu mai cred în nimic și în nimeni, fiindcă așa i-a deprins experiența atîtor stăpîniri străine și vitrege... Ca să-i poți converti la ceva nou, întru binele lor, ar trebui să întrebuințezi doar metoda lui Parmentier, șiretlicul acela ingenios, așa cum l-a aplicat el în Franța dumitale... Cunoști cazul?

— Nu...

— Merită să-l cunoşti. E amuzant ca o anecdotă... Am învăţat-o în juneţe, tocmai la Institutul Agronomic din patria dumitale. Profesorii mi-l dădeau de exemplu... Pe la 1760 ţăranii din Franţa nu trăiau cu mult mai bine decît ţăranii din Romînia. Şi nici nu erau dispuşi să primească o inovaţie... Parmentier lupta să introducă întîia oară cartofii în alimentaţie şi în cultură... Memorii, rapoarte, audienţe chiar pînă la Ludovic al XVI-lea... Dar nu numai ţăranii, ci chiar şi intelectualii de-atunci: medici, avocaţi, magistraţi, precum dovedesc documentele, refuzau să împămîntenească acest aliment nou... Ca argument, între altele, un oarecare avocat Linguet se făcea forte să demonstreze că e destul să mănînci o săptămîni cartofi ca să capeţi lepră. Totuşi, Ludovic al XVI-lea, pentru a scăpa de plictiselile unui maniac, i-a dat în concesie un teren pe şesul Sablons, aproape de Neuilly, un fel de Sahara... Şi aici intervine ingeniosul şiretlic... În asemenea pustietate, planta a crescut şi a prosperat... Parmentier a obţinut de la rege o trupă care ziua făcea paza culturii. Ziua!... Noaptea trupa mobilizată se retrăgea... Vecinii dădeau năvală să prade cîmpul, după o judecată foarte simplă. Un product atît de bine păzit, din ordin regal, nu se poate să nu reprezinte o excepţională valoare!... Trucul a reuşit. Aşa s-a întins cultura cartofului în ţara dumitale şi pe urmă în toată Europa... Doar aşa s-ar izbuti şi în ţara mea o inovaţie în agricultură... Printr-o stratagemă, nu prin argumente, care fac apel la raţiuni. Dacă nici marii proprietari cu alt stadiu de cultură nu sînt capabili de aşa ceva, de ce ne-am mai mira de ţărani? Boierimea s-a sinucis chiar înainte de a-i veni termenul să piară de moarte naturală...

— Nu toţi!... se împotrivi Octav Udrea.

— Aproape toţi. Te rog să faci o mică socoteală. La începutul veacului trecut, această boierime romînească de abia lua contact cu Occidentul. Era ceva atît de nou, încît la 1826, Dinicu Golescu se simţea

dator să scrie o cărticică despre aceste minunăţii ale Apusului, nemaivăzute şi nemaipomenite. După cincizeci de ani, nu mai mult, Occidentul acesta a dat gata o clasă întreagă... Parisul, Coasta de Azur, bulevardele, echipaje, lux, moşiile vîndute, date în arendă, ipotecate... Toate praf, într-o jumătate de secol! Cred că e un fenomen unic în toată istoria lumii...

Căpitanul Kergolay sări de data aceasta în ajutorul cumnatului:

— Dacă aşa stau lucrurile, atunci avem de-a face mai mult cu victime decît cu vinovaţi.

— Cum adică?

— Fenomenul nu e unic, şi nici măcar aşa de rar în istoria lumii... Am avut prilej să-l constat cu ochii mei la multe popoare cu o civilizaţie veche, respectabilă, dezechilibrată de îndată ce-au luat contactul cu Occidentul... Mă rog, cum au pierit pieile roşii? N-au fost exterminate numai de trupele conchistadorilor şi de ferocitatea aventurierilor spanioli... N-au rezistat unui alt ritm de viaţă; n-au rezistat alcoolului... Cum nu rezistă indigenii din Pacific tuberculozei şi sifilisului adus de europeni. Europenii s-au imunizat relativ. Victimile europene sucombă în proporţie incomparabil redusă. În Tahiti, în Bora-Bora, insula faimoasei Riarahu a lui Pierre Loti, tuberculoza, necunoscută pînă la debarcarea europenilor, face ravagii. Într-un secol nu va mai rămîne nici un singur indigen dintr-o rasă splendidă... Unele popoare s-au şi stins. Au dispărut definitiv, ca în Australia, în Tasmania, Noua Zeelandă. E cadoul pe care-l face deocamdată civilizaţia Europei şi emisarii ei celorlalte continente! Am ales un exemplu din domeniul patologiei, fiindcă e mai plastic... Aş mai avea altul, tot aşa de curios. Mai caracteristic...

În jurul mesei se ivise Dodel Stamate. Îşi căuta de lucru, rezemîndu-se de-un spătar de scaun, jucîndu-se cu o chibritelniţă, repezindu-se să ofere vorbitorilor un chibrit aprins.

Cînd căpitanul Kergolay a făcut o pauză, a întrebat foarte inocent :

— Mata nu dansezi în astă-seară ?

Cu toată limba stîlcită, Yann a înțeles despre ce e vorba, după cum a înțeles și de unde-i venea a doua oară invitația.

— Mai tîrziu, *mon petit,* mai tîrziu !

— Sigur ?

— Sigur... Ce spuneam ? se întrebă căpitanul Kergolay, iarăși cu gîndul aiurea. A, da ! Un fenomen mai caracteristic, pe care îl compar cu ravagiile aduse de tarele unei anumite civilizații transplantată într-un mediu mai puțin rezistent... Cînd au fost eliberați, măcar formal, din sclavaj negrii din cele două Americi, firește mare bucurie și mare tam-tam... O parte din foștii robi au ținut să se întoarcă în Africa lor natală. S-au întors... Iar primul cadou pe care l-au adus patriei de origină, în afară de alcoolism, de tuberculoză, de sifilis, etetera a fost o mică insectă, un parazit, o căpușă... *La chique. Sarcopsylla penetrans...* În Africa era absolut necunoscută. În America de Sud, de unde a venit, era mai mult sau mai puțin inofensivă În cîțiva ani a devenit un flagel african... Mi-a fost dat s-o simt în timpul misiunii Marchand. Cei mai buni porteuri, superbii negri din Laongo, voinici, înalți și musculoși ca niște cariatide ; nici nu-i văd altfel în timpul popasului, decît așezați la pămînt, scormonindu-și c-un spin tălpile și degetele picioarelor pentru a expulza insectul parazit... Iar la zece indigeni, se numără măcar unul care a pierdut degetele de la picioare, dacă nu piciorul întreg, din pricina acestui cadou importat de frații eliberați...

— Urîtă comparație faci tu, dragă Yann, între civilizația continentului tău și între un parazit ! vorbi Octav Udrea, schimbîndu-și cotul pe masă și sprijinindu-și bărbița în palmă.

— Urîtă ? Nu ! Exactă... E vorba despre efectele acestei civilizații, care mi-e scumpă și cu care sînt

identificat... Dar această identificare nu mă poate orbi ca să nu văd efectele ei, aiurea, într-un mediu cu alte condiţiuni de viaţă, cîtă vreme aceste condiţiuni de viaţă nu se transformă şi ele prin independenţa indigenilor, să-şi afle ei singuri o soluţie, o contopire între trecut şi prezent, între prezent şi viitor... Tot Orientul trece printr-o criză, din pricină că noi i-am impus alt ritm, în special alt ritm economic... 500 milioane de oameni în China, 400 de milioane în India ; aproape un miliard din populaţia globului astăzi pătimeşte şi va mai pătimi un deceniu, două, trei... Civilizaţii milenare trec printr-o criză latentă pînă ce se vor adapta la acest ritm, generaţii şi generaţii rămîn poate sacrificate... E preţul progresului !... Domnul profesor spunea că din contactul Romîniei cu Occidentul şi-a modificat condiţiile de viaţă o clasă, grăbindu-şi crizele, care acestea nu-s de creştere şi de adaptare. Ci de descompunere... Pentru cîţiva tineri cîţi s-au întors din occident, de la învăţătură, cu idei înaintate şi cu o nouă conştiinţă patriotică — la fel întrucîtva ca şi o minoritate a nobililor din Rusia — de-o sută de ori pe-atîţia căutau şi făceau altceva la Paris, la Viena, la Berlin... Căpătau pofta şi nevoia de venituri mai mari, pentru a imita luxul şi risipa claselor stăpînitoare din Occident. Şi în consecinţă, înăspreau mijloacele şi condiţiile de exploatare ale ţăranilor de pe moşii, ca să-şi procure asemenea resurse băneşti, cît mai lacome şi mai rapide. Nu este exact ?

— Exact !... încuviinţă Dimitrie Petreanu.

— Pînă să se ruineze, deocamdată agravau deci mizeria muncitorilor de pe moşii. Nerăbdarea şi aviditatea îi transforma în şi mai feroci exploatatori. Aşa că efectele acestui contact cu Occidentul nostru nu s-au răsfrînt numai asupra unei singure clase. Indirect le-au suportat şi le suportă, mai ales, cei care habar n-au că există undeva un Occident şi o civilizaţie occidentală. Aici, chiar aici în satul Zapodia, am observat însă şi alte efecte... Atît cît pot să vadă ochii mei, deprinşi să descifreze de la prima impresie unele amă-

nunte simptomatice... Domnul profesor are un fel de mistică a breslei sale. Crede că o agricultură rațională poate restabili un echilibru și o armonie de viață... Socială, economică și așa mai departe...

— Nu chiar așa, pardon! protestă profesorul. Mai sînt și altele...

— Povestea mi se pare și mie ceva mai complicată... Țara dumneavoastră își avea ceva din acest echilibru, așezat pe încetul, în decurs de secole; un echilibru organic, vital... După cît am înțeles de la țărani, prea bine n-au trăit nici în trecut... Dar prea bine n-au trăit nicăieri țăranii, în trecut... Nici în Franța noastră, nici aiurea... Poate chiar că sub regimul feudal, țăranii din Occident au suferit împilări mai grozave decît în țara dumneavoastră, unde n-a existat în acea vreme regim feudal în strictul înțeles al cuvîntului. Greșesc?

— De loc!

— Ai perfectă dreptate!

Aprobaseră într-un singur glas amîndoi cărturarii de obîrșie indigenă. Dascălul de agronomie chiar simți nevoia să precizeze, cu gîndul la citatul din La Bruyère pe care-l auzise invocat cîndva în salonul Paulinei Gorjan din București:

— Ai perfectă dreptate, fiindcă istoric așa este! Pe vremea cînd țăranii francezi din epoca Regelui-Soare trăiau așa cum îi zugrăvea La Bruyère, țăranii romîni, în cele două țărișoare ale noastre mai mult pastorale decît agricole, cu terenuri imense și disponibile, cu pășuni, cu fînețe, cu lunci și poiene, cunoșteau o viață mai puțin mizerabilă. Nu-și pierduseră încă toate drepturile asupra proprietății de pămînturi. În orice caz asupra folosinței acestor pămînturi... Aceasta mai durează încă în amintirea lor. De asta oftează după un trecut pierdut, în loc să năzuiască spre-un viitor! Nu-i un romantism, un mit, o nostalgie retrogradă... E amintirea unei realități, de la care au fost înlăturați de uzurpatori. Ar vrea să recupereze

ce-au pierdut, adică pămîntul sau măcar folosinţa de drept a acestui pămînt. Căci regimul feudal şi economia feudală au început a se consolida la noi de nădejde, tocmai cînd în Occident se fărămiţau treptat. Pe vremea cînd ţăranul occidental începea să se elibereze şi să obţină unele drepturi, pămînt, libertate, ţăranul nostru, tot treptat, pierdea şi drepturi şi pămîntul şi libertatea... Intra de-a-ndăratelea într-un circuit istoric şi economic, care mergea înainte...

Căpitanul Kergolay a zîmbit satisfăcut că nici de astă dată şi că nici aici, ochii săi nu l-au înşelat.

— Atunci pot urma. N-am greşit ! Şi dacă premiza nu e falsă, am toate şansele ca nici concluzia să nu fie prea departe de adevăr... Aşadar, ţăranii dumneavoastră au cunoscut vremuri mai bune... Relativ mai bune, ca să precizăm. Este şi impresia mea, după cîte am auzit şi am înţeles de la locuitori... În echilibrul economic al unei ţări de păstori şi de crescători de vite, ţăranul îşi crease condiţii de viaţă ajustate la aceste realităţi... Pe lîngă munca de vară, iarna făcea cărăuşie. A venit calea ferată şi i-a suprimat un izvor de existenţă. Femeia lucra lîna oilor şi cînepa, inul... Au venit produsele industriei occidentale şi i-au desfiinţat mica industrie casnică. A căpătat grîul românesc preţ bun pe piaţa mondială... Proprietarul şi arendaşul a pus plugul în păşune şi fîneaţă, transformîndu-le în teren agricol. Păstoritul şi creşterea vitelor au trecut pe al doilea plan... In special, ţăranul, el a fost scos de la o îndeletnicire a lui principală şi relativ bănoasă. Deci toate au conspirat ca să suprime mijloacele de existenţă ale unui lucrător de pămînt, proletar agricol, redus numai la munca de vară, într-o ţară unde iarna durează cîte patru şi chiar cinci luni. O hibernare obligatorie... Cu toate poverile fiscale, triplate, încincite, înzecite, care nu-i acordă nici o păsuire. Execuţie silită. Nu numai o clasă, boierimea latifundiară, se pulverizează... Efectele se resimt

și de jos în sus... *Et voila pourquoi votre fille est muette!*[1] a încheiat căpitanul Kergolay.

— Mi se pare că acum tu generalizezi! observă Octav Udrea.

— În ce sens?

— Nu toți țăranii o duc chiar atît de greu. Ai pomenit despre existența acestora de aci, din Zapodia. E penibilă pentru mine comparația. Dar aceștia de aici, nu poți pretinde că trăiesc ca țăranii de pe Stănișoara mea, bunăoară...

— Și aceasta ce dovedește? O oază aici, una dincolo...

Yann de Kergolay trăgea rotocoale pe fața de masă cu osul pipei, însemnînd ca pe-o hartă locul unei oaze aci, al alteia dincolo:

— Cîteva oaze într-un imens deșert!... Ce rezolvă aceasta? Ce-a rezolvat vreodată? Deșertul rămîne tot deșert... De altfel...

Gîndul însă nu l-a mai terminat.

Toți ochii s-au întors spre capătul cerdacului.

În lumina lunei, Elena Casimir se apropia ca într-o gravură alegorică a Nopții, cu prelunga trenă a rochiei de mătasă răsfirată în urmă-i și cu brațul încărcat de trandafiri.

Rîzînd, i-a oferit brațul:

— Căpitane, te mai cerem și noi! Măcar pentru cadril...

Yann de Kergolay a scuturat pipa, a înfipt-o în buzunarul hainei la piept și s-a înclinat lipind călcîiele într-o exagerată reverență orientală:

— La ordine, scumpă și frumoasă doamnă!

— Cam tîrziu, scumpe și urîcios căpitan!

Murmurul rîsului gîlgîia în coloana de ivoriu a gîtului, în pieptul larg decoltat, ca uruitul voluptuos, alintat, de hulub.

---

[1] Și iată de ce fiica dumneavoastră este mută.

La arie, în dogoarea înfricoşată, lucrătorii se vînzoleau, îmboldiţi de răcnetul vătavilor. De sus, de pe gireadă, snopii zburau năvalnic din furci pe batoză, de acolo alt rînd de mîini le făcea vînt în hapcă; măruntaiele de oţel şi de lemn dinlăuntrul treierătorii înfulicau lacom paiul şi spicul sdrumicîndu-le-n pîntec, şuiera cureaua lată cu luciri de negru balaur şi altele mai subţiri, pe roate înguste, în învîrtire nebună; duduia încins cazanul locomotivei; clocoteau aburii ţîşnind în chiot străpungător; curgea grîul galben-roşcat în neistovite şipote şi paiele în valuri pufoase; se clătina maşina, batoza, pămîntul, girezile, cerul, văzduhul... Oamenii cu mînecile suflecate pînă la umăr, descinşi de brîuri şi chimire, cu părul vîlvoi, mişunau în nouri de pleavă şi de pulbere, negri de funingine, leoarcă de sudoare, răscopţi în creştet de soare, ridicînd unul la altul ochii sticloşi, rătăciţi, injectaţi de zăduf, de colb, de acele spicelor.

Era un vuiet de iad şi o încleştare, o fulgerare de furci şi-o încrucişare de ţăpoaie, o zdupăială smuncită de paşi şi năucire de glasuri, în care numai mersul lin al boilor de la săcăli şi de la clăile de paie cărate spre şire cu funia părea străin de-această frenetică zbatere a oamenilor şi maşinilor.

Tudose a lui Vasile Ion Găluşcă aburca opintit ţuhalul de patru baniţe în spate, încordîndu-şi grumazul îl prăvăla în haraba şi se scutura de şale, gata să-nşface altul.

O copilă alerga cu ulcioare de apă ţinute la umbră. Zăpodeni şi Dărmăneşteni — flăcăi cu braţul de criţă, fete şi neveste cu broboada pe ochi — roboteau într-o ăuire de stup. Franţ, maşinistul, răsucea grabnic şuruburi şi manivele, slobozea săgeţi albe de aburi. Ţiganul de ajutor îndopa gura cuptorului cu alte mormane de paie. Răcneau coşarii, răcneau cei de pe batoză, răcneau cărăuşii la boi şi vizitiii la cai, răcneau vătavii la toţi.

Iordache Cumpătă, cu docărașul și Polcan după el, se depărta spre coșare. Se întorcea de-a curmezișul mirișții peste un ceas. Lăsa palma întinsă să-i curgă dintre degete rîul grîului din șipotele batozei, din lăptocul vînturătorilor.

Era și el cu obrazul, cu barba, cu genele ninse de pleavă, cu ochii înroșiți de arșiță și colb.

Dar pieptu-i se lărgea să soarbă pulberea, înecăcioasă ca o băutură tare de viață. Și tot astfel intra în toate piepturile, de zileri, de cărăuși, de argați; în piepturile tuturor celor care-au tras brazdele, au purtat boroana, au pus grăunțele în pămînt, au căutat mereu cu ochii la cer așteptînd ploaia și soarele, au secerat spicul și au legat snopii, i-au cărat și i-au clădit în girezi.

Se încheia cu bine deplin încă un soroc plugăresc de-un an.

Grîul era al boierului, dar parcă îl simțeau puțin și-a lor, măcar fiindcă l-au dus cu palma lor bătătorită de la grăuntele îngropat, pînă la celălalt grăunte nou, însutit. Își treceau și dînșii la gura vînturătorilor palma aceasta grunzuroasă, crăpată, tăbăcită, s-o desmierde șuruitul boabelor pline și grele, șuroit de aur fluid.

— Măi, tată, măi!... Halal și slavă Celui-de-Sus, că nu ne-a fost de haram munculița. Măi, tată, măi!...

Se bucurau, deși pîinea nu era pentru dînșii; ei care nu se înfruptau din pită nici zece zile într-un an. Fiindcă și atunci cînd stăpînul se arăta mai omenos și mai îndurător decît alții cu dînșii, îi pîndeau alte îndatoriri mai neîndurate; agenții fiscului cu execuțiile silite, biruri în întîrziere, vămuirile stăpînirii și ale slujbașilor săi năraviți la tot soiul de sfeterisiri.

Acum le uitaseră pe toate.

Îi zoreau numai grijile și răspunderile ceasului:

— Haide, măi! Dați-i zor, că se-ntoarce boierul! Zor, că se lasă noaptea!...

Se înălța mugetul vătavilor și n-ar fi fost nevoie de nici un îndemn. Dar toți simțeau o ușurare să strige și să se audă strigînd, să acopere cu glas omenesc duruitul mașinilor. Grumazul se opintea sub saci grei ca plumbul, furcile și țăpoaiele se întreceau în repezi zvîcniri, vînzolirea se înteța mai amarnic în pînza de pleavă și pulbere, sub cerul de foc — unde numai pasul încet al boilor și privirea lor umedă, blajină și placidă, părea că nu participă la nebunatecul, neogoitul, fantasticul colcot.

Astfel, dincolo de dezbaterile vane ale cărturarilor surtucari, de teorii și principii ; dincolo de dihonia dintre cîrmuitorii care conspirau să-l înalțe pe Tacke dintre cîrmuitorii rămași credincioși venerabilului Nabab, președinte de Consiliu ; dincolo de Expoziția Jubiliară cu pustiul pavilion agricol, unde se plimba căscînd de urît un paznic cu bumbi auriți și cu mustățile după chipul și asemănarea generalului Jack Lahovary ; dincolo de bariera tîrgurilor, de ziare, de iluminații cu lampioane, de strălucitul sezon balnear, de salonul domnișoarei Paula Gorjan, de abilele uneltiri ale lui Jack Medoveanu pentru fuziune, dincolo de expresurile care purtau la scaldele apusene stăpînii moșiilor arendate, ipotecate, vîndute — pămîntul și cerul încă o dată s-au îndurat. Curgea grîul spre hambare, spre gări, spre silozuri, spre porturi, într-un belșug de binecuvîntată țară, unde pîinea era cu prisos pentru toți, în afară de cei care au trudit mai deznădăjduit pentru dînsa, cu sudoare și gemăt și sînge.

— Auzi ? a întrebat Adrian.

Irinel Măgură s-a oprit s-asculte, ținîndu-și suflarea.

Departe de dînșii, departe, vuietul de la arie răzbătea ritmic și surd, neîntrerupt.

— Nu ți se pare că e o inimă a pămîntului care bate ?

— Ce curioasă imaginație ai tu !... s-a mirat ca și altă dată Irinel Măgură.

Dar fiindcă acum și închipuirea ei își desfăcea aripile în zbor peste spații, a rămas locului să mai asculte, cu un zîmbet uitat pe buze, lucind în ochii dulci, luminoși.

Gîndea și dînsa acum, că dacă ar trece altă culme și alta, și încă una, dincolo de zare, oriunde, pe-un alt plai, auzul ar surprinde de la o altă arie, aceeași vie, și caldă, și ritmică, și tainică bătaie de inimă multiplă a pămîntului.

Capitolul IV

GLAS DIN PĂMINT

I

În luna lui august, ziua de cincisprezece, cînd călindarul răsăritean a rînduit pomenire şi hram pentru Adormirea Maicii Precista, fierbe în toi iarmarocul cel mare din Tîrgul Călimani, vestit în toată Moldova.

Tîrgul e aşezat la răscrucea plaiurilor de munte cu ţinuturile de dealuri şi şes ; s-a mai potrivit a fi şi la jumătatea drumului între Ţara veche de sus şi Ţara de jos, aşa cum cunoştea bătrîna împărţire Moldova sub voievozii din veac adormit.

Ziua n-a fost aleasă cu mai puţină chibzuială.

Către sfîrşit de vară, în miezul lui august, pîinea albă e strînsă de pe cîmp ; vitele s-au împlinit la coaste în păşune grasă ; mioarele şi berbecii turmelor s-au săltat pe sprinceană din ciurucuri ; productul nou, treierat şi vînturat, alungă din hambare rezervele de anul trecut. Nici că se găsea deci un mai prielnic soroc pentru a rupe preţul grînelor, a primeni zestrea ocoalelor şi grajdurilor, pentru a înlesni să treacă bumaşca, împăturită cu sfinţenie, din chimirul gospodarului în punga soioasă de geambaşi şi samsari, de neguţători bărboşi, de marchidani, lipscani, curelari şi subţiri comersanţi de galanterie fină.

Încă de la începutul lunii, pe cîmpul vast dintre cărămizi și cimitir, răsar din pămînt bărăcile de șipci și de scînduri, corturile de pînză vînătă, pănărămile, circurile și menajeriile, bazarurile cu o mie de articole, scrîncioabe și roata norocului, furgoanele unde dorm comedianții, precare sălașuri de nomazi, palatul miragiilor și alte nenumărate minunății ce nu s-au mai pomenit de cînd lumea. Copiii din tîrg nu-și mai ostoiesc astîmpăr. Acolo își fac vacul din zori, iscodind corturile și hangarele, împrietenindu-se cu odraslele gimnasticanților, oferindu-se să aducă apă cu doniță pentru Fatma, cea mai frumoasă odaliscă din haremul lui Abdul-Hamid, care-și spală cămășile de cit roșu în balie, cot la cot cu misterioasa Sirenă, jumătate pește și jumătate fecioară, pescuită din mările sudului.

Fatma, evadata din serai, are picioarele umflate ca butia și sînii ca două harbuzoaice putrezite în ploaie. Slobozind pe nări fumul tutunului de douăzeci de bani pacul, pare cu totul nepăsătoare la gîndul că în vreme ce dînsa asudă zolind rufele în clăbuci de săpun, ienicerii și eunucii haremului din Stambul cutreieră pămîntul s-o caute, fiindcă sultanul nu-și mai află somn de cînd i-a dispărut favorita.

Misterioasa Sirenă îmbucă păpușoi fierți sau rontăie sîmburi de bostan, tocmindu-se cu lipovenii mai aprig și mai răgușit ca o precupeață, pentru un pitac de aramă. Astfel dovedește și ea aceeași lipsă de nostalgie pentru mările natale de azur, pentru tovarășele rămase să ademenească în nopți cu lună corăbierii, cu glasul lor de argint.

Dar acestea n-au vreo însemnătate deosebită, deoarece la ora zece din zi, printr-o miraculoasă metamorfoză, Fatma, lăsîndu-și cămășile de cit întinse pe frînghie, își reia locul în baraca sa pe-o sofa de cultuce și șaluri turcești, înfășurată în văluri de gaz vaporos. Deoarece Sirena, cu buzele încă unse de gogoșile clocotite în oloi, își mișcă grațios coada solzoasă de fatală făptură a mărilor, în bazinul de sticlă cu apa verde, zăcută.

Amîndouă, prin acelaşi miracol cotidian şi-au pierdut darul graiului şi al înţelegerii romîneşti. După cum l-au pierdut tot aşa şi păjanjenul cu cap de om, şi cea mai grasă femeie din lume, şi înotătorul din Tokio, şi generalul din Transvaal cu barba de trei metri, şi negrul antropofag din Zanzibar lustruit cu funingine, şi piticul bufon de la curtea Împăratului Chinei, care a căpătat învoire să călătorească tocmai din Pekin, peste mări şi ţări, numai şi numai ca nu cumva să lipsească de la iarmarocul din Tîrgul Căliman.

Toate se petrec în fiestece an respectînd o neştirbită datină, aşa precum s-au păstrat din alte vechi timpuri, cînd nu se iscase drumul de fier şi poposeau chervanele cu mărfuri de Lipsca şi de Liow. Cînd veneau neguţătorii din ţări străine să caute vacile moldoveneşti scunde la stat şi pline la uger, boii plăvani şi porumbi cu tărie de criţă în jug, caii sprinteni cu pietroasă copită de munte, oile la mare preţ dintr-o prăsilă a Carpaţilor acuma corcită şi stinsă.

La început, iarmarocul decurge slăbuţ, mărginit la tîrgul de mărunţişuri şi la bărăcile, la corturile, pănărămile şi minunăţiile pentru desfătarea gloatei şi a copiilor.

Cu două zile însă înainte de Sfînta Adormire, prind a se desfunda adînc satele din cinci ţinuturi, puhoind în necurmate convoaie de bejănie.

Din văgăuni şi ponoare, de sub colnice, de pe dealuri cu bisericile albe sticlind în soare, din toate aşezările înstărite ori calice, din bordeie de lut şi de sub poala dumbrăvilor, drumurile înguste de ţarnă se prefac într-un necurmat furnicar de norod. Toate revarsă în şoselele late tălăzuirea puzderiilor de căruţi, de cară, de hărăbăli, de nadişance, de brişti şi chibitce, contopindu-se într-o singură curgere cum se adună pîraiele subţiri în albia de fluviu.

Nevestele în straie de duminică, fete cu hurmuz la gît şi floarea de nalbă la ureche, flăcăi cu pană de păun la pălărie, unguroaice cu ştergarul îmbrobodit peste

cercul medieval al părului, ciobanii cu pălăria cît roata carului și ciangăi cu pălării înalte ca potcapurile și încinse cu găitan roșu, copii, moșnegi, babe cocîrjate ce spinare, soldați în permisie, călugări cu bărbile măturoi, jandarmi cu tunica albastră ; toată suflarea pestriță a satelor, înghesuită în cele mai fantastice vehicule, sgîlțiită în hurducările osiilor, înaintează în cicloane de colb spre o singură țintă. Pe șosea, roată se învîrte lîngă roată, bucșă lîngă bucșă, leucă lîngă leucă ; iar la fiecare răspîntie, din șleau mărginaș se adaogă alt stol de căruțe, încăpînd la matcă numai Domnul știe prin ce minune, după pocnete de bici, blesteme și cumplite sudălmi. Juncane legate cu funia de coarne în urma carului, mînzoci prinși în căpestre lîngă hulube, cirezi de boi cu semne de boia în frunte, cîrduri de oi, cai de herghelie mînați cîte doisprezece de-a-ncălare, buhăieși întărtîndu-se la-mpuns ; această altă suflare a satelor și cîmpurilor, tot într-acolo merge, în amestec de triste mugete însetate, de nechezări aprinse, de sforăieli și plîngătoare behăituri.

Pe lîngă șanț, alături de drum, o mătușă cu tulpanul pe nasu-ascuțit, mînă cu nuiaua o vacă fantomatică numai pielea și oasele, în nădejdea că va afla poate un mușteriu orb și nebun să-i zvîrle pe ea o pungă de carboave.

Un docar de popă își face loc mai nerăbdător, cu nelipsitul mînz în urmă ; părintele are halat de doc peste anteriu, preoteasa pălărie cu flori ; în coada docarului, claie peste grămadă, călătoresc toți pruncii sfinției sale, ținîndu-se în brațe unul pe altul, înălțîndu-se în picioare să privească peste umeri la nesfîrșitul lanț de căruțe, de oameni și de vite, care în dîra de pulbere alcătuiesc ca un singur trup viu, mișcîndu-se în unduiri de reptilă.

În drum, adăpătorile au dat de fund, fîntînile au secat, copacii arată răni proaspete de secure, unde bejănarii au tocmit în pripă o pană ori o înnăditurâ la mădularele smintite ale carălor, la oiști, protape, hulube și leuci.

De la un asemenea epic exod, după o tot atît de neştirbită datină, firește că nu puteau lipsi stăpînii Zapodiei, necum ordia jivalaniei.

Bătrînii aveau întemeiate motive.

Iordache Cumpătă pipăia prețurile pentru grîul, orzul, secara și ovăzul din hambare, ca să nu-l vicleniască prea sfruntat samsarii grînarilor armeni și greci, de la Brăila și Constanța. Primenea oarecare cornute din turme și oarecare cai din herghelie. Smaranda Cumpătă, cu o ascunsă rămășiță de avariție a obîrșiei răzășești, simțea neapărată nevoie să adune, pentru sipetele sale și lădoaiele verzi de Brașov, alte și alte suluri de zefir și de cituri înflorite, de mătăsuri și flanele, olandă și americă; pînă ce la începutul verii următoare, patima de a agonisi se clătina biruită la sosirea jivalaniei, cînd chema pe Iza, fata lui Lipa Peisăh, să croiască, să însaiele și să tragă la mașină, un complet echipament de vacanță pentru armia de nepoți și nepoate, de mai depărtate ploduri ale rubedeniilor pierdute din răboj. Jorj punea la încercare telegarii de lux, aduși de scapeții din Păcurarii Iașilor; docarele lăcuite ale caretașilor vienezi și bihuncile ușoare cu sfîrîite roți de gumă.

Iarmarocul din Căliman mai însemna și negreșit loc de întîlnire, pentru fetele măritate în Moldova și ginerii prea legați de treburile cîmpului, fără răgaz să se abată prea des la Zapodia; Ana și Neculai Popazu, Maria și Iancu Stamate, care veneau cu toții să găzduiască la Olga și Dimitrie Petreanu, în neîndestulătoarele lor încăperi de la Școala de Agricultură. Odăile erau puține la număr, dar se transformau în adevărate dormitoare cu paturi improvizate; școala era la cinci kilometri de tîrg, dar a afla o cameră liberă la vreun han ori hotel din oraș, la vreun cunoscut ori prieten, nici nu-i putea trece cuiva prin minte. Pretutindeni, în fiecare ogradă, se înghesuiau trăsuri, cară dejugate, căruți și docare cu hulubele ridicate în sus, foiau vizitii și argați, nechezau cai priponiți sub cerul liber; în fiecare casă de tîrgoveț,

de slujbaș, de boiernaș, de negustor, de mahalagiu, tăbărîseră cimotiile de la țară ori din orașele vecine, fiindcă toți aveau ceva de cumpărat, de vîndut, de schimbat, de văzut.

Așadar, stăpînii Zapodiei se aflau mînați de binecuvîntate pricini să ia drumul Călimanului în ajun de Sfînta Adormire.

Mai presus de aceasta, jivalania intra însă într-o adevărată aţîţare. Vreme de-o săptămînă se învrăjbeau gîlcevi pentru viitoarele locuri din trăsuri, docare și brec; pentru privilegiatul loc pe capră, lîngă vizitiu.

La potolirea zurbei, se aprindeau încă mai focoase conciliabule, întrucît privește folosirea cît mai ingenioasă a pitacilor de buzunar. Toți scomptau o generozitate fabuloasă a bunicilor și părinților. Toți sperau o cădere de faliment a prețurilor la neguțătorii de biciuști și trîmbițe, de cercuri și mingi, păpuși, ceasornice de tablă, bucătării în miniatură, de muzicuți și tobe, măști de celuloid roz și alte ispititoare și absolut indispensabile produse ale manufacturii occidentale.

Adrian a înțeles că în distribuția pusă la cale n-are nădejde să facă drumul alături cu Irinel Măgură, nici măcar în aceeași trăsură.

S-a consolat, îndeplinindu-și un vis mai vechi, de copil. A renunțat la vehiculele boierești și împreună cu alți doi jivălănişti, mai săltați în vîrstă, au purces într-o căruță acoperită cu coviltir, umplută cu fîn, ca jupînesica Malca din peripețiile lui Moș Nichifor Coțcarul.

Rolul lui Moș Nichifor îi căzuse lui Toader Gliga, tot așa de bătrîn și tot așa de coțcar.

Peripețiile n-au fost întru nimic mai sarbede decît în povestirea lui Creangă. Au poposit în dumbrăvi, la hanuri, la fîntîni sleite; au mîncat din legăturică și au ajuns cu întîrziere la Călimăn, ocolind pe drumeaguri mai lăturalnice, ca să nu înghită amar de colb în urgia pohodului de pe șoseaua cea mare. În tot

neastîmpărul și bucuria lui Adrian, se strecura o undă de jale. Irinel îl vestise că nu lua parte la desfătările și plănuitele isprăvi ale jivalaniei, fiindcă o chema altă datorie.

Trei zile ținea să rămînă închisă acasă, lîngă mama țintuită în scaunul de paralitică, pentru a căpăta dreptul să se întoarcă la Zapodia pînă la sfîrșitul vacanței, cu mai puțină mustrare de cuget.

În tîrgul Călimanului, rubedeniile din toate crengăturile se aflau prezente la apel.

Venise și Iancu Stamate, bărbat nalt și mustecios, cu părul tuns perie, aprins la față și mare mușteriu la ospețe, cu slăbiciune să încarce de jucării și nimicuri copiii săi și ai altora, să-i îndoape cu acadele, ciubuce, rahat-locum și alte cofeturi ; om cu patimă pentru caii nărăvași, cu nălucă și beteșuguri ascunse, pe care îi cumpăra, îi mușmuluia, îi schimba, îi vindea, îi răscumpăra cu prețul pe jumătate și cînd nu mai erau buni de nimic, îi mîna la galop pînă ce cădeau în șanț, ca să le vîndă măcar pielea. Nu lipsea nici celălalt ginere al boierilor de la Zapodia, Neculai Popazu, persoană scundă și îndesată ca un săculeț, cu nedespărțita-i țigaretă groasă de chilimbar în gură, pufnind bursucește pe nări, plimbînd asupra tuturor o privire de curcan înfoiat, povestind fără greș la orice prilej uimitoarele lucruri văzute și întîmplate la Lemberg, unde a călătorit el în tinerete :

— Cînd am fost eu la Lemberg...

Sau :

— Ce-mi vorbiți voi ? La Lemberg, eram eu o dată...

Imediat ce-a făcut cunoștință cu oaspeții străini de la Zapodia, pe care Ana Popazu îi știa încă de la aniversarea Elvirei, n-a întîrziat să-l supună la un sever interogatoriu pe căpitanul conte Yann-Guy-François-Hervé de Kergolay-Trémarec, vestitul explorator. Fusese ori nu la Lemberg ? Nu ! Atunci zadarnic mai discutau !

Jivalania, cu provizia de capital social apreciabil consolidată de vărsămintele lui Iancu Stamate, a plecat în bandă să colinde iarmarocul, bazarurile și bărăcile menajeriilor jubilare — căci toate erau jubilare în acel an — să-și pună la încercare norocul la roată și puterile la prăjina cu plesnitoare în vîrf ; să admire Sirena jubilară, pescuită din mările sudului și pe Fatma cea frumoasă, odalisca evadată de hatîrul festivităților jubilare, din seraiul lui Abdul-Hamid, după care suspină și acum Padișahul.

Forfota legănătoare a mulțimii i-a cuprins pe toți, împingîndu-i printre corturile și pănărămile jubilare, strînși unul lîngă altul, încît nu mai vedeau unde calcă în colbul moale ca o blană. S-au dat și în scrînciobul jubilar cu cai de lemn, unde un jandarm cu tunică albastră călărea cu o seriozitate fericită și prostească, printre copii, întinzînd picioarele prea lungi și ștergîndu-și mereu sudoarea cu batista mototol, ca și cum el ar fi împins la pîrghiile vîrtejului din cușca de scînduri. Au intrat și la circul jubilar unde un gimnasticant în tricou roz se zvîrlea dintr-un trapez pe altul, unde un cal alb și bătrîn dansa în tact de polcă poloneză și unde o călăreață sărea cu zîmbet suav prin cercuri de hîrtie. Au cîștigat la roata norocului căni și pahare, solnițe și tăvi de tablă ; s-au fotografiat cu aceste trofee la minut și s-au uitat prin ochianele rotunde unde se vede ciuma din Hamburg, lupta navală de la Port-Artur, executarea lui Maximilian împăratul Mexicului, asasinarea lui Humbert regele Italiei și alte mai teribile episoade din războiul Anglo-Bur. S-au îmbulzit la cuștile maimuțelor, întinzîndu-le printre gratii covrigi și alune americane, înveselindu-se de graba caraghioasă cu care rontăiau și scuipau strîmbîndu-și chipurile de băbuști pitice și scărpinîndu-și pielea spatelui, roasă, roză și necuviincioasă.

Se afla într-o altă cușcă și un biet leu jubilar jigărit și somnoros ; alături o panteră plimbîndu-se cu

neliniște dintr-un capăt în altul, oprindu-se să-și lingă laba ca o uriașă pisică și zvîcnind cu un salt prea mare pentru spațiul prea strîmt, cînd Dodel și-a rezemat imprudent mîna pe încuietoare. Dodel a sărit și el înfricoșat într-o parte.

Pe urmă, a început să caute cu ochii un adăpost mai ferit.

— Ce vrei tu, Dodel ?...

— Ce vreau ! Mă scap, na !

A descoperi însă un loc propice pentru asemenea efecte ale înfricoșării, era o imposibilă și absurdă pretenție. Văluirile gloatei i-au tîrît mai departe, năuciți de haosul pianelor mecanice și de fanfarele jubilare cocoțate pe estrade de scînduri, de strigătul clovnilor și al atleților cu tricouri roșii, amețiți de mirosul cărnii fripte amestecată cu duhoarea de sudoare, de tutun ieftin, de menajerii și de oloi rînced. Tălpile lunecau pe coji de harbuz și pe ciucălăi de păpușoi fiert, pe rămășițe de fructe putrede și cutii goale de rahat; în urechi le ăuiau goarnele de carton, fluierile biciuștilor împletite cu canaf de mătasă verde în vîrf, muzicuțele de cauciuc care țipă plîngător dezumflîndu-se. Pe haine simțeau ștergîndu-se mîini lipicioase de sudoare și zaharicale topite. Curgerea de lavă a gloatei îi despărțea o clipă. Pe unii îi tîra într-o parte, la cortul unde un om păros cu mușchii încordați sub piele ca împletitura colacilor arunca răsunător pe scînduri un lanț rupt din simpla încordare a pieptului. Pe alții îi mîna în altă parte, la baraca antropofagului fioros din Zanzibar. Se căutau înălțîndu-se ciorchine pe stîlpi să privească peste capetele cu basmale împestrițate, cu tulpane, chipie, pălării, șepci, potcape, panamale și multicolore umbrele. Se găseau și porneau mai departe, istoviți, nînși de praf, urlînd și dînșii din trîmbițe, țipînd din muzicuțele de carton, fluierînd din țicnale.

Colbul, învolburat deasupra furnicarului de norod și al pănărămilor cu vesele steguțe fluturate de vînt,

se aurea în bătaia asfințitului. Și deasupra acestui nour, un balon mic, albastru, de gumă, scăpat de sfoară, se înălța repede în seninul cerului, abia se mai zărea, se legănă indecis un timp, apoi luat de adieri, pluti departe, spre miazănoapte, peste cîmpuri.

Toate privirile fuseseră irezistibil atrase de jucăria plutitoare. Pînă și muzicanții unei fanfare suflau în alămuri și clarinete pe podișca lor de scînduri, cu ochii ridicați într-acolo.

Cînd nu s-a mai văzut, privirile s-au întors la pămînt, doborîte de-o nelămurită întristare.

La marginea iarmarocului cu circuri, gimnasticanți și fanfare, se întinde tîrgul de vite. O negură de căruțe, de cai și de boi însemnați în frunte cu pete roșii și sinilii; o altfel de furnicare și larmă, tot atît de nehodinită, dar pentru alte pricini.

Oameni de țară își fac neguțătoria cu îndelungi și aprige precupețiri, căutînd a se vicleni și păzindu-se a nu fi vicleniți. În consecință se tocmeau într-un fel de disperare cu geambașii, căzînd la învoială numai după ce s-au socotit și răzgîndit de douăsprezece ori cu douăsprezece plecări și întoarceri. Se codeau să primească arvuna în palmă ori s-o lepede în palma altuia c-un oftat din băierile inimii, parcă și-ar smulge bumăștile din carne, nu din chimir; ca la sfîrșit să cinstească împreună aldămașul pînă la ziuă, în magherniţele cu miros sfîrîit de mititei usturoiați și de topitură, asurziți de scîrțîitul scripcarilor și de bombănitul cobzelor jubilare.

Pentru aceasta, iar nu pentru altceva, au bătut calea de o zi și de două, din cătune abia pomenite pe hartă, uitate de Dumnezeu și de stăpînire, hurducați de și-au clătinat creierii în cap, înghițind toată pulberea de pe lume, împotmolindu-se în tăuri, tîrînd după dînșii nevasta, țîncii, unchieșii și soacra, cînele legat în lanț sub căruță. Pentru aceasta iar nu pentru altceva, vreme de săptămîni întregi iarmarocul Sfintei Adormiri li se arăta singurul liman al celor mai năs-

trușnice și nălucite chibzuieli. Căci în gospodăria lor, a cumpăra ori a vinde o vacă, a arvuni o pereche de juncani însemna un eveniment mult mai important bunăoară, decît oferta concesiunilor petrolifere propusă guvernului de domnul Fiala, emisarul consorțiilor germane. Moartea plăvanului din brazdă, era mult mai dureroasă și ireparabilă, decît chiar sfîrșitul unui prunc ; fiindcă plodurile se prăsesc ca știrul, dar boul nu mai poate fi înlocuit în jug nici după un an de robie.

Răzbiți de asemenea bine știut adevăr, nu se arăta nimeni de mirare că tocmeala și negotul din tîrgul de vite luau fața unei tragice lupte pe viață și pe moarte.

O meteahnă măsluită de-un geambaș și o boală ascunsă de vînzător, amenințau s-aducă descumpănire în rostul unei case întregi dacă vita plătită cu bani chivernisiți în sudoare și amar, o dată băgată în ocol se așternea la pămînt să holbeze ochii peste cap sau se dovedea stearpă. Nu era vorba numai de dînșii ; ci de casa, de ogorul, de pruncii și de chiverniselile lor pe-un an înainte și adesea cu nebănuite urmări pentru o viață întreagă de om, pentru soarta unei familii întregi. Pe vită se rezema îndeosebi învoiala ; zilele boieresculuí de arat, boronit și cărat, împlinirea rămășițelor care nu se mai isprăvesc, ci cresc de la an la an ; birul de lapte, brînză și unt datorit celor mari și tari de la curte, datorit celor mari și tari de la stăpînire.

Gospodarul se învîrtea așadar de nenumărate ori de jur-împrejurul mărfii vii, uitîndu-se, pipăind, ghiontind cu pumnul în deșertul dintre coaste și șolduri, ridicînd buze umede să numere dinții, încercînd grumazul juncanului și boului, umbletul calului, ugerul vacii mulgătoare. Nevasta îl urma în toate aceste prubuluiri dînd glas subțire, chip că marfa nu i-ar fi pe plac ; alt glas subțire din partea femeiască a vînzătorului se înverșuna nu mai puțin avan.

Iar cînd femeile în sfîrșit conteneau potolite și tocmeala ajungea la aldămaș, deodată oamenii necunoscuți din ale lor atît de depărtate și neștiute pînă atunci sate, se simțeau foarte prieteni și purcedeau să-și împărtășească necazurile, care din întîmplare se potriveau a fi aceleași și aceleași, oriunde.

Pe înnoptat, partea femeiască și copiii își croiau pîrtie printre cară și boi dejugați, cai, căruțe și mînji, către pănărămile și nemaivăzutele comedii jubilare. Se mulțumeau să caște gura pe afară, dacă nevasta nu s-a învrednicit cumva să vîndă un sul de pînză și ștergare, vreo cămașă migălită în rîuri, fluturi și aititje, ori vreo gingașă maramă. În asemenea norocoasă împrejurare, rai și desfăt pe capul plodurilor, să aibă ce istorisi despre minunățiile iarmarocului jubilar pîn-ce le-o crește musteață de flăcăi și pîn-ce fetele-or ieși la horă!

Bărbații istoviți de harhătul tocmelelor rămîneau pe lîngă cai si bouleni, la paza carălor, să cisluiască în tihnă.

Se adunau din sate răzlețe, aprindeau focuri, fiindcă, fără para de vreascuri, cisla de noapte n-avea nici un haz. Unul se ridica s-aducă de la birtul cu lăutari un kilogram de vin, însă treceau oala de lut din mînă în mînă, rîdeau cu voie bună de isnoavele șugubăților și se întunecau la chip, îndată ce altul pomenea despre păsurile lor, ale tuturora.

Atunci se lăsa o mocnită tăcere, în care se auzea, îndeaproape, numai răsufletul greu al rumegătoarelor și ronțăitul cailor; departe, larma și urgia pănărămilor, luminate cu foc bengal ca într-o vîlvătaie cuprinzînd cerul.

— Spunea mai adineoarea un unchieș de la Zapodia, din ținutul Neamțului, unu Toader Gliga, cică ar fi văzut el cu ochii lui Ispoziția boierilor de la București...

Omul își întoarse privirea să-l caute pe Toader Gliga, unchiașul de la Zapodia.

Dar mosul se îndepărtase la căruța boierească acoperită cu coviltir și la caii aflați în grija sa.

— Ei ? Și ce spunea acel moșneag ?... ținu să cunoască un romîn smolit la față, din ținutul Botoșănilor.

— Ce să spună ? Năzdrăvănii cîte-n lună și-n stele, să le vezi cu ochii și să nu le crezi ! Mă tem că m-o luat cam așa, de tanău și că mi-o turnat cîte i-o trăsnit prin cap... Te pomenești c-o fi fiind vreun moșneag mincinos și zălud !...

— Ba nici de cum ! vorbi de sub un car alt gospodar tot din ținutul Neamțului, anume Alecu Faraon. Pe unchiașul acela, Toader Gliga, îl cunosc eu bine, îi slugă boierească și umblată... Cîte le-o istorisit el aicea, le-am mai auzit eu o dată din gura lui, că sîntem de la moșii megieșe...

— Apoi să-nțelege că da ! El tăte le știe și le cunoaște !

Cuvîntase alt nemțan, cumplit de lat în spate, cu ochii bulbucați și musteți țepoase și rare de spîn.

Se apropiase nou-venit și abia luase loc la pămînt, lîngă foc, după ce-a dat bună-sara.

— Da dumneata, vericule, de unde-l cunoști și-l știi așa de bine ? întrebă cu neîncredere romînul.

— Apoi eu îl cunosc pe Toader-Gliga, cum îl cunosc pe tata... Că și noi sîntem de pe altă moșie vecină și stăpînul Dărmăneștilor noștri îi frate bun cu stăpînul Zapodiei... Pe mine mă chiamă Dănilă Cuțui...

— Tare bine ! încuviință omul cam hîtru din fire, zîmbind a rîde pe sub musteața stufoasă. Nici nu mi-aș închipui eu că s-ar putea să te cheme altminteri !

— Apoi se-nțelege că nici nu se poate...

— Lăsați amu șaga și împunsăturile !... grăi romînul cel smolit din ținutul Botoșănilor, mistuit ca de-o arșiță. Vorbește dumneata mai bine despre Ispoziția boierilor pe care-o văzut-o acel moșneag Gliga...

— Dă ! Eu să vorbesc ? Se cheamă că-s de la altu auzite...

— Fie și de la altu, dacă-l țin oamenii aiștia că nu-i un mincinos ș-on pehlivan, ca talianu cel care scoate foc pe nas și pe gură, la panaramă!

Omul cu musteața stufoasă și cu port din partea Călimanului, a prins deci a povesti cele văzute și pricepute de Toader Gliga.

Ascultătorii luau aminte cu încordare, țîstuind cînd Dănilă Cuțui se repezea să încuviințeze, după al său obicei:

— Apoi, să-nțelege! Acolo boierii se dau de-a berbeleacul la vale... Asta-i a lor!...

— Ssst! Ai răbdare, măi vericule, să isprăvească omul...

— Apoi să-nțelege că trebuie să am răbdare!... Că asta-i a noastră ș-a boului.

— T-ț-ț! Mai ține de ici oala cu vin și mai trage-i o dușcă, să-ți mai astupe gura...

— Cum să nu-i trag? Apoi să-nțelege că-i trag mereu... A doua oară, nu mă mai întîlnesc eu cu-așa pleașcă...

Cînd povestitorul a isprăvit, gospodarii din jurul focului au rămas un timp de vreme tăcuți, să-și rumege gîndurile.

— Se cheamă că ș-acela-i un fel de iarmaroc al lor! Cică jubilar se cheamă cum tot jubilare-s și toate de-aicea!... adăogă într-un tîrziu Alecu Faraon, mișcîndu-se într-un cot sub carul unde stătea mai la o parte. Numai că la iarmarocul cela de-i zice Ispoziție, ar trebui dînșii să pună sub geam de steclă, niște anume condici pe care le știu și poate că le știți și dumneavoastră... Ca s-arate încaltea tăt ce-i în țară, pe dedesupt!... Și dacă nu, măcar mînele aeste ale mele, cum le vedeți!... Iacă, eu acu, pe dată le-aș lăsa tăiete din cot, să le ducă și să și le țină lor, acolo, pentru arătare, cum arată nemții din iarmaroc mînele lui Osman Pașa puse pe piept, în raclele lor, de le visezi noaptea urît...

Oamenii au tăcut mai departe, privind la foc.

Un juncan înstrăinat de la stăpîn a mugit duios în întuneric, undeva, departe, la marginea tîrgului de vite, priponit la cine ştie ce car.

— Tu, Mucenicule, ce zici la asta? a întrebat romînul din ţinutul Botoşănilor, îndreptîndu-se către-un om tînăr, cu obrazul osos şi cu subţiri tuleie călugăreşti în barbă. Te-ntreb, fiindcă eşti mai cu ştiinţă de carte dintre noi toţi...

— Numai că ştiinţa mea de carte îi bisericească... s-a apărat moale Mucenicu.

— Cu atîta mai vîrtos! Slova Sfintelor Scripturi n-ascunde deşertăciune... Că de ceialaltă... nici nu face ca să mai vorbim... Văzut-am şi noi nişte afişuri la primărie, cu slove de-o şchioapă, tot despre Ispoziţia jubilară şi raiul pe pămînt care-i în ţară... Grîu peste grîu şi păpuşoi peste păpuşoi să hrănească trei ţări, nu una!... Dar grîul nu l-am văzut, nici păpuşoiul. Nu-i pentru noi... Ian spune tu, frate Mucenicule!

Mucenicul se uită la toţi pe rînd, să le afle pe chipuri dacă n-au de gînd să-i ia cuvîntul în derîdere.

Pe urmă, glăsui:

— Mă tem că toate-s semne, cum scrie şi în sfintele cărţi... Iaca! Un asemenea semn stă scris pe mînele omului acestuia din ţinutul Neamţului, Alecu Faraon. Stă scris cu slove de foc în carne... Şi alt semn, poate să fie şi Ispoziţia despre care-o istorisit unchieşul Gliga... Altfel cum? Nu-i pomenit oare semnul chiar în Apocalipsul sfîntului Ion Teologul?... „Vai, vai, cetăţii celei mari, Babilonului, cetatea cea tare, că într-un ceas va veni judecata ta... — scrie în Apocalips. Vai, vai! Că-ţi va veni judecata! Şi neguţătorii pămîntului o vor plînge şi o vor jăli pre ea, căci nime nu va mai avea nevoie de marfa lor... Marfă de aur şi de argint, şi de piatră scumpă, şi de mărgăritare, şi de in subţire, şi de purpură şi de mătasă; şi tot lemnul de tei, şi tot vasul de fildeş, şi tot vasul de lemn scump şi de aramă, şi de fier, şi de marmoră; şi scorţişoară şi

mirodenii, și mir și vin, și oleu și făină de grîu, și grîu, și vite, și oi, și cai, și căruțe, și servi, și suflete de oameni... Și roadele dulci care le poftește sufletul tău s-au dus de la tine și toate cele grase și strălucite s-au dus de la tine și nu le vei mai afla !... Negustătorii care s-au îmbogățit de la cetate vor sta departe de ea, cetatea pierzării, înfricoșîndu-se de chinul ei, jălind și tînguindu-se și zicînd : Vai, vai, Cetatea cea mare ! Cea îmbrăcată cu in subțire și cu purpură și cu hlamidă și împodobită cu aur și piatră scumpă și cu mărgăritare !... Căci într-un ceas s-a pustiit atîta bogăție !" Asemenea semn vestitor stă scris în Apocalipsul sîntului Ioan Teologul !... iară cine are urechi de auzit și ochi de văzut, nu-i departe a înțelege că se potrivește, ca straiul pe trup, la tot ce ne-a istorisit nouă acel unchieș, Gliga, din ținutul Neamț, despre babilonul Bucureștilor și Ispozîția care-au zidit-o boierii acolo, ca turnul cel semeț ridicat la cer, cînd s-au smintit noroadele și s-au încurcat limbile semințiilor...

Mucenicul și-a tras mai înapoi de la flacăra focului, la întuneric, obrazul osos cu tuleie de barbă călugărească, rușinat poate de cuvintele sale.

Omul din ținutul Botoșănilor, departe însă de a găsi prilej de ocară și de rîs, a rostit scurmînd c-un vreasc tăciunii de sub spuză :

— Un asemenea semn cunosc și eu... S-o arătat și prin părțile noastre de-o bucată de vreme... Dară pot spune că-i un semn care pe noi nu are de ce să ne mîhnească și să ne îngrijoreze...

Gospodarul a întîrziat a urma, acum el codindu-se să-și mărturisească semnul, de teamă să nu-l ia ceilalți în derîdere.

— Grăiește, omule ! s-a ridicat Alecu Faraon de sub car, apropiindu-se. Anume ce semn ?

— Unul care s-o mai arătat și sub domnia lui Alisandru Ion Cuza, fie-i numele slăvit !... Așa spun

bătrînii din părţile Botoşănilor şi Dorohoiului, de la noi... Spuneau şi eu nu i-am crezut. Acuma îi cred...

— Anume ce semn, omule? stărui Alecu Faraon din Stănişoara Neamţului, cu nerăbdare, înviind focul de vreascuri, cu mîinile pe care stăteau scrise în carne semnele sale.

— Anume ce semn?... Iacă vă voi spune... Umblă ceva ce-o mai fi pe la noi, înainte de împărţeala cea mare a pămîntului, cînd a poruncit-o Măria sa Alisandru Ion Cuza... Umblă ceva!... noaptea, cam pe la straja a doua a cucoşilor, se tot aud venind şi ducîndu-se căruţe... Se mai aud şi copite de cai... Pe urmă, dacă mi-ţi crede, se depărteazâ călăreţii şi vin din noapte paşi omeneşti... Întîi şi-ntîi, mi s-o părut înşelăciune a auzului... Pe urmă, am mai auzit şi a doua şi a treia noapte... Am întrebat încoace şi-ncolo, şi zice că vuietul i-or mai trezi şi pe alţii din somn... Iar moşnegii care l-o apucat pe Vodă Alisandru Ion Cuza ne-o tălmăcit dînşii semnele, cum s-or dovedit a fi ele atuncea şi-s tot acelea şi acuma... Ştiţi dumneavoastră cine umblă şi ce umblă, oameni buni?... S-au sculat morţii noştri şi umblă prin ţară... Asta-i!... S-au ridicat din morminte şi ţăs satele şi pămîntu-n lung şi-n lat, ca să ne deşteptăm noi... Asta-i!... Şi tot cum spun bătrînii de-atuncea, n-au să-şi găsească morţii noştri astîmpăr, pînă ce nu ne-or vedea că ne mişcăm să ne luăm dreptatea noastră... adică pămîntul care-o fost a lor din veac şi l-or jăcuit alţii ca să ne lese în lipsă şi robie... Pentru asta nu-şi mai află dînşii hodină... Zic bătrînii, că aşa s-o arătat semn unui neam de-al meu, bunic după mamă, unu Pătru Toader Ginj, pădurar prin partea locului... S-o arătat, l-o ascultat, l-or mai ascultat şi alţii şi l-or crezut... Iară nu multă vreme după aceea, Măria Sa Alisandru Ion Cuza o dovedit că n-o fost înşelăciune a auzului... Poate că şi dînsul o auzit semnul şi l-o înţeles... Aista semn umblă pe la noi!...

— Apoi cum să nu umble? încuviinţă Dănilă Cuţui, ridicîndu-şi cu neastîmpăr în capul oaselor făptura lui

lată și cumplit de spătoasă. Cum să nu umble? Ne cheamă să mergem și să ne luăm pămîntu... Noi ce putem face? Îi ascultăm și ne ridicăm să ne luăm pămîntu...

— Că-i treabă care nici nu se poate mai ușoară, vericule! Hai?... întrebă rînjînd amar omul cel mustecios. He-hei, frate Dănilă, multă apă are să mai curgă pe gîrlă, pînă ce s-o-mplini aleanul ista a nostru, și a morților noștri...

După al său feleșag, Dănilă Cuțui se grăbi s-aprobe:

— Apoi se-nțelege c-are să curgă multă apă pe gîrlă. Dînșii au pămîntul, dînșii îl țin! Și gata...

— Pămîntu și condicile! întări Alecu Faraon.

Omul din ținutul Botoșănilor găsi de trebuință să facă o deosebire:

— Mai drept vorbind, unii au pămîntu și alții condicile ... Asta-i rînduiala cea nouă din țară, pe care n-au cunoscut-o așa de amar părinții noștri pe vremea împroprietăririi lui Vodă Alisandru Ion Cuza... Tu ce spui, Mucenicule, că ești omul lui Dumnezeu?...

Mucenicul scoase din Scripturile sale o învățătură:

— Alta n-am a spune, în afară de a pomeni cuvîntul Mîntuitorului, cu care a cercetat el pe Saducheii și Fariseii Israelului. „Vai vouă, Fariseilor fățarnici, că voi zeciuiți minta și mararul și chimenul și ați lăsat cele grele ale legii — dreptatea și mila și credința!... Cîrmuitorilor orbi, care strecurați țînțarul și înghițiți cămila!... Vai vouă, Fariseilor fățarnici, că voi curățați partea cea din afară a paharului și blidului, iar pe dinăuntru sînt pline de hrăpire și de nedreptate... Fariseu orb! curățește întîi partea cea dinlăuntru...“ Alta n-am a spune mai mult. Am mai pomenit eu asemenea cuvînt al Mîntuitorului, boierului de la noi din sat, pentru care neobrăzare m-o dat pe mîna jandarmilor și mi-o strămutat fălcile... zice că are să-mi iasă mie învățătura Mîntuitorului mai deplin din cap, cînd mi-o veni rîndul la oștire, fiindcă prea am fost păsuit...

— Fără doar şi poate că la oştire ţi-o scoate!... vorbi Dănilă Cuţui. Te pune la pămînt şi trage cu centironul la spate (el n-a spus la spate!) pînă ce-ţi zboară învăţătura Mîntuitorului din cap...

N-a zîmbit însă nimeni la aceste încheieri ale lui Dănilă Cuţui.

Toţi priveau mocniţi în focul care scăzuse, învăluindu-se sub spuză.

Lîngă alte cară, alături, şi mai departe, în noapte, alte şi alte tabere de oameni cisluiau la vetrele stinse poate cu aceleaşi cuvinte, despre aceleaşi pătimiri şi tainice semne. Străbătea ronţăitul prietenos al cailor, rumegarea molcomă a vitelor, un nechezat somnoros de mînz. Vuiet domol şi cunoscut, adus cu dînşii de-acasă, făcînd trup cu viaţa lor.

Numai la capătul celălalt, în îmbulzeala de pănărămi, circuri şi comedianţi, zvonul alămurilor dura asmuţat de strigăte şi chemări; numai la capătul acela, cerul era o uriaşă flacără de foc bengal, străpunsă de săgetarea rachetelor şi artificiilor, ca la strălucitele reprezentaţii navale de la Expoziţia Jubiliară.

3

După spartul iarmarocului, la întoarcere, Dimitrie Petreanu a petrecut o postată de drum convoiul familiei Cumpătă.

Îl purtau unele îndatoriri de slujbaş al statului, o delegaţie de specialist agronom, la moşia lui Stroie Bîrlădeanu. Calea spre Tăcuta se despărţea din şoseaua cea mare, la o răspintene cu han vechi de poştă, fîntînă şi largă bătătură de popas sub umbră de ulmi. Îndeobşte făcea puţin dever. Vadul trecerii se subţiase, de cînd drumul de fier a înlocuit şiragul chervanelor cu mărfuri din sus, de la Lipsca şi Liow.

Acum însă, pe şosea nu mai încăpea car lîngă car.

Toată gloatea năucită de iarmaroc și de rachiu, pohodea înapoi, la satele de sub colnice, din văgăuni și poale de dumbrăvi. Plodurile țirîiau din goarne de carton, femeile purtau pălăria nouă a bărbatului, în cap, peste broboadă, vitele trecute la alt stăpîn mugeau și nechezau după stăpînii vechi. Gospodarii se clătinau cu ochii paienjeniți, scăpau hățurile din mînă, dormeau prăvălați în fundul carului. Era ca o orînduială care nu suferea abatere. Nu lipseau nici căruțele răsturnate în șanț ; nici hărăbălile lăsate în voia boilor pornind fără conducător, peste miriști, pe șleauri de cîmp.

— Mai mare rușinea de ochii străinilor ! a rostit Smaranda Cumpătă în fundul trăsurii. Ce pot să spună și ce pot să creadă oaspeții noștri ? Halal țară !

— Lasă, frate... o liniști Iordache Cumpătă. Ce pot să spună și ce pot să creadă ?... De cînd trăiesc printre noi, măcar că-i puțină vreme, le-a fost de-ajuns să priceapă că nu-i atîta năravul la mijloc, cît disperarea... Își beu mințile, ca să nu-i mai ajute a cugeta la starea lor...

— Hm ! Și cu asta te-ai mulțămit ! Atunci să-ți întorc vorba : ce le rămîne de spus și de crezut străinilor, despre asemenea stare ?

Bătrînul se împăciuise și cu acest gînd :

— De-acuma-i de prisos a mai te întreba. S-au lămurit...

— Frumos s-au lămurit !...

— Frumos, urît, nu mai au nimic a învăța de la noi. În deosebi cumnatul lui Octav, căpitanul, chiar că poate să mai învețe și pe alții... Ai văzut ieri seară, la masă, cum le ținea piept la patru dintr-o dată ?... Curat ca la război... N-a mai găsit ce-i răspunde nici Iancu, nici cumnatu-su Octav, nici Culai, cu tot Lembergul lui... Și nici Dimitrie... Au plecat fruntea și s-au dat bătuți... Grozavă semințe de om ! Așa mai zic și eu !...

— Hm ! grozavă !... Numai să nu fie mai grozavă seminția de om, decît i se cade omului a fi !...

Iordache Cumpătă o privi mirat :

— Mi se pare că la început îl puneai la, mare preț și că l-ai luat sub aripă... Ce s-a-ntîmplat de-atunci ?

— Nu s-a întîmplat nimic ! răspunse scurt Smaranda Cumpătă, strîngînd buzele pungă.

Bătrînul a pirotit un timp. Aproape de han, a deschis ochii albaștri și blajini, dînd glas :

— Hăisa, bre ! Fă hăisa și oprește !

Vizitiul, Ilie Hodoraru, a făcut hăisa în încîlceala căruțelor și a oprit la marginea drumului lăturalnic.

Din urmă s-au adunat la popas și celelalte trăsuri și docare din convoi, brecul încărcat de jivalanie. Dimitrie Petreanu și-a luat rămas bun și s-a depărtat spre datoriile sale, în gabrioleta care semăna ca o soră geamănă cu echipajul lui Iordache Cumpătă, pentru căile scurte și ponorîte, prin vecini.

Conacul de la Tăcuta semăna și el, la rîndu-i, cu alte multe conacuri din țara Moldovei, pornite spre pustiire.

Aceleași pluguri ruginite și scoase din slujbă zăcînd sub șuri fără uși ; aceleași grajduri într-o rîlă și aceleași hambare năruite în ograzi fără împrejmuiri ; aceleași livezi în paragină.

Nu se deosebea întru nimic de curtea de la Stănișoara, a lui Octav Udrea.

Atît doar că acolo așezarea era pe-o sprînceană de deal, în bătaia soarelui, la loc înalt ; și că aici se afla tupilată într-o vîlcea pustie, cu smîrcuri de papură și stufiș, într-o umedă și tăcută singurătate, departe de sat. Și mai pe urmă, atîta doar ! Că aici stăpînul vieții la fața locului, nu luase drumul străinătăților.

Stăpînul mîhnitei așezări de la Tăcuta însă n-avea nici o nevoie să treacă hotare și să lipsească din țară cu anii, pentru a se afla străin de tot și de toate ale prezentului. El călătorea în trecut. Se călătorise de mult.

Închis în odăile căptușite cu dulapuri de hrisoave, urice și urbarii, pergamente, broșuri și mucede hîr-

toage ; nu se clintea de la masa migălitelor cetiri și răstălmăciri de slovă chirilică, douăsprezece ceasuri pe zi. Cînd ieșea la lumină, pășind cu băgare de seamă printre teancurile arhivelor sale, clipea uimit și orbit ca o vietate de noapte, trăgîndu-se repede înapoi la vizuina ceasloavelor.

Argații furau, chelarii se înstăreau, vechilii scoteau șapte piei de pe spinarea clăcașilor, creditorii își adjudecau între dînșii la licitație alte trupuri de pămînt. Stroie Bîrlădeanu asista cu dispreț la asemenea ticălos spectacol, compătimind filosofic nimicnicia despuietorilor. Se refugia în documentele altor mai vechi despoieri pe care le orînduia, le numerota, le clasifica, folosindu-le mărturii într-un studiu început de acum zece ani, asupra pămîntului, boierilor, răzășilor și țăranilor din Moldova.

Dimitrie Petreanu a trecut prin satul cu sălașuri africane, de nuiele, paie și lut.

A lăsat în urmă căruțele tot mai rare, unde gospodarii întorși de la iarmaroc dormeau răpuși de holercă ori se clătinau pe scaunul de scîndură fără speteză, dondănind hăuliri răgușite și holbînd ochii turburi la strigătul vizitiului.

Apoi drumul a intrat ca într-o peșteră a tăcerii.

De o parte și de alta, chiftea o apă neagră, putredă, năpădită de buruiana smîrcurilor, rogoz și pipirig, ierburi roșcate, tufe de lozii. Răchiți scorburoase întindeau brațe ciunge de fantastice arătări.

Din ochiurile de apă, din papura scurtă și deasă, o pasăre de baltă zbură în fîlfîire mută, traversînd drumul alb ca muchia unui dig, lăsîndu-se spre alte întinderi de tăuri cu mătreață verde, spre alte gloduri dospite, cu gurguile movilelor de cîrtițe ca niște hîde abcese. Sub acoperișul cernit de șindrilă, conacul părea și el scufundat, pe jumătate înghițit de aceste mlăștini stătute.

Stroie Bîrlădeanu a ieșit cu întîrziere să întîmpine mosafirul. Bărbos și fără guler, în papuci și halat ca-

feniu, încins peste mijloc cu șnur, purta o calotă de mătasă slinoasă pe craniu. S-a bucurat deosebit de asemenea oaspete ; dar în odaia întunecoasă și umedă, pătrunsă de miasma bălților, ticsită de cărți, de isvoade, catastihuri și ipisoace, a dat numai o distrată ascultare celor spuse de Dimitrie Petreanu, care venise pentru încheieri cerute de stat.

Era pomenire despre o hotărnicie a moșiei ciuntită de repețitele vînzări și adjudecări, o măsurătoare în paguba unor izlazuri țărănești și a unor drepturi de trecere. Acestea îl interesau prea puțin.

Se apăra ca de un roi de albine, ridicînd mîinile noduroase, cu degetele umflate de reumatism.

Nu știa nimic, nu putea răspunde nimic.

Își cerea iertare ; însă numai vechilul era în măsură să cunoască și să dea toate dezlegările.

— Dar e vorba despre un drept al dumitale și de al țăranilor ; fiindcă, de bine de rău, sé mai bucurau și dînșii de oarecare lărgime la imașuri și la izlazuri. Mai puteau căpăta pămînt în schimbul învoielilor, pe prețuri și munci ceva mai convenabile. Și de altminteri, în acele hotărnicii ciuntite se află și ogoare țărănești, cu drepturi de la împroprietărirea lui Cuza Vodă !... vorbi a dojană profesorul. Ai fost înșelat și dumneata ; au fost înșelați și țăranii. Am aci ordinul de expertiză și de anchetă, din care fără nici o cercetare și încă deduc că ai fost frustat. Iar țăranii la fel.

— Tot ce se poate. Eu n-am făcut nici o plîngere.

— Au făcut-o alții ! Cei care se ceartă de la împărțeală și de la pradă. Iar din gîlceava lor, iese dreptatea dumitale, măcar că n-o ceri. Cum iese și dreptatea țăranilor. Păgubindu-te pe dumneata, cei care te-au prădat, au păgubit și țăranii de drepturile lor... Iar dînșii n-au nici mijloace, nici cap, nici puterea să se apere cu avocați, care pledează pentru onorarii, nu pentru dreptate...

Stroie Bîrlădeanu încuviință cu îndoială :

— Foarte ciudat... Regret că vechilul nu s-a întors

de la tîrg. E un vechil excepțional de isteț și vrednic. El se ocupă și de cancelarie. În cinci minute, ar isprăvi toată chestiunea.

— Cu adevărat ! zîmbi profesorul și inginerul agronom, gîndindu-se la deducțiile sale despre istețimea și vrednicia vechilului. Toate le isprăvește excepțional de repede. Repede și în dauna dumitale.

— Vrei să vorbim despre altceva ?... se rugă Stroie Bîrlădeanu, scoțîndu-și calota și descoperindu-și chelia lucie ca un genunchi, cu o scamă verzuie de păr, ca lichenul stîncilor pleșuve.

Îi căuta loc pe masa movilită de cărți și manuscrise, unde zăceau mucuri de țigări fumate pe jumătate, uitate pe margini de scrumiere, zvîrlite în cești goale de cafea. I se păru că n-au găsit nici un spațiu potrivit și o puse din nou pe chelie. În dorința de a schimba pe alt hogaș o discuție în care se dovedea de ignoranța cea mai desăvîrșită, întrebă :

— Ești rudă cu Iordache Cumpătă ?

— Ginere...

— Atunci ai văzut acolo, la dînșii, o nepoată a mea... o copilă... în sfîrșit, o școlăriță...

Din ezitarea cuvintelor, se cunoștea că nu-și amintește numele.

Îi ajută Dimitrie Petreanu :

— Domnișoara Măgură ?

— Da... Maria, Maricica Măgură.

— Irinel. Doamna Maria Măgură, dacă nu mă înșel, e mama fetiței...

— Tocmai. Irinel voiam să spun. O cheamă Irinel... Am o memorie mizerabilă... Irinel Măgură. În alți ani venea să petreacă vacanța aici... Acum îi place mai mult la Zăvideni... la Zăvoara...

— La Zapodia... Zapodia se numește moșia socrului meu.

— Ai dreptate. Zapodia ! Această moșie Zapodia, după cum îmi arată mie niște scripte de aici, aparține familiei Cumpătă încă din anul o mie șase sute. Un

Cumpătă Ionaşcu, a dat şi numele unui rădiu care a risipit el un pîlc de tătari la 1644, iulie în douăsprezece. Alt Cumpătă, Gheorghe, Mare Vornic, în 1681, în luna noemvrie, ziua de patru...

Dimitrie Petreanu se silea să asculte cu toată bunăvoinţa pomenirea acestor oameni de mult sfîrşiţi, cu faptele lor de mult uitate. Îl uimea siguranţa bătrînului, îndată ce-a ajuns la viaţa şi întîmplările altor veacuri. Nu mai încurca numirile, nu mai confunda datele.

— La 1666, luna septembrie 23, Alexandru Ilieş Voievod, scria lui Constantin Buhuş, Pîrcălabul de Neamţ, să meargă la Zapodia şi să cerceteze în faţa lui Dumitraşcu Cumpătă pîra unor anume fraţi, Gheorghe şi Melinte Nacu, spre a vedea într-a cui parte vor veni aceşti oameni să fie vecini şi să facă despre această mărturisire Domniei... Deci între Ionaşcu Cumpătă, Marele Vornic, cel de la 1681, a fost un Dumitraşcu Cumpătă la 1667... Am aici alt uric.

Stroie Bîrlădeanu despături cu evlavie pergamentul gălbejit şi mirosind a şoarec, a mucegai, a făină de cari :

— Am aici alt uric, de la Miron Barnovschi, din luna lui Faur, în douăsprezece zile... Pune capăt la altă pîră, pentru vecini care-au fugit de la stăpînii lor, printre care întîia oară se pomeneşte de-un Cumpătă, Sofronie. De la acest Sofronie Cumpătă vecinii au plecat, iar el cere Domniei să-i fie aduşi înapoi, în satul Zapodia, ca să-şi plătească cisla şi să rămînă oameni de moşie... Acestea sînt mult mai interesante, domnule profesor, decît plîngerile unor despuietori vicleni din zilele noastre, pe care le poate rezolva un vechil... Tot ce lucrez eu de zece ani şi va fi dat la lumină în scurtă vreme, dovedeşte că pămîntul nu a fost al nostru... Nici al meu, aici ; nici al lui Cumpătă la Zapodia ; nici al nimănui dintre stăpînitorii de astăzi... Este pămînt şi drept uzurpat. A fost pămînt al ţăranilor sau a fost ocină răzăşească. Noi am venit,

bunii și străbunii noștri au venit, au luat cu hapca și cu viclenie ; s-au sprijinit pe ocrotirea voievozilor, întărindu-și drepturi care nu erau drepturi. Înțelegi dumneata ?... Asemenea fapte am să le dovedesc eu ! Decît să vorbim despre o ticăloșie a unui vechil de astăzi și despre niște despuietori tot atît de scîrbavnici, dă-mi voie să-ți citesc un strigăt pentru dreptate, mai vechi și de-o mișcătoare frumusețe...

Bătrînul răscoli grabnic manuscrisele sale și plimbînd o lupă bulbucată pe file, ca o pompă aspiratoare, începu să sloveneaască, băgîndu-și în ele nasul vînăt, enorm și păros.

— Iată mai întîi, cuvîntul preotului Neagu în comisia de la București, în august 1848, prezidată de Ion Ionescu de la Brad, cărturarul, al cărui nume îl poartă școala dumitale. Certînd boierii care cereau respectul proprietății, acest preot de țară îi întreba de unde și cum le-a venit lor dreptul proprietății... „Sau vrei să zici că pămîntul l-ai luat cu sabia din veacuri uitate ? Dar noi oare unde am fost ? Nu vom fi fost oare cu dumneata ? Ba încă îmi pare și alta. Oare de cînd l-ai luat cu sabia, păzitu-l-ai cu sabia, ca să nu calce picior străin pe dînsul ? Mie mi se pare că mai mult ai vrut să-ți păzești proprietatea vieții și îndată ce ai văzut că vine vrăjmașul asupră-ți sau o putere asupra alteia, dumneata ai lăsat pămîntul luat cu sabia să se calce de sabie și ai ieșit dintr-însul spre scăparea vieții pe care o avem toți de sfîntă... Iar proprietatea dumitale, pămîntul cine ți l-a păzit de nu s-a pus altul în locul dumitale, stăpînitor pe el ? L-a păzit plugarul, vierul și toți locuitorii de pămînt cu sabia smereniei sale și cu sudoarea feții sale ; cu smerenia au îmblînzit sabia vrăjmașului, cu sudoarea au hrănit atît pe vrăjmași la care mulți s-au și jertfit, cît și trecerea unei puteri alteia. Iar dumneata, domnule proprietar de pămînt, nimic nu-ți păsa de cele pătimite de alții ; ci-ți păzeai viața, ți-ai scăpat-o, o ai, fii cu ea !... De ce însă nu te mulțumești cu zeciuiala ce va ieși

din rodul proprietății dumitale pe care ai lăsat-o în pierzare ?..." Și mai iată ce răspunde a doua zi, la unsprezece august, săteanul Lipan, boierului Lenș : „Mai robie decît asta, domnule, cum poate fi ? Nevasta mea născuse de trei zile, fără nimeri lîngă dinsa decît eu, care îi țineam copilașul... Vine dorobanțul, mă ia și mă duce, bătîndu-mă, în cîmp... De zece ani de-atunci și vînătăile biciului încă nu s-au șters de pe spinarea mea... Mă pune să muncesc fără să-mi dea cineva nici de mîncare, nici de băutură ; nu mă sloboade să-mi văd nevasta și copilul, nu mă lasă să caut mîncare pentru dînșii și pentru mine ; eu mă vaiet și ei mă bat. În vremea turcilor sabia deși omora, dar nu ustura ca biciul !... Altă dată nevasta mea luată la secere și eu la coasă, tot cu dorobanțul după mine. Lăsasem copilul numai de trei luni, copil care nu știe să zică nici papă, nici cacă (să fie cu iertăciune !), cu șiroaiele de muște la gură, înțepat de viespi și de țînțari la arșița soarelui ; oare nu e robie asta ? nu e robie curată, fraților ?" Le-ai cunoscut acestea, domnule profesor ? Poți să pretinzi ?

Feciorul pălmașului de pe moșia lui Neagu Gorjan a surîs fără ironie :

— Mai bine și mai de-aproape decît îți închipuiești dumneata.

— Din documentele pe care le folosesc aici ?

— Fără nici un fel de document. Din cele trăite de părinții și bunii mei.

Stroie Bîrlădeanu nu s-a arătat destul de mulțumit cu aceste explicații.

El avea mai mare încredere în document, unde litera stă scrisă negru pe alb. Purtîndu-și ventuza lupei bombate pe alte file, ceru răgaz să citească încă un asemenea document :

— Iată acum și pagina cea mai teribilă, adevărata pagină de antologie în chestia țărănească ! E jalba înaintată Divanului Ad-hoc, în ziua de noemvrie 9, anul 1857, datată din Iași, octomvrie 16 și semnată de

țăranii Ion Roată, Simion Stanciu, Răducanu Sava, Dănilă Bălan, Toader sin Pavel, Ion a Babei, Vasile Balaiș și alți opt săteni. Deputații locuitorilor pontași din patrusprezece ținuturi ale Moldovei, ridicînd glasul lor slab în numele acelor locuitori, mărturisesc adevărul ca înaintea lui Dumnezeu, cu astfel de cuvinte...

— Cunosc jalba deputaților săteni din Divanul Adhoc!... întrerupse profesorul de agronomie, în dorința să pună capăt acestor cetanii.

— Nu cunoști nimic! îl asigură cu asprime de maniac Stroie Bîrlădeanu. Ascultă, te rog: „În numele acelora douăsprezece sute de mii de suflete, glasul nostru cel slab ridicîndu-l, adevărul ca înaintea lui Dumnezeu mărturisim. Că pînă în ziua de azi toate sarcinile cele mai grele numai asupra noastră au fost puse, și noi de nici unele bunuri ale țării nu ne-am îndulcit, iară alții fără să fie puși la nici o povară de toată mana țării s-au bucurat; că noi biruri grele pe cap am plătit, oameni de oaste numai noi am dat; ispravnici, judecători, privighetori și jandarmi, numai noi am ținut; drumuri, poduri și șosele, numai noi am lucrat; beilicuri, podvezi și havalele, numai noi am făcut; boierescuri, zile de meremet, numai noi am îndeplinit; clacă de voie și fără de voie, numai noi am dat; la orîndari ca să ne sugă toată vlaga, numai noi am fost orînduiți; băutură scumpă și otrăvită, numai noi am băut; pîne neagră și amară și udată cu lacrimi, numai noi am mîncat; bătălii și răzmeriță cînd au fost, tot greul numai noi l-am dus; oști cînd au venit, noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat; că cel cu puterea țara-și părăsea, peste hotare trecea; și cînd de la Dumnezeu se făcea pace și liniște și țara se îmbielșuga, cu toții se întreceau de se desfătau, de nevoie nu știau; nevoia și greutatea o îndurau cei ce rămîneau la vatra lor. Iarna cea grea, oști multe, cărături multe și la loc depărtat; căram la Dunăre și peste Dunăre; boii degerau și cădeau; alăturea cădea și omul cu dînșii; acasă copiii flămînzeau, căci ceea ce nu lua ostașul la nevoia sa, luau

zapciii din țară de se îmbogățeau. Iară dacă puhoiul oștirilor se scurgea și furtuna se alina, holdele de se semăna, grînele de înverzea, cîmpurile de înflorea, cu sudoarea noastră le uda! Țara asta nici băi de aur și de argint nu are; nici măestrii nu are, nici meșteșuguri multe ca alte țări nu are; toată bogăția, toată îmbielșugarea, brațele și sapele noastre le aduc. Cîtu-i Dunărea de mare și de largă, curge rîul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se prefac în rîuri de aur și de argint și curg iarăși de se revarsă în țara noastră; iar noi nici rînduială, nici dreptate n-am avut. Cînd ne-am jăluit, cînd ne-am tînguit, cînd ne-am spus nevoile, ispravnicul ne-a bătut, jandarmul ne-a bătut, zapciul ne-a bătut, vătăjelul ne-a bătut, vechilul ne-a bătut, posesorul ne-a bătut, boierul ne-a bătut; cine s-a sculat mai de dimineață, cine a fost mai tare, acela a fost mai mare... Holdele cele mai mari și întinse se fac frumoase și mănoase; iar cînd treci pe lîngă pămînturile noastre se rupe inima; ogoarele ne rămîn în paragină, păpușoii ni se înecă în buruiană și rămîn necopți de bate bruma; cei boierești așezați de noi în coșere șăd ca aurul de frumoși. Cînd dă frigul, cînd bate crivățul, cînd ne bate nevoia, ne ducem de răscumpărăm însăși munca noastră ca să ne hrănim copiii cu dînsa, și de multe ori pe lîngă necazul nevoii, unii tari de inimă ne mai țin și de leneși, că nu ne-am învrednicit a ne lucra ogoarele... Pe lîngă cele mari dorinți care dimpreună cu celelalte le-am arătat în Adunarea obștească a țării, treapta locuitorilor pontași, cere ca pe viitorime să fie și el pus în rîndul oamenilor, să nu fie asămăluit cu dobitoacele necuvîntătoare; bătaia, care atîta amar de timp ne-a umilit și ne-a ovilit, biciul și varga, care de multe ori au batjocorit părul cel alb al părinților noștri și cîte o dată au făcut pe femeile noastre să-și piardă pruncii din pîntecele lor, să se ridice pentru totdeauna de asupra noastră... Apoi suspinul, durerea noastră de toate zilele, dorința cea mai mare pentru care ne rugăm zi și noapte lui Dumnezeu ca

să se îndure, este căderea boierescului ; de aceea vrem să răscumpărăm boierescul şi toate acelea cu care sîntem împovăraţi de către boierii de moşii. Vroim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care sîntem, să nu mai fim ai nimănui, să fim numai ai ţării şi să avem şi noi o ţară ; am îngenunchiat, am căzut în brînci cu toţii şi cum sîntem n-o mai putem duce îndelung. Nu vroim să ştirbim drepturile nimănui, dar nici al nostru să nu ni se întunece. Din buni şi străbuni noi am avut dreptul de a ne lucra pămîntul trebuitor pentru hrana noastră şi a vitelor noastre, fără să ne poată alunga nimenea de pe dînsul. Toate uricile ţării, toate aşezămintele vechi şi mai nouă ne sfinţesc acest drept precum şi acela de a se da două treimi din moşie. Să se cearnă şi să se dezbată drepturile boierilor şi drepturile noastre, şi ceea ce o ţară va găsi că sîntem datori, cu sudorile noastre vom plăti ; că omul ca să scape din robie şi să fie stăpîn la casa, vatra şi ogorul său, cu tragere de inimă va lucra şi se va răscumpăra. Iată plecatele noastre rugăminţi şi cereri !..." Vrei să spui, domnule profesor şi inginer, că această pagină ai cunoscut-o ?

— Orice om preocupat într-un fel sau altul de chestia ţărănească o cunoaşte. Sînt unii, ca mine, care o mai cunosc şi altfel. Din alte pricini.

Stroie Bîrlădeanu se arătă din nou nemulţumit :

— Pricinile subiective n-au nici o importanţă ! Eu sînt fecior, nepot, strănepot de asemenea stăpînitori de pămînturi şi impilători de ţărani pontaşi. Nu mi-e ruşine s-o mărturisesc. Am aici un document foarte trist. Alţii l-ar arde. Eu îl păstrez !... Îl păstrez şi-am să-l dau tiparului... Un document din 1677, mai, patrusprezece. Ursache sin Mihaşco fiind dator lui Meier din Tîrgul Călimanului cu treizeci lei pentru nişte miere şi cu opt lei pentru o vacă şi neplătindu-şi datoria este pus la închisoare... Episod banal. Cu acest prilej însă cercetările stăpînirii dau de urma altei fapte a lui Ursache. Aflăm anume că în tovărăşie cu doi săteni fugiţi mai apoi în Ţara Ungurească, a jă-

cuit un han după un chef de popas în care şi-au pierdut minţile, luînd multe de toate, preţ la trei sute de lei şi că au înecat o slugă a hanului în Siret. Pentru care isprăvi Ursache sin Mihaşco a fost scos la divanul Măriei Sale lui Dumitraşco Vodă şi i-au dat giudeţul să-l spînzure în ştreang... Acum, aşteaptă puţin, domnule profesor, căci de aici înainte începe partea cea mai interesantă! Un Ştefan Bîrlădeanu îl scoate pe Ursache din temniţă, îl scapă de ştreang şi primeşte în schimb a patra parte din satul Tăcuta; partea răzeşului Ursache sin Mihaşco... Aceasta-i origina moşiei pe care o vezi!... Ştefan Bîrlădeanu intră în ocina răzăşească, se întinde ca ariciul, îi scoate pe ceilalţi din stăpînirea şi din drepturile lor... Oamenii din Tăcuta rămîn fără pămînt, iar Bîrlădenii devin proprietari de moşie... Cum îţi place?... Toate acestea le-am adunat, le-am clasificat şi le voi da tiparului. Eu nu mă tem şi nu mă ruşinez să arăt cum pămîntul boierilor din ţara Moldovei are la temelie un vicleşug, hatîrul, cotropirea, complicitatea diregătorilor domneşti cu vinovaţii de crimă şi de furtişag. Eu nu mă tem şi nu mă ruşinez!... Asta i-am scris-o şi lui Radu Rosetti, coborîtor direct din neam de domn, care pregăteşte şi el o asemenea carte şi a fost de-o părere cu mine. Asta i-am scris-o şi lui Vasile Kogîlniceanu, feciorul lui Mihail şi a fost de aceeaşi părere. Avem o singură scuză... Cîţiva dintre nepoţii şi strănepoţii împilătorilor din veac, tot dînşii au fost în capul mişcărilor generoase de la începutul secolului trecut încoace, pledînd pentru drepturile ţăranilor...

— Platonic.

— De ce platonic? Uite!... Eu adun documente, scriu, dau pe faţă toate încălcările... Aceasta ce vezi dumneata aici este materialul cel mai formidabil pentru un rechizitoriu împotriva propriei mele clase...

Stroie Bîrlădeanu ridică amîndouă mîinile cu degete noduroase şi încheieturi umflate de reumatism, arătînd dulapurile cu documente, vrafurile de urice şi

zapise ; materialul rechizitoriului. Profesorul de agronomie privi însă pe fereastră, afară, la acaretele dărăpănate şi la cîmpul înecat de smîrcuri.

— Platonic ! repetă. Dumneata, cercetînd trecutul, ai pierdut din vedere prezentul...

Stroie Bîrlădeanu nu-i îngădui timp să urmeze :

— Te înşeli ! Are să vină vremea în curînd să mă ocup şi de prezent. Lucrările mele sînt aproape încheiate. La iarnă le dau tiparului. Am sfîrşit cu trecutul !...

Agitat, stăpînul Tăcutei se ridicase din scaunul de la masa cu manuscrise.

Plimbîndu-se cu paşi răşchiraţi în papucii care clempăneau pe poteca îngustă dintre clădăraia hîrţoagelor, gesticula şi monologa :

— Da, domnule profesor ! Am isprăvit cu trecutul ! Eu am un cap sistematic. Lucrez cu metodă. Mai întîi am netezit terenul trecutului... Pe urmă, chiar din această toamnă, îţi voi dovedi dumitale că ştiu să am în vedere şi prezentul. Nu numai atît. Viitorul !... Încep un proiect de irigaţie. Un proiect vast, pentru toată ţara... Iar pentru exemplificare, aplic în mic proiectul aici, la Tăcuta. Tot ce vezi dumneata afară, toate lacurile şi bălţile acestea, vor deveni pămînt arabil, drenat şi asanat... Pămînt care a scăpat din mîna creditorilor, imbecililor !... Li s-a părut că sînt un maniac şi un gospodar incapabil, fiindcă aveam altă misiune. Eu, domnule profesor, am cheltuit o avere, m-am îndatorat, mi-am neglijat moşia, interesele, m-am neglijat pe mine, ca să adun documente, să le plătesc anticarilor cu bani grei, ca să pun o problemă la punct... Acum îmi duc misiunea mai departe... Ofer guvernului un plan de irigaţie şi de drenaj să-i pun la dispoziţie un teren formidabil care va rezolva toată chestia ţărănească... Fac începutul aici !... Tot ce vezi dumneata înaintea ochilor va fi restituit locuitorilor din Tăcuta, drenat şi asanat, pămînt arabil de calitatea întîi ;

va fi restituit, domnule profesor și agronom, sub o formă ce rămîne de găsit...

— O va găsi vechilul! rosti Dimitrie Petreanu, cu un zîmbet sceptic.

— De ce nu? Am să-l consult și pe el. E un om de-o excepțională energie! De aceasta voi avea eu nevoie, începînd de la toamnă înainte... Un om de excepțională energie și cu simț practic, să mă secondeze!...

Culegîndu-și pălăria de pe teancurile de dosare, profesorul de agronomie își pregăti plecarea.

— Ți-aș rămîne îndatorat, domnule Bîrlădeanu, dacă ai trimite la mine pe acest om de-o excepțională energie.

— Ca să discuți în principiu chestia drenajului? se bucură Stroie Bîrlădeanu.

— Să vină cu actele și hîrtiile necesare, în chestia despre care am vorbit eu. Vreau să rînduiesc cu el din vreme o cercetare la fața locului. Am o delegație, trebuie s-o execut! Dacă nu pentru dumneata, pentru țăranii care au fost jefuiți o dată cu dumneata...

— Ah! Domnule profesor, domnule profesor! exclamă Bîrlădeanu, încleștîndu-și mîinile noduroase într-o îndurerată tînguire. Ce greu este să convingi oamenii a vedea lucrurile în mare!... Ce importanță are o gîlceavă de hotărnicie, de izlaz și de trecere, față de tot ce ți-am expus eu aici?... Vorbesc documentele acestea, iar dumneata cobori totul la o realitate meschină...

Pînă la scară, l-a însoțit tot cu asemenea lamentări și dojane, gata să-l tragă îndărăt de nasturele hainei și să-i mai citească un document.

Dimitrie Petreanu n-a trecut mult dincolo de poarta vraiște, cînd alt zvon de glasuri și lamentări îl deșteptă din gînduri, la altă realitate.

Porunci vizitului să oprească.

Pe marginea drumului, vechilul cel isteț și excepțional de energic croia cu harapnicul un moșneag și

un băieţaş de-o şchioapă. Răcnea şi distribuia loviturile în parte dreaptă. Una uncheaşului ; una copilului.

După straiul de sărbătoare, se cunoştea că vechilul vine de la tîrg. După ochii sîngeroşi şi faţa stacojie, se cunoştea că la tîrg n-a băut apă. În şanţ două sarcini de papură reprezentau fără îndoială corpul delictului.

Dimitrie Petreanu a coborît din gabrioletă, apropiindu-se.

Îi tremurau mîinile, îi tremurau buzele.

— Încetează !

Vechilul a ridicat privirea injectată. O clipă a şovăit. Profesorul şi directorul şcolii de plugărie era cunoscut în tot ţinutul.

Altă dată s-ar fi ferit din cale, scoţîndu-şi pălăria şi ruşinîndu-se. Acum îi fierbea vinul sub teastă.

Făcu deci un pas mai în lături, pocnind din nou cu sfîrcul harapnicului în obrazul şi în pieptul vinovaţilor, care stăteau stană, cu fruntea plecată la pămînt.

— Încetează, îţi spun.

— Domnule profesor, vedeţi-vă de treburile dumneavoastră ! mugi vechilul.

Şi iarăşi mînui biciul de piele împletită.

Dimitrie Petreanu înaintă repede, smunci harapnicul şi îl azvîrli în mijlocul drumului.

Totul s-a petrecut atît de scurt, încît vechilul privi nedumerit, cu ochii tîmpi, pe rînd : la profesor, la cei doi vinovaţi, la biciul încolăcit ca un şarpe în colb. Rînji : a vrut să spună ceva ori să răspundă altfel, cu fapta ; şi-a luat seama şi prefăcîndu-şi rînjetul în surîs milog, mormăi :

— Domnule profesor, te scot din fire !... Dumneavoastră nu-i cunoaşteţi !...

— Bine ! Poţi să pleci...

- Vechilul a tras cu ochii spre harapnicul din mijlocul drumului...

Îi venea greu să se despartă de el.

A plecat, ştergîndu-şi sudoarea de pe frunte cu latul palmei.

La harapnicul încolăcit ca un șarpe în colb, privea și feciorul pălmașului de pe moșia lui Neagu Gorjan. Îi trecu o singură și scurtă clipă prin minte să-l ridice și să-l trimită plocon bătrînului Stroie Bîrlădeanu, ca o ilustrare a textelor sale : „ispravnicul ne-a bătut, vătăjelul ne-a bătut... biciul și varga, care de multe ori a batjocorit părul cel alb al părinților noștri"...

Dar nu-i stăteau în fire asemenea deznodăminte de teatru.

A apucat biciul cu două degete de vîrful curelei și i-a făcut vînt în tăul cu apă neagră și moartă.

Harapnicul s-a dus îndată la fund.

Cei doi vinovați stăteau lîngă sarcinile de papură. Poate prea mult nu înțelegeau ce s-a petrecut cu dînșii. Își ștergeau dîrele de sînge și așteptau să plece boierul cel străin, profesorul, ca să înșface sarcinile în spinare și să le ducă acasă. Bătaia nu se mai întoarce. Măcar să nu le fie de pomană.

După un kilometru de drum, Dimitrie Petreanu a dus batista la gură să-și înăbușe tusa.

A privit-o și a ascuns-o repede în buzunar, parcă așa ar fi suprimat petele roșii. A poruncit vizitiului să oprească.

Simțea nevoie de puțină odihnă, întins la pămînt, cu fața în sus, să-i treacă tremurul trupului și colcotul fierbinte din piept...

A așternut pledul la picioarele unei sălcii scorburoase. S-a așternut cu palmele acoperite pe ochi. O mare împăcare se lăsa în el. Toate discuțiile deșarte din salonul domnișoarei Paula Gorjan, din pridvorul Zapodiei, chiar cartea lui de plugărie și toată viața-i de dascăl nu i-au dat această liniște și împăcare cu sine.

Parcă numai pentru atîta a trăit. Ca să smulgă un bici din mîna unui vechil.

În peștera umedă a singurătății, în tăcerea amurgului vînăt, noros, avea senzația că se cufundă cu încetul în pămînt, că-l soarbe în adînc.

Capitolul V

PRINȚESA SANGHAMITTA

1

La Zapodia, în sufrageria de vară, slugile încă n-au strîns fețele albe de pe masa îngustă și lungă, prelungă, unde cina s-a isprăvit de-un ceas.

Vîntul nopții răsuflă molatec și cald. Clatină frunzele paravanului vegetal, de flori și plante acățătoare ; foșnește în teiul stufos cu ramurile plecate deasupra ; aduce adierea miresmelor de cîmp, de livadă în pîrga lui august, de grădină cu rondurile umed stropite după rînduiala de seară.

Două din trei lămpi au fost stinse. Luminează una singură, în capăt, unde așteaptă două tacîmuri alăturate. Așa, prelungită din penumbră spre nimbul acela de flacără aurie, masa pare un model înadins simplificat pentru un desen liniar de perspectivă. Cel mai net model geometric. Două linii paralele căutînd infinitul.

Tacîmurile singuratice au o tristețe nespusă. Par și ele alăturate model pentru un desen simbolizînd dezolarea așteptărilor infinite ; locul păstrat cu evlavie și fără nădejde, farfuriile întinse pentru două victime ale naufragiului pe ocean, doi feciori înstrăinați în lume, căzuți în război, morți în exil, plecați pe-un

negru și funest tărîm de unde nu mai este nici o întoarcere.

Convențională impresie a ochiului! Romantice reminiscențe și asociații emotive, din lecturi literare și tablouri de muzeu!

Pentru Zapodia, evenimentul cel mai banal. Nu întîia dată un jivălănist își pierde urma o zi; nu întîia oară un musafir a întîrziat la masă.

Totuși, Ada nu-și poate alunga această impresie de abandonare și jalnic pustiu.

A trecut de două ori, surprinzîndu-se că pașii au adus-o fără știrea sa, întrebîndu-se ce caută. Își afla pretexte puerile. Cînd un pahar de apă pentru Mariana. Cînd ghemul de ață crem și croșetul: dantela începută și uitată, nu-și amintea unde. Dantela era pe măsuța din ietacul de sus. Mariana nu simțea nici o nevoie de apă; și chiar să ceară, n-ar fi obținut, fiindcă a mîncat cantalup și harbuz. Ce voia atunci? Masa aceasta imensă, numai cu două tacîmuri, sub rotocolul pal de lumină al singurei lămpi, e de o tristețe intolerabilă.

Jivalania s-a risipit la ultimele desfătări gălăgioase de seară, înaintea culcării. Cei cu pretenții emancipate, fumează pe ascuns țigări, prin unghere. Șopotesc școlărițele mai mari, cu suspin, fiindcă se apropie sfîrșitul vacanței. Numai Ghi, Georgică Bronctozaurul, se plimbă solitar, pe lîngă plopii fără soț, între poartă și șosea, cu pași solemni de stîrc.

După-amiază, Elena Casimir apăruse călare în costumul negru de amazoană, cu fular cenușiu fîlfîind la pălăria moale, de fetru, plecată pe-o sprînceană. A sărit din șea fără să aștepte mîna de sprijin, a cutreierat odăile și cerdacurile, privdorul, balcoanele, bibiciuindu-și nervoasă, cu vîrful cravașei, cizmulițele negre, rochia și gleznele înalte. A primit fără entuziasm paharul răcoritor, cu sirop de smeură adus pe tăvița turcească de baba Țuca, a uitat să-i mulțumească și să-i surîdă grațios, copleșind-o de cuvenitele

laude. Baba Ţuca şi-a retras în bucătării nasul roşu şi lung, complet deprimată.

Elena Casimir a trecut prin alte odăi, vînturîndu-se printre alte uşi, a aprins o ţigară înfiptă în periscopul de sidef, a suflat-o într-o scrumieră după cîteva fumuri, n-a dezmierdat nici o frunte de jivălănist. Schimba mereu dintr-o mînă în cealaltă cravaşa cu mîner de argint : un gît şi un cap de cal în miniatură, stilizat ca o efigie egipteană.

Ea ştia ce caută. Tovarăş pentru o plimbare pe cîmp, în dumbrava de mesteacăni, la livada cea veche de la hotar. Smaranda Cumpătă a pătruns-o cu ochii mărunţi, urmărind-o cum o poartă neastîmpărul de colo-colo şi cum îi arde privirea adîncă, neagră şi rea.

Stăpîna Zapodiei îşi pierduse bunăvoia de gazdă. Pe buzele subţiri, strînse pungă, nu mijea nici un zîmbet.

În ultima clipă, înaintea plecării, îmbumbîndu-şi nasturii mănuşilor de piele, Elena Casimir a întrebat neglijent, din capul pridvorului, ca o idee care atunci îi trecea prin minte :

— Nici căpitanul Yann nu-i pe-aici ?

— Nici, tanti Elena.

— Ştii tu cumva unde-a plecat ?

— Mi se pare că la livada cea veche... a răspuns jivălănistul, implorîndu-i din ochi o tandră alintare.

Elena Casimir l-a privit cu răceală, secerînd frunzele din perdeaua de viţă a pridvorului, cu retezări şuierate de cravaşă.

— De mult ?

— Nu. Adineaori... Înainte de a veni mata.

— Biiine !...

— Să-i spun din partea matale ceva ?

— Nimic.

Şi-a adunat trena amazoanei pe braţ şi s-a zvîrlit în şea, fără ajutor, strunind frîul şi brăzdînd crupa calului cu alte vărgi de cravaşă care-i descărcau iritarea.

Calul a sărit în două picioare, a sforăit pe nări, s-a zbătut în dans pe loc, apoi s-a întins la trap, cu gîtul

încordat și cu spuma gurii însîngerată de mușcătura zabalelor.

— Hm! a vorbit Smaranda Cumpătă, către bătrînul ei. Nu m-aș mira s-aud c-au culeș-o într-o bună zi oamenii dintr-un șanț și c-au dus-o acasă pe năsălie, cu oasele frînte!

— Lasă frate... Cum îți vine să vorbești?

— Are două fete, acuși-acuși de măritat... Are băiat de vîrsta lui Adrian. Nu-i mai ajunge?

— Ce ai tu cu dînsa? Fiecare-și trăiește viața cum îl taie capul.

— Sigur! Îți bagi bărbatu-n pămînt și-acuma trăiește-ți, vadano, viața-n dezmierdări, cum te taie capul. Fără lege și fără măsură! Frumos, repede-i mai găsești dumneata iertăciune!... Am să-i cam scurtez eu drumurile pe-aici. Scurt! De-unde și pînă unde atîta dragoste deodată?...

Bătrînul s-a ferit a mai întreba și a mai răspunde ca să nu-și învenineze tihna sfertului de ceas al odihnei.

A sorbit restul de cafea și a poruncit spre grajduri, argaților, să înhame calul. A pornit la cîmp și la datoriile sale, cu docărașul tras de Polcan.

Căpitanul Yann de Kergolay n-a mai dat de-atunci pe-acasă. Pentru dînsul e unul din cele două tacîmuri. Celălalt e pentru Smândița Petreanu. Întîrziere și lipsă mult mai inexplicabilă, îndreptățind grijă și temeri. Slugile mînate de Elvira au răscolit livada, au cutreierat iazul, au scotocit podurile și hambarele, șurile, droșcăria unde nu arar se întîmplă s-adoarmă un jivălănist în cupeaua de zile mari ori în sănile clădite pînă la grinzi, în așteptarea drumurilor de iarnă.

Pe urmă, Smaranda Cumpătă a dat cuvînt să se curme această exagerată alarmă. Ce putea să se întîmple? Cunoștea prea bine năravurile ordiei sale. Copila se va fi oploșit la vreo casă din sat, la vreo babă cu povești și descîntece, de unde are să se întoarcă adusă de mînă, ca și altă dată, cu rochița hrentuită de ciini ori arsă de cărbunii gătejelor. E întîia oară? O va șmotri puțintel. Scurt! Să-i treacă pofta

a mai umblat cu colindul, cînd acasă, la Căliman, tatîne-su zace de trei zile la pat, după cum a venit știre. Pînă atunci, să-și vadă fiecare de treburi. Și deocamdată, să nu se dea drumul din lanț zăvozilor mai coltoși.

O parte din jivalanie a plecat la culcare. Larma glasurilor din ogradă și balcoane s-a mai alinat.

Lampa singuratecă luminează trist, cu flacăra împuținată, cele două tacîmuri stinghere, la capătul mesei lungi, prelungi și deșarte. De mirare! Ada nu se îngrijorează cîtuși de puțin de soarta Smărdiței. S-a împăcat îndată cu gîndul că nici nu poate să fie aiurea, decît la vreo casă mărginașă din sat, ascultînd bășmuirile unei babe. Își alungă mereu alt gînd mai îndărătnic. Yann a plecat spre livada cea veche, de la hotarul Zapodiei. Spunea că se întoarce peste două ceasuri, trei cel mult. Nu s-a întors nici acum. Tot într-acolo a pornit și Elena Casimir, cravașînd calul cu neastîmpăr și grabă. Au trecut șapte ore de-atunci. Opt. De la livada Cracăului pînă la Vlădița, e cale de un ceas cu piciorul... Slujnicile ar putea să-i strîngă tacîmul. Să stingă lampa...

A treia oară, Ada căuta în sufrageria pustie ghemul de ață și croșetul, care o așteptau pe măsuța din ietacul său. Aceasta căuta ori altceva ?

Un fluture mare și negru, de noapte, se învîrtește să-și dogorească aripile izbindu-se în globul luminos. L-a alungat cu batista brodată, scoasă din buful mînecii. Fluturele a zburat în spirale, s-a oprit cîteva clipe pe-o floare de regina-nopții, s-a întors din nou să se zbată, fascinat de flacăra arzătoare.

Atunci a pășit în prag, pe neașteptate, căpitanul Yann de Kergolay. Aducea de umăr pe Smărdița Petreanu, ca un pui de vagabond arestat.

Fetița avea într-adevăr înfățișare de vagabondă, plină de colb, cu șuvițele de păr ciufulite pe frunte și cu ochii încondeiați de cearcăne vinete. Dar îmbrăcămintea, sub stratul de praf, era de mare ținută. Rochița cea albastră de mătase, botinele înalte cu bumbi ca

bobul de năut, pălăria de pai subțire căzută pe ceafă și ținîndu-se numai în șnurul de gumă trecut sub bărbie.

Subsuoară, arestata purta o bucceluță de pînză.

— Dar, Doamne, ce-a fost? Ce s-a întîmplat? se cutremură Ada, frămîntîndu-și mîinile.

Smăndița s-a uitat în sus, la căpitanul Kergolay.

Yann a desfăcut palma de pe umărul arestatei, eliberînd-o.

A zîmbit cu inocența cea mai desăvîrșită:

— N-a fost nimic! Ne-am plimbat împreună...

Smăndița i-a mulțumit din ochi, respirînd ușurată și așezînd cu precauțiune legăturica pe masă.

Din urmă, s-a ivit Smaranda Cumpătă, însoțită de unii jivălăniști pe care încă tot nu i-a aciuiat somnul.

Toiegelul a intrat în funcțiune, lovind scurt în podiul de scînduri:

— Ian poftim mai aproape!... Unde mi-ai umblat?... Ce-s hainele acestea de gală, jupîneșico? În ce hal îmi vii cu ele?... Și la ce ceas îmi vii, de te aștept cu masa întinsă? Hai?...

Copila a privit iarăși în sus, spre omul cu fața bronzată. Cerea disperat ajutor, pentru a răspunde la avalanșa unor atît de imperioase întrebări.

Căpitanul Yann de Kergolay a dus degetul la buze, ca s-o asigure că secretul lor e sigilat pe vecie. Apoi, apelînd și el la tălmăcirile Adei, a explicat:

— Eu, numai eu sînt de vină... Ne-am plimbat împreună. Nu mi-am dat seama că ne depărtăm prea mult de casă... Am mers și prea repede... Pe urmă fetița n-a mai putut călca în pămînt: o strîngea ghiata. Nu-i așa *Smanditza?*...

Bătrîna micșorase ochii, mutîndu-și pe rînd privirea de la Smăndița și costumul ei, la Ada și la legăturica de pe masă, din nou la copilă și la căpitanul care-și închipuia că asemenea palavre cusute cu ață albă pot găsi vreo crezare la ea. A priceput însă din semnele mute, stăruitoare, că e cuminte a se preface convinsă.

A încheiat scurt audiția martorului, suspendînd dezbaterile :

— Bine ! Am înțeles cum a fost. Acum poftiți la masă, adică la mîncare afumată și arsă.

Smărdița adormea printre feluri, moțăind cu bărbia în pumn.

După ce a fost dusă la culcare și după ce s-au depărtat ultimile contigente ale jivalaniei pentru care sunase scurt, a doua oară, stingerea, căpitanul Yann de Kergolay, dezlegat de jurămîntul sigilat pe vecie, a lămurit celor rămași — Adei și Smarandei Cumpătă — adevărata versiune a întîmplării.

— Plecase, precum a lăsat știre, la livada cea bătrînă de la Cracău...

— Ah ! a făcut Ada.

Așadar tot acolo fusese !

Cu o extraordinară precizie, i-a trecut pe dinaintea ochilor viziunea Elenei Casimir, strunind calul în frîu, mînuind nervoasă cravașa, depărtîndu-se în trapul dansat. Îi flutură în ochi voalul filfîit după dînsa. Nodul părului bogat și greu de sevă, răsucit la ceafă, sub borul pălăriei.

— Ah ! a făcut Ada.

Yann de Kergolay a înălțat privirea mirată. Ada a simțit că roșește. Așa cum roșea ea, cu un imperceptibil val trandafiriu inundat sub pieliță blondă, ca interiorul roz-mat și cald al scoicilor marine, decolorate pe plajă, în soare. Exclamația nu și-o putea sorbi îndărăt, pe buze. Și-a acoperit obrajii cu palmele.

Smaranda Cumpătă a strîns gura într-o puzderie de crețuri mărunte ; mărunte cute i-au posomorît și fruntea. Yann a continuat îndopîndu-și pipa și aprinzînd într-o pauză a povestirii.

Plecase așadar la livada cea bătrînă... De la mijlocul drumului s-a întors, de-a dreptul, peste ogoarele oamenilor, pe haturi, spre Stănișoara. A umblat fără nici o țintă prin sat, în grădina părăginită a curții. S-a depărtat spre locuri necunoscute. Soarele în asfin-

țit și umbrele lungi i-au amintit să grăbească pasul... Cerca să se orienteze, dintr-o vîlcea unde se încrucișau patru drumuri, cînd i s-a părut că după o salcie se furișează o umbră suspectă. Un copil. I-a retezat calea. Și cu nemărginită uimire, s-a aflat față în față cu o jivălănistă a Zapodiei. Copila a refuzat la început orice explicație. S-a așezat pe marginea șanțului să plîngă, pretinzînd că nimeni n-are nici un drept asupra ei s-o întoarcă din drum.

Ancheta a fost lungă și laborioasă. Dar pînă la sfîrșit, încununată de succes. Smăndița Petreanu plecase cu o destinație bine hotărîtă. Plecase în Ceylan !... Nici mai mult, nici mai puțin. Aflase dintr-o povestire a căpitanului Yann de Kergolay (deci căpitanul rostise adevărul, cînd a pretins că vina întregii întîmplări asupra sa apasă !) ; aflase că acolo se află arborele sădit de Prințesa Sanghamitta. Aflase și povestea acestui arbore. Aflase cum a crescut dintr-o mlădiță a copacului sacru, sub care Budha a căpătat Cunoștința lumii și a tainelor sale. Aflase cum a devenit pom uriaș, cu sute și sute de crengi stufoase și sute de rădăcini aeriene, înconjurat de altare, purtînd în ramuri nenumărate candele nestinse, aduse de credincioșii care cer îndurare pentru un păcat, sănătate pentru un bolnav, o mai blîndă reîncarnare. Acestea toate aflîndu-le, le interpretase și le complectase după mintea sa... Și pornise să aprindă o candelă, pentru însănătoșirea părintelui căzut la pat, în arborul sfînt al Prințesei Sanghamitta. Nu era exclus s-o afle acolo și pe Prințesă, de vreme ce și dînsa era sfîntă și deci nemuritoare. Atunci toate aveau să sfîrșească mult mai ușor și cu bine. Nu se îndoia că Prințesa Sanghamitta va cădea alături de ea în genunchi, să se roage, cunoscînd că drumeața vine de atît de departe și că a străbătut atîtea împărății și deșerturi. Candela și un clondiraș de untdelemn erau pregătite în legăturica de pînză, împreună cu merindele de drum... Și de unde ai știut în ce parte trebue să mergi ? — întrebase căpitanul. Răspunsul a fost simplu și logic : Dumneata

ai arătat întotdeauna, cu mîna încolo, spre răsărit!... Ea plecase astfel într-acolo, să prindă soarele chiar în culcuşul său, la răsărit, în zori, mîine dimineaţă, sub arborele sfînt al Prinţesei Sanghamitta.

— Cum vedeţi, puţin a lipsit ca să nu-mi creez pentru toată viaţa o remuşcare! îşi încheiase raportul, zîmbind, Yann de Kergolay. Basmele mele au scos o copilă din minţi.

— Hm! Numai o copilă? a întrebat, fără să zîmbească, Smaranda Cumpătă.

Yann n-a prins înţelesul întrebării, exprimată într-o limbă pe care o înţelegea numai pe sfert. Iar Ada nu s-a grăbit să-i tălmăcească acest înţeles.

Zîmbea acum visătoare şi înseninată, cu palmele împreunate sub bărbie, privind la lampa unde fluturele de noapte zbura în spirale şi încă tot nu izbutise să-şi ardă catifelatele-i negre aripi.

Vorbi încet:

— E atîta poezie în mintea unui copil!... Pentru dînşii realitatea şi basmul se contopesc... Pe urmă, viaţa-i face să le despartă... Realitatea de o parte... Basmul nicăieri. Pierdut!... Oare fetiţa aceasta, peste cincisprezece, douăzeci, peste treizeci de ani, are să-şi mai-amintească că a pornit într-o seară, c-o legăturică de pînză, să afle arborul Prinţesei Sanghamitta?...

— In orice caz, dacă îşi va aminti, atunci are toate şansele să se ruşineze de această ispravă! răspunse cu o voită nepăsare Yann de Kergolay.

A pîcîit din pipa scurtă şi a adăogat:

— Nici mîine şi nici altă dată, vă rog însă să nu-i amintiţi. I-am promis. E secretul nostru... I-am făgăduit că am să mă duc să aprind eu candela, la toamnă, cînd plec spre Asia... S-a resemnat şi m-a sărutat pe obraz. „Da? Făgăduieşti? Şi n-ai să spui la nimeni, la nimeni?"... Am jurat pe arborul Prinţesei Sanghamitta... A tăcut şi s-a lăsat întoarsă la realitatea unde nu există nici o Prinţesă Sanghamitta, nici un arbore sfînt şi miraculos... Era atît de obosită!... Un timp am

purtat-o în braţe ; adormise cu fruntea pe umărul meu, dar legăturica tot nu vroia s-o lase din mînă. Prin somn o strîngea la piept... Scîncea uşor şi o strîngea la piept...

Smaranda Cumpătă a dat semne de plecare.

După un ceas, a ridicat capul din perne.

Se auzeau de sus, din casa cealaltă, modulaţiile pianului aşa cum n-au mai sunat în noapte, din anul cînd Ada s-a întors de la Paris. Pe terasă, dintr-un capăt la celălalt, trecea umbra căpitanului Yann de Kergolay şi se aprindea în răstimpuri scînteia roşie a pipei.

Bătrînica a întors perna şi a rămas fără somn, cu faţa în sus, cu ochii deschişi în întunerec...

2

— Ai cunoscut că şi părul acesta, patriarhul acesta al grădinei noastre, îşi are şi dînsul o legendă ca arborul Prinţesei Sanghamitta ?

— Încă nu... zîmbi căpitanul Kergolay.

Ada a întors spre el un zîmbet tot atît de maliţios :

— Se poate ? E de mirare...

— Da, într-adevăr de mirare. Dacă există o legendă, în acest caz e singura legendă a Zapodiei, despre care n-am prins nimic cu urechea, într-o lună... În schimb însă, de la început mi-a făcut impresia că e un arbore fenomen. Un veritabil patriarh ; monarhul Zapodiei ! Merită o legendă...

A rămas cîţiva paşi îndărăt, pentru a admira încă o dată, de la distanţă, coroana gigantă şi densă, compactă, care domina întreaga livadă. Poate cel mai falnic şi mai bătrîn păr sălbatec din toată Moldova.

Purtînd fetiţa de mînă, Ada s-a apropiat de masa şi băncile aşezate sub umbrar. Mariana cerca să-şi smulgă degetele-i subţiri ; îndrepta mereu în urmă ochii albaştri, cu genele lungi, răsucite.

O muncea o îngrijorare grozavă.

— *Oncle* Yann unde hămine? Dacă se hătăceşte?

— Dacă se hătăceşte, are să te strige pe tine în ajutor... o asigură Ada, continuînd a zîmbi cu voie bună şi cu o pornire spre tachinare şi glumă, cum n-a mai simţit de mulţi ani, dintr-o altă viaţă.

— Aşa-i thebuieşte! Să se hătăcească, dacă n-a vhut să ia cu dînsul cenuşă şi s-o phesahe pe dhum!

— Aşa-i thebuieşte! aprobă Ada.

Mariana a exclamat însă, cu o decepţie tot aşa de sinceră ca sincera îngrijorare de adineori:

— Uite-l că vine!...

Îi părea rău că *oncle* Yann nu s-a rătăcit, s-o strige într-ajutor iar ea să-l mustre cu asprimea cuvenită, fiindcă n-a avut grijă să-şi ia o trăistuţă de cenuşă, cum s-au învăţat minte anume copii orfani din basmele Zapodiei. Dădea din nou să se smulgă şi să-i tropăiască în cale. Ada a oprit-o, strîngînd-o alături:

— Te-am rugat... Te rog să stai lîngă mine.

Avea nevoie de dînsa ca de-un scut.

Yann de Kergolay se apropia pîcîind din pipă, pe poteca strîmtă, printre tufele scunde de agrişe şi de pomuşoară. A luat loc pe banca din faţă, încrucişîndu-şi picioarele sub el.

Îndată, Mariana s-a căznit să-l imite, îndoindu-şi genunchii mici şi goi, împingîndu-i sub fustiţă cu mîinile, schimbînd un picior deasupra celuilalt, căci tot i se părea că n-a respectat destul de fidel această poziţie de odihnă a Orientului, incomodă ca un supliciu.

— Curios... repetă Yann. Aşadar există o legendă în Zapodia, despre care să nu-mi fi pomenit nimeni, nimic? Credeam că am aflat tot ce merită să fie ştiut...

Ada îşi scoase, din reţeaua de pai împletit, ghemul de aţă, croşetul şi dantela bretonă.

Vorbi, după ce-a reluat lucrul întrerupt de aseară:

— E o legendă oarecum secretă a familiei. O tradiţie transmisă din generaţie în generaţie... Aici, vin să suspine şi să-şi găsească alinare, să ia hotărîri toţi adolescenţii şi toate adolescentele din neamul Cumpă-

tă, cînd trec prin cea dintîi criză sentimentală... De aceea a şi fost botezat: „Pomul suspinelor". Nu este exclus ca aici să fi suspinat tata, înainte de a se hotărî s-o răpească pe mama de la părinţii săi, răzăşi trufaşi şi săraci, intrînd în război cu toată familia. Cu două familii... A sa şi a mamei... Aici va fi suspinat şi bunicul în tinereţe... Poate şi alţii, şi altele, despre care a rămas numai un nume, un tablou în salon, un dagherotip decolorat în albume... Bănuiesc că tot pe-aici şi-au făcut şi alţii un stagiu mai recent, chiar în această vară... Ştiu eu cine? Poate Adrian. Poate Irinel Măgură... Poate Amîndoi... Văd o inimă săpată de curînd cu briceagul, în lemnul mesei. O inimă străpunsă de-o săgeată.

Mariana asculta foarte atentă, cu palmele mici pe genunchi.

Socoti de cuviinţă să semnaleze un amănunt, ignorat poate de cei mari:

— Unchiul Geohgică, el ahe un bhiceag nou... Cumpăhat de la iahmahoc, la Căliman...

Ada şi Yann au început să rîdă.

Era într-adevăr comică şi extravagantă ipoteza, că Georgică Bronctczaurul s-ar prenumăra şi el printre cei poposiţi sub „Pomul suspinelor", căutînd alinare pentru cea dintîi criză sentimentală. Cum li s-a părut tot aşa de absurd gîndul că va fi stat cîndva sub acelaşi păr, la altă masă de-atunci, pe altă bancă de-atunci, uscatul şi îmbălsămatul Damian Cumpătă, de-acum. Ada s-a grăbit a urma, ca într-o teamă să nu lase pauză primejdioasă întrebărilor:

— E arborele cel mai vechi din livadă... Ceilalţi au fost înlocuiţi, primeniţi de două-trei ori, poate de mai multe ori, de cînd există căsuţa bătrînească... Nimeni nu ştie de ce a fost cruţat... Un păr sălbatec; ce rost poate să aibă într-o livadă?... Mai tîrziu e explicabil. După ce a luat aceste proporţii şi a devenit sacru... Primăvara, cînd dă în floare, e alb şi încărcat ca nici un pom altul, din toată grădina... Se zăreşte de departe, de la un kilometru, ca un stîlp fantastic de ză-

padă... Iar cînd începe a-şi scutura floarea, împrăştie ca o ninsoare în toată livada, dincolo, pe acoperişul casei, în curte, în balcoane, pînă în şosea...

Vorbea cu fruntea plecată, deasupra dantelei, fără să ridice privirea.

Prin plasa deasă a frunzarului, străbăteau săgeţi subţiri de raze. Lumina aurie îi tremura pe mîinile lungi, lipsite de inele şi brăţări, cu o singură verighetă pe deget. Şi nu era nevoie de aceste focare jucăuşe de soare. Mîinile rămîneau luminoase şi fără ele. De-o lumină caldă, bălaie; mîini în care s-a refugiat toată lumina şi căldura de viaţă a fragilei sale făpturi. Vorbea cu fruntea plecată deasupra dantelei, în teama să nu lase răgaz întrebărilor.

Dar în minte îi treceau repezi, fugare, întrerupte, alte imagini.

Se vedea la aceeaşi masă, sub acelaşi frunzar, în cea dintîi vară cînd s-a întors de la Paris.

Atunci, găsea şi dînsa aici un liman al suspinelor, deşi n-o aducea o lămurită pricină sentimentală.

Imaginea se risipea, alungată de alta... Sena... Pe puntea unui *bateau-mouche*[1]... Ea, Anne-Marie şi Yann...

Locotenentul Yann de Kergolay, în uniforma regimentului colonial, cu obrazul bronzat de soarele ecuatorului, istoriseşte cu o veselă nepăsare peripeţiile misiunei Marchand, întoarsă în Franţa de o lună. Episoadele sînt hazlii, lipsite de emfază... Le-a ales înadins, înlăturînd tot ce a însemnat bravură şi tenacitate, suferinţă... Vaporaşul alb a acostat la un ponton umbrit de sălcii şi plopi argintii. Se află un restaurant cu mesele înghesuite sub mari umbrele oranj şi roşii; altele sub o prelată vărgată. Nici un singur loc liber. Dar îndată s-au ridicat doi domni, oferind scaunele acestui ofiţer din glorioasa misiune, care străbătuse toată Africa de-a curmezişul pînă la Nil, descoperind regiuni necunoscute şi încumetîndu-se să

[1] vaporaş

înfrunte trufia englezilor la Fachoda. Salută politicos, unul aduce al treilea scaun, pentru însoțitoarele locotenentului Kergolay. L-au recunoscut din fotografiile ziarelor... O spun, salută zîmbind; zîmbind grăbește și chelnerul...

Ea purta o fustă albastră, o centură de lac negru cu buclă de sidef, o șemisettă albă cu guler răsfrînt. Uniforma pensionului. Numai pălăria de pai mărunt e o fantezie a modei din acel an. Se purtau pălării mari, cu boabe de cireșe... Ce ridicolă îi pare pălăria aceasta acum!...

Atunci era foarte încîntată de ea; foarte flatată de privirile consumatorilor de la mesele vecine; se ghicea că toți vorbesc despre grupul lor, despre ofițerul care-a luat grad de locotenent în codrii Africei și care, insensibil la aceste manifestări de curiozitate și de simpatie, pîcîia calm din pipa-i scurtă. Mirosul tutunului de pipă, dulceag și aromat, e același... Poate acest miros a făcut să-i învie atît de clară imaginea de-atunci...

Își amintește luntrile cu vîsle, bărcile cu pînze triunghiulare umflate de vînt, toată larma petrecerii nautice pe Sena... Erau la modă partidele de canotaj... În fiecare clipă soseau, treceau, se încrucișau alte bărci, unele cu familii întregi, altele subțiri și lungi, cu un singur vîslaș, în tricou învrîstat în dungi albastre și albe, înaintînd săgeată cu o singură vîslă...

Își amintește și melodia cîntată la armonică de muzicantul localului, îmbrăcat într-un aproximativ costum de matelot... Și privirea ei, care revenea mereu la brățara de la mînă... Brățara groasă, grea, de fildeș sculptat, adusă de Yann, din Congo... A adus două, identice; una pentru ea, una pentru Anne-Marie. Ca pentru două surori. Acuma brățara e undeva, într-un sertar de scrin, la țară, la Tîrnauca...

S-au îndepărtat umbrele multicolore, bărcile cu pînze triunghiulare umflate de vînt, luntrile vîslașilor trecînd repezi și rectilin, în umbra umedă și neagră de sălcii... Altă imagine...

O vitcorie largă, deschisă ii plimbă la Bois de Boulogne, în altă după-amiază de duminecă.

Din trăsuri, docare şi tilburiuri, femeile întorc capul. Unele mai îndrăzneţe, o dată cu zimbetul, trimit şi un salut fîlfîit din mănuşă sau din umbrelele mici, ridicol de mici, cum se purtau în acel an. Au recunoscut şi dînsele ofiţerul de trupă colonială, tot din fotografia ziarelor. Yann de Kergolay nici nu le observă. Toată atenţia e concentrată la Anne-Marie şi la eleva de pensîon, din depărtata şi pe jumătate barbara ei Moldovă... Il interesează numai ce gîndesc ele, ce vorbesc ele, ce li s-a întîmplat lor în doi ani de cînd lipseşte... Întrebările, răspunsurile nu ascund nimic deosebit. Nici o aluzie. Nici un cuvînt îndoielnic. Întrebări şi răspunsuri ca pentru o copilă de şcoală, prietena cea mai bună a surorii mezine... Ca pentru două surori... Dar de departe, din timp, amintirea cheamă aceste imagini ca fantomele unor clipe de o rară şi dulce blîndeţe, pierdute.

În viaţa ei nu s-a petrecut nimic extraordinar. Ştie că n-are să se întîmple nimic extraordinar. Ce-a căutat deci o vară întreagă, sub acest arbor al suspinelor? ea care nu avea nimic de regretat, nimic de hotărît? Chiar amintirea acelor ceasuri, trăite atunci şi aici, îi pare acum fantoma unor clipe de-o rară şi dulce blîndeţe, pierdută.

Cu fruntea plecată, vorbeşte fără să înalţe ochii, neîntrerupt, numai pentru a nu lăsa răstimp întrebărilor:

— Aici, la Zapodia, toate sînt impregnate de suvenirul unor existenţe anterioare... Casa, livada, mobilele... Poate că din această pricină mi se pare atît de pustiu şi trist, la mine, la Tîrnauca. E o casă nouă, o grădină plantată numai de patru ani. Pomii mici, care parcă acum învaţă să înflorească şi să facă fructe... Învaţă cu timiditate... Înfricoşaţi, copleşiţi, s-ar spune, de peisajul suflat de vînturi. Şes numai cu lanuri şi arături... Pe alocuri cîţiva salcîmi, cîţiva oţetari şi glădici... Îmi face impresia că acei pomi din grădina noastră, de-acolo, au nevoie de-un sprijin,

de-un exemplu, să le dea puțin curaj... Într-o dimineață, i-am comparat cu elevii dintr-un orfelinat, cînd fac gimnastică, aliniați la distanță egală, așa cum se văd din orice punct în linii diagonale... Nu știu ce mi-a venit! Cum mi-a venit!... Poate fiindcă erau la începutul primăverii, fără frunze și flori, văruiți pe jumătate ca într-o uniformă!... Soțul meu a rîs de asemenea comparație stupidă... Pe urmă, mi-a dat dreptate. El îmi dă întotdeauna dreptate, în afară de împrejurările cînd mă amestec în discuții de agricultură... Atunci îmi spune că vin cu idei ruginite, de la Zapodia. Sărmana Zapodie!...

Căpitanul Yann de Kergolay asculta trăgînd din pipă, fără să întrerupă.

Îi treceau și lui prin cuget cam aceleași amintiri. O imagine... Bărbia ovală și albă a copilei, în lumina soarelui de amurg, sub pălăria de pai cu boruri mari care îi ascundeau trei sferturi din obraz. Altă imagine... Silueta subțire și înaltă, mlădie, urcînd scările pensionului alături de Anne-Marie, cînd a petrecut-o la școală ultima oară... El s-a dus în Bretania, să-și mai vadă o dată locuința lor părintească de piatră sură și cîmpurile, pădurea; lăsate toate în grija fratelui mai mic, după orînduiala din vechi a familiei. De-acolo, peste cîteva zile, a plecat spre Asia. Ea avea să se întoarcă peste cîteva săptămîni în țară... Nu s-a petrecut nimic. Nu putea să se întîmple nimic, deși viața lui nu-i seacă de evenimente extraordinare, de pasiuni, de aventuri. Toate au lăsat urme precise, cicatrici... Mai apoi amintirea lor s-a absorbit... Acum descopere, abia acum descopere că, intacte, l-au însoțit numai aceste imagini care nu înseamnă nici măcar o amintire. O bărbie delicat ovală în lumina soarelui, sub pălăria de pai cu borul moale, balansat. O siluetă urcînd scările, subțire și mlădie ca o smicea, alături de Anne-Marie. Pentru un ofițer de trupă colonială, sortit să cutreiere pămîntul sub toate constelațiile și meridianele, cea mai puțin de așteptat tovărășie. Imaterială și castă, să-i plîngă de milă un licean...

A scuturat pipa de lemnul băncii. Mariana a coborît să-şi dezmorţească picioarele supuse atîta vreme la cazne. A vrut să se depărteze.

— Te rog, vino la mine! a chemat-o repede Ada, aşezînd pe masă dantela şi croşetul. Rămîi lîngă mine.

— *Maman*, dah eu nu mă hătăcesc!...

Ada i-a trecut degetele lungi prin păr, răsucindu-i cîrlionţii bălai. Era o dezmierdare. Era şi singurul chip s-o păstreze aproape, strîns, scut strîns lîngă piept.

2

După iarmarocul din Tîrgul Căliman, cînd s-au petrecut oarecari schimbări în jivalania Zapodiei, Mariana căpătase un nou tovarăş.

Un văr cu doi ani mai săltat, dar tot atît de puţin deprins cu legiuirile şi datinele ordinei, Pufuleţ Popazu. Acest Pufuleţ venea să-şi înlocuiască fratele mai mare, biciclistul numărul unu, care la sfîrşit de august avea de pregătit un ticălos de examen.

Iar fiind el ultimul copil al Anei Popazu, a crescut mai alintat şi lipsit de libertate, între jucării de tîrg, cărţi cu poze şi alte deşertăciuni respinse cu dispreţ de jivalanie în răstimpul vacanţei. Ana Popazu s-a despărţit de dînsul cu mare durere şi grijă, punîndu-l sub diferite ocrotiri şi prescriindu-i o duzină de solemne recomandaţii. Să nu umble fără pălărie în soare, să nu răcească, să doarmă cîte două ceasuri după-amiază şi să asculte cu sfinţenie cuvîntul bunicei.

A doua zi dimineaţa, cînd Pufuleţ a aşteptat cu supunere cuvîntul bunicei, Smaranda Cumpătă l-a măsurat din tălpi pînă-n creştet, cam tot aşa cum se uita la fetiţa cocolită a Adei. Cu mirare şi milă.

I-a spus, scurt:

— Hai! Ce te uiţi la mine?... Lumea-i a ta! Păzeşte ceasul mesei şi nu da foc la casă... Încolo, n-ai să te ţii de poalele mele! Scurt!

Lui Puțuleț nu-i venea să creadă. Întîia oară se înfrupta din asemenea libertate. Purta subsuoara din dreapta un cărtoi cu poze lăcuite: Robinson Crusoe. Subsuoara din stînga, o paiață de postav negru, cu nasul ascuțit ca un ardei, cu muzicuță în pîntec și clopoțel la scufie. Două vestigii ale lumii civilizate, care n-aveau ce căuta la Zapodia.

Smaranda Cumpătă l-a povățuit:

— Leapădă mișăliile acestea și caută-ți un bici... Du-te la Toader Gliga să-ți împletească o puhă!...

Copilul s-a supus pe jumătate. A lepădat cartea lui Robinson. A păstrat paiața cu nasul roșu. Și nu s-a dus la moș Toader Gliga, să-i împletească o puhă. Îi stătea pe suflet altă grijă.

De cu seară îl intrigase anume sunete foarte ciudate, în fundul ogrăzii, lîngă ocoale. Parcă se juca acolo cineva. Întîi o lovitură groasă. Bang! Pe urmă altele mai subțiri. Bing-biling! Ce puteau să însemne acestea? Aici, la Zapodia, se află o sumedenie de lucruri curioase, pe care Puțuleț Popazu nu le-a văzut niciodată și acum putea în sfîrșit să le iscodească și să le priceapă.

S-a apropiat cu sfială, încetinind pașii pe măsură ce sunetele răbufneau mai puternic. Împrejurul fierăriei erau movili de zgură, de fier vechi aruncat, șine ruginite de roți, pluguri așteptîndu-și rîndul să fie meșteruite pentru arăturile de toamnă. Iar înlăuntru, prin ușa deschisă, se zărea un foc înfricoșat. Ceva fosăia pe nări, ca un balaur.

Un omuleț negru, cu ochi și cu dinți albi, a ieșit afară cu un fier roșu și l-a băgat de cîteva ori într-un ciubăr urît cu apă. Fierul a sfîrîit și a slobozit un nor de aburi alburii. Dar omulețul cel negru nu se uita la fier și la aburi. Se uita la Puțuleț Popazu.

Se uita și rînjea.

— Aista-i Vineri!... s-a gîndit repede Puțuleț. Mare lucru să nu fie el Vineri, robul lui Robinson Crusoe.

Prea neagra vietate era cu părul zburlit, cu o cămașă flenduroasă și plină de unsoare, cu pieptul gol,

cu pantalonii şi mînecele suflecate. Vineri în persoană! Aşa cum îl arăta poza din cartea lăsată pe masa pridvorului.

Rînjind, omuleţul a strigat la cineva dinlăuntru:

— Tătucă, o mai venit un nepot de-a boierului... Pe-aista încă nu l-am văzut noi!

În uşă a păşit un uriaş tot atît de negru şi unsuros, cu un şorţ de piele, cu mustăţi cumplite şi un ciocan încă mai cumplit în mînă. Era fioros din cale-afară, dar a rostit cu mare prietenie, rîzînd:

— Sărut mîna, conaşule! Mata eşti băiet de-a lui conu Culai Popazu şi de-a ducăi Ana? Am cam gîcit eu!

Pufuleţ a răspuns, prinzînd curaj:

— Da, domnule Harap...

— Iaca-i bun!... Şi-ai venit mata să vezi ce meşteruim aicea?

— Da, domnule Harap. Vreau să văd cine se joacă aicea cu bangbilingul. Şi mai vreau să-mi arăţi animalul care fosăie pe nări...

Domnul Harap cu ciocanul a rîs din toată inima, netezindu-şi mustăţile unse, cu mîna suflecată. Rîdea şi omuleţul cel mic şi negru, cu gura pînă la urechi.

— Care va să zică noi ne jucăm aicea cu bangbilingul? întrebă hîtru domnul Harap. Asta-i mai bună ca tăte. Am să i-o spun eu şi lui conu Iordache, să aibă ce rîde boierul!...

— Animala care i se pare lui că fosăie, mă tem că-s foalele! se dădu cu idea omuleţul cel negru. Apu-aista, chiar că nu ştie nica de la noi, tătucă!... Nu-i ca nepoţii ceilalţi ai boierului... Aceia îl cunosc şi pe dracu, din fundul tartorului!... Despre foale, vrei tu să vorbeşti?

Pufuleţ Popazu s-a simţit foarte jignit de chipul cum îl trata puiul de harap. Omul cel mare, domnul Harap, îi spunea: „Sărut mîna!" şi „conaşule". Îi spunea: „mata"... Omuleţul îi spunea „tu" şi „lui". Aşa ceva nu mai pomenise.

Mai tîrziu însă, Pufuleț s-a împrietenit la cataramă cu puiul de harap. A aflat că-l cheamă Țurlui, cea ce i se potrivea de minune. I-a încredințat paiața de postav roșu, pe care Țurlui a răsucit-o, strîngînd-o de pîntec și minunîndu-se de mecanismul dinlăuntru.

— Asta-i a dracului mașinărie! a încuviințat cu admirație Țurlui. Am s-o desfac eu odată să-i văd măruntaiele. Ș-apoi, mare lucru să nu tocmesc și eu una la fel...

Pînă atunci, paiața cea nouă, cumpărată de la iarmarocul Călimanului, s-a ales cu prea frumoase pete de funingine și de unsoare, pe care nu i le-a mai putut șterge nimeni.

Iar din acea dimineață, Pufuleț Popazu și-a petrecut viața de la Zapodia între două amiciții. Mariana și Țurlui. Fiecare înfățișa altceva. Mariana îi asculta cu admirație întîmplările lui Robinson Crusoe; îl ținea pe-aproape de casă, în ietacuri, în pridvor și pe balcoane, lîngă tanti Ada, așa cum a fost deprinsă să trăiască sub ocrotirea molcomă și călduță a mamei de la Mădeiu. De acolo, se strecura la fierăria lui Țurlui, de unde se întorcea cu hotărîri mari. Să-și cumpere drîmbă, să învețe a cînta din scripcă și din cobză — toate idealurile puiului de harap.

La Zapodia, numai cu cîteva zile înainte, descălecase cu altfel, cu totul altfel de proiecte.

— Eu am să mă fac ministru, cînd oi fi mare! îi destăinuise el lui Țurlui. Și am să mă duc la Lemberg, ca tata...

Țurlui a pufnit în rîs, cu dispreț:

— Ce-i aia menestru? Mie nu-mi trebuie menestru... Eu am să mă fac lăutar... Cînt boierilor la nunți și la cumătrii. Boierii îmi dau de băut și-mi azvîrl bancșiș... Pe urmă le cînt la ureche...

Impresionat de asemenea viitor rezervat numai lui Țurlui, s-a lepădat și el de vechile-i idealuri.

A ținut chiar să se spovăduiască:

— Știi mata, tanti Ada, că eu nu mă mai fac ministru?

— Ei, cum ? a zîmbit Ada.

— Iac-așa ! Nu-mi mai place. M-am săturat...

— Și pe ce-ai schimbat ? Ce-ți place acum ?

— Tanti Ada, eu mă fac lăutar.

— Bine, dragă Pufuleț, ce fel de vorbă e asta ? Mi se pare că iar ai fost pe la fierărie.

Pufuleț se preface că n-a auzit.

Deocamdată ține să dovedească tanti Adei că nici meseria de lăutar nu-i așa de lepădat :

— Ascultă și mata, tanti... Învăț să cînt din scripcă și din cobză... Și cînd s-o duce vestea că nu mai am pereche pe lume, mă cheamă boierii la nunți și cumetrii... Cînt toată noaptea, iar boierii au să-mi dea de băut și au să mă umple de bacșiș... Pe urmă le cînt și la ureche. Asta le place boierilor mai mult...

— Bravo ! Mehg și eu cu tine ! bătu din palme Mariana, cuprinsă de entuziasm și de admirație.

Ada își frîngea mîinile, într-o exagerată scandalizare :

— Dar e ceva nemaipomenit, Pufuleț dragă ! Cum ? Ai început și tu, Mariana ? Vai, Doamne ! Am să vă spun bunicei, să știe ce învățați voi, aici... Are să-l poftească pe acest Țurlui și are să-i răsucească urechile... Scurt ! Pesemne că aceasta voiți ?

— Bine, tanti ! a intervenit Pufuleț. Lasă-l mata pe Țurlui. Nu mă mai duc la el și gata...

A făgăduit. Dar de dus tot s-a mai dus.

Acum e duminecă și cald. Bunicii au plecat la Piatra. Jivalania cea veche și gălăgioasă s-a risipit în cotloanele sale. Se apropie sfîrșitul vacanței și nimeni n-are timp de pierdut. Tanti Ada e sus în balcon, pe scaunul de pînză. Vorbește cu domnul căpitan Yann de Kergolay, care pufăie din pipă. Pufuleț a făcut un semn Marianei printre uși. S-au furișat amîndoi în vîrful degetelor. „Mergem în livadă ? Hai !“ Au încercat să se dea în scrînciob. Scrînciobul n-are nici un haz. Paiața cea roșie doarme aruncată cu nasul în iarbă. A pierdut și ea tot hazul.

— Măi Puțuleț, mă! Tu ești acolo?

Glasul a sunat după gard, de cealaltă parte. Amîndoi au tresăltat bucuroși.

E glasul lui Țurlui.

Băiatul fierarului s-a cocoțat călare pe zaplaz, a sărit în tufele de zmeură și îi chamă cu strîmbături, chip să nu facă zgomot, holbînd mereu ochii albi în dreapta și în stînga.

— Ssst! Încet... Vorbiți încet... Am venit să vă iau la iaz.

— Gata! Hai! strigă exaltat Puțuleț.

— Ssst! Încet...

— Încet... Stai să mă duc întîi să iau umbrela buniței.

— Ce să faci cu cortelul?

— Cum ce să fac?... Dacă mergem la iaz, în insulă, îmi trebuie numaidecît umbrelă. Așa cum avea una și Robinson Crusoe.

Țurlui rîde pe-nfundate, cu laba negricioasă la gură:

— Eu nu știu cine-i Cruzoia cela, de tot hojma-mi vorbești numai de el! Trebuie să fi fost on nebun ori on fudul... Ce căuta el pe iaz cu cortelu? Mai bine ți-ai lua și tu, măi băiete, o pălărie ca a mea.

Lui Țurlui nu-i plăcea umbrela lui Robinson Crusoe. Și prefindea că nu-i plac nici oamenii fuduli. Dar în această zi de duminecă, părea grozav de fălos cu pălăria lui verde și prea mare: o borsalină căpătată în dar de la un jivălănist filantrop, gigantă, de brigand calabrez.

Pentru a nu rămîne mai prejos, Puțuleț Popazu a dat fuga în casă. A adus două pălării: una pentru el; alta pentru Mariana. A mai rechiziționat și un cățel din ogradă. Bodoian, un cățel flocos și bolfos, de stînă, care se poticnea la fiecare pas.

Au pornit cu toții tiptil, pe sub gard, prin șanțuri, pe urmă printre porumburi.

Pînă la iaz au scăpat cu bine.

Cîmpul era gol. Oamenii odihneau acasă, ca în zi

de sărbătoare. Flăcăii și fetele se aflau la horă. Nu se zărea țipenie. Doar o babă s-a îndreptat de șale, să-i privească.

— Ahe să ne pihască! s-a spăimîntat Mariana.

— Dă-o dracului! Asta-i baba Rița Lingurăreasa... N-are ea grija noastră... Caută buruieni de leac.

Țurlui avea dreptate. Baba și-a căutat în pace de buruienile sale. Cățelul cel flocos, ieșit din ogradă, zburda după lăcuste, lătra la vrăbii, își băga botul în mușuroaiele de furnici și se scutura de ginganiile negre strănutînd.

— Iaca, de-amu am dat și la iaz! vesti Țurlui.

— Nu văd cohăbiile! se miră Mariana. Cu ce mergem în insula lui Robinson?

— Înotăm! spuse Țurlui. Ce, voi nu știți să-notați?

Pufuleț Popazu și Mariana au mărturisit cu umilință că nu prea știu.

— Nu face nimic! i-a mîngîiat Țurlui. Trecem atunci cu lotca de la moară. Este acolo o barcă... Coana Smaranda a dat poruncă să nu se atingă nimeni de dînsa, cît e jivalania de la curte pe aicea... Cică să nu se-nece vun diavol!... Da eu știu unde-s lopețile... Și mai știu că moș Neculai îi la crîșmă. Cinstește de necaz că iar l-o făcut lelița Safta de la coșăre, știrb și mormoloc... Nici morărița nu-i pe-aicea... Trebuie să fie în sat la vo cumătră, să-l facă pe moș Neculai, celălalt, de la coșăre, cracant și tanău... Aiestea voi nu le știți!... Voi, tot cu Cruzoia cel a vostru... Iaca, să-nvățați alta, de la tetea... Mă tuchilez pe după moară, fur lopețile...

— Nu-i bine să furi... observă Pufuleț Popazu.

— Parcă eu zic că-i bine!... Mai ales dacă te prinde, apu-atunci îi rău de tăt!... Dară pe mine greu să pună gabja știrbu de Neculai...

Țurlui a plecat să-și pună planul în executare, înaintînd pe furiș ca o ciupercă ambulantă, sub bălăria imensă și verde. Mariana și Pufuleț Popazu au rămas în așteptare, admirînd lacul. Așa lac înțelegeau și dînșii! Mai mare decît Marea. Păcat că nu sînt co-

răbii și că nu-i furtună. Dar furtuna poate că vine mai tîrziu. Tot așa i s-a întîmplat și lui Robinson Crusoe. Aventurile au început să curgă mult mai tîrziu.

O broască a sărit lîngă dînșii, speriindu-i de le-a zvîcnit inima din loc. Bodolan, cățelul de stînă, s-a repezit s-o apuce în gură. A lepădat-o îndată cu scîrbă. Încă nu mai pomenise el asemenea jivină umedă și rece.

— Amu, suiți-vă! glăsui Țurlui, sosind cu lopețile și zvîrlindu-le în luntre. Eu dezleg funia, împing lotca, sar după voi și am să vă duc mai avan ca în corabia lui Cruzoia...

Cățelul se codea. Țurlui l-a apucat de ceafă și i-a făcut vînt în fundul bărcii. Apoi s-a opintit în vîsle. Lotca a pornit din loc. Îndată Țurlui o suci printre trestii și papură pe cărări de apă ascunse ochilor pe departe.

— De ce nu mergem prin mijloc? Pe ocean? a întrebat Pufuleț Popazu.

— Da! Se vede că nu ți-i a bine, măi băiete? Apoi dacă-i dăm prin mijloc, cine-mi spune mie că nu ne vede cineva de la curte? Și dacă ne vede, dusu-s-a și tot s-a dus plimbarea lui Cruzoia! Asta n-o știi?... Mai bine uită-te că ne apropiem de plavie.

Mariana a vrut să afle:

— Ce-i aceea plavie?

— Boierii îi zic insulă și ostrov. Noi îi spunem plavie... Adicătelea plagie. Acolo am eu ascunse la un loc bun undițele mele.

Țurlui mai vîsli de cîteva ori cu lopata, pe urmă opri sub o salcie, la mal.

— Am ajuns, măi băiete!

— Nu sînt sălbateci? întrebă Mariana cu neliniște.

— Aicea nu-s decît împărați! o încredință Țurlui. Împăratul crapilor și împărăteasa știucilor. Și mai este împăratul păsărghiilor. Ei sînt mari și tari, peste iaz și peste papură.

— Atunci e bine! s-a bucurat Pufuleț Popazu. Cu dînșii n-avem nimic de-mpărțit. Putem coborî.

Insula lui Robinson Crusoe nu era mare. Nici nu era propriu-zis o insulă. Un dîmb de pămînt, ca o spinare, ridicată din apele mai smîrcoase de la coada iazului. Dar se cunoștea că pe acolo a trecut Robinson. Se afla și un fel de colibă veche și dărăpănată.

— Asta-i coliba lui Robinson! o recunoscu Pufuleț Popazu. Ce ți-am spus eu?

— Ce mi-ai spus tu? îl strîmbă Țurlui. Mi-ai spus prostii gogonate, cît tine de mari. Asta mi-ai spus!... Aicea n-a stat nici un druzoia!... Aicea-i coliba noastră, unde ne facem noi de cap, cînd pleacă jivalania voastră de la curte și căpătăm voie să umblăm și noi pe iaz...

Pufuleț Popazu se întristă, văzînd că n-are cu cine vorbi. Îi părea rău pentru sărmanul Țurlui, care n-a aflat ca dînsul pe cineva să-i citească minunata întîmplare a lui Robinson Crusoe. Atunci n-ar mai susține că n-a existat nici un Robinson și că n-a stat el atîția ani în această colibă, unde se mai cunosc urmele și acum.

— Uite! Aicea făcea el focul! arătă o vatră în iarba arsă.

— Da! Aici fac eu focul, cînd prind pești și-i frig. Ai să vezi acuși, măi băiete! Îi prind, îi frig pe cărbuni și-i mănînc. Aveți să mîncați și voi!... Haideți după mine, că ne-apucă noaptea cu mîinile în sîn!

Mariana și Pufuleț Popazu l-au urmat, cu Bodolan, cățelul de stînă, după dînșii. Țurlui își avea ascunse undițele într-o scorbură de răchită. Le-a scos și a început să cerce cîrligele.

— Nouă nu ne dai? s-a rugat Mariana.

— Bine... Am să vă dau...

A ales două, pe cele mai păcătoase... Cea mai bună și-a oprit-o lui:

— Vi le dau așa, ca să nu stați degeaba. Dară peșle să prindeți, slabă nădejde! Pentru asta trebuie meștesug...

Pufuleț Popazu s-a simțit profund ofensat de asemenea pesimiste pronosticuri.

A apucat undița hotărît să prindă numaidecît un pește, poate chiar împăratul crapilor ori împărăteasa știucilor, ca să-i arate el lui Țurlui ce poate. Cînd a răsucit undița ca un bici deasupra capului, cîrligul a prins din zbor pălăria cea mare și verde a lui Țurlui, și a zvîrlit-o cît colo, în iaz.

Țurlui a rămas cu gura căscată.

— Am pus-o de mămăligă ! rosti, scărpinîndu-se cu degetele de funingine în cîlții tot așa de negri și unsuroși.

Pe urmă, după o scurtă chibzuială, s-a așternut pe brînci și a pescuit pălăria piuțitoare cu varga undiței. A pescuit-o, a șters-o de apă, și a așezat-o într-un băț, să se usuce.

— A doua oară să știi că-ți arunc și pălăria ta să facă baie, măi băiete !

Pufuleț Popazu a tăcut și a înghițit amenințarea. Se simțea vinovat.

De altfel Țurlui se arăta lipsit de instincte răzbunătoare. Îndată a luat comanda, schimbînd glasul :

— Hai ! Acum la treabă !...

S-au așezat să pescuiască, aliniați cuminte la rînd, cu ochii țintă la dopul sforilor.

— Unu ! vesti Țurlui, trăgînd undița și scoțînd un pește spînzurat în cîrlig.

L-a desfăcut din ac și l-a zvîrlit în iarbă.

Peștele se zvîrcolea cu solzii argintii în bătaia soarelui.

— Stăi, măi băiete ! rosti către el Țurlui. Să te punem la ulcică !... Altfel nu merge...

După ce l-a pus la ulcică și-a luat locul. Nu peste multă vreme, a vestit din nou :

— Doi !... Iac-așa se prinde peștele, măi băiete cuciuete ! Ai văzut ? Am aici o ulcică... Am și sare. Trebuie să știi de la mine, măi Pufuleț, că eu dacă vreau, pot să stau aicea și-o lună. Ce mînca, am ! Ce bea, am ! Unde dormi, am !...

— Hăminem și noi cu tine o lună! se hotărî Mariana. Mă înveți și pe mine cum să aphind focul și cum să fhig peștii...

— Mai întîi trebuie să-nveți cum să-i prinzi. Că de fript și de mîncat știe și bunica... Trage repede!

Mariana a tras repede, cu răsuflarea tăiată de emoție.

În vîrful undiței, spînzura un peștișor mic și necăjit cît un deget.

— Tot îi bun!... o încurajă Țurlui.

— Pe acesta îl fhig și-l mănînc eu! vorbi Mariana în culmea fericirii.

— Numai dacă te-i sătura cu-atîta! Dă-l încoace să-l puie tetea la oală. Ai să-l cunoști cînd i-o veni lui rîndul la fript... Iaca și-n undița lui Pufuleț unu! Trage, măi Pufuleț, ce zgîiești ochii la mine?

Pescuitul a decurs după asemenea tipic, vreme de un ceas.

Țurlui a hotărît, apoi:

— De-acum ajunge! Să facem focul... Mi se pare mie c-are să ne ude și o leacă de ploaie.

Un vînt subțire a prins să încrețească oglinda apei. Trestia și papura s-au clătinat în fosniri înfiorate. Au trecut, zburînd cu grabă, necunoscute păsări, albe și mari.

Țurlui n-avea timp să ia prea îndelung aminte la acestea. El aduna stuf și găteje uscate, pentru a pregăti focul. Cînd a ridicat o respectabilă movilită, a scos amnar, cremene și o bucată de iască. A aprins iasca, s-a așternut pe brînci și a început să sufle mai cumplit ca foalele de la fierărie.

O ață subțire de fum s-a deșirat din stogulețul de trestie și găteje; pe urmă veselă a săltat flacăra întețită de vînt.

Mariana și Pufuleț Popazu priveau cu admirație. Fetița a spus, plină de convingere:

— Așa făcea focul Hobinson Chusoe! De la el ai învățat?

— Dacă tot aveți să-mi bateți capul cu păcătosul

cela de Cruzoia, am să vă las aici, să văd cum vă scoate el la mal! amenință mai în glumă, mai în serios, Țurlui. Eu nu vreau să știu ce făcea și cum dregea Cruzoaia! Și n-are să mă-nvețe un parșiv ca el cum să fac foc... El să-nvețe de la mine, că eu îs tata focului!... Acuma dați ulcica încoace, să vă pregătesc un ospăț ca acela!...

Amîndoi s-au supus. Socoteala lor de-acasa se cam schimbase.

Cînd au plecat de la curtea Zapodiei, după chibzuiala lor și după buna orînduială din curte, nu mai încăpea îndoială că Țurlui avea să fie Vineri, robul lui Robinson, supus la porunca stăpînului. Aici poruncea Țurlui; iar cei doi Robinsoni ascultau și executau.

Vineri a curățat peștii cu un ciorsac, i-a înfipt în țăpușe, i-a presărat cu sare și a început să-i perpelească la jăratec. Mariana a fript și ea peștișorul său. A rămas îndată o bucată de tăciune, negru și ars.

— Cu acela n-ai să te saturi, fetițo, pe ziua de azi! a rîs Țurlui cu mărinimie. Așteaptă să-ți pregătească tetea un crăpușteau!...

Cînd înfulecau mai vîrtos, picături mari au răpăit de sus și o ploaie repede i-a despărțit de lumea cealaltă. Malurile de dincolo s-au mistuit în perdea vînătă. Trestiile și papura se zbăteau zvîrcolite de vînt.

— Fugiți în colibă! strigă Țurlui. Eu mă duc să-mi aduc pălăria.

Astfel, dovedea că nu-i el omul să-și piardă capul și pălăria.

Cei doi Robinsoni s-au retras în colibă. Prin acoperișul spart, ploaia șuruia gîrlă. Cu mare greu s-au ghemuit într-un ungher unde nu-i ajungea apa de sus, dar îi lua de jos, pe dedesubt.

— Asta-i ploaie care poate să ție pînă la noapte! s-a dat cu părerea Țurlui, întorcîndu-se cu pălăria murată și de duș, după ce luase baia. Ține pînă la noapte și nu știu cum avem să plecăm.

— Dohmim aici! hotărî curajos Mariana.

Puțuleț Popazu aprobă cu însuflețire:

— Se-nțelege! Facem pe rînd de pază. Sau aprindem un foc mare, să ne vadă alții, să vină și să ne scape de primejdie.

Era să adaoge:

— Să ne scape, cum l-au scăpat corăbierii pe Robinson Crusoe.

Dar și-a adus aminte că lui Țurlui nu-i place această pomenire a lui Robinson, cu care se afla el în mare vrăjmășie. A tăcut.

Au tăcut tustrei, strînși unul în altul, leoarcă de apă, cuprinși cu încetul de frig. Entuziasmul scăzuse. Cățelul de stînă, Bodolan, pirotea și scîncea prin somn. Începea să se întunece.

Într-un tîrziu, cînd toți moțăiau, s-au auzit glasuri și ropote de pași, afară, în ploaie.

— Aicea sînt! I-am găsit! a vorbit un glas gros.

— Aceștia-s sălbateci! sări în picioare Puțuleț, trezit din moțăială. Țurlui, scoate repede ciorsacul tău, să ne apărăm!

Bodolan lătra cu înverșunare. Țurlui, însă, își pierduse tot curajul, oftînd:

— Mi se pare mie că am pățit-o mai rău decît cu sălbatecii, măi băiete! Aista-i glasul lui moș Neculai de la moară. Ne-o căutat și ne-o găsit. M-așteaptă o bătaie soră cu moartea. De asta nu scăp!...

Neculai de la moară a răsărit în prag.

S-a repezit, apucînd sub un braț nepotul boierului, sub celălalt nepoata:

— Aici erați, conașule? Aici, duduiță? Bine că mi-o ajutat Domnul să vă găsesc!...

Pe urmă, s-a întors la Țurlui, pocnindu-l peste țurluie cu talpa cioboatelor sale de sărbătoare:

— Măi mișălule și măi ticălosule! Cum de-ai îndrăznit să faci una ca asta? Dacă se-ntîmpla o poznă? Dacă se răsturna barca?... Ei lasă, că-ți arăt eu, să pomenești ziua de azi pînă-n mormînt!

Neculai răcnea din gura știrbă și izbea din călcâiul potcovit. Țurlui, cît se arătase el de viteaz și a toate știutor, bocea și se văicărea fără nici o demnitate:

— Nu mai da, moș Neculai!... Ai milă, moș Neculai... Iote, măi Puțuleț cum mă bate și mă ologește, și tu-l lași să mă omoare cu zile!

— Cum ai spus? strigă mai amarnic Neculai cel știrb. Cum cutezi tu să spui la nepotu boierului „măi" și „tu"? Hai? Na, pentru „măi"! Na și pentru „tu"! Că pentru celălalte, am altă socoteală...

— Lasă-l, moș Neculai! se rugă Puțuleț Popazu, zvîrcolindu-se să scape de subsuoara care-l ținea captiv. Nu-i el vinovat...

— Nu-i el? Atuncea eu îs vinovat? Mai stăi tu o leacă!...

Țurlui se afla cu pălăria în cap, fiindcă nu-i găsise un loc mai bun s-o ferească de apă și de murdărie. Iar Neculai avea acum o mînă liberă. Morarul i-a tras deci pălăria pe ochi și învîrtindu-l cu tot cu ea, îl aducea mereu după o roată în dreptul piciorului, ca să-l izbească mai de nădejde.

— Îmi rupi pălăria, moș Neculai! Ai milă de dînsa, moș Neculai! răcnea Țurlui în gură de șarpe, căci mai amarnic îl durea pălăria, decît spinarea unde pocnea călcâiul potcovit și talpa cu ținte.

— Las'că ți-oi rupe eu și ciolanele!

Neculai moraru a învelit nepoții boierului în suman. I-a purtat pe brațe la barcă și de acolo la țărm.

A doua zi, Ada a plecat din Zapodia la Tîrnauca, scurtîndu-și vacanța cu două săptămîni.

4

Sfîrșitul lui august s-a vestit cu amestec de vîntoase, arșițe și ploi.

Într-o singură zi, de la mijitul soarelui într-amurg, vrema trecea prin toate arătările calendarului. Elena

Casimir a fost pus la cale o plimbare cu lung alai, în munți, la Ceahlău, mai departe, spre Broșteni, Dorna și Sabasa, cu drumul la întoarcere pe Bistrița în jos, cu plutele. Poate din pricina timpului schimbător, poate din alte pricini, plănuirile au căzut fără răsunet. Ada plecase. După dînsa, Anne-Marie Udrea, Octav și căpitanul Kergolay s-au mutat la Stănișoara, unde meșterii au meremetisit în fine ruina așezărilor vechi. Jivalania s-a rărit. Cei rămași se pregăteau de ducă.

Seara, vîntul zvîrlea în pridvor o frunză rotundă de plop, o frunză lată de tei. Ecoul tălăncilor era mai prelung și profund, dureros.

— O săptămînă... Ne-a rămas numai o săptămînă! a suspinat Adrian.

Irinel Măgură a întors ochii mari, luminoși, cu firișoare de aur, ca ochii de leopard. Nu era nici o umbră în lumina lor, nici o întristare.

A întrebat surîzînd, mirată:

— De ce acest „ne-a mai rămas"? N-o să ne vedem la Căliman?

— E altceva, Irinel... Gîndește-te că am făcut patru ani de școală în același oraș, și așa cît de mic e Călimanul, nu ne-am știut... Poate că am trecut în același ceas, pe aceeași stradă... Poate ne-am încrucișat chiar pe același trotuar și noi nu ne-am văzut; nu ne-am știut...

— Curios... a recunoscut ea. E într-adevăr curios.

Pe urmă a zîmbit, fără să-și mărturisească gîndul întreg.

Așa cum era ea anul trecut, cum era chiar la începutul vacanței, nu mai departe; — oricine putea să treacă pe lîngă dînsa și să n-o vadă. O fetiță cu obrazul de humă, cu părul cînepiu și cu ochii spălăciți; o școlăriță insignifiantă și molîie în rochia de cașmir negru a uniformei. Acum obrăzarul de humă căzuse, dezvelindu-i adevăratul ei chip, iluminîndu-i firele de aur în ochi, punîndu-i petală însîngerată de mușcată

pe buze. Acestea le știa. I le-a spus oglinda. I le-a spus toată suflarea Zapodiei, uimită ca de-o rară și încîntătoare minune.

Adrian mergea alături, cuprins de gînduri mult mai amare. Muncit de mult mai negre presimțiri.

Tot ce a dorit și a cerut el la sfîrșitul anului de școală în iunie amenința să-i fie împlinit. A cerut să urmeze liceul la Iași. Acum se temea să nu-l expedieze părinții tocmai acolo, la Iași, în cea mai nedreaptă urgie a destinului. Se silea să surîdă. Să-și ascundă jalea din ochi, din glas.

Poteca-i ducea pe drum cunoscut. Printre săbii late de papură, în desișul de stuf înspicat. Tot așa zburau libelule în zig-zaguri năuce; bîzîiau bondari pîntecoși și mii de gîze mărunte. Tot așa zbucnea neașteptat o pitulice și soțul ei după dînsa; se lăsau legănate pe un vîrf de trestie, privindu-i cu ochișori negri ca gămăliile de bold.

Zidul foșnitor care-i împresura astupîndu-le zarea poate că nu mai era tot atît de verde. Spicul de trestie atins risipea acum un nor plutitor de puf.

Poteca era însă aceeași. I-a dus, pe unde atuncea veneau. Pîrîiașul cel lat, fără punte, le-a ațînut și acum calea. Irinel Măgură nu s-a temut, n-a cerut ajutor brațului, n-a închis ochii, să cadă dincolo, aproape de pieptul deschis s-o cuprindă. A sărit sprintenă în salt de căprior și l-a așteptat pe el s-o ajungă.

Adrian a lunecat pe marginea brazdei de pămînt, cu iarbă deasă, scurtă, ca măruntul gazon al peluzelor. A luneçat cu un picior în apă, s-a scuturat ca un cățel plouat și s-a simțit încă mai năpăstuit de destin.

Irinel rîdea.

Apoi l-a cercetat serioasă deodată, cînd i-a zărit cuta pretimpurie dintre sprîncene:

— Te-ai supărat?

— De ce?

— Știu eu... Tu ești trist, Adrian, iar eu aș vrea să mă bucur de toate aceste zile puține, cîte ne-au mai

rămas... Îți aduci aminte? Aici ți-am spus eu întîia oară pe nume... Adrian! Și-am spus Adrian și am simțit că roșesc de rușine... Tu n-ai observat?

— Mi se pare că aveam altă grijă. Mă temeam să nu observi tu că am roșit... Fiindcă eu am început. Irinel! Nu-ți aduci aminte? Eu am spus întâi: Dă-mi mîna, Irinel!

— Tot ce se poate... Dar ideia a pornit de la mine. Te-am invitat să mă tratezi după legiuirile jivalaniei, fără mofturi și protocol... De altfel, ce copii caraghioși mai sîntem, Adrian! Toate acestea mai au vreo importanță?... Vorbim despre trecut, parcă am fi de cincizeci de ani și ne-am întîlnit să ne depănăm amintirile... Nu-i mai cuminte să vorbim despre viitor?...

Au vorbit despre viitor. Despre cel mai îndepărtat și totuși mai neîndoios viitor. Pe Adrian îl aștepta cariera de pictor, de poet, de savant biolog. Îi rămînea de ales. Îi rămînea să aleagă ea. Iar ea avea să-l urmeze ca o umbră.

Mergeau alături ocolind lacul.

S-au oprit pe un trunchi răsturnat de salcie. Altul. Se fereau de atingere ca de o primejdie arzătoare. Își mai descopereau atîtea de spus! Încă atîtea!... El a făgăduit solemn în fața lacului că va zugrăvi odată viața Zapodiei, vacanța lor, peripețiile jivalaniei. Ea regreta că nu-și cunoaște nici un talent. Dar se mai arăta nevoie? Îi rămînea lui această sacră misiune. Cu o singură condiție. Înaintea oricui altuia, să-i citească ei poemul, sau romanul, sau cartea de amintiri. Să-i arate ei tabloul sau caietele de schițe.

Priveau amîndoi luciul apei, cînd nu-și căutau în ochi. Iar lumina pe iaz se împuțina treptat, turbure și mîhnită. I-a prins întunericul o dată cu ploaia. Ploaie și noapte brăzdată de fulgere.

Fugea alături, tot fără să se atingă, rizînd în stropii repezi și reci. Ea își acoperea ochii la scăpărul fulgerelor. El și-a dezbrăcat haina din fugă, i-a pus-o din mers, cu sila, pe umeri. O flacără uriașă, albastră,

a scos din întuneric, o clipă, un cal lîngă o claie de paie ; un cal deșirat și scheletic, nemișcat, cu ochii de fosfor.

Ploaia și noaptea l-au înghițit în cealaltă clipă.

Parcă n-a fost, poate că n-a fost, decît un cal strigoi.

Capitolul VI

SFÎRȘIT DE VACANȚĂ

Pe scaunul de pai, din pridvor, stăpîna Zapodiei prăfiră mătăniile între degete. E o mare tăcere. Un mare deșert. Numai boabele de chilimbar, în picurul lor mărunt și mat, numără secundele în veșnicie: una... două... trei... patru...

Toate ușile sînt închise. La grajduri, hambare, la podurile unde se ițea un cap zburlit de jivălănist. Toate ferestrele sînt oblonite, la casa de sus, unde-a fost chicot și larmă de glasuri. Viața s-a retras, ca o apă alinată, numai în încăperile scunde ale sălașului bătrînesc.

Acolo în cancelaria cu spice împletite și țintuite în perete, Adrian, ultimul supraviețuitor, își îndeplinește o osîndă. De trei zile, înainte de a atipi la odihna de-amiazi, Iordache Cumpătă i-a cerut să-i citească ziarele.

Adrian trece cu ochii peste titluri: *Primirea bucovinenilor la Expoziția Jubilară. Deschiderea anului judecătoresc. După atentatul împotriva lui Stolipin. Pregătiri pentru primirea făgărășenilor... Ce-a rămas din Duma rusească?... D. Jack Medoveanu și împăcarea fracțiunilor conservatoare... Conflictul greco-romîn nu s-a sfîrșit!... D. Take Ionescu despre Loteria Statului*

Romîn pe clase... Monedele de nichel și mărcile jubilare... Declarațiile d-lui P. P. Carp...

După fiecare titlu, așteaptă un semn, hotărîndu-i de va să urmeze ori nu. Iordache Cumpătă înalță din spinare : Treci !

Despătură alt ziar : *Ortografia mărcilor jubilare. Actul de fundație al cazinoului din Constanța. A doua Dumă și sufragiul restrîns. D. Laurențiu Sarandà face senzaționale declarații asupra recoltei din acest an. Ardelenii la Expoziția Jubilară. Exportul de cereale crește în mod vertiginos. Anul jubilar se va încheia cu un nou excedent bugetar. Țărănimea e plină de recunoștință pentru marea prosperitate a anului jubilar !...*

— Se poate, frate ? !... Cum pot să scrie asemenea mișălii ? Recunoștință și prosperitate ? N-au ochi să vadă ?... Treci !... Auzi, povești încornorate ! Recunoștință și prosperitate... Hm ! Treci !...

Adrian trece. De trei zile, sfîrșitul e cam întotdeauna același. Iordache Cumpătă îl pune să desfacă *Monitorul Oficial*, rubrica dezbaterilor parlamentare. Aici Adrian e în largul său. Discursurile sînt vechi, de astă-iarnă. Dezbateri și discursuri de la Cameră... Începe a citi, sărind alineate întregi. Astfel cuvîntările își pierd pînă și înțelesul pe care-l vor fi avut vreodată.

— Hm ! se miră Iordache Cumpătă. Domnul să-i mai priceapă !... Tot la noi, la Senat, mai vorbesc oamenii c-o socoteală... Aiștia-s năuci de tot !... Auzi dumneata ?

Adrian citește și sare ; sare și trece înainte. Cînd a simțit că pleoapele bătrînului s-au lăsat grele de somn, scade și el glasul, împăturește foile și se depărtează în vîrful picioarelor. Afară îl așteaptă pustiul. E ultima lui zi la Zapodia ; iar afară îl așteaptă pustiul.

Calcă pe urma pașilor care au fost. Chiar glasul păsărilor din livadă e mai stins, obosit.

Sub părul bătrîn, monarhul Zapodiei, frunzele au presărat masa de lemn vechi, de lemn vînăt și vechi. Acolo a venit ea înaintea plecării. Îmbrăcase mantaua urîtă și neagră de uniformă. I s-a părut deodată alta, străină, îndepărtată înainte de a se îndepărta. N-au știut ce să-și spună. Ea chinuia între degete mănușile negre, urîte, de școlăriță. A fugit fără să întoarcă ochii. El a rămas la masa de lemn vînăt și vechi. Uitase o mănușă. N-a alergat să i-o dea. O mănușă săracă, urîtă, de școlăriță, cu vîrful degetelor țesut.

Acum mănușa e îngropată în pămînt, acolo, sub țărnă, lîngă părul bătrîn, monarhul Zapodiei.

Un funigel piuitor i s-a prins în gene. Poate de aceea, o clipă, s-au văzut toate într-o umedă păienjenire. Se-ntoarce pe urma pașilor care au fost.

În pridvor, pe scaunul de pai, stăpîna Zapodiei prăfîră mătăniile între degete. Ochii caută spre cîmpurile negre de arătură, spre ușile ferecate, spre ferestrele obloníte.

E o mare tăcere. Un mare deșert. Boabele de chihlimbar, în picurul lor mărunt și mat, numără curgerea clipelor în veșnicie: una... două... trei... patru...

CUPRINS

Pag.

Prefața 5

Preludiu

Toboggan și alte desfătări jubilare 19

Cartea întîia

MANE, TECHEL, FARES

Capitolul I Zapodia 151
Capitolul II Stăpîni și iobagi 198
Capitolul III Ochii Occidentului 250
Capitolul IV Glas din pămînt 308
Capitolul V Prințesa Sanghamitta 343
Capitolul VI Sfîrșit de vacanță 377

ن

Responsabil de carte : Viniciu Gafiţa
Tehnoredactor : Ana Sabău
Corector : Mircea Ştefănescu

Dat la cules 26.05.57. Bun de tipar 07.09.57. Tiraj 25.150 ex Hîrtie tipar de 25 gr. m². Ft. 540×840/16. Coli ed. 18,38. Coli de tipar 24. Ediţia I. Comanda 3530. A. nr. 01161. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—31.

Tiparul executat sub com. nr. 816 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN". Bucureşti — R.P.R.